

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. XX 1937

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ARGÅNG XX · 1937

U P P S A L A

1937

UPPSALA 1937
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
3766

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Linnéforskaren Ewald Ährling. Ett hundraårsminne. Av ARVID HJ.	
UGGLA	1— 3 ✓
Assessor Göran Rothman. Levnadsteckning. Av EMIL HEDLUND .	4— 43 ✓
Några ord om doktor G. Rothmans »Mus Gundi». Av EINAR LÖNN-	
BERG	44— 46 ✓
Linné im Urteil Johann Beckmanns, mit besonderer Beziehung auf	
F. C. Medicus. Neue Quellen mitgeteilt von GÜNTHER SCHMID	47— 70 ✓
Gotthard Virdestam †. Av ELIS MALMESTRÖM	71— 74 ✓
The life of Albert Seba. By H. ENGEL	75—100 ✓
Abraham Bäckes utländska studieresa. Hollandsvistelsen. Av ANDERS	
GRAPE	101—127 ✓
Linné och Burmannerna. Av ARVID HJ. UGGLA	128—144 ✓
Olof Rudbecks botaniska prefekthus. Av NILS SUNDQUIST	145—171 ✓
Den linnéanska botaniken i den engelska landskapsträdgården. Av	
RUTGER SERNANDER	172—184 ✓
Meddelanden från den Linnéanska stiftelsen på Hammarby. IX. Av	
RUTGER SERNANDER	185—186
Summary of contents	187—189

Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1936	190
Linnémuseet och Linnébiblioteket	191—192
Linnéträdgården	192
Skattmästarens berättelse för år 1936	193—195
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1937	196—197
Revisionsberättelse för år 1936	198
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	199
Nyttillkomna medlemmar	200

*Bidrag till 21:a årgången böra anmälas hos
och om möjligt insändas till undertecknad under
september månad 1937.*

ARVID H. UGGLA

*Redaktör av Årsskriften
Adr. Uppsala*

LINNÉFORSKAREN EWALD ÄHRLING

ETT HUNDRAÅRSMINNE

NÄR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET I DESSA DAGAR — under sitt tjugonde verksamhetsår — kan inviga sitt Linnémuseum och därmed ser ett av de mål, det från begynnelsen föresatt sig, uppnått, vänder sig blicken mot nya uppgifter. Att dessa främst måste gälla en allt mera fördjupad forskning i Linnés liv och vetenskapliga verksamhet, ligger i öppen dag. En oundgänglig förutsättning för denna forskning är, att Linnés egen skriftliga kvarlåtenskap i allt vidsträcktare grad göres bekant och genom kritiska upplagor tillgänglig. Linnean Societys rika skatter äro alltjämt otillräckligt kända. Publiceringen av Linnés brevväxling, vars betydelse för kännedomen om sjuttonhundratalets naturhistoria icke kan överskattas och varav fortsättningen otåligt avvaktas av forskare världen runt, har alltför länge fått ligga nere.

I detta läge må vi dröja inför namnet på en av dem, som mest verksamt bidragit att göra Linnés skrifter tillgängliga. Hundra år hava den 18 september detta år förflutit sedan EWALD ÄHRLING såg dagens ljus i Stockholm. Sida vid sida med THORE FRIES' lyser hans namn med klar

glans på Linnéforskningens blad. Den anspråkslöse läroverkskollegan i Arboga kunde, när han den 5 april 1888, endast något mer än 50-årig, slutade sina dagar, se tillbaka på en vägrödjargärning, utförd under trånga villkor, som vi ej kunna ägna nog tacksamhet och beundran.

Han hade tidigt tagit Linnéstudiet till sin livsuppgift, och han genomförde den med en energi, som imponerar så mycket mera, som han måste sakna stödet av det livliga intresse, som i våra dagar ägnas allt, som sammanhänger med Linnés namn. Att hava bidragit att väcka detta intresse måste i hög grad räknas EWALD ÄHRLING till förtjänst.

Redan i ÄHRLINGS gradualavhandling, *Studier i den Linnéanska nomenclaturen och synonymiken*, 1872, betonas vikten av att uppspåra möjligen ännu bevarade Linnéanska handskrifter. Följande år utgav han den med de Scheringssonska manuskripten till Uppsala Universitetsbibliotek komna *Flora Dalekarlica*, och i ett nytt akademiskt specimen 1878 behandlade han kritiskt *Några av de i Sverige befintliga Linnéanska handskrifterna*. Med besöket i London 1881 började ÄHRLINGS betydelsefulla studier av de hos Linnean Society förvarade handskrifterna.

Om man nu tänker tillbaka och erinrar sig, vad av Linnés produktion före ÄHRLINGS tid låg fördolt i handskriftssamlingarnas gömmor, ser man bäst betydelsen av hans insats. Man må betänka, att den underbara Lapplandsresan då fanns tillgänglig blott i en av J. E. SMITH 1811 utgiven engelsk översättning, att de övriga »ungdomsresorna», Dalarésan, Iter ad fodinas, Iter ad exteros, överhuvud aldrig publicerats, lika litet som Flora Dalekarlica och flertalet övriga botaniska ungdomsarbeten. Av Linnés brevväxling med utländska lärde hade väl åtskilligt i olika publikationer sett dagen, men av hans brev till svenskar endast helt obetydligt.

Som en av ÄHRLINGS förnämsta insatser får man betrakta, att han var den förste, som skaffade sig en ingående kännedom om Linnés i London förvarade handskrifter och brevväxling. Ett av resultaten av hans där med otrolig flit utförda arbete blev den förteckning över Carl von Linnés brevväxling, som utkom 1885. Endast den som själv ingående sysslat med denna mäktiga brevsamling, numera ordnad och bunden i 19 stora folio-band, kan göra sig en föreställning om de svårigheter arbetet måste erbjudit vid denna tid, då breven förvarades i buntar och då det gällde att tillika identifiera de talrika brevskrivarna. Till förteckningen över breven till Linné har endast föga varit att tillägga. Att den kännedom ÄHRLING kunde förskaffa sig om Linnés egna över hela världen spridda brev endast blev fragmentarisk, säger sig själv. Som helhet har dock denna förteckning varit ett ytterst viktigt hjälpmedel för Linnéforskningen och ej minst vid förberedandet av den stora brevpublikationen.

Ett lika talande bevis för ÄHRLINGS flit och ihärdighet utgör editionen av de nämnda ungdomsarbetena, som 1888—89 utgavos genom Vetenskaps-

akademien med anslag av statsmedel under titeln *Carl von Linnés ungdomsskrifter* 1—2. Sitt rika vetande har han här — liksom i brevpublikationen *Carl von Linnés svenska arbeten* 1—2: 1. 1878—79 — nedlagt i innehållsrika noter. Man måste endast beklaga att döden kom emellan och hindrade honom att själv lägga hand vid tryckningen av mer än de sju första arken av Ungdomsskrifterna. Att därför en nyedering så småningom blir behövlig — av Lapplandsresan har den skett genom THORE FRIES 1913 — minskar ej den förste utgivarens förtjänst.

ÄHRLING efterlämnade vid sin bortgång även en mycket stor samling avskrifter till Linnés biografi, som nu förvaras i Vetenskapsakademiens bibliotek. Om han också ej hann själv bearbeta detta material för en Linnémonografi, som han måhända hoppats, har det kommit senare forskare till mycket gagn, bland annat THORE FRIES, då han skänkte oss sin monumentala Linnéskildring.

I osjälviskt, brinnande intresse för sin uppgift framstår EWALD ÄHRLING som en föresyn för varje Linnéforskare.

ARVID HJ. UGGLA.

— — —

ASSESSOR GÖRAN ROTHMAN

LEVNADSTECKNING

AV

EMIL HEDLUND

I SVENSKA LINNÉSÄLLSKAPETS ÅRSSKRIFT, ÅRGÅNG 19, har jag tecknat en minnesruna över provinsialläkaren och lektorn i Växiö JOHAN STENSSON ROTHMAN, som bekant LINNÉS lärare och den som ledde honom in på den bana, som senare skaffade honom världsrykte. Denne Rothman visade i hela sin livsföring ett stort jämnmått i sin karaktär och en utpräglad målmedvetenhet, men hos flera medlemmar av hans släkt, sådan denna framträdde på 16- och 1700-talen, finnes ett drag av strids- och äventyrslystnad och en ostadighet i lynnet, som hindrade dem att koncentrera sig på ett visst levnadsmål. Som en typisk representant för detta släktdrag kan nämnas en farbror till ovannämnde Rothman, amiralitetsläkaren JOHAN SVENSSON ROTHMAN, hos vilken lynnets stridbarhet och äventyrslyst slå ut i full blomma. Redan under sin Uppsalatid känd för sina bittra stridigheter med konsistorium, lämnade han i vredesmod detta lärosäte, utbildade sig sedan till kemist i England, men drevs snart av sitt oroliga lynne ut på vidlyftiga och äventyrliga resor i hela västra Europa. Begåvad och lärd långt utom sitt läkaryrkes gränser — han var bland annat enligt professor ROBERG »en stor hebræus» — utnämndes han 1679 till amiralitetsläkaretjänsten i Karlskrona och slutade där sina dagar 1695.

Bland Johan Stensson Rothmans söner framträdde detta lynnesdrag ganska utpräglad, i synnerhet hos de två äldre i första giftet födda. Den äldste, JOHAN LUDVIG, synes hava varit en verklig bohémnatur. Under sin studenttid vistades han omväxlande i Uppsala och Lund, utan att detta resulterade i någon examen, företog därefter långvariga utländska resor, under vilka han bl. a. studerade botanik för professor SAUVAGES i Montpellier, samt hamnade slutligen i Lund som lektionsgivare och fick där ännu 1791 understöd ur universitetets fattigkassa.

Hans två år yngre broder, JAKOB GABRIEL, studerade i Uppsala, men avlade ej någon examen, kom sedan till England och gifte sig där, men återvände slutligen till Sverige och slog sig på skriftställer i mösspartiets tjänst. Han utmärkte sig genom sin skarpa, hänsynslösa penna och fick såsom belöning för sina politiska smådeskriverier plats som föreståndare vid Handelsbalanskontoret. År 1769, då hattpartiet kom till makten, rymde han ur landet, antagligen av fruktan för efterräkningar, men återkom snart till Stockholm, där han försörjde sig med tidningsskriverier till sin år 1772 timade död.

En helt annan och vackrare bild ger sonen i andra giftet, den blide och allmänt avhållne GÖRAN ROTHMAN, men även hans personlighet äger ett drag av oro och bristande målmedvetenhet. Han är läkare utan att vara intresserad av praktiken samt botaniker utan att göra sin begåvning i någon högre grad gällande. Han är vidare oklanderlig ämbetsman i Collegium Medicum och slutligen skriftställare samt i synnerhet översättare av rang. Han irrar, kanske mest driven av yttre omständigheter, men säkerligen även av sitt sinnes obeständighet och karaktärens vekhet, från det ena arbetsfältet till det andra och står, då han vid trettionio års ålder avlider, långt från en tryggad existens.

Hans skiftesrika bana lockar emellertid till ett försök att skildra hans liv och gärningar, och med stöd av olika källor vill jag i det följande ge en så åskådlig bild därav som det varit mig möjligt.

Angående Göran¹ Rothmans härstamning hänvisar jag till min levnads-teckning över hans fader i föregående årgång av årsskriften samt nämner endast här, att han var född d. 30 nov. 1739 på Huseby.

Om hans skolgång i Växiö är intet känt; troligen skötte han sig bra och fick tydligen som handsekreterare hjälpa sin blinde fader, varom en till Collegium Medicum år 1754 ingiven skrivelse bär vittne. Denna, som är undertecknad »J. Rothman (manu filii)», röjer med sin oövade handstil skolynglingen och kan, då de äldre bröderna sedan länge varit utflugna ur boet, ej vara skriven av någon annan.

Under sin Uppsalatid ådagalade han stor flit och begåvning samt uppgives hava varit »mäst älskad och mäst aktad bland sina kamrater».² Till sitt

¹ Han skrev sig själv, åtminstone under en viss period av sitt liv, Georg, under vilket namn han sålunda är inskriven i Smålands nation i Uppsala.

² Uttrycket står bl. a. att läsa i Biographiskt Lexikon, men härstammar från CL. GARTZ i hans minnestal över assessor Göran Rothman, hållet i Utile Dulci 1785. Detta tal, till vilket jag sedan återkommer, har tydligen varit den källa, ur vilken flera av Rothmans levnadstecknare hämtat sitt vetande om hans liv och karaktärsegenskaper. Talet, som hölls endast sju år efter Rothmans död och är tryckt i Stockholm 1788, borde ju vara ett särdeles tillförlitligt dokument. Såsom sådant kan det dock ej betraktas, enär det dels innehåller en del rent felaktiga uppgifter, dels är så svulstigt och blomstersmyckat, att man har svårt att sätta full tilltro till skildringen. Förnekas kan dock icke, att trots panegyristens överdrifter ur denna framträder en ganska klar bild av en ädel och högt begåvad personlighet.

studiemål valde han läkarevetenskapen, men studerade därjämte kemi, fysik och de andra filosofiska vetenskaperna så grundligt, att han, som inskrevs vid universitetet d. 30 nov. 1757, redan år 1760 blev filosofie kandidat och 1761 fil. magister efter att samma år pro exercitio hava disputerat De expectoratione peripneumonicorum och pro gradu De origine oleorum in vegetabilibus. År 1763 erhöll han medicine doktorsvärdigheten efter att under Linnés præsidium hava disputerat De Raphania.

Om Rothmans Uppsalatid finnes i övrigt ej mycket att förmäla. Anföras bör dock följande utdrag ur ett brev¹ från Linné till hans gamle lärare assessor J. Rothman, daterat Uppsala d. 13 febr. 1759: »Unga Rothman tyckes arta sig rätt väl och vara till sinnelaget mycket böjelig, som fägnar mig. Får jag leva och han kommer in, skall jag betala gammal skuld så fort jag hinner.» Vad detta löfte innebar och hur det förverkligades, är mig emellertid obekant.²

I detta sammanhang torde följande Linnés brev³ till Göran Rothman, daterat Uppsala d. 14 okt. 1770, lämpligen böra återges:

»Ädle och höglärde Herr Doctor!

Hela 14 dagar har jag liggat till sängs och nu intet förmår. Wählin⁴ har intet emot Herr Doctorn utan mot mig obytt. Alla som jag kunnat göra gott

¹ Bergii avskriftssaml., bd 17, K. V. A. Tryckt av ÄHRLING i *Linnés Sv. arb.*, h. 5, s. 1.

² Troligen avses Göran, då Linné säger på tal om fadern i en av självbiografierna (Brit. Mus., Egert. MSS. 2037): »hans son är Joh. Jac. (!) Rothman Med. Doct. som ej ångrade det fadren tient Linnæum». Om man finge sätta tro till H. J. VOLTEMATS handskrivna »Anecdoter till 18 seklets historia», V, s. 67 ff. (i Upps. Univ.bibl. sign N 947), vari han med J. G. ROTHMAN (Görans halvbroder) som sagesman berättar en del historier från Linnés hem, skulle dennes löften ej varit mycket att lita till. Linné skall enligt Jakob Gabriel hava lovat hans far »att taga honom i sitt hus i Uppsala samt hålla honom såsom eget barn och göra honom till så stor Botanicus, som han själv var». Linné höll emellertid detta löfte mycket dåligt. Tog till en början ej alls hand om honom, som för fattigdoms skull måste taga kondition hos [prof. And.] BERCH, där han var i 1 1/2 år under svåra omständigheter. 1743 flyttade Rothman från Berch, därtill övertalad av Linné, som erbjöd honom att få mat, kammare och allt som behövdes. Under 6 veckor lät Linné honom dock leva på egna pengar, tills Rothman tvang honom att uppfylla sitt löfte, vilket han emellertid säges hava gjort på ett mycket ofullständigt sätt. De skvallerhistorier, som i fortsättningen berättas från Linnés familjeliv, har jag i detta sammanhang ingen anledning att ingå på. Från Jakob Gabriel kan man ej vänta annat än en tendentiös skildring, och Voltemat har säkerligen ej sovrat materialet till sina anekdoter. Jfr G. SVANFELDT, *Posten*, 1768—1769 och dess författare. Ak. avh. Upps. 1937, s. 413—14.

Denne Voltemat var född 1722 eller 23 (olika uppgifter i HOFBERGS Biogr. handlexikon och i Nord. Familjebok). Han utmärkte sig i Uppsala som historiker, blev docent, erhöll professors titel genom hattpartiets inflytande, utnämndes till prins KARLS informator, lagman och slutligen kammarråd. Dog under pågående riksdag i Stockholm 1765, då han som ivrig mössa deltog i ett sammanträde i sekreta utskottet.

Hans ombyte av politisk trosbekännelse ökar ej tilliten till hans uppgifter.

³ Bergii avskriftssaml. bd 17, K. V. A.

⁴ Härmed avses säkerligen ANDERS MAGNUS WÄHLIN, f. 1731, som d. 30 mars 1757 blev med. dr i Uppsala. Hovrättsmedikus i Jönköping 1757 och assessor i Coll. Med. 1765. Död 1797. (SACKLÉN.)

hava betalt mig illa. Då han var här skaffade jag honom den bästa Condition vid hela Academien. Då han var näsvis och vederbörande ville icke hava honom till promotionen, drog jag honom fram, äntligen præsiderade även pro gradu för honom. Han har aldrig betalt mig præsidium för ännu. Nog ser Herr Doctorn huru han drager sina argument på sned. Cupit videri. Jag orkar intet mer hjälpa Eder, Gör som Herr Doctoren behagar.»

Det synes av detta brev, som om Rothman i någon form anhöllit om Linnés hjälp. Gissningsvis vågar jag antyda, att Linnés utlåtelse över WÄHLIN sammanhänger med deras olika uppfattning om dragsjukans (ergotismens) upphov. Linné ansåg, som bekant, att förtärandet av frön från åkerrättikan (Raphanus Raphanistrum) framkallade denna sjukdom, som han därför benämnde Raphania, under det att Wählin vid denna tidpunkt¹ höll på med utfodringsförsök, som utvisade att dessa frön, ehuru utspisade i stor myckenhet till både kreatur och människor, ej åstadkommo några sjukliga symptom. Som Rothman 1763 disputerat pro gradu under Linné med avhandlingen De Raphania, kan man möjligen förmoda, att han med kännedom om Wählins försök förfrågat sig hos sin lärofader, om och huru Wählins kätterska åsikter lämpligen borde bemötas.

ROTHMAN I STOCKHOLM TILL 1773.

Sedan Rothman lämnat Uppsala, praktiserade han en tid i Stockholm, men synes ej hava varit särskilt intresserad av sin praktik.² Däremot fortsatte han nitiskt sina undersökningar i fysiken och bevistade träget prof. WILCKES³ så enskilda som offentliga föreläsningar, uppvaktade dessutom vid Lazarettet i Stockholm samt nyttjade undervisningen vid Theatrum anatomicum och artis obstetricæ professionen därstädes.

Angående Rothmans verksamhet åren närmast efter överflyttningen till Stockholm har hans ovannämnda minnestalare följande att förtälja:⁴

¹ Jfr min biografi över Johan Stensson Rothman i årg. 1936, s. 108 ff. samt slutet av denna uppsats. WÄHLINS skrift Om den i Småland gängse dragsjukan utkom 1771 (tr. i Vet.-Akad. Handl., vol. 32).

² Enl. en anteckning av prof. J. G. ACREL skall han ej stort hava befattat sig med utövning av läkarevetenskapen, utan tycktes mest danad till annat. (SACKLÉN).

³ WILCKE, JOHAN CARL, f. 1732 i Wismar. Kom t. Stockholm 1739, sedan fadern utnämns till pastor i Tyska kyrkan. Stud. i Uppsala 1749, fil. mag. i Rostock 1757. Framstående fysiker och professor Thamianus 1770. Ledamot av Vetenskapsakad. och dess ständige sekreterare 1784. Död 1796.

⁴ Såsom prov på GARTZ' i våra öron föga smakliga skrivsätt saunt för att påvisa, huru missvisande hans data och övriga påståenden i många fall äro, anför jag delvis ordagrant, vad han i detta avseende har att meddela, samt beriktigar sedan genom utdrag ur Coll. Med. och Commerce Collegii protokoll hans lämnade uppgifter. Såväl SACKLÉN som förf. i *Biographiskt lexikon, Smålands nation i Uppsala* och *Nordisk Familjebok* hava tagit Gartz' uppgifter för goda och utan försök till kontroll återgivit dem. Endast OTTO E. A. HJELT, *Svenska och finska medicinalverkets historia*, har i de delar, som han yttrar sig om, nämligen karantäns-läkarebeställningen 1770, lämnat riktiga uppgifter.

»Rothman anförtrordes att år 1765 på publique kostnad resa till Åland att foga anstalter till en farsots hämmande, som i flera år derstädes varit gångbar, vilken ålagda skyldighet han på det bästa till Kungl. Collegii och landsortens nöje fullgjorde. Den förnöjelsen en befälhavare känner, att utur faran hava räddat en trupp lämnad i fiendens händer, kan ej vara så stor, som då en hel landsort med glättiga ansikten och tacksamma hjärtan erkänna sin frälsning och erkänna sin beskyddare. Han hade detta nöje, som verkade förmännens bifall och aktning, ett nöje så mycket mera honom eget, som det ensamt var frukten av hans bemödanden. Genom sin bekantskap med avlidne och hos oss högt älskade Archiater Hoffman¹ biträdde han honom i protokollets förande i Coll. Med. från 1766—1773, som var Kungl. Coll. Med. ledamöter så mycket fägnesammare, som de då hade Rothman sig ännu närmare. År 1770 blev den älskade Rothman av Coll. Med. utsedd och efter Kungl. Maj:ts nådiga stadfästelse antagen att som Medicus hava inseende vid det karantänshus, som i Stockholms skären till avböjande av pestsmitta skulle inrättas, uti vilken medicinska gren han var synnerligen bevandrad. Alla de sysslor, honom blevo anförtrorda, uträttade han på ett sätt, som fulleligen svarade emot deras önskan och stärkte allmänhetens förtroende, som han med en trägen praktik befanns hava vunnit.»

Gartz nämner vidare, att Rothman 1769 blev föreslagen att förestå provincialmedici-vikariatet i Växiö under assessor WICKELGRENS sjuklighet, vilket han dock ej kom att mottaga, och att han 1771 var uppförd på förslag till lektors- och medicintjänsten i Växiö efter Wickelgren. Rothman var mycket hågad för denna befordran, men befanns vara mera nödig i Stockholm, så att en annan härtill av Kungl. Maj:t blev utsedd.

Vad nu först Ålandsresan beträffar så företogs den ej 1765, utan först följande år, då Coll. Med. på begäran av överhovpredikanten J. GRUNÆRUS, som i en inlaga av den 22 aug. 1766 anmälte, att en svår farsot utbrutit i Finströms socken på Åland, beslöt att ditsända Göran Rothman, som därtill förklarade sig villig. Rothman skulle försedd med medikamenter genast begiva sig till orten. Avresan skedde också omedelbart, och han ankom d. 28 aug. till Åland, där han uppehöll sig till d. 23 sept. Strax efter hemkomsten inlämnar han till Coll. Med. ett ödmjukt memorial, varav framgår, att sjukdomen, som i tio års tid varit gängse i flera socknar, under augusti månad fått starkare spridning och angripit folket utan skillnad på ålder eller kön, så att ofta hela hushåll och stundom hela byar insjuknat och knappast någon var övrig att sköta de sjuka. Den grasserar värst i augusti och september samt efter väderlekens beskaffenhet även i en del av oktober. Efter torra och heta somrar är sjukdomen svårare och allmänare, och anser Rothman detta bero på, att när de många i landet befintligen träsken och insjöarna uttorka samt osunda dunster utur dem uppstiga, flera människor mot hösten bli angripna. Stormar och hårda väder,

¹ HOFFMAN, ANTON, f. 1739. Sekreterare i Coll. Med. 1764, med. dr i Uppsala 1765, livmedicus 1773, vice præses i Coll. Med. 1781. Avled 1782. (SACKLÉN.)

för vilka landet är så utsatt, kunna ej annat än förvärpa de sjukas tillstånd. Stor dödlighet har följt i sjukdomens spår, och enligt prost-tabellerna hava under dessa år över 600 personer borttryckts. Sjukdomen var hos de hårdast angripna en »Hæmitritæa¹ eller den arten av exacerberande febrar, som går under namn av Uppsalafeber».² Men efter varje patients olika konstitution varierade sjukdomen, så att där funnos snart sagt alla typer av både exacerberande och intermitterande febrar, och en stor del hade endast en simpel tertian.³ Långsamma quartaner³ voro ock mycket gängse, och de äro där på landet endemiska för ovan anförda orsakers skull. En båtsman hade därstädes varit besvärad av quartan i tio års tid, och den hade nu på slutet degenererat till vattusot. Hos de svårast ansatta begyntes sjukdomen med frosskakningar och uppkastning, varpå följde hetta, törst och huvudvärk. Febern continuerade sedan beständigt med oren tunga, spänningar i underlivet, ömhet under bröstbenet, värk i hela kroppen samt yrsel hos många. Febern blev starkare om aftnarna, utom det att den även varannan eller var dag exacerberade, och hos somliga begyntes svår paroxysm med ny uppkastning. Några kvinnfolk, som hade »menstrua vel suppressa vel male ordinata», fingo ock i början någon blodkräkning eller näsblod. Stor matthet och värk i hela kroppen var det man mest klagade över. Sjukdomen fortsatte efter omständigheterna i 14 dagar, 3 veckor och ofta däröver, utan någon tydlig kris. Sedan febern äntligen småningom gått över, besvärades patienten ännu länge av maktlöshet, och många fingo efteråt en ordinär frossa. Under den långsamma tillfriskningen inställde sig gemenligen en oedematös svullnad i hela kroppen, särskilt hos kvinnor. Bland svårare lämningar efter sjukdomen kan ock räknas en »förskämd mage och colik», som ofta länge plågar dem som genomgått sjukdomen.

För dem som blivit åderlåtna gick det långsamast med krafternas återfående. »I allmänhet har sjukdomen i år icke varit så häftig och dö-

¹ En malariaform.

² Angående Uppsalafeberns rätta natur råder rätt stor ovisshet. Jag tillåter mig att i detta samband citera prof. O. HULT, som i Nord. Med. Arkiv, 1913, avd. II, N:o 14 angående denna sjukdom omförmäler följande: »Vad däremot den av Linné 1757 skildrade Febris Upsaliensis beträffar, så synes dess natur tvivelaktig. Självi håller Linné den för samma sjukdom, som under föregående år härskade i Uppsala, och som än visade sig mera elakartad med petechier, än med stomachala symptom lik en Febris mesenterica. (Enl. Hult var de föregående årens sjukdom tydligen en tarmsyfus.) Feberförloppet synes understundom hava varit intermitterande med dagliga eller varannan dag påkommande exacerbationer. Man frågar sig, om icke Linné här under namnet Uppsalafeber sammanfört såväl fläcktyfus, som tarmsyfus och malaria . . . Uppsalafebern är för övrigt en beteckning, som man icke sällan möter i den äldre litteraturen, men över vars rätta betydelse man förblir oviss, så länge icke en noggrannare beskrivning av symptom och förlopp lämnar hållpunkter för sjukdomens bedömande.»

³ Olika former av frossa.

dande som förra åren; åtminstone hade jag fägnaden, att av alla dem jag med råd och medicin biträdde, ej en enda under mitt vistande där på landet dödde, ehuru åtskilliga före min ankomst av farsoten blivit borttryckta.»

Rothmans beskrivning på Ålandsfarsotens symptom lämnar väl knappast något tvivel om att denna varit en malaria, ehuru väl de rubbningar i magens och tarmens funktioner, som han omnämner som följder av sjukdomen, tyckas dominera mer än vanligen är fallet. Däremot kan man sätta i fråga, om Ålandsepidemien varit identisk med Uppsalafebern. Rothman bör ju visserligen under sin vistelse i Uppsala från 1754 till 1763 ha trätt i beröring med denna sjukdom, och själv hyser han ju inte någon tvekan om att de båda sjukdomarna äro av samma art, men ovisst är om han under sin studietid fått en sådan inblick i Uppsalafeberns natur, att han med säkerhet kan konstatera, att de båda sjukdomarnas symptom i så hög grad sammanfalla, att även Uppsalafebern kan betecknas som en malaria.

Jag vill med det ovanstående hava sagt, att Rothmans berättelse ej helt kan anses hava löst den s. k. Uppsalafeberns gåta, men att den givetvis lämnar ett beaktansvärt bidrag till att skingra det dunkel, som omger denna sjukdom.

Rothmans berättelse fortsätter med omnämnande av de läkemedel, som han tagit i bruk. Därav framgår, att han först använt laxer- och kräkmedel samt senare svett drivande medel såsom campher eller Mixtura simplex och »hos de mest behövande ett sparsamt bruk av china». Kuren avslutades med en för folket lätt tillgänglig dekokt av sötblomster, enbär och malört.

Hans iakttagelse, att sjuka, som blivit åderlåtna, hade svårare att återhämta sina krafter, vittnar i denna de ohejdade åderlåtningarnas tid om ett klart och oförvillat omdöme.

Sitt memorial avslutar han sålunda: »Allmogen, som var ganska glad att få både vård och medikamenter för intet, helst uti en landsort, som på begge delarna lider så stor brist, tyckte sig ej nog kunna prisa denna Coll. Med. milda omvårdnad om deras välfärd.»

Att Rothmans verksamhet blev uppskattad på platsen framgår av följande utdrag ur en skrivelse av 27 sept. till Collegium Medicum från kyrkoherden i Finströms och Geta församling DANIEL BACKMAN: »Doktor Rothman ankom d. 28 sistledne Augusti och han blev dagligen anlitad av flera om råd och hjälp för deras sjuka. Hans skicklighet och oförtrutenhet att vårda sina patienter gav honom den hugnad att se dem återställda till hälsan och sjukdomen avstannad, innan han avreste d. 23 Sept. Doktor Rothmans förtjänst emot landet lärers ständigt ihågkommas.»

Rothmans resekostnader jämte dagtraktamente uppgingo enligt inlämnad

räkning till 406 [466²] d. kmt, som betalades av Coll. Med. ur mineralvattensfonden.¹

Angående den karantänsläkarebefattning, till vilken Rothman enligt Gartz' utsago av Coll. Med. år 1770 blev föreslagen och efter K. Maj:ts nådiga stadfästelse antagen, hava såväl Coll. Med. som Commerce Collegii protokoll mycket att förmåla. Som dessa äro alltför vidlyftiga att ingående refereras, måste jag åtnöja mig med att lämna en summarisk redogörelse för därmed förknippade omständigheter.

Som pesten utbrutit i Östersjöländerna, kom 1770 på tal att upprätta karantänsanstalter såväl i Stockholms skärgård som på andra ställen i riket. Med anledning härav uppkallades d. $\frac{1}{10}$ 1770 till Coll. Med. sig i Stockholm uppehållande läkare och tillfrågades, om de ville åtaga sig befattningen som karantänsläkare. Av de närvarande förklarade sig Rothman jämte två andra villiga, och underhandlingar inleddes med dem om deras fordringar. Det av dem begärda arvudet, 300 d. smt i månaden och fria resor, fann Collegium för högt, men då försök att pruta misslyckades, anmäldes för Commerce Colleg., att tre läkare kunnat anskaffas och deras lönepretentioner. Någon K. stadfästelse på detta förslag erhöles ej, lika litet som någon utnämning företogs. I stället vidtogo omständliga förhandlingar om, dels var karantänsanstalterna skulle förläggas, dels huru de nödvändiga byggnaderna skulle vara beskaffade. Det framgår ej fullt tydligt av mig tillgängliga handlingar, huru många karantänsanstalter som upprättades, men under sommaren 1771 torde dock en sådan vid Korsö (vid Sandhamnsinloppet) tagits i bruk, dock utan att någon läkare anställdes vare sig vid denna anstalt eller annorstädes i riket, och år 1772 i nov. förklarades all karantän för upphörd.

Det arvode, som de föreslagna karantänsläkarna betingat sig, kunde under sådana omständigheter ej utgå med det begärda beloppet. Trots flera påstötningar i Coll. Med. med förklaring, att de dels haft en del utgifter för sin ekipering som blivande karantänsläkare, dels under väntetiden känt sig bundna och ej kunnat åtaga sig annat uppdrag, samt trots Collegii ansträngningar att hos Commerce Colleg. få klart besked, erhöles något sådant ej förrän i aug. 1771, då Commerce Colleg. förordade, att ett arvode av 600 d. kmt i ett för allt måtte utgå till en och var av de tre läkarne, vilket förslag K. Maj:t stadfäste den $\frac{26}{12}$ 1772. — Sådan var alltså historien om Rothman som karantänsläkare.

Gartz' uppgift angående vikariatet i Växiö är så till vida oriktig, som

¹ En sådan fond tycks verkligen hava funnits och använts för olika ändamål. OTTO HJELT omnämner i sin Svenska och Finska Medicinalverkets historia, I, sid. 99, att Coll. Med. d. $\frac{6}{7}$ 1756 begärde lön åt en assessor och att detta beviljades genom ett K. brev av d. 9 s. å., vilket föreskrev, att lönen skulle utgå »av de till medicinalverkets upphjälpande anslagna medel eller av den för utländska mineralvattens försäljande samlade fonden».

frågan ej uppkom 1769 utan först 1770, då Rothman den $\frac{2}{1}$ uppkallades i Coll. Med. och förklarade sig villig att åtaga sig detta, men samtidigt tillkännagav, att han först om 5 à 6 veckor kunde företaga resan. Vad det var som då upptog hans tid är mig obekant.

När så provinsialläkaresysslan i Växiö genom dr Wickelgrens den $\frac{4}{1}$ 1771 timade död blev ledig, anmälde sig sju läkare, Rothman inbegripen, hos landshövdingen såsom sökande till platsen. Innan ärendet kom under Coll. Med. omprövning, hade såväl landshövdingen som konsistorium i särskilda skrivelser vänt sig till Konungen. Dessa skrivelser har jag ej kunnat återfinna, men K. Maj:ts svar å dessa är mycket upplysande och av ett visst intresse, varföre jag av de nästan likalydande skrivelserna in extenso återger det till landshövding RAAB ställda, såsom varande det utförligaste.

Det K. brevet, utfärdat den $\frac{24}{4}$ 1771, är av följande lydelse:

»Uti skrivelse av den 19 Febr. sistledne haven I väl gjort underdånig förfrågan, huruvida, ibland sökandena till den efter Assessor Wickelgren lediga provincialmedici beställningen uti Edert län, de, vilka äro födda inom Växiö stift, böra framföre andra, som där icke hava sin födelseort, anses berättigade till försteget, i anseende därtill, att Logices och Physices lectors sysslan vid Växiö gymnasium, vilken, efter vad i gemen om beneficia ecclesiastica är förordnat, synes tillhöra stiftets barn, må i följe av stat och K. brevet under den 14 Martii 1765 med ovannämnda prov. medici beställning förenas. Men sedan haven I dock, utan att avbida Wårt svar å Eder förfrågan, till Oss under den 2 Martii nyssledne insänt Edert underdåniga förslag till berörda beställning, varvid I förbigått transportsökanden Prov. Med. Unge, såsom icke varande av stiftets barn, samt uppfört icke allenast en yngre Medicinæ Doctor, vid namn Jöran Rothman, utan ock en annan sökande, Assessor Hans Erland Bremer, såsom födda inom stiftet, ehuru den senare som provincialmedicus erkållit avsked med assessors karakter. — Detta jämte vad Consistorium i Växiö uti avlåten skrivelse den 13 Febr. sistledne i underdånighet hemställt angående begge förenämnde sysslors bibehållande tillsammans jämväl hädanefter som hittills hos en person, och att densamme må vara av stiftets barn, när av dem skickliga ämnen äro att tillgå, hava Wi uti behörigt övervägande tagit, och finna i nåder för gott att bifalla det meromnämnda provincial- och lectorsbeställningar måge bliva förenade, med den förbindelsen å innehavarens sida, att då han själv av andra göromål varder hindrad, må han besörja om lektionens bestridande av en Vicarius, som Consistorium kan pröva därtill skicklig; och vad åter Eder i förberörda måtto gjorda förfrågan angår, så vele Wi i nåder däruppå hava lämnat Eder till svar och efterrättelse, det I vid förslagets upprättande till prov. med. sysslan haven att i akt taga 1 § i instruktionen för Prov. Doktorerna av den 18 Nov. 1766 och vad de om tjänsters besättande i allmänhet utkomna författningarne förmå och innehålla, samt att låta stiftets barn därvid njuta den rätt, vartill de framför andra, i stöd av lag eller privilegier, kunna efter sin vägende förtjänst och skicklighet för berättigade anses, då den, som med ett sådant förslag sedermera icke åtnöjes, är obetaget att inom laga tid hos Oss i underdånighet sig däröver besvära; återsändande Wi härhos Edert

för detta utgivna förslag, jämte nådig befallning, att I med ett nytt och på förenämnda grunder inrättat förslag till prov. med. beställningen till Oss i underdånighet inkomma.»

Efter denna skarpa bakläxa fann landshövdingen rådligast att anhålla om Coll. Med. utlåtande i frågan. Denna landshövdingeämbetets skrivelse är daterad den 26 juni, men har ej kunnat återfinnas. Colleg. behandlade ärendet den 11 och 19 juli och avlät följande svar:

»Företogs Landshövdingeämbetets i Växiö förfrågan om deras skicklighet, vilka såsom sökande anmält sig till den därstädes lediga combinerade prov. medici och lectors sysslan.

Colleg. inhämtade av akten, att de sökande voro: Kungl. Livmedikus Dr Skragge¹, Assessoren och före detta Prov. Med. Dr H. E. Bremer², Prov. Med. C. M. Blom³, Prov. Med. P. Unge⁴, Med. Dr G. Rothman, Med. Adjunkten i Lund Dr Laurent Aretin⁵ samt Prov. Med. Dr Joh. Georg Colliander⁶, och som Colleg. därjämte av transsumtet av K. Maj:ts nådiga skrivelse av den 24 April innevarande år till Herr Landshövdingen angående denna sysslas besättande fann K. Maj:ts nådiga vilja vara, att stiftets barn vid detta förslags upprättande hava att njuta den rätt, vartill de i stöd av lag och privilegier framför andra kunna efter sin vägandes förtjänst och skicklighet för berättigade anses, så prövar Colleg. icke nödvändigt att utlåta sig över andra än de, som voro stiftets barn, näml. Assessor Bremer, Prov. Medici Blom och Colliander, Adjunkten Aretin samt Dr Rothman.»

Colleg. utesluter först assessor BREMER från förslaget efter återopande av det förutnämnda K. brevet, anser prov. med. BLOM utan allt tvivel värdig förslaget och ger dr COLLIANDER ungefär samma betyg. Angående adjunkten ARETIN yttrar Colleg. i huvudsak, att han är så föga känd av Colleg., att det ej kan sig om honom utlåta.

¹ SKRAGGE, LARS, f. 1748. Med. dr i Uppsala 1765, livmedikus och prov. med. i Värmland 1773 samt i Bohuslän 1782. Död 1787. »Känd för goda kunskaper och ett eldigt snille.»

² BREMER, HANS ERLAND, f. 1720. Med. dr i Lund 1760, prov. med. först i Tavastehus 1760, sedan i Hälsingland 1766. Avgick från sistnämnda tjänst 1768 och fick då assessors karaktär, praktiserade sedan i Gränna samt förordnades 1775 till prov. med. i Eksjö, där han avled 1779.

³ BLOM, CARL MAGNUS, f. 1737. Med. dr i Uppsala 1763. Tillträdde 1764 läkarsysslan i östra Bergslagen och utnämndes 1774 till prov. läkare i Hedemora. Naturvetenskapsman och flitig författare samt ledamot av Vet. akademien och flera andra lärda samfund. Död 1815.

⁴ UNGE, PER, f. 1734. Med. dr i Lund 1762, prov. med. i Malmöhus län 1764, intendent vid Ramlösa 1796. 1811 hedersledamot av Coll. Med. Död 1812.

⁵ ARETIN, LARS, f. 1717. Med. dr i Lund 1760, befordrades att vara adjunkt vid detta universitet och avled 1794.

⁶ COLLIANDER, JOHAN GEORG, f. 1728. Med. dr i Uppsala 1757 och s. å. prov. med. i Kymmenegårds län i Finland och i Växiö 1771. Avled 1796.

De i dessa noter förekommande uppgifterna äro hämtade ur SACKLÉN.

»Med. Dr Göran Rothman fann Colleg. så mycket mera skäl att rekommendera till rum på detta förslag, som Colleg. haft tillfälle, såväl vid flere förrättningar honom varit anförtrödda, som under den tid han biträtt Syndikus vid dess arbete i Colleg., inhämta säkra prov av hans grundade insikter, så i alla delar av läkare konsten, som de övriga vetenskaper, vilka vid denna kombinerade syssla voro nödiga, varjämte även Colleg. vore övertygad om hans förfarenhet i Praxi Medica, den han här i Stockholm i flera år utövat.»

Bestämmelsen om att stiftets barn skulle hava företräde framför andra sökande var således förestavad av den omständigheten, att prov. läkarebefattningen var förenad med lektorstjänst vid gymnasiet och att de ecklesiastiska synpunkternaingo göra sig i första rummet gällande. Egendomligt är att se, huru genom denna åtgärd sådana förtjänta män som SKRAGGE och UNGE utestängdes från förslaget.

Att COLLANDER, som av K. Maj:t utnämndes till platsen, föredrogs framför den säkerligen mera framstående BLOM kan tänkas bero på att den sistnämndes ansökan, såsom en den 9 aug. till Coll. Med. från landshövdingeämbetet i Växiö inkommen skrivelse upplyser, försent inlämnats till ämbetet.¹

¹ Såsom belysande för frågan om företräde för stiftets barn vid besättande av de kombinerade lektors- och prov. medici-sysslorna, ävensom till komplettering av min framställning i föregående årgång av frågan om Johan Rothmans avgång från ämbetet, vill jag här meddela ett brev från Linné till biskopen i Växiö O. OSANDER, som nyligen kommit till min kännedom. Därav framgår även, att krafter varit i rörelse att genom »konservering» av Rothmans dotter söka skydda honom ekonomiskt. Om J. G. WAHLBOM se A. REUTERSKIÖLD'S uppsats i årg. 12, s. 7 ff. Brevet, som är daterat Uppsala 27 mars 1750, lyder:

Högwördige Hr Doctor och Biskop.

Sedan Högwördige Hr Biskopen tåktes hedra mig med sin gunstiga skrifvelse har jag äfvertänt möjligheten at conjungera så många differente möjligheter uti et subjecto.

At få någon som kunne både blifwa practicus och Lector Historiæ Naturalis, där till måg hos Hr Assessor Rothman, kunne jag kanske wetta en utwäg, men mannen är Calmariensis, heter I. G. Wahlbom. Hwad personens skickelighet angår, så är han det endaste subject som jag hade samwete at recommendera till mine Landsmän; hwad capaciteten widgår, så kunne han med alt skiähl föreslås till en Profession; uti Historia naturali så wähl som i Medicinen är han den bäste; hans upförande, utseende, hurtighet; är sådant at om min egen dotter woro så stor gofwo jag honom henne framför någon annor. Det kommo endast [an på] at han sågo Mademoiselle Rothman; då hade Hr Assessoren en ålderdoms stöd, och Provincien en Medicus, som de kunne förtro sig i nödenes tid, sitt kiäraste lif, sin maka och barn, hwilket ej är det ringaste af menisklig förmon. Separeras Lectionen ifrån Physicaten så är det långt ifrån att tänka på honom, äller någon solid och tillförlitelig Medicus.

Älliast om en Smolandus bör tagas till vicarius för Hr Assessor Rothman, som tillika skulle kunna läsa Scientiam Naturæ, Botanicquen med mera, så wet jag ej mer än 2 där till wuxne den ena är Magister Kallenberg, den andra är studiosus Aspelin. At ponderera meriter och capacitet är icke mitt giöromåhl här wid. Antingen merit skall belönas äller capacitet sökas förstår jag intet; ty all ting har sin tur.

Gartz har sålunda i detta fall uppgivit rätt årtal. Föga tilltro torde dock hans påstående förtjäna, att Rothman bättre behövdes i Stockholm och därför ej fick platsen. Troligare är väl, att K. Maj:t föredrog den betydligt äldre och mera meriterade Colliander, som i 14 år innehaft ordinarie prov. läkareplats i Finland.

Enligt Gartz biträdde Rothman under åren 1766—1773 vid protokollets förande i Coll. Med. När detta förordnande tog sin början har jag ej kunnat kontrollera, men troligen komma Gartz' uppgifter i detta fall sanningen rätt nära. Säkert är att Rothman slutade detta förordnande strax före anträdandet av sin resa till Tripolis, vilken i fortsättningen kommer att närmare beskrivas. Coll. Med. protokoll innehålla om denna hans tjänstgöring endast följande:

»Den 18 Maj 1773 anmälde Syndikus, att såvida Dr Rothman i anseende till dess ämnade utrikes resa icke vore i stånd att som hittills biträda syndikus vid hans göromål, Collegium ville tillåta Dr Sparschuch¹ ingå i samma befattning, vilket beviljades. Collegium betygade även Dr Rothman dess fullkomliga nöje över den nit och oförtrutenhet han visat att i varjehanda förrättningar gå Collegio tillhanda.»

»Den 3 Aug. 1773 anmälte sig Dr Rothman, som fick företräde, då Herr Archiatern tackade honom på Collegii vägnar för all den flit och möda han längre tid använt till Collegii tjänst, försäkrandes det Collegium vid alla tillfällen åstundade befrämja dess lycka. Collegium önskade därjämte få del av hans vetenskapliga rön under den nämnda resan. Varpå Rothman avlade skyldig tacksägelse för Collegii visade gunst och utbad sig Collegii rekommendation till successionen efter Professor Liedbeck² eller till lektoratet i Växiö, i fall någondera av dessa bliva lediga under hans bortovarelse, vilket Coll. Med. försäkrade.»

Rothman skildes sålunda från Coll. Med. viss om dettas bevågenhet och under de ljusaste framtidsutsikter, säkerligen i den förhoppningen att i en främmande världsdel skörda ära och berömmelse. Han sällade sig

Högwördige Hr Biskopen tager ej ogunstigt up at jag så hastigt skrifwer, som jag ärligt sagt tänker och menar.

Hr Archiebiskopen hos hwilken jag detta skrifwer beder mig hälsa.

min wördnad hos nådig fru Biskoppinnan.

jag förbl[ifwer] med oaf[ätelig] wördnad

Högwördige Hr Biskopens

ödmjuka tienare

Carl Linnæus.

(Avskrift av J. M. HULTH 1906 efter original i Kew Gardens bibliotek, London.)

¹ SPARSCHUCH, HENRIC, f. 1742. Med. dr i Uppsala 1768. Några år vice sekreterare. innan han 1773 blev ordinarie i Coll. Med. Avled 1786. (SACKLÉN.)

² LIEDBECK, ERIC GUSTAF, f. 1724. Fil. mag. 1749, med. adjunkt i Lund 1750 och professor därstädes 1756. Ledamot av Vet.-Akad. 1755. Avled 1803. Framstående Linnélärjunge och naturforskare. (SACKLÉN.)

sålunda till den skara av »Linnés lärjungar, som den av läraren upptända hågen drev ut på forskningsresa i främmande land»¹, samt utbytte sitt lugna liv som ämbetsman mot den naturvetenskaplige pioniärens strävsamma och riskfyllda tillvaro.

ROTHMANS TRIPOLISRESA 1773—76.

Uppslaget till denna förändring i Rothmans hela livsföring gavs av en till Vetenskapsakademien ställd skrivelse från det tripolitanska sändebudet i Stockholm HAGGI ABDRAHMAN, vilket behandlades av akademien på ett sammanträde den 27 jan. 1773. Det vid detta tillfälle förda protokollet lämnar härom följande upplysning: »Upplästes ett memorial från härvarande Tripolitanske ministern, varuti han på ett hövligt sätt tillbjöd akademien att med honom till Tripolis få utsända någon i naturalhistoria förfaren medicus och lovade honom all hjälp och beskydd samt lovar själv på det ömmaste gynna och rekommendera honom.»

Erbjudandet mottogs välvilligt av akademien, som beslöt att förfråga sig hos Linné för att erhålla anvisning på en lämplig kandidat. Angående Linnés inställning till denna resa hämtar jag ur Fries' Linnébok följande: »Mot vanan visade sig Linné mycket tveksam beträffande hela företaget; »det vore wisst artigt», skrev han den 5 febr. till WARGENTIN² »att weta, hwad som framalstras i fjellen Atlas . . . men hwem törs lita på *fides punica*, om gubben [= sändebudet] dör, eller kanske lofven glömmes, så snart man kommit från Sverige. Det är nog för en svensk att hatas som otrogen hund». I fortsättningen kommer det att visa sig, att Linnés farhågor i mycket hög grad besannades.

Det av Linné upprättade förslaget till lämpliga kandidater upplästes i akademien den 17 febr. samt innehöll, att han rekommenderade »1°) doktor Salberg, som den skickligaste, 2°) doktor Lindvall och 3°) doktor G. Rothman»³. Därefter diskuterades om resan och sekreteraren Wargentins berättade, att konsul BAGGE, som flera år vistats i Tripolis, försäkrat, att en botanicus skulle med de förmåner, som ministern lovat, kunna vistas i landet och resa omkring där i två år mot 200 spec. dukater och för hemresan 100 dukater.

Den 21 april beslöt akademien nästan enhälligt, att Doct. Rothman

¹ TH. M. FRIES, *Linné*.

² WARGENTIN, PEHR WILHELM, f. 1717. Vetenskapsakademiens sekreterare 1749, berömd astronom. Död 1783.

³ Rothman var såsom född 1739 äldst av de tre kandidaterna. JOHAN SALBERG var född 1741 och blev med. dr i Uppsala 1768, JOHAN LINDWALL född 1743 och med. dr i Uppsala 1772.

finge företaga resan till Tripolis.¹ Herr P. J. BERGIUS anmodades uppsätta instruktioner.

Vid Vetenskapsakademiens sammanträde den 19 maj var Rothman tillstades och förklarade sig på tillfrågan villig att resa, men var nog försiktig att uppställa såsom villkor, att akademien skulle förbinda sig till den utfästelsen, att han under inga omständigheter bleve strandsatt där nere i det främmande landet. Han begärde också 2,000 d. kmt i förskott samt en del instrument ss. termometrar, mikroskop etc., vilket allt beviljades.

Akademiens mycket kortfattade protokoll fullständigas i flere hänseenden av Rothman själv i den egenhändigt nedskrivna dagbok², som han under sin resa förde och som jag nedan följer. På grund av denna dagboks vidlyftighet har jag ej ansett mig böra återgiva den in extenso, utan dels uteslutit mindre intresseväckande delar, dels i större grupper sammanfört de gjorda botaniska och zoologiska fynden — vilka dock äro utan utslutningar medtagna — i stället för att uppräknat dem under de olika fynddagarna.

Utom sin resejournal skrev Rothman flitigt brev till sekreteraren Wargentin, vilka äro införda i Nya Lärda Tidningar och i Samlaren. Det första av dessa brev är daterat Tunis den 1 dec. 1773, det sista reddet av Cagliari den 6 maj 1776. Dessutom finnes i Samlaren ett brev till bibliotekarien C. C. GJÖRWELL, daterat i Stockholm den 20 aug. 1776, rörande en i Tripolis varande »Arcus Romanus», till vilket jag hänvisar arkeologiskt intresserade läsare. Som i dessa tryckta skildringar de botaniska och zoologiska fynden endast äro högst ofullständigt omnämnda, men däremot en del allmänna synpunkter och särskilt de ekonomiska angelägenheterna mera fullständigt behandlade, har jag i berättelsen om Rothmans Afrikaresa troget följt resejournalen, men på de ställen jag ansett det behöfligt kompletterat denna med utdrag ur breven till Wargentin.

Dessutom finnas i de Bergianska avskrifterna i Vetenskapsakademien, tom 17, 5 brev från Rothman till prof. P. J. Bergius, varmed jag på lämplig plats kunnat komplettera dagbokens uppgifter.

UTDRAG UR ROTHMANS RESEJOURNAL M. M.

»Då tripolitanska sändebudet Haggi Abdrahman de Luna skulle på Kungl. Maj:ts och Kronans bekostnad resa tillbaka ifrån Sverige, voro några av Kungl. Svenska Vetenskaps Akademiens ledamöter betänkta, huru ett sådant tillfälle

¹ Det nästan enhälliga beslutet tyder på en viss tveksamhet om vem som borde utses. FRIES nämner att SALBERG förklarat sig hågad att företaga färden, och enligt SACKLÉN skall han av Vet. akad. fått anbud att göra en resa till Tripolis, »men vilket Assessor Rothman påtog sig». Man får kanske av detta draga den slutsatsen, att Rothman haft mäktiga förespråkare, som förmått Akademien att frågå Linnés förslag.

² Dagboken finnes bland de Bergianska samlingarne i K. V. A.

kunde nyttjas att med fördel och lindrigare kostnad skicka någon naturalhistoricus till Tripolis till antecknande och samlande av naturens alster i den delen av Barbariet. De rådgjorde härom med f. d. konsuln i Tripolis framlidne Herr Christian Bagge, som lovade bringa saken för Haggi Abdrahman och utröna, huruvida han för ett sådant förslag vore hugad. Denne ingick villigt deruti, och ett memorial till Kungl. Vetenskaps Akademien blev i dess namn uppsatt, av honom undertecknat och inlämnat. Kungl. Akademien antog detta förslag med så mycket mera fögnad, som densamma hade sig bekant, att ingen naturalhistoricus tillförne varit i Tripolitanska riket och derunder lydande landskapen att undersöka och anmärka de der befintliga naturalier, då man likväl i anseende till denna kunskapsgren hade goda resebeskrivningar över de å ömse sidor liggande länder.

Hans Kungl. Maj:t vår allernådigste Konung, som med sin höga närvaro hedrade Akademiens sammankomst, där Abdrahmans memorial upplästes, förekom Akademiens önskan genom ett nådigt löfte att med 200 specie dukater stödja de vid denna resa nödiga utgifter, vilken Kungliga skänk i en betydlig mån lättade Akademiens omtanke om tillgång för den vid denna mission oundvikliga kostnad och satte Akademien i stånd att själv åstadkomma resten av vad hertill kunde erfordras; helst det borde göras särdeles stat på Abdrahmans löften.

Sedan vid personens utscende till att förrätta denna resa Kungl. Akademien behagat med sitt förtroende hedra mig, blev jag försedd med behörig instruktion och nödiga instrumenter, termometrar, vattenprovare, mikroskop, vikter, ackurat måttstock för svenskt mått och mål m. m. Reseturen blev härunder determinerad, att jag med Abdrahman skulle följa landsvägen till Sundet och i Hälsingör stiga ombord på det fartyg han befraktat, då han fortsatte sin resa över Köpenhamn, Lybeck, Hamburg, Holland och Frankrike till Marseille, varifrån han ämnade sjöledes fara till Tunis, där fartyget skulle råka honom, och vidare fullfölja resan till Tripolis.

Till följe av denna plan förde jag d. 2 Aug. mina saker om bord på det av Abdrahman befraktade fregattskeppet Carlberg, som fördes av kapten Eric Wigström, vilket avseglade från Stockholm d. 6:te och som skulle taga med mig själv i Hälsingör. Resan från Stockholm anträdde jag d. 8 Aug. kl. 8 om aftonen. I sällskapet voro utom envoyén själv och dess sekreterare Haggi Mustafa samt dess betjänter 2 negrer, Cancellisten i Kungl. Cancelliet Peter Bergström och Herr Konsul Bagge. Herrar Bergström och Bagge voro av höga vederbörande utsedda att liksom förut under envoyéns vistelse i Stockholm även nu under dess resa genom Sverige vara honom till sällskap. Vi reste hela natten och anlände dagen efter kl. 10 f. m. till Sörby, en gästgivargård i Sörmland, tillhörig kommerserådet Sköldebrand¹, som tillförne varit svensk konsul i Algier och som inviterat envoyén att med sitt sällskap i förbifarten hos sig hålla första rastedagen. Vi blevo der väl mottagna och undfägnade. Resan fortsatte dagen derpå och de följande till Jönköping, där jag lämnade mitt ressällskap och tog vägen till Kronobergs län för att taga avsked av min moder och släktingar där i orten. Efter ett par dygns vistelse där togs vägen vidare till Hälsingborg genom Öhr, Hösjö, Borsna och Ljungby, och den 16:de passerade jag de ofantliga kala Ljungby hedar, där så långt ögat kunde se icke fanns annat än ljun och knappast någon enebuske, utan ett enda träd eller grässtrå. De begynte

¹ ERIC BRANDER, adlad SKJÖLDEBRAND, en av Linnés korrespondenter, vistades som konsulssekreterare, senare konsul, åren 1753—66 i Algeriet.

visa sig emellan Borsna och Ljungby gästgivargård, där jag kom fram på stora Hälsingborgsvägen, och räckte långt över Skånska gränsen. Dessa hedar äro vedermålen mera av folkbrist, än skogsbrist, och fattas folk som cultivera dem, då de visserligen skulle bära både skog och buskar, vilket nog skönjes av de här och där befintliga uppodlade ställen, som från början icke haft förmånligare belägenhet eller jordmån.

Ju längre jag kom från Stockholm, ju mindre hade folket hunnit med sädesbärgningen och årsväxten, som i allmänhet var härlig över hela landet, fast dock något svagare i de södra orterna, hälst vårsäden, som tagit skada av torkan. På åtskilliga ställen var icke allt höet inbärgat, och i Skåne var ännu mycket orört.

Den 17:de om aftonen kl. 8 hann jag fram till Hälsingborg, där jag råkade Konsul Bagge, som ännu var kvar, sedan envoyén med det övriga sällskapet om morgonen samma dag rest över Sundet. Den 18:de om morgonen bittida lät jag, ehuru det blåste nog hårt, sätta mig över Sundet till Hälsingör, dit jag ankom kl. 10 f. m. och träffade där envoyén med sekreteraren Bergström, vilka middagstiden reste till Köpenhamn.»

Till d. 1 sept. stannade Rothman i avvaktan på kapten WIGSTRÖM kvar i Danmark, besåg Köpenhamn och ett par lustslott, men har från vistelsen där föga att förtälja. Av ett visst intresse kan möjligen vara, att han ansåg grönsaksmarknaden i Köpenhamn underlägsen den i Stockholm både i avseende på myckenhet, billighet och godhet och gläder sig åt att den svenska trädgårdsskötseln gjort så stora framsteg.¹

Efter en svår och stormig seglats ankrade fartyget i Tunis d. 13 nov. Något märkvärdigt har Rothman ej att berätta om sin överresa, men omnämner att man på Doggersbank hade liten vind och då fick tillfälle att fiska och tog upp följande fiskar, som han jämförde med »Systema naturæ Linnæi och Artedi», nämligen:

Scomber scombrus [Makrill]

Trigla Hirundo [Knorrhane]

¹ Att Rothman under sin väntetid i Danmark även på annat sätt hade Sverige i sina tankar visar följande lilla dikt, som är så typisk för tidsåldern, att jag inte kan neka mig nöjet att anföra densamma. Den är tryckt i tidskriften Samlaren och skriven i Hälsingör den 19 aug. 1773, på årsdagen av Gustaf III:s revolution.

»Nu Sveriges sällhet fyllt ett år.
Det späda barnet tarvar skötas
Och med den omsorg hult bemötas.
Som det av Gustafs ömhet får.
Man i hans fadershjärta ser,
Hur gärna han förkorta ville
Den tid vi nu vid lindan spille;
Fast varje dag ny tillväxt ger.
Förbidom tacksamt ödets lopp
Och bliven Gud och Gustaf trogna,
Så skall vår sällhet tidigt mogna
Och fylla upp vårt glada hopp.»

Gadus Merlangus [Vitling]

» Aeglefinus [Kolja]

» Callarias [Torsk].

Vidare kommo tvenne fåglar ombord näml. Rallus aquaticus [vattenrall] samt en stare (Sturnus vulgaris). I Gibraltar sund och i Medelhavet gjorde han några vattenvägningar och fann att sundets vatten vägde $\frac{135}{1600}$ lod och i Medelhavet $\frac{150}{1600}$ lod mera än Mälarmvattnet.

I Tunis fick han stanna till d. 3 dec. och blev mycket vänligt mottagen av svenske konsuln MOLINARI samt även av Abdrahaman, som anlänt betydligt tidigare. På grund av regntidens ovanligt tidiga inbrott blev han mycket hindrad i sina exkursioner och kunde endast två gånger promenera utom staden. Om sin Tunisvistelse skriver han följande:

»Jag har sålunda icke kunnat uträtta något synnerligt i Historia naturalis; av vad jag i sådana omständigheter kunnat anmärka, får jag dock exempelvis av växtriket nämna utom Palmträdet (Ceratonia siliqua)¹, som växer vild bland oljeträden, Arum [Calla familjen], några Mesembryanthema [middagsblomma] m. fl. samt Ranunculi, Kattost [Malva-art] och andra svenska. Från trädgårdarne har jag sett Mimosa, Acacia och en Jasmin, av vilka krydd-kvistar säljas på gatorna. List el hashure är helt visst en rova och ingen umbellat; ehuru jag endast sett kålen, som växt ut, sedan han varit upptagen.

Av djurriket har jag sett levande här i staden 1) en Felis, som gavs ut för en Panthera, men lär vara en Onga [jaguar]; dock bör ej förtigas att cauda är elongata och djuret fångat i Afrika, 2) en struts (Struthio Camelus), 3) den sköna Phoenicopterus [flamingo], 4) Psittacus Erythaceus [grå-papegoja] och den goda fisken Giraffa (Sparus aurata) [en art av laxerfisken]. Kameler vill jag ej här nämna efter de äro oräkneliga, likasom granatäpplen och dadlar, efter de här äro dagligt bröd tillika med citroner, apelsiner, pomeranser, oliver, kvitten och russin. Harar äro icke heller ont om, och den steken smakar här lika gott som hemma i Sverige. Phoenicopterus finnes i stor myckenhet i träsket mellan Gouletta² och staden. Här är ett bördigt land, som med nytta torde kunna betraktas. I Tripolis skall vara mindre att göra i naturalhistoria än här».

På grund av pågående krig med Ryssland mötte svårigheter för utlöpandet ur Tunis hamn, varföre Rothman först d. 3 dec. kunde avsegla till Tripolis, dit han anlände d. 11 i samma månad. Därstädes blev han mycket vänligt mottagen av svenska konsuln BURGMAN, som ej ville tillåta honom att bo annorstädes än hos honom. Blev presenterad för paschan, bejen och de förnämsta ämbetsmännen och mottogs mycket väl av främmande länders konsuler.

Rothman var nu kommen till sin egentliga arbetsplats, men fann snart att i stadens omgivning föga eller intet stod att finna. Den karga jord-

¹ Troligen en misskrifning av Rothman. Ceratonia är näml. ej någon palm utan ett regn-mimosa-träd.

² Gouletta, befest hamnstad till Tunis.

månen, som huvudsakligen bestod av flygsand, gav intet för den sökande botanisten, och han insåg snart, att han endast genom längre eller kortare utflykter i omgivningarna kunde fullfölja sitt uppdrag. I en by Massia, strax utanför Tripolis, var Haggi Abdrahman, som högtidligen lovat honom sin hjälp och sitt stöd, bofast, men Rothman fann snart, att dennes löften ej voro något att lita på, samt skriver därom: »Abdrahmans ömhet har jag icke behövt fresta på; tror ock att den skulle vara lika obetydlig som han själv. Jag är glad, att varken K. Akademien eller jag står i någon synnerlig obligation hos honom för min sjöresa. Säkerhet kan han alldeles icke skaffa, om han också hade mera att säga än han verkligen har.» Konsul Burgmans hövlighet och godhet kan han däremot icke nog berömma. Trots dennes hjälp och inflytande hos paschan voro dock svårigheterna att i någon trygghet göra utflykter från Tripolis ingalunda lätta att övervinna, enär, säger han, »den osäkerhet som för de uppstudsiga och kringströvande beduinerna förspörjes har gjort för mig alla resor in i landet omöjliga. Nästan dagligen höras berättelser om deras plundringar även nära intill Massia. De slåss sinsemellan, borttaga boskap och fouragera grödan och säden på marken».¹

Under avvaktan på tillfälle att göra några utfärder tillvaratar han under promenader och examinerar de naturens alster som stå att finna. Sålunda iakttar han i Massia, att åkrarne voro planterade med Foa (*Rubia tinctorum*) [krapprot] samt Cassab (*Holcus spicatus*) [negerhirs] och Bischna (*Cynosurus Coracanus*) [ett sädesslag]. Vidare examinerar han Sparus Salpa (på mauritanska Schæba) [en vanlig Medelhavsfisk 15—20 cm. lång och föga ätbar], Sciæna Lepisma [en havsgösart], Scorpoena Porcus [en simpliknande drakfisk], Mullus barbatus [Medelhavets läckraste fisk] samt Sepia Loligo [bläckfisk].

Äntligen d. 18 febr. 1774 får han tillfälle att med kapten Wigström företaga en resa till Suara², varest denne vid de därstädes belägna saltsjöarne skulle intaga en saltlast. Av Rothmans beskrivning på denna utfärd anføres följande sammandrag: »Saltskorpan täcker ett stort fält, så långt ögat kan se, och är endast en tum tjock, så långt vi hade tillfälle att gå ut. Saltet samlar sig här av regnvatten, som rinner dit impregnerat

¹ Det torde här behöva påpekas, att Rothman varken i sin dagbok eller sina brev inlåter sig på några utförliga beskrivningar av de platser eller trakter, som han i det för honom nya landet påträffar. Endast här och där förekomma några torra anteckningar om ett ställes naturbeskaffenhet, men några målande skildringar av vad han får skåda, vare sig i Tripolis eller på sina utflykter, ger han ej. Ej heller de mer eller mindre märkvärdiga personligheter, som han kommer i beröring med, bli föremål för någon karakterisering. Lika förtegen är han också angående sitt dagliga liv och dess sedvänjor. Man hade av en skönlitterär författare som Rothman kunnat vänta, att han på ett helt annat sätt skulle åskådliggöra, vad han sett och upplevat.

² Suara är beläget ungef. 110 km. väster om Tripolis.

med salt från de kringliggande högre jordmånen. Skorpan liknar en sidlânt äng betäckt med is, och endast skridskor tycks fattas för att njuta av ett nordiskt vinternöje. Fältet omkring Salinen var fruktbart och betäckt med en myckenhet örter, av vilka jag hemskickade exemplar av alla som voro i blomma.¹ Under besöket, som varade från d. 20 t. o. m. d. 24 febr., trädde de i beröring med beduiner, som då deingo höra, att Rothman var en Tehib eller doktor, ansatte honom med frågor om sina sjukdomar och i övrigt betraktade honom som ett besynnerligt djur, vilket knappast kan väcka förvåning, då han bland annat var klädd i handskar och peruk. Återresan anträdde till häst under eskort den 25 febr., och han återkom d. 27 till Tripolis efter att under vägen hava gästat scheiken SUFFACHI och intagit en aftonmåltid av bröd och starkt pepprat färgkött.

Från sistnämnda dag till den 27 nov. vistades Rothman hela tiden i Tripolis med undantag av en båtresa utmed stranden till en punkt närmare Tagiura.² Daganteckningarna i resejournalen äro under denna tid mycket sporadiska och de fynd, som han antecknat, mycket fåtaliga. Han nämner sålunda examination av *Tringa hypoleucos* [drillsnäppa], *Merops Apiaster* [biätarfågeln], *Sparus dentea* [laxerfisksen], *Scomber trachuros* [makrill-art], *Mullus surmuletos* [guldstrimmiga mullen], *Sciæna umbra* [havsgösart], *Sciæna cirrhosa* [d:o], *Tetrao rufus* [orrfågelart] och *Quglia*.³ Under den nämnda båtresan fann han några örter, som han ej förut fått, t. ex. *Pan-cratiun maritimum*, varav han tog lökar att sätta i krukor, *Tamarix gallica* [tamarisk] samt *Asclepias lactifera* [en mjölksaftrik, giftig ört] och på sandbankar vid Tripolis *Reaumuria vermiculata* [en tamarisk] och i trädgårdarne *Lawsonia inermis* [Alkanna eller rättare Al henna, ett rött färgämne]. Dessutom fann han en rot, kallad Habaschish, som ätes mycket av judarne och som han uppger vara rätt god och smaka nästan som sötmandel.

Man kan inte undgå att få den uppfattningen, att han under dessa sju månader ej utvecklats någon högre grad av energi. Såsom urskuldande moment anför han själv den starka värmen, som ibland uppgick till 40° i skuggan och som den 30 aug. tvang honom att avlägga sin peruk och gå med eget hår. Vidare klagar han över osäkerheten, »som vållar att man i nuvarande omständigheter ej kan resa, när man behagar, utan när tillfälle är. Men det är kostsamt att resa, ty man måste betala eskorten och föda både den och hästarna. All provision måste man föra med sig, ty i landet är intet att få för penningar.»³

¹ Tagiura, en by 1¼ mil från Tripolis österut.

² Troligen liktydigt med sfoglia, det italienska namnet på sjötunga.

³ I brev till Wargentin från Tripolis den 5 sept. 1774 skriver han bl. a. följande: »Med Herr Kapten Uneer, som i morgon, vill Gud, avgår härifrån till Livorno, skickar jag ett litet paket med örter till Kungl. Akademien under Herr Sekreterarens adress och ett annat till Prof. Bergius . . . En venetian vid namn Signor Guajo håller uppå efter mycket studerande att

Till Bergius skrev Rothman d. $31/12$ 1773 ett brev, som dock erbjuder föga av intresse utöver vad dagboken har att omförmåla. Ett andra brev är daterat d. 8 april 1774. Jag anför därur följande:

»Här omkr. Tripolis är oändligt magert för naturalhistorien, kring Suara var vida fruktbarare och rikare mark. Jag har hela tiden sökt komma till Tagiura och Lepida och hoppas snart kunna få se dessa orter, då jag ej skall underlåta att samla vad märkvärdigt vara kan. Jag har en stor spekulation att komma till Fessan nästa höst och vinter. En nyligen fr. Smirna hitkommen handlande Sgr. Guiseppe Montemurli har utlåtit sig hava lust göra sällskap. Denne mannen är en lärd, ärlig och rask karl. Han har docerat uti medicin och matematik vid Bologna, men måste lämna Italien för något missförstånd med jesuiterna, den tiden de ännu voro rådande. Han talar väl arabiska, turkiska och syriska. Består K. Akademien penningar, så skall jag ej spara mödan; att jag hittills så litet gjort är ej min utan tillfällenas skuld».

Denna resa till Fessan, som även längre fram hägrar för Rothman, blev aldrig av, och den italienske handlanden omnämnes ej vidare i Rothmans anteckningar. Angående Fessans och Lepidas belägenhet se längre fram. I fortsättningen på detta brev omtalar han vidare att »bland Morer och Judar är här mycken Lues venerea, men de akta den ej. Klimatet, bad och brännvinssupande är curen. Denna regim lär determinera virus åt ytan och således göra det mindre farligt och kanske alldeles driva det bort.»

I ett följande brev till Bergius, skrivet samtidigt som det ovannämnda till Wargentin, ger Rothman luft för sina känslor av missträkning, eller försvarar sig kanske för förebråelser som han fått mottaga, med följande ord:

»Jag har hittills varit i största bekymmer, när jag skall skicka hem några örter från denna usla trakten. Vad skall jag skicka? Exemplar av vanliga köksväxter, e. g. kål och morötter? Nej! men om annat ej finnes? Jag kan ej plantera något nytt; måste således skicka det som träffas eller ingenting, och i begge fallen passera för den som ej gör sig möda att svara emot K. Akademiens förtroende och omkostnader. Jag repeterar att kring Tripolis träffas föga vilt växande. Således om tillfälle gives och årstiden det medger, vågar jag hållre liv och hälsa på en resa till Garean och Fessan, än att jag gör både mig själv och K. Akademien missnöjd med fortvarandet av min nu i flera månader varande tvungna inaktivitet.»

Rothman har tydligen vid detta tillfälle känt sig särskilt upprörd, enär han uttrycker sig med en skärpa som betydligt kontrasterar mot hans vanliga timida skrivsätt. Han fortsätter:

sätta upp ett myntverk, som Hans Kungl. Maj:t skänkt åt Paschan. Det fattas nu således intet annat än guld och silver att mynta av, och var det skall tagas har man sig icke bekant. I år bliver en anseelig ömnighet av dadlar och oliver. Sädesväxten blev mäst förstörd av de strövande beduinerna, så att säden ännu är ganska dyr.» Priset tyckes enligt Rothmans uppgift ökats till ungefär det fyrdubbla sedan föregående år.

»Bland det lilla, som jag sänt under Sekreteraren Wargentins adress, finnas *Reaumuria maritima* [en tamarisk], *Tribulus lanuginosus* [Zygophyllaceæ], *Pancreatium maritimum* [en lökväxt], *Jasminum fruticans*, *Nyctanthes Sambac* [en jasmin], *Melia Azedarach* [oljeträd], *Ricinus communis*, *Canna indica* [blomsterrör], 2:ne *Rhamni*, *Lawsonia inermis* [alkanna] *Corchorus olitorius* [jute] etc. etc., men där följer också *Nerium oleander*, *Olea europæa*, *Rubia tinctoria*, *Medicago sativa* [luzern], *Nigella arvensis* [svartkummin] etc. När ej annat finnes, kan ej annat sändas. Jag tillstår paketet kunnat något ökas, men med ännu trivialare trädgårdsväxter. Ännu en annan olägenhet besvärar mig, näml. mögel, för vilket jag har oändeligt svårt att akta mina örter i ett land, där skorna mögla över natten.»

Äntligen efter mer än ett års vistelse på Afrikas mark fick han sin länge närda önskan uppfylld att genom en längre expedition få utforska mera givande trakter än vad 'Tripolis' karga omgivningar kunde erbjuda. Denna expedition, som blev hans längsta under Afrikavistelsen, ställdes till bergstrakten Garean.

Resan¹ anträdde d. 27 nov. Färden möjliggjordes därigenom att Rothman fick åtfölja bejen CIDDİ MOHAMET, broder till paschan i Tripolis, som för att uppbära den årliga tributen reste till bergstrakten Garean, belägen ungefär 100 km. söder om Tripolis. Den är bekant för sin stora saffransodling. Efter tre timmars ansträngande ritt över de vidsträckta flygsandsfälten söder om Tripolis

begynte de första tecknen till någon grönska att visa sig, nämligen *Asclepias lactifera* och *Ricinus communis* [ricinoljeörten], vilka båda växte frodigt och ymnigt i flygsanden såsom stora buskar eller träd, vilkas pappus [borst- eller hårpensel] utgjorde en långtrådig fin bomull. Därefter omväxlade jordmånen ömsevis med flygsand och fastare lerblandad grund, som bar *Colchicum autumnale* [tidlösa], *Asphodelus luteus* och *fistulosus* [liljeväxter], *Scilla maritima* [sjö-lök], *Lithospermum fruticosum* [fam. Borragineæ] m. fl. och styckevis var brukad till åker. Sedan flygsanden fullständigt upphört började *Castelle Mischenia* komma till synes och en mer omväxlande flora att framträda. Sålunda iakttogos buskar av *Rhamni* [brakved], *Rubia tinctorum* [krapprot], *Salsola rosacea* [saltört] samt i blommor *Absinthium abrotanum* [*Artemisia abrotanum*, åbrodd], *Ruta graveolens* [rutört], *Brassica Eruca* [kålsläktet], *Antirrhina* [lejongap], *Calendula* [ringblomma], *Origana* [kryddväxter], *Malva rotundifolia* [kattost]. Castellet, som låg på en vacker grön slättmark, hade omkring sig några olivträd

¹ Rothmans skildring av resan till Garean, som är tryckt i GJÖRWELLS tidskrift Adressen N:o 37, 39, 41, (d. 23 okt.—11 dec. 1775), är för vidlyftig att här i detalj återgiva. Hans beskrivning över resans besvärigheter, nog så omständliga dagboksanteckningar, mest rörande väderleken, samt berättelsen om besök vid ruiner och fornlämningar har jag därför ansett mig kunna utesluta eller högggradigt beskära för att i stället ägna mera utrymme åt hans naturvetenskapliga fynd och iakttagelser. I viss grad har jag även gett rum för skildring av den befolkning han kom i beröring med och åt de rätt sparsamma redogörelserna för innebyggarnas bostadsförhållanden och levnadssätt.

Garean, som finnes upptaget även på nutida kartor under namnet Djebel Gharian el. Ghurian, är en del av Atlasbergens östligaste utlöpare med en högsta höjd av 650 meter över havet.

och en stor skön *Melia Azedarach* [oljeträd]. *Malva rotundifolia* och *Brassica Eruca* utgjorde ännu den mästa grönskan häromkring.

Uppfärden till kastellet i Garean vidtog därpå och beskrives såsom både besvärlig och farlig. Ankomsten dit inträffade efter 1 1/2 dygns resa. Kastellet, som under de närmaste dagarna blev Rothmans huvuduppehålls-plats, varifrån utfärder gjordes i omgivningarna, låg på en högplatå,

omgivet av vidsträckta härliga fält och slätter, uppodlade till åker för saffran, vete och korn samt besatta med en oändlig myckenhet olivträd. De äro således den vackraste landsbygd, som kan givas och ett verkligt paradys, men bebodda av de elakaste människor, som jag tror kan givas till. Husen äro alla under jorden, utgrävda i en jordart, som är en fin lera. Trädgårdarne äro merendels på de mindre branta sidorna av kullarne uti smala avsättningar understödda med murar, trappvis uppifrån ända ned till bergsfoten, och planterade med alla slags fruktträd såsom dadlar, oliv och Carub (*Ceratonia siliqua*), äpple, päron, kvitten, granat, persika, misch-masch (ett slags plommon), mandel, vindruvor, fikon jämte vanliga jordfrukter och legymer samt blommor i sht tazetter. Hela denna ort är mycket örtrik, men årstiden såsom den allra kallaste var ej så fördelaktig som våren. De ymnigaste växter, som tillika blommade, voro: *Rosmarinus officinalis* [rosmarin], *Artemisia abrotanum* [åbrodd], *Ruta chalepensis* [rutört], *Brassica Eruca* [= *Eruca sativa*; fam. Cruciferae], *Malva rotundifolia*, *Hyoscyamus albus* [bolmörtsläktet], *Ranunculus bulbosus* [knöl-smörblomma] etc. *Rubia tinctorum* växte här vild, likaså åtskilliga trädgårdssaker, dem floden av det ymniga regnvattnet fört undan kulturen och lämnat åt naturens åtgärd såsom *Apium graveolens* [sellcri], narcisser m. m.

Under sina så gott som dagliga strövtåg i omgivningarna fann han sedan ej mycket av botaniskt intresse och nämner endast följande arter: *Iris persica* [svärdsliljeväxt] samt en frukt, som av läkarna i Tripolis kallades *Lingua passerina* och på moriska Serega och vars blad användes som purgens och till att kurera *Lues venerea*. Rothman trodde sig först finna att det var en *Tetrandit*, men den befanns senare vara *Globularia alypum* [Globulariaceae]. Vid en utfärd till berget Montross fann han några örter, som på andra berg ej voro vanliga, men namngiver dem ej. På sagda berg letade han, ehuru förgäves, efter växter som enligt morenas enhålliga utsago »giver de på detta berg betande fårens tänder en gulfärg samt stundom vänder deras tänder hel och hållna i guld». Man lovade att, när sådant underverk nästa gång skedde, skicka honom ett sådant får till Tripolis, för vilket han utfäste sig att betala 100 zechiner. Det förefaller, som om Rothman ej skulle vara fullt säker på vad han skulle tro om dessa arabiska sagor; tydligt är att han nedlade stor möda för att finna den underbara växten.

Av zoologiska fynd fann han ej heller mycket för sina samlingar. Han nämner endast några skinn, som befunnos vara av *Canis aureus* (schakal), samt ett litet djur, som i stor myckenhet gräver sig in i bergen och på

arabiska heter Gundi. »Det befinnes vara en Mus [råtta], förmodligen ett nytt species efter denna beskrivning: Mus Gundi, cauda abbreviata, pedibus omnibus tetradactylis. Corpus totum testaceo rufescens. Auriculæ truncatæ, aperturâ largâ, oratâ [sic!]. Dentes primores excavati: superiores truncati, inferiores subulati. Digi omnes unguiculati. Plantæ talis insistentes. Magnitudo cuniculi minoris.¹» — Han samlade dessutom några stoffer av sten- och jordarter, men ger ej någon beskrivning på deras utseende eller beskaffenhet.

Gareanbergen voro huvudsakligen bebodda av beduinstammar, varav en del voro bofasta och fredliga, under det andra voro »Sbandutter» d. v. s. kringströvande rövarhorder, som överallt gjorde bevärnad eskort nödvändig och vid ett tillfälle överföllö Rothman och sökte taga hans mula från honom. Både han själv och mulan räddades dock genom eskortens ingripande. — Dessutom funnos på bergen en del judar, som bodde i särskilda etablissement, varav ett besöktes. »En myckenhet olivträd växte härstädes. Denna Judécas belägenhet var så vacker, att själva Fader Abraham här icke skulle saknat lunden Mamre.»

En av befolkningens huvudrätter avsmakades och beskrives sålunda av Rothman. Den kallades Bassina och »är en länge och hårt kokad gröt, merendels av Bischna (*Cynosurus coracanus*) eller kornmjöl, som sedan, om rådd och lägenhet tillåter, göres smaklig genom påslagen soppa av höns med något kryddor och med olja. Denna gröt ätes med eller utan kött på det sätt, att man tager gröten med fingrarna och ältar den mot brädden av träskålen, vari den är uppslagen, tills den blir en bekvämlig klimp och slänger i munnen och sväljer tuggad ned. Mycket folk här i Barbariet lever endast av Bassina utan att veta av varken bröd eller sovel, därför är ock ett stycke bröd en ganska välkommen skänk för en arab eller beduin.»

En dryck som Rothman tydligen var mycket intresserad av, eftersom han beskriver den på tre olika ställen, var Lackbi, som tillverkades av saft från dadelpalmen (*Phoenix dactylifera*) och bringades i jäsning genom tillsats av litet surdeg. Han beskriver den som läskande, syrligt välsmakande och upplivande.

På nedresan från berget fann han talrika knippen av gräset *Lygeum spartum* [alfa], som användes till kur mot rygg- och höftverk. Hemresan var även besvärlig; flera gånger var han nära att bliva anfallen av banditer samt råkade vid ett tillfälle att gå vilse, men anlände lyckligen till Tripolis efter 15 dagars bortovaro d. 12 dec. 1774

Förutom ovan nämnda botaniska och zoologiska fynd omnämner Rothman i sitt brev till Bergius av den 5 sept. 1774, att han hemsänt följande växter: *Tribulus lanuginosus* [Zygophyllaceæ], *Canna indica* [blomsterrör], *Corchorus olitorius* [jute], *Nerium oleander* [nerium eller rosenlager], Medi-

¹ Prof. E. LÖNNBERG har haft godheten om denna råttart lämna den utredning, som följer efter min uppsats.

cago sativa [blå luzern], *Nigella sativa* [svart kummin], samt tillägger: »ingen mossa har jag ännu funnit. Foglar och insekter finnas här ganska få. Jag har ännu inte haft den äran se en levande skorpion; några få små ödlor och bland dem Chameleonten synas då och då. Fiskar äro åtskilliga märkvärdiga och många goda att äta. Jag har t. ex. träffat *Sparus dentea* [laxerfisk], *Esox Sphyræna* [en gäddart], *Scorpaena Porcus* [drakfisk] och den oförlikneliga *Mullus*. *Sepia Loligo* [bläckfisken] finnes nog och ätes mycket, är icke oäven till smaken, men ser icke appetisant ut.»

Den första hälften av år 1775 erbjöd ej Rothman något tillfälle till utflykter från Tripolis. Den 20 april gör han ett försök att få medfölja en fransk sjökaptan ROMIO till Derna¹, men då denne begärde ett allt för högt pris, 30 tripolitanska zekiner för fram- och återresan, blev ingen överenskommelse träffad. Dagboksanteckningarna äro under detta halvår mycket torftiga och innehålla endast, utom beskrivning på väderleken, att följande naturalster påträffats: »en fisk *Sciena cappa* [havsgös släktet], som vägde 23 rottel², *Gasterosteus Saltatrix* (en stor fisk),³ *Scomber Thynnus* [tonfisk], 94 rottel, rödare än lax i köttet; när en sådan fångas tillhör han paschan; är ganska god saltad.» Vidare *Raja clavata* [knaggrocka], *Trigla Cumulus* [knorrhanes släktet], *Trachinus Draco* [sjärsing], *Raja Rhinobatos* [en rocka], *Scomber amia* [makrillart], som vägde 20 rottel, *Zeus fabor* [S:t Persfisk] och *Squalus Galeus* [pigghajsläktet]. Av fåglar nämner han endast: *Vultur Percnopterus* (»Mauris: Råchema») [smutsgam], *Oriolus Galbula* [sommargylling], *Upupa Epops* [härfågeln] och *Tetrao alcata* [en orrfågel]. Dessutom uppräknar han *Coluber Tyria* eller *Petora* [snokart], *Lacerta Mauretanica* [av ödlesläktet] och en annan *Lacerta*, som han ej kan bestämma, *Scolopendra ferruginea* [tusenfoting], *Phalena Bombi Mori* [nattfjärilen] och *Actinea senilis* [sjöanemone] samt omtalar till slut att han inköpt 2 st. schakaler, hane och hona. Resultatet av detta halvårs vistelse på Afrikas jord var sålunda föga lysande.

Först den 26 juni får Rothman meddelande, att ett tillfälle kan beredas honom att med ett engelskt skepp under kapten YOUNG göra en resa till Tabia.⁴

Efter uppvaktning hos paschan anträdde resan den 30 juni, och efter ett dygns kryssning anlände man till bestämmelseorten, där fartyget skulle lasta korn. Den där bosatte kaiden CIDI MOHAMMET uppvaktnades och lovade all hjälp.

¹ Derna, stad belägen 900 km. öster om Tripolis.

² Rotel, arabisk viktenhet = 1 $\frac{1}{8}$ sv. skålpund.

³ Denna art har ej kunnat identifieras.

⁴ Vad Tabias belägenhet beträffar, återfinnes det ej i ANDREES *Handatlas*, men Rothman uppger, att det ligger vid pass 17 svenska mil österut från Tripolis och är den enda practicabla hamnen mellan Tripolis och Masurat, som säkerligen är identiskt med det nuvarande Miscata.

»Åtskilliga okända örter blommade, dem jag samlade; de mig bekanta, som jag icke tog, voro:

Lygeum spartum [alfa],
 Typha angustifolia [kaveldun],
 Pancratium maritimum [en lökväxt],
 Euphorbia Paralias et orientalis,
 Hyoscyamus albus [bolmörtart],
 Polygonum aviculare [trampgräs],
 Scilla maritima [havslök],
 Tamarix gallica [tamarisk],
 Portulaca oleracea [portlak],
 Olea europæa [olivträdet],
 Phoenix dactylifera [dadelpalm],
 Amygdalus persica [persika],
 Ricinus communis [ricinoljeörten],
 Rhamnus lotus [brakved],
 Arundo phragmites [Phragmites communis, vass],
 Echium vulgare [blåeld],
 Ceratonia Siliqua [Johannisbrödträdet],
 Ficus carica [fikonsträdet],
 Cactus opuntia [kaktus],
 Asclepias lactifera [mjölksaftrik, giftig ört],
 Atriplex glauca [målla],
 Capsicum annuum et frutescens [spansk peppar],
 Croton humile [euphorbiacé],
 Anethum graveolens [dill],
 Daucus carota et Mauritanica [morot],
 Malva rotundifolia [kattost],
 Cucumis anguinis [Trichosanthes anguinus, gurkväxt],
 Cucurbita citrullus [Citrullus vulgaris, vattenmelon],
 Convolvulus segetum [Någon convolvulus med detta namn är nu ej känd],
 Pyrus communis et malus etc. [päron och äpple].

Den 4 juli seglade vi till Scleiten¹, där Sandalerna ligga, som taga in kornet att föra det ombord. Som vinden ej tillät återresa per båt, fingo vi hästar genom caiden och redo tillbaka till fartyget.

Den 5:te hela dagen ombord, trött efter gårdagens fatiguer, och lade in mina växter.

Den 6:te seglade Kapten Young tillbaka till Tripolis, då han ej kunde få mera korn, och jag gick ombord på Kapt. Hajmans skepp Britannia för att bliva kvar och bese mera av landet. Hälsade på Cidi Mohamet och talte med honom om hästar och eskort till nästa dag för att resa till Lepida.²

Den 7:de redo Kapt. Hajman och jag med eskort till Lepida (vid pass 3

¹ Troligen identiskt med en ort Slitten, som å ANDREES *Handatlas* anges ligga på ungefär samma ställe.

² Skrivs numera Lebda och ligger vid pass 110 km. öster om Tripolis. Leptis magna enl. *Nordisk Familjebok* en fenikisk ruinstad, som bestod av två delar: gamla staden, som liknade Kartago till läge och plan, samt den vida större nya staden från senare perioden av romerska kejsartiden. — Det gamla Kartago, beläget strax väster om Tunis, besöktes ej av Rothman.

timmars resa) eller ruinerna efter *Leptis magna*, som ligger vid sjöstranden åt Tripolisleden. Dessa ruiner voro mycket vidsträckta och buro ännu förundransvärda märken av den romerska tiden. Vad jag vet anmärka var följande: en stor bassin eller hamn försedd vid mynningen med ruiner efter större byggnader ända ned till vattnet. Ingången till denna hamn var 150 alnar bred, var nu merendels torr, utom en liten rännil, som lopp i den flodbädd, som gått genom staden ned i hamnen.»

Ruinerna beskrivas rätt utförligt jämte ett å dem befintligt Medusahuvud.

Efter strapatserna i solhettan kände sig Rothman illamående och sönderbråkad samt måste hålla sig ombord och kunde först den 10:de komma i land »och botaniserade braf vid stranden av en liten ström, som var den första jag sett i landet, som ej torkade in sommartid.» Följande dag försökte han fiska i strömmen, vilket ej lyckades, enär den var överfull av *Arundo phragmites*, *Typha* och *Potamogeton*. I en rödbrun, sandblandad jord på sidorna av ån fann han selenitkristaller i mängd. Han fick dessutom några örter, bland dem selleri vilt växande på ett sidlänt ställe.

Den 13:de »hela dagen ombord; där fiskades *Posu Porco* (Mauritan. Haluf eller svin), en *Mormyrus Cyprinoides* [en afrikansk flodfisk]. Den är ganska god att äta. En jude, som assisterade vid kornmätningen, var så formell eller skenhelig att han ej vågade äta denna goda fisk efter den kallades Haluf.»

Under denna tid var Rothman själv ej utsatt för några besvärligheter från arabernas sida, men berättar om oroligheter i Scleiten och att vägarna voro osäkra för det elaka folkets skull. Den 14 juli skildrar han ett besök hos en överste för »Sbandutterna» scheik CID HAMADA, som bodde i Tabia. »Denne var vår gode vän och bemötte oss med all hospitalitet... samt håller god vänskap och fred med paschan och dess caid i Tabia.» Han berättar vidare att denne scheik, som levererade en del varor till skeppet, var nog dyr på allt annat, men ansåg för en vanheder att begära eller få betalning för den mjölk, som han dagligen fört ombord.

En liten utfärd i trakten, varvid en del ruiner besågos och beskrevos, lämnade i övrigt föga utbyte. De naturens alster, som han i Tabia och dess närhet iakttog, voro fåtaliga och utgjordes av: »ett vackert träd av *Ceratonia Siliqua* [Johannisbrödträdet] utan frukt; *Rhamnus lotus* [brakvedsart] och på den *Cuscuta europæa* [nässelsilke]; några få Papilioner; en hare, *Lepus timidus*; en uggle, *Mauris Boena* (Strix); en Mantis [syrsa]; några chameleonter och rötter av *Anchusa tinctoria* [fam. Asperifoliæ].»

Då ingenting mera var att få i botaniken återvände han den 17:de till Tripolis med en morisk fiskarbåt, passerade under färden en ankarplats, där ett svenskt fartyg låg och tog in spannmål, samt var efter något mer än ett dygns resa välbehållen åter i denna stad. Efter hemkomsten fick

han slakta sina schakaler, som blivit för besvärliga. Benen och huvudskålen tog han till vara och köttet åts av hans tjänare.

Den 1 aug. reste Rothman med sällskap till ett ställe väster om Tripolis vid namn Sissolyman för att bese ruinerna efter ett romerskt bad. Han träffade där en marabut¹, med vilken han genom dragomanerna gjorde bekantskap. Denne visade sig beskedlig och godsint, och vänskapen med honom beseglades med en hel butelj rom, som helgonet ensam förtärde. Natten tillbringades i en jordkula, och återkomsten till Tripolis skedde redan följande dag. Hela återstoden av år 1775 vistades Rothman i Tripolis, och i resejournalen nämnes intet om att han under denna tid planerade eller företog någon utfärd. En bidragande omständighet till denna hans overksamhet var, att regn började falla i september, som sedan ehuru med uppehåll fortsatte till årets slut. De upplevelser han under denna tid skildrar äro få och oväsentliga. En procession med anledning av en gosses omskärelse, en stor karavan från Marocko med vid pass 9,000 deltagare på pilgrimsfärd till Mecca, påskens firande den 25 nov. med uppvaktning hos paschan, överlämnande av ett engelskt fregattskepp, som inköpts för paschans räkning, under salutskott, flaggning och mäsas, är i det närmaste allt han har att omförmåla.

De naturalier som han besåg eller insamlade voro:

Galläpplen, kallade Aphs, som ansågos vara frukt av ett visst träd, men vilka han konstaterade vara insektbon, som härstammade från Garean och sutto på olivkvistar. De användes till rödfärgning av skinn. Färgningsproceduren beskrives ingående;

Blatta Africana [kackerlacka];

Scorpio australis [skorpion], som anträffades i en vagga i svenske konsulns hus; en art av råttsläktet, *Mus jaculus*;

ett slags små fåglar, kallade Beccasique, men som befunnos vara *Alaudæ arvenses* [sånglärkor];

Turdus solitarius [en trastfågel];

Sparus maena [laxerfisken];

Hibiscus esculentum [en malvacé, odlad för de unga frukternas skull, okra eller gambo];

Sciena cirrhosa [havsgössläktet];

Arbutus unædo [smultronträd];

Corylus avellana [hassel];

Sorbus domestica [oxel-släktet];

Amaranthus;

Motacilla rubicula [svarthakad enskvätta];

Dessutom inköpte han ett rävsinn och en hud av indiska puckeloxen, *Bos indicus* β.

I brev till prof. Bergius av den 18 aug. och 19 dec. framhåller Rothman svårigheten att uträtta något av värde, bönfaller honom att i akademien

¹ Muhammedansk eremit.

understödja hans anhållan om penningförstärkning samt erkänner ingångna penningremisser. Han framför dessutom sitt tack för Bergii godhet att namngiva hemsända växter och hoppas på fortsatt hjälp efter hemkomsten, enär han har en hel hop obekanta, som han ej kan determinera. Tydligt på förfrågan från Bergius meddelar han, att »den lilla palmen, som Wännström omtalar, ej finnes i landet, så långt jag varit . . . Till färgning brukas 2 insektbon, näml. Aps, som växer på olivträd i bergsbygden, och Abda, som tages på *Tamarix gallica*. Ingen Manna och som underligare är ingen Erica. Senna växer icke här utan i Fessan och Agdes, dit jag regretterar att jag icke kan komma». I det sistnämnda brevet uppgiver han, att hemresan ej kan anträdas förr än i februari, och uttalar sin förhoppning om att han skall så nyttja akademiens medel, att han hoppas bli utnämnd till föreläsare vid hemkomsten.

Under de dryga två år, som Rothman nu vistats i det tripolitanska landet, hade han sett sina förhoppningar på naturvetenskapliga skördar av betydelse allt mera gäckas. I sina brev till sekreteraren Wargentin, införda i *Nya Lärda Tidningar*¹, beklagar han sig över naturens karghet i Tripolis' närhet och över svårigheten att förverkliga de utfärder, som han planlägger, beroende dels på de svåra oroligheterna, förorsakade av kringströvande rövarhorder, som ibland gjorde även Tripolis' närmaste omgivningar osäkra, dels på bristande stöd från myndigheternas sida. Konsul Burgmans hövlighet och godhet kan icke nog berömma, men de lokala myndigheternas opålitlighet och svaghet lägga stora hinder i hans väg. Han skryter också lite smått med sin bravur att trots Abdrahmans avstyrkan hava företagit sina resor till Suara och Tagiura. En resa till Fessan², som vid flera tillfällen leker honom i hågen, blir av olika anledningar alltid uppskjuten och strödd till slut alldeles på grund av de tilltagande upprorsrörelserna. Av yttrande i brev av den 22 juni 1775 framgår, att han själv tydligen fått fullt klart för sig, att ingenting mer finnes för honom att uträtta, »och därför om Kungl. Akademien icke annorlunda befäller, tror jag vara bäst att nästa vår begiva mig på hemvägen, men härtill fordras tillräckligt med penningar, ja, i det allra minsta 200 dukater». Den 19 aug. s. å. förnyar han sin önskan om hemresa och penningförstärkning.

Ur Vetenskapsakademiens protokoll, som äro rätt kortfattade, får man det intrycket, att akademien är mindre nöjd med de resultat Rothman uppnått, och redan den 26 okt. 1774 sändes honom det rådet att nästa vår begiva sig till Tunis eller någon säkrare ort eller alldeles på hemvägen. Om något sådant brev kommit Rothman tillhanda, framgår ej vare sig av hans brev till Wargentin eller av hans dagbok. Vad penningfrågan beträffar

¹ *Nya Lärda Tidningar*, tryckta i Stockholm hos Johan Georg Lange. 1:sta årgången utkom 1774, den 2:dra 1775.

² Fessan, ett ökenområde 800 km. söder om Tripolis.

uppfyller akademien hans begäran, ehuru under påtagligt knot. Sålunda innehåller dess protokoll av den 4 nov. 1775 följande: »därföre på det han ej skulle hava att skylla på brist av respengar och för den orsaken längre uppehålla sig i Tripolis, K. Akademien till större kostnad, beslöts att nu genast genom Herr Törngren i Livorno skicka honom en växel på de begärda 200 dukaterna samt anmoda Herr Törngren att i nödfall, och om konsul Burgman intygade, att Rothman ej kunde eljest vara hulpen, försträcka honom 50 eller allra högst 100 dukater till». Rothman fick dessutom befallning att ofördröjligen begiva sig på hemvägen.

Angående Rothmans ungefär samtidigt i akademien upplästa brev om Gareanresan, vilken dock kan sägas vara kulmen av hans Afrikavistelse, yttrar akademien, att »det innehöll ej något synnerligen märkvärdigt i naturkunnigheten, utan endast något om folkets seder och levnadssätt, varför beslöts, att det skulle lämnas till Giörwell».

Brevväxlingen med hemlandet är av naturliga skäl mycket långsam och osäker, och Rothmans anteckningar och brev giva ej någon säker vägledning, när han mottog den ovannämnda skrivelsen av den 4 nov. Den 19 dec. hade den emellertid ej kommit honom tillhanda, enär han i ett brev av detta datum meddelar, att han, så snart det ohyggliga vädret upphör, tänker göra en resa till Messlata, en bergsort i samma sträcka som Garean, men mer i öster. Denna resa fick han enligt sina dagboksanteckningar ej anträda förr än den 19 mars, enär den ideligen uppsköts trots givna löften och försäkringar; han återkom därifrån den 25 i samma månad, men först den 23 april meddelar han Wargentin, att han är stadd på hemväg.

Oavsett denna korta resa till Messlata vistas han hela denna tid i Tripolis, och hans resejournal ger vid handen, att han härunder ej funnit eller insamlat något av betydelse i naturvetenskapligt hänseende. Han nämner endast *Pleuronectes Rhombus* [varsläktet] och *Echinus esculentus* [sjöborre]. I övrigt innehålla hans anteckningar endast ett omnämnande av, att judarne i Tripolis firade en »Festa de Scheriff» till åminnelse av sin frälsning från en tunesisk armé, som belägrat staden, samt turkarnes Beiramfest den 1 febr. Han besiktigade även vid ett par tillfällen den gamla romerska triumfbågen i Tripolis och beskrev den noga, varom han i brev meddelar Gjörwell.

Färden till Messlata företogs, som nämnt, den 19 mars, och på morgonen den 21 anlände han till det där belägna kastellet, där han väl mottogs av dess kaid. På vägen hade han vid en flodbädd funnit en buske *Physalis Cura Savica* [Ph. curasavica — judekörsbär], på moriska serra.

Första dagen av sin vistelse vid bergfästet ägnade han åt att bese och studera olivoljepressningen samt åt botaniserande. Den 23 och 24 företog han strövtåg i trakten samt botaniserade å berg och i dalar. Sina fynd anger han ej i dagboken; han omnämner endast, att kaiden visade honom

en Euphorbiacé, vars rot i liten dos starkt purgerade. Kaiden visade honom dessutom stor gästfrihet och »hans besynnerligaste kompliment var, att jag hade att befalla allt vad jag ville, t. o. m. om jag ville hava ett huvud av något av hans folk, men jag avslog denna offert och nöjde mig med en Gundi [en råtta] (*Nova species Muris*), som strax frambars. Denna dog för mig under natten.»¹

Den 24 mars på kvällen bröt han upp från Messlata och följande dag vid 12-tiden befann han sig åter i Tripolis samt erfor vid sin ditkomst, att kapten WILJAMS, som skulle återföra honom till kristenheten, hade anlänt. Någon direkt lägenhet till Sverige fanns ej att tillgå, utan han måste begagna sig av den enda möjlighet, som stod till buds, nämligen att med det engelska fartyget segla till Cagliari för att därstädes söka få tag i ett svenskt skepp med destination till Stockholm. Avresan skedde emellertid först den 23 april, då han efter avskedsuppvaktning hos paschan och bejen avseglade i sällskap med konsul Burgmans fru och son.

Den 27 ankommo de till Cagliari, men intet svenskt fartyg fanns därstädes. De måste nu gå i karantän, vilken på grund av karantänshusets usla beskaffenhet fullgjordes ombord å fartyget. Den 1 maj ankom emellertid svenska skeppet *Regress*, fört av kapten BERG, destinerat till Stockholm. Med detta skepp anträdde hemresan den 10, sedan den rådande stormen lugnat sig.

Anteckningarna under hemfärden äro mycket kortfattade, men angiva att än motvind, än stiltje rådde och förhindrade fortkomsten. Intet av anmärkningsvärd beskaffenhet inträffade under seglatsen, och den 19 juli kastade skeppet ankar på Stockholms ström, 88 dagar efter avseglingen från Tripolis.

ROTHMAN EFTER HEMKOMSTEN.

Snart efter hemkomsten inställde sig Rothman i Vetenskapsakademien, och dess protokoll lämnar härom följande upplysningar: »den 7 Aug. infann sig Herr Doct. Rothman, som nu lyckligen återkommit från Tripolis, och gjorde en kort berättelse om dess resor, tackade för de pengar han fått och anhöll om någon summa att betala frakt och andra resekostnader. K. Akademien betygade sin fågnad över dess återkomst och lovade betala dess återstående resekostnader, till vilken ända de vanliga Contors deputerade skulle anmodas att sammanträda och med honom likvidera.» »Den 10 Aug. vid Contors deputerades sammanträde uppgav Rothman räkningen på frakt och förtäring under hemresan, bestigande sig till vid pass 800 d.

¹ Alla i det föregående omförmälda botaniska och zoologiska namn hava granskats och korrigerats, de förra av prof. ROBERT FRIES, de senare av prof. YNGVE SJÖSTEDT, och ber jag härmed att för deras vänliga medverkan få frambära mitt varmaste tack.

kmt. Herrarne funno för gott att i ett för allt och till något understöd, tills han kom i ordning med sin praktik, bevilja honom 1200 d. kmt, och är det förmodligen ej Doct. Rothmans skuld att han på denna resa litet eller intet kunnat uträtta till vetenskapens fördel.»

Något varmare tack bestods sålunda ej Rothman av akademien, som säkerligen för sina stora utgifter räknat med större vetenskapligt utbyte.¹ Om vi erinra oss, att konsul Bagge före Rothmans utresa beräknat utgifterna för två års vistelse i Barbariet till 200 dukater och hemresan till 100 dukater, kunna vi lätt tänka oss akademiens misräkning att utöver de av konungen skänkta 200 dukaterna få betala ut en summa av 395 dukater. Akademien uppfyllde dock sina givna löften samt, så vitt jag kan se, varje Rothmans begäran om sändande av penningar och tilldelade honom därutöver efter hemkomsten ett understöd på 400 d. kmt, sedan resekostnaderna frånräknats, vilket visserligen måste anses vara mycket obetydligt, men som han dock ej hade någon rättighet att fordra.

De skarpa anmärkningar, som hans levnadstecknare efteråt hava riktat mot Vetenskapsakademien, kan jag därför ej anse berättigade. Som provstycken på sådana uttalanden vill jag först ur Gartz' förut nämnda minnestal anföra: »Den anslagna summans ringa betydighet till så kostsamma, långa och äventyrliga resor, stora escorter och uppehåll samt skydd ibland barbarer satte honom dessutom utur stånd att fullgöra rätta avsikten och brakte honom i förlägenhet av det nödvändigaste. Man torde medgiva mig, att 1000 Rdr ej äro svarande till ett sådant företag . . .² Rothman hemkom brydd över sina öden och allra mäst ledsen däröver att ej hava kunnat uppfylla allas önsknings.»³

I sina brev till Wargentin och i resejournalen framhåller Rothman, att hans framträngande i det inre av landet hindrades av upprorsrörelser och kringströvande rövarhorder och att sådana hinder ej kunde övervinnas med mindre än att han åtföljdes av en eskort på 20—30 man samt ett par kanoner, vilket han själv ansåg bliva för dyrt. Han vänder sig emellertid

¹ De skördar från växtvärlden, som Rothman bärgade från den afrikanska jorden, finnas ännu åtminstone delvis i behåll. På Riksmuseets botaniska avdelning förvaras i det s. k. herbarium antiquum åtskilliga med Rothmans namn signerade växter, och på den Bergianska institutionen finnas likaledes i prof. Bergii därstädes befintliga herbarium en hel del örter försedda med Rothmans namn.

² Rothmans resa kostade K. V. A., med de av konungen skänkta 200 dukaterna, i allt 5,560 rdr enligt 1776 års värde på dalern.

³ I *Smålands Nation i Uppsala* säges: »På grund av otillräckliga medel och brist på understöd från myndigheterna kunde han dock föga uträtta. Han återkom till Stockholm 1775^[?] sjuk och alldeles utblottad.» Samma uppgift möter i *Nordisk Familjebok*.

I *Biographiskt Lexikon* (Uppsala 1846) yttras: »Akademiens anslag blev ringa . . .; smälte de medsända 1000 rdr. hastigt i hop . . . och måste snart återvända för att ej alldeles lida nöd. Han var ej nöjd själv, skyllande med allt skäl på det knappa understödet för 3 år under svåra resor till, i och ifrån en annan världsdel.»

ej vid något tillfälle till Vetenskapsakademien med anhållan om penningar för sådant ändamål och klagar på intet ställe över njugghet. Att han efter sin hemkomst ej länge kunde leva på den obetydliga gåvan, som akademien tilldelade honom, är ju obestriddigt, men någon skyldighet för akademien att under någon längre tid underhålla honom kan knappast sägas hava förelegat.

Uppgifterna om att han återkom sjuk, att hans hälsa var »bräckt» efter resan, torde även närmare böra skärsåddas. I sina brev och anteckningar nämner han ej på något ställe, att han varit angripen av någon allvarlig eller långvarig sjukdom. Endast vid tre tillfällen omtalar han, att han efter svåra strapatser känt sig trött och illamående, så att han fått hålla sig inne ett par dagar. Den sjösjuka, som han liksom sina medpassagerare tillfälligtvis led av under hemresan, kan ej heller sägas hava undergrävt hans hälsa. Överdrifterna i de nämnda uppgifterna om hans försvagade hälsa äro påtagliga, i synnerhet när de låta påskina, att hans genom resan försämrade hälsotillstånd bidrog till hans död. Den sjukdom, som drygt två år efter hans hemkomst bragte honom i graven, hade intet samband med hans resa, utan bestod helt enkelt av ett inklämt bråck, som ej i tid kom under behandling.

Ur Gartz' minnestal får man ej det intrycket, att Rothman själv givit liv åt de anklagelser, som riktades mot akademien för bristande understöd. Hans karaktär var efter allt att döma öppen och ärlig, och förtal bakom andras rygg låg honom, så vitt jag kan förstå, fjärran. Att hans Afrikaresa ej medförde större resultat berodde givetvis på att omständigheterna därute voro honom övermäktiga. Huruvida en kraftigare natur kunnat åstadkomma något bättre kan kanske ifrågasättas, men något större klander kan knappast drabba Rothman än att han ej i tid insett omöjligheten av att under de svåra förhållandena uträtta något av större gagn och därför ej tidigare än i slutet av 1775 yrkat på sin hemresa.

Efter hemkomsten vidtog för Rothman en mycket brydsam period. Det lilla anslaget från akademien var naturligtvis snart förbrukat, och sin praktik kunde han — om han överhuvud taget gjorde några försök att skaffa sig en sådan — ej hinna upparbeta, så att den snabbt gav honom några inkomster att räkna med. Enligt Gartz var han alldeles blottad på pengar och måste leva på understöd av sina vänner. För att skaffa sig någon inkomst måste han för en billig penning åtaga sig översättningen av utländska gazetter åt boktryckaren FOUGT. »Jag suckar billigt», skriver Gartz vidare, »att visa Eder skickligheten i behovets sköte, och då jag hågkommer Rothmans ömhet och godhjärtighet mot andra mitt uti dessa knappa omständigheter, kan jag ej utan tårar föreställa Eder hans eget öde».

Strax efter återkomsten till Stockholm uppvaktade Rothman konung

Gustaf på Drottningholm, säkerligen för att tacka för det bidrag konungen lämnat till hans resa. G. J. EIRENSVÄRD¹ skriver därom: »1776 d. 23 Juli, tisdag, blev för H. M. presenterad en medicine Doctor Rothman, som trenne år varit utrikes och i synnerhet på barbariska kusterna för att därstädes studera naturalhistorien och botaniken . . . Han hade gjort åtskilliga samlingar, med vilka han ännu tänkte glädja vår gamle Linné på sin gravs brädd. Han hade även varit inne i landet till berget Atlas och där gjort observationer; han hade varit uti ruinerna av Carthago och Memphis' stenhögar, som knappt vittna om dessa städers lägen, men ej om deras prakt och värde.»

En ljusning i Rothmans framtidsutsikter inträdde genom hans den 10 dec. 1776 skedda utnämning till assessor i Coll. Med. Någon förbättring i hans ekonomiska förhållanden medförde dock ej denna utnämning, emedan anställningen ej var förenad med någon lön.

I sitt föga lukrativa ämbete installerades Rothman d. 20 jan. 1777 samtidigt med doktor C. RIBBEN³, vars assessorsfullmakt var av samma datum och lydelse som den förres. Den högviktiga frågan om de nya assessorernas placering hade förut avgjorts av Colleg. till Ribbens fördel, vilken ehuru yngre med. dr förklarades böra hava försteget framför Rothman, enär han sedan år 1767 innehade Kungl. fullmakt som artis obstetricæ adjunkt.

För att söka utreda, vilken roll Rothman spelade under sin assessorstid, har jag genomgått Coll. Med. protokoll för åren 1777—78 och funnit, att han ofta yttrade sig i förekommande frågor samt fick fullgöra en del uppdrag ss. visitationer m. m. De flesta ärenden, i vilkas behandling han deltog, rörde sig om apoteksärenden och erbjuda ej något av intresse. Omnämnas bör dock, att han den 4 aug. 1777 ingav ett projekt till hälso-brunnars undersökning.⁴ Som belysande för tidens uppfattning kan jag

¹ *Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s Hof.* Utgivna av E. V. MONTAN. Stockholm 1877.

² Rothman besökte aldrig, som jag förut framhållit, Carthagos ruiner, långt mindre Memphis', vilka såsom bekant ligga i Egypten.

³ RIBBEN, CARL, f. 1734, son av archiatern i Coll. Med. E. RIBE; med. dr i Uppsala 1765, läkare vid fältlasaretten i Stockholm m. m., avled 1803. Som en illustration till det rådande godtycket i befodringsfrågor tillåter jag mig att efter Coll. Med. prot. anföra följande: Då år 1792 en assessorslön i Coll. Med. blev ledig, söktes denna av Ribben och den långt senare (1791) till assessor utnämnde J. HARDTMAN. Colleg. förordade enhälligt Ribben och förklarade honom äga till lönen företräde och bästa rätt. Vid klagotidens utgång hade assessor Hardtman icke anfört några besvär. Över dennes senare ingivna besvär fick Coll. Med. tillfälle att yttra sig och förklarade dessa helt obefogade. Icke desto mindre tilldelade konungen Hardtman den lediga lönen. Först d. 29 4 1797 kom Ribben i åtnjutande av lön, som då uppgick till 166 rdr. 32 sk.

⁴ Detta projekt offentliggjordes 1785 i *Veckoskrift för Läkare och Naturforskare*, band 6, under titel: Utkast till kalla mineralkällors undersökning och beskrivning. På K. Coll. Med. anmodan uppsatt av framlidne Assessorn Doctor Göran Rothman.

tillägga, att han den 13 juli 1778 deltog i överläggning om en person, som begått mord, skulle förklaras sinnessjuk. Rothman, vilken som yngst i Collegium fick yttra sig först, ansåg honom fullt ansvarig för sina gärningar, ehuru personen i fråga i handlingarna uttryckligen angives som melankoliker och hypokonder.

Protokollen utvisa även, att Rothman ganska ofta och ibland längre tid var frånvarande från Collegii sammanträden, utan att, såvitt jag kan finna, någon anledning till hans frånvaro finnes antecknad. Detta kan möjligen styrka Gartz' uppgifter om hans sjuklighet, men andra orsaker kunna ju mycket väl hava förelegat. Endast vid ett tillfälle är en bestämd anledning påvisbar, nämligen då han i början av 1778 reste ned till sin moders dödsbädd. Resan anträdde emellertid för sent och innan han hann ned, var modren, som avled d. 4 febr., redan begravd. Med anledning av denna resa var Rothman frånvarande under febr. och mars månader.

Det sista sammanträde, som Rothman bevistade i Coll. Med., avhölls den 26 nov. 1778, varvid han inlämnade ett förslag till förbättring av edsformuläret för apotekare och apotekaregesäller. Strax därpå insjuknade han, enär, som Gartz uttrycker sig, »ett erhållet bråck tilltog av försummelse i den grad, att han av en uppstigen inflammation måste gå till sängs den 30 Nov. Det onda tilltog mer och mer och det i sådan hast, att det berövade oss Rothman den 4 Dec. 1778 kl. $\frac{1}{2}$ till 4 e. m.»

Så slutade han sitt korta men växlingsrika liv vid nyss fyllda 39 års ålder, saknad och i ljust minne bevarad av sina vänner, varom Gartz' meromnämnda åminnelsetal ger ett värtaligt vittnesbörd.

Efter Rothmans död förrättades d. 11 mars 1779 bouppteckning av särskilda förrättningsmän och som den ger en del upplysningar av värde anföres den här i sammandrag.¹ Tillgångarna uppgåvos av hans svåger bankokommissarien V. NETHERWOOD och fru AGNETA CHARLOTTA BURG-MAN, änka efter konsul Burgman i Tripolis, hos vilken Rothman var så vänligt mottagen under sin långa vistelse därstädes. Som vi påminna oss hade Rothman sällskap på hemresan med fru Burgman och han bodde vid sin död hos henne. Konsuln hade tydligen avlidit under de år som förflutit, sedan Rothman begav sig från Afrika, och lämnat änkan efter sig i små omständigheter. Synbarligen ha konsulns affärer redan tidigare varit mindre goda, enär såsom osäker fordran i Rothmans bo står upptagen en förskrivning från Burgman på i svenskt mynt 224 rdr och 13 sk. banco,

¹ I bouppteckningen omförmälda upplysningar ang. Rothmans närmaste arvingar giva anledning till följande tillägg och ändringar i den släkttavla, som är intagen i årgång 19 av Linné-Sällskapets årsskrift.

a) Halvbrodern Johan Ludvig står upptagen såsom »docens vid Lunds universitet».

b) Jacob Gabriel efterlämnade en i England bosatt son Carl.

c) Maria Elisabeth var född i Johan Stenssons första äktenskap.

d) Prosten Arells namn är felaktigt stavat med två r.

daterad strax före Rothmans avresa från Tripolis. Änkan häftade likaledes i en skuld till Rothman på 274 rdr, som även upptas såsom osäker fordran, vilket säkerligen tyder på att hon saknade utmättningsbara tillgångar.

Rothmans fattigdom lyser nästan på varje rad igenom det torra bouppteckningsinstrumentet, vars facit anger tillgångarna i boet till 141 rdr och skulderna till 287. Sina värdefullaste tillgångar, varibland märkes en guld-snusdosa vägende 14¹/₈ lod — omkr. 196 gram — (antagligen densamma som han före sin utresa fick emottaga av Gustaf III) samt ett par silverbägare och 6 st. silverskedar, har han måst pantsätta, och hans kontanta förmögenhet upptages till 9 rdr 28 sk. banco.

Bland tillgångarna märkes dessutom ett »böxsäcksur», förfärdigat av LINDGRÉN, värderat till 12 rdr. Sängklädernas värde uppskattas till 15 rdr, och bland dessa märkas »2 st. små kuddar med siden överdrag, förärade till judinnan Ester, som varit till hands vid sjukdomen». Gångkläderna anges mestadels såsom vända, gamla eller slitna och taxeras till 18 rdr, vari ingå ett par stövlar och 1 par skor till ett värde av 24 sk. banco. Möblerna äro få och torftiga och anses betinga ett pris av 3 rdr 19 sk. banco. »Böcker efter särskild förteckning» upptagas till 12 rdr. Samling av örter och naturalier överlämnas till K. Vetenskapsakademien, som påkostat den avlidnes resa till och från Tripolis; vidare anföras »manuskript och journal om dess resa. Manuskript till några Commediers översättande».¹ Några instrument eller andra hjälpmedel för utövandet av sin läkareverksamhet äger Rothman icke, varför skäl finnes att antaga att han ej haft någon praktik.

En granskning av skulderna ger vid handen, att han, förutom skulder till privatpersoner såsom svågern Netherwood och hans gamle gynnare liv-medicus Hoffman, var skyldig 13 rdr för hyra, hade en räkning hos perukmakare REIMERS på 13 rdr och hos apotekare COLLIN på 64 rdr. Den sistnämnda räkningen kan nog ge anledning att misstänka, att han under rätt lång tid varit sjuk och behövt taga medicin, ty den sista korta sjukdomen kan omöjligt hava dragit med sig några så stora utgifter för medikamenter.

Bouppteckningsmännen avsluta sitt arbete med följande sammanfattning: »Emedan skulden långt öfverstiger den angifna egendomen; thy blifver efter detta instrument ej något öfrigt att tillgå.»

¹ Det hade varit av intresse att få reda på de sistnämnda manuskriptens innehåll, om Rothman hade nya verk under utarbetande och huru långt dessa fortskridit, men därom nämner givetvis bouppteckningen intet. Dessa manuskripts vidare öden äro ävenledes okända.

ROTHMANS FÖRFATTARSKAP.

Att Göran Rothman var en fint bildad och stilistiskt talangfull samt språkkunnig man, är tydligt. Redan tidigt gjorde han sig av samtiden känd som skicklig översättare. Hans första litterära arbete synes ha varit en översättning av POPES »Eloisas bref til Abelard», som anonymt utkom 1765 i Stockholm hos P. HESSELBERG samt därefter ånyo 1767 i Uppsala och slutligen med utsatt översättarnamn hos C. STOLPE i Stockholm 1777. Därpå följde »Amurath och Zelima», Uppsala 1767 samt VOLTAIRES »Prinsen af Zadig», Stockholm 1769.

»Operor blefvo nu de behagligaste skaldestycken, sedan Konung Gustaf III öppnade det Nya Svenska Skådespelet i Januari 1773», och Rothman fick här användning för sin talang. Han översatte från italienskan CALZABIGIS »Orpheus och Euridice» samt överlämnade sitt opus till konungen före sin avresa till Tripolis. Såsom belöning härför erhöll han av denne en gulddosa. Operan kom dock till uppförande först sedan Rothman redan anträtt sin resa. GJÖRWELL meddelar härom i Lärda Tidningar för den 30 juni 1774 följande: »Operan är en översättning verkställd av samma skicklige naturalhistoricus, som utreste till Tripolis förlidet år och utan att få se denna opera spelas. Han är tillika ett av våra vittraste snillen; och då han med så mycken framgång, vid denna operas översättande, mycket övervunnit det av alla svåraste hinder, så är lätt att döma, vad vi av honom hade att vänta, i fall han lämnade sig blott åt vitterhetens uppodlande och därvid ägde fria händer.»

Rothmans övriga bearbetningar för teatern äro METASTASIOS drama »Alcide», VOLTAIRES tragedi »L'enfant prodigue» samt skådespelet »Silvie». Han skall även på prosa ha utarbetat en »avhandling om skaldekunsten» efter HORATIUS, BOILEAU m. fl., som förblev otryckt. Slutligen har han verkställt en översättning av POPES »Essay on criticism», som ej heller blev tryckt.

Det råder i öfrigt rätt stor brist på överensstämmelse olika auktorer emellan angående Göran Rothmans delaktighet i skrifter, som stundom tillskrivits honom. Detta beror på den förväxling med halvbrodern, den kände partimannen och smädeskrivaren Johan Gabriel Rothman, som så mycket lättare kunnat uppstå, som det här gäller uteslutande anonyma skrifter. Om det ståtliga poemet »Frihetens intåg, ode i anledning af skrif- och tryckfriheten» (1766) yttrar sålunda OTTO SYLWAN i Svenska pressens historia till statsvälvningen 1772 (Lund 1896), i en not: »att författaren varit . . . Jöran Rothman . . . synes mig af inre grunder sannolikare. Vanligen uppges emellertid Jakob Gabriel.» Dess bibliografiska frågor må i öfrigt här lämnas åsido.

I sin egenskap av talangfull översättare har Göran Rothman sålunda inskrivit sitt namn i svenska vitterhetens hävder, men om sitt intresse för sin egentliga livsuppgift — läkarekallet — har han ej efterlämnat annat vittnesbörd än de disputationer, för vilka han under sina läroår i Uppsala responderade. Av dessa är endast hans doktorsavhandling »De Raphania» av större intresse. I denna, som under Linnés præsidium ventilerades i Uppsala d. 27 maj 1768, torde Rothmans andel i författarskapet dock inskränka sig till en ytlig överarbetning av den av præsens givna stommen. Ehuru Rothmans del i detta verk sålunda säkerligen är mycket obetydlig, erbjuder skriften så mycket av intresse, att jag ej kan underlåta att ge en sammanträngd redogörelse för dess innehåll och i synnerhet för den del av avhandlingen, där Linnés slutledningskonst tar sig ett mycket pregnant uttryck.

Den i mitten på 1700-talet särskilt i Västergötland, Småland, Blekinge och Skåne härjande farsoten — dragsjukan (ergotismus) — hade genom sina okända och fasa väckande symptom tilldragit sig allmän uppmärksamhet och blivit föremål för ett flertal skildringar. Bland sjukdomens beskrivare uppräknar Rothman först sin »käre fader assessor Johan Rothman» samt därefter dr FJELLSTRÖM, assessor WICKELGREN, dr HEILIGTAG, kyrkoherden magister E. TRÄDGÅRD och professor P. J. BERGIUS.¹

I avhandlingen lämnas därefter en historik över sjukdomens uppträdande i andra länder, i synnerhet i Tyskland, så långt denna genom utländska författare var känd, samt en beskrivning över dragsjukans — *Morbus spasmodicus* — symptom. Då jag i min levnadsteckning över assessor J. Rothman² lämnat en redogörelse för sjukdomens yttringar, anser jag det obehövt att upptaga utrymmet med en rekapitulation.

Till de olika teorierna om orsaken till dragsjukans uppkomst fogar nu Linné en ny, och hans bevisföring är så bestickande, att man livligt skulle önska att den stått sig inför eftervärldens granskning, men så blev ej fallet. De grunder, på vilka han uppbygger sin teori, äro i korthet följande:

1) Sjukdomen har börjat i rikets sydligare provinser, men ej i de nordligare.

¹ Den första avhandlingen om sjukdomen här i Sverige utgöres av dr Heiligtags under prof. EBERH. ROSÉNS præsidium år 1749 avhållna doktorsdisputation med titeln »De morbo spasmodico convulsivo epidemico». J. Rothmans, Fjellströms, Wickelgrens och Trädgårds skrivelser i ämnet äro gjorda i form av rapporter till Coll. Med. BERGIUS har i sin skrift: »Försök till de uti Sverige gångbara sjukdomars utrönande för år 1754—1755, uppsatt på anmodan av Collegio Medico», Stockholm 1755 (Lars Salvius' förlag) givit en mycket välskriven och grundlig beskrivning av sjukdomen och de mot denna använda läkemedlen, men uttalar ej någon åsikt angående dess orsaker. Prof. Rosén anser sjukdomens upphov vara att söka i den mängd insekter, som medföljt den inbärgade våta säden. De övriga förf. luta mer eller mindre åt den åsikten, att atmosfäriska inflytanden spela huvudrollen, till vilken åsikt Coll. Med. även ansluter sig.

² Se föreg. årgång av Årsskriften.

2) Den började ej förr än bönderna på hösten förtärt av den nya skörden och avtog småningom, då våren nalkades.

3) Observerade de sjuka att brödet av denna nya skörd skadade dem mera, när det var färskt och taget varint ur ugnen.

4) Endast bönder och fattiga hava angripits, men aldrig personer av högre samhällsställning eller förmögna.

5) De som hava använt oren säd hava mera utsatts för sjukdomen.

6) Efter förtärandet av brödet följde ofta kräkningar och blödningar, varefter småningom de spasmodiska och paroxysmala symptomen framträdde.

7) Höns, kalkoner och svin angreps efter hand av samma sjukdom.

För de slutsatser, som dragas av ovanstående, måste min redogörelse bliva omständligare, och jag följer därför i fortsättningen avhandlingens ordalydelse ehuru med någon förkortning.

1. Sedan vi nu öfvervägt allt detta, kunna vi med säkerhet draga den slutsatsen, att säden varit en av orsakerna till sjukdomen, eftersom ingen råkade i olyckan, så länge han icke begagnat sig av den nya skörden till föda; och från början av oktober fortsatte sjukdomen någon tid för att då våren nalkades mer och mer försvinna, sedan säden en längre tid förvarats i ladorna. Därföre blevo också barn, vilka ännu endast diade, utan skada.

2. Vidare utbreddes sig sjukdomen ej utanför de sydligare provinserna. Detta förhållande är en säker antydning om att orsaken legat dold i vårsäden, som just där är årlig, ty fälten besås varje år och ligga icke, som det sker i landets övriga provinser, ett eller annat år i träda.

3. I samband härmed bör man förvisso lägga på minnet, att sjukdomen ej angrep några av de rika och förnäma, under det att deras tjänare, ävensom bönder och fattiga togo skada. Beträffande detta sakförhållande har man nytta av att känna till traktens dietiska vanor, ty såväl bönderna och de sämre lot-tade folket, som också de rikas tjänstehjon baka sitt bröd av rent korn (*Hordeum*), under det att rågen sparas för att säljas. Härav drages med skäl den slutsatsen, att sjukdomens orsak låg hos kornet.

4. De somrar, vilka föregingo den härjande sjukdomen, voro våta och regniga. Säden blev därför oren och åkrarna fulla av ogräs, och häri bör orsaken sökas. Men då sommarens fuktiga väderlek var jämnt fördelad och därför även de nordliga provinsernas åkrar nödvändigtvis ledo av ogräs, dock utan att sjukdomen här uppträdde, så följer därav att endast de sydligare provinsernas åkrar översvämmades av det skadliga ämnet, vilket ej förekom i de nordligare.

5. För att således komma det onda, som utgjort den förnämsta och hittills okända orsaken till sjukdomen, närmare in på livet, måste vi mycket noga undersöka säden. I södra Sverige lida fälten framförallt av två ogräs, för vilka de nordligare provinserna blivit nästan helt förskonade, nämligen *Brassica campestris* och *Raphanus Raphanistrum*. Av dessa växer den förra såväl i råg- som kornåkrar, den senare endast i kornåkrar.

6. Då således sjukdomen varit utbredd i samma mån, som den seden förekommer, att åkrarna besås årligen, och då den angripit endast dem, vilka förtärt orent korn (*Hordeum*), så följer härav, att *Raphanus Raphanistrum* måste anses vara orsaken till alla dessa lidanden.»

Därefter behandlas omständligt alla Tetradynamisters egenskap att innehålla ett bittert och flyktigt ämne, som då jordmänen är fuktig vanligen blir ännu bittrare, men vid förvaring på torrt ställe förflyktigas. Jämförelse göres mellan den kramp, som uppstår vid förtärandet av större mängder av *Raphanistrum* och dess släktingar såsom senap, pepparrot m. m., och den kramp, som uppstår vid dragsjukan, samt framhålles att sådan likhet råder dem emellan, »att detta enbart kunde räcka till för att angiva sjukdomens orsak».

Några experiment för att bevisa *Raphanistrum*'s giftiga egenskaper gjordes emellertid ej, om man ej dit får räkna följande av Rothman framhållna föga beviskraftiga försök: »för några år sedan befallde Präses, att några buntar skidor [av *Raphanus*], anskaffade av hans broder¹, skulle blandas i kalkonernas föda, för att saken genom experiment skulle fastställas. Det är ej känt med huru stor omsorg pigan utförde försöket, men säkert är att fötterna på en av kalkonerna blevo särdeles sammandragna (contracti). Jag skall själv med tillbörlig noggrannhet verkställa flera experiment, så snart tillfälle gives.»

Detta är i huvudsak avhandlingens innehåll, och jag tillåter mig endast att som en sorts avslutning citera ytterligare en mening ur densamma: »Då det förhåller sig som ovan sagts, bör denna ört, då den under fuktiga och regniga årstider övermåttan frodas på de sydligare provinsernas åkrar, noga utrensas ur säden på ett eller annat sätt, som synes ekonomer eller mekaniker bäst, eller också torde bonden vid hotande sjukdom helt avstå från kornet och, churu mycket det än må kosta, äta endast rågbröd, som ej orenats av detta giftiga ämne, ty inga skatter äro dyrbarare än hälsan.»

Ett hårt slag fick denna Linnés bevisföring genom ANDERS MAGNUS WÄHLINS år 1771 utgivna avhandling »Om den i Småland gängse dragsjukan», vari han påvisar att talrika utfodringsförsök av *Raphanus*-frön på både djur och människor ådagalagt dessa fröns fullständiga oskadlighet, och dödsstöten tillfogades densamma, då småningom den uppfattningen trängde igenom, att dragsjukan förorsakades av den på rågen växande mjöldrygan (*Secale cornutum*) och att kornet aldrig var bärare av denna svampart.

* * *

Göran Rothman var tvivelsutan en högt begåvad och talangfull personlighet med god karaktär, men i saknad av den praktiska läggning och den energi, som kunde skaffa honom någon större framgång i livet. Hans

¹ SAMUEL LINNÆUS, pastor i Stenbrohult.

största företag, resan till Tripolis, var säkerligen ett missgrepp, enär hans bana, som vid utresan syntes så lovande, därigenom avbröts, och det mindre lyckade resultatet av hans forskningsfärd har dessutom troligen verkat deprimerande på hans känsliga sinne och försvagat hans handlingskraft. Ett tecken härpå är att han efter sin hemkomst ej åstadkom något litterärt arbete, som befordrats till trycket, om man bortser från de översättningar ur utländska tidningar han på beställning utförde. Om han även under gynnsammare omständigheter kunnat arbeta sig fram till någon rangplats i svenska vitterheten, kan dock enligt min åsikt ifrågasättas, enär han synes hava saknat den skapande ande som allena kunnat föra honom fram till en högre litterär ställning. Talangfull var han visserligen, men föga mer. De ekonomiska svårigheter, som sista åren tryckte honom, ha väl sannolikt gjort, att tillvaron syntes honom mörk och föga hoppfull.

Som ett tecken på samtidens uppskattning av Rothman som vitterlekare må nämnas att han från 1770 var medlem av det illustra sällskapet *Utile Dulci*. Det var också inför denna krets hans minne hedrades med det tal av Clas Gartz, hållet den 5 april 1785, som ovan flerstädes citerats.¹

I Coll. Med. protokoll har jag letat efter något eftermäle, något uttryck av saknad, men något sådant finnes ej. Förklaringen härtill kan möjligen vara den, att Collegiets protokoll under dec. månad äro slarvigt och endast i koncept förda, varföre de kanske ej återgiva allt vad som förekommit.

På de fält, där Rothman hann göra sig gällande, har han emellertid lämnat bestående spår efter sig. Sålunda blev hans arbete på botanikens område så pass uppskattat, att en vid Cap av C. P. THUNBERG funnen *Rubiace* efter honom gavs namnet *Rothmannia Capensis*.²

¹ Det utkom i tryck Stockholm 1788.

² Över denna utmärkelse yttrar sig Rothman såväl i brev till Wargentin, daterat Tripolis den 22 juni 1775, som till P. J. Bergius av den 19 aug. s. å. I det förra brevet skriver han: »Professorn [P. J. Bergius] berättar mig om den hedern *Doct. Thunberg* gjort mig. Huru skall jag meritera den? Det kan jag ej själv veta förr än jag kommer hem», och i det senare: »*Doct. Thunberg* skall visst icke glömmas. Den hedern han gjort mig med örten flatterar mig, men jag fruktar detta ej kan få confirmation från botaniska Tronen, hållst jag så litet förtjänt densamma hitills.» Hans misstanke var ej ogrundad. Till Wargentin skriver Linné 14.11. 1774: »Hans [Thunbergs] namn efter trädgårdsmästare, *Aitonia*, *Massonia*, ja sjelfva *Rothmannia*, innan de visat mera *in arte*, lärar jag knappt upptaga».

CARL PETER THUNBERG (f. 1743) vistades under åren 1772—1775 på Goda Hoppsudden och hemsände därunder stora växtsamlingar till Linné, som då ännu var verksamhetsduglig och med livlig förtjusning sysselsatte sig med deras studerande och ordnande. Den nya växten publicerades i en den 4 april 1774 från »Goda Hoppets Udde» daterad uppsats »*Rothmannia*, et nytt Örte-genus», som inflöt i Vet. akad:s handl. för 1776. Släktet blev sedermera åter indraget av den yngre Linné i *Supplementum plantarum* 1781 och växten uppförd som art av *Gardenia* med namnet *Gardenia Rothmannia*.

OTRYCKTA KÄLLOR.

Riksarkivet:

Collegii Medici protokoll och handlingar.

Commerce Collegii protokoll.

Kungl. brev till Landshövdingämbetet och Konsistoriet i Växjö.

Rådhusarkivet i Stockholm:

Rothmans bouppteckning.

K. Vetenskapsakademien:

Protokoll 1773—1776.

Bergianska avskrifterna Tom XVII o. XXI: (brev från Linné 1759 och 1770).

Göran Rothmans Resejournal.

NÅGRA ORD OM DOKTOR G. ROTHMANS
»MUS GUNDI»

AV

EINAR LÖNNBERG

Vid utarbetandet av sin levnadsteckning över LINNÉs lärjunge, med. dr G. ROTHMAN, fann dr E. HEDLUND i anteckningar från dennes »Resa til Garean uti Africa och Tripolitanska Gebietet» en gnagare, »*Mus Gundi*», omtalad och även försedd med en diagnos. Det var uppenbart, att därmed avsågs en gnagare väl känd i nämnda trakter under trivialnamnet »gundi» och det vetenskapliga namnet *Ctenodactylus gundi*.

Den diagnos, som ROTHMAN lämnat om detta djur lyder som följer: »*MUS Gundi*, Cauda abbreviata, pedibus omnibus tetradactylis. Corpus totum testaceo rufescens. Auriculæ truncatae; apertura larga, orata (tryckfel f. ovata). Dentes primores excavati: superiores truncati, inferiores subulati. Digni omnes unguiculati. Plantæ talis insistentes. Magnitudo cuniculi minoris.»

Denna diagnos är för den tiden mycket utförlig och god, så att det behöver ej råda någon tvekan om vad som därmed åsyftas, särskilt då även lokaluppgift fanns. Den har också blivit publicerad i en tidskrift

utgiven av GJÖRWELL med namnet »Adressen» år 1775. I denna infördes nämligen en berättelse med titeln »Resa til Garean uti Africa och Tripolitanska Gebietet, af Hr. G. ROTHMAN, Med. Doctor, i Nov. och Dec. 1774». Reseberättelsen ingick i tre följande nummer och den omskrivna diagnosen finnes i den tredje och sista avdelningen i »Adressens» N:o 41. Stockholm d. 11 December 1775». Utom själva diagnosen meddelar ROTHMAN, att det ifrågavarande djuret »til stor myckenhet gräfwet sig här i bergen, och heter på Moriska Gundi. Det befinnes vara en Mus, förmodligen et nytt Species», och så följer den ovan återgivna diagnosen (spalt 324).

Denna diagnos blev sedan, möjligen genom WARGENTINS korrespondens, bekant i utlandet och infördes i »Schloezers Briefwechsel» (enligt citat, i Vol. I, s. 339). Därigenom blev den känd för den framstående tysk-ryske zoologen P. S. PALLAS. Han införde också i sitt stora arbete »Novae Species Quadrupedum de Glirium Ordine», sid. 98 not f, ett meddelande om, att ett egendomligt djur av råttsläktet träffats i de afrikanska Atlasbergen, besläktat med murmeldjur eller sislar, och att ROTHMANN (sic!) först iakttagit och kallat det med bibehållande av det arabiska namnet *Mus Gundi* samt i korthet karakteriserat det. Härefter återger PALLAS inom citationstecken ROTHMANS diagnos något förkortad samt med användning av ablativkonstruktioner på en del ställen i utbyte mot de ursprungliga orden i nominativ. Det är möjligt att denna ändring är i överensstämmelse med »Schloezers Briefwechsel», vilket jag dock ej kunnat kontrollera, emedan den ej varit mig tillgänglig. Den sålunda framställda diagnosen lyder som följer: »magnitudine cuniculi, cauda abbreviata, pedibus omnibus tetradactylis, corpore toto testaceo rufescente, auriculis truncatis, apertura larga ovata». PALLAS tillägger sedan (i översättning) »Alla zoologer skola med mig önska en noggrannare och utförligare beskrivning av detta djur». Då ROTHMANS originaldiagnos innehåller flera, ej här återgivna, karaktärer rörande tändernas form, tårnas beväpning och att djuret trampade på hela fotsulan, är det troligt, att PALLAS ej haft tillgång till den ursprungligare och bättre diagnosen.

Släktet *Mus* fick på denna tid omfatta de flesta gnagare utom de mest särpräglade såsom hare, piggsvin, bäver, ekorre och några få andra. I GMELINS s. k. trettonde upplaga av LINNÉ'S Systema Naturae var antalet gnagaresläkten ungefär lika fåtaligt, men där infördes såsom sjunde art av släktet *Arctomys* (murmeldjur) *A. Gundi*, ehuru den ej har någon som helst likhet med dithörande djur. ROTHMANN (sic!) citeras där först och därefter PALLAS, men det oaktat har den sistnämnde ända fram till nutiden i regel anförts som auktor för arten.

Det släkte, till vilket Gundi hör, uppställdes först 1830 av J. GRAY. Denne kallade nämligen en gnagare, som han erhållit, såsom han trodde,

från Sydafrika, *Ctenodactylus*¹ *massoni*. Följande år beskrevos emellertid ett par gnagare, som erhållits från Tripoli till Zoological Garden i London och sedan dött där, av OGILBY. Han misstänkte, att de voro identiska med »*Mus Gundi* of ROTHMAN», *Arctomys Gundi* hos GMELIN. När denna sak framfördes erkände även GRAY, att det var en betydande likhet mellan hans *Ctenodactylus massoni* och ROTHMANS beskrivning, men då han trodde, att hans exemplar voro från Kap (vilket var misstag), kunde djuren ej vara identiska, och det var dessutom en viss skillnad i storlek och färg. OGILBY meddelade dock, att han genom en resebeskrivning från Nordafrika erfarit, att gundi, som djuret kallas där, var mycket lika GRAYS exemplar av *Ct. massoni*. I varje fall måste de tillhöra samma släkte och den nordafrikanska gnagaren gundi har sedan kallats *Ctenodactylus gundi* PALLAS. Nittio år senare uppkarades i Novitates Zoologicae (XXVII, p. 339) av den utmärkte däggdjurskännaren OLDFIELD THOMAS sammanhanget mellan GRAYS *Ct. massoni* och *Ct. gundi*. De äro så lika, att de böra föras till samma art, men »the expression testaceo-rufescens used by ROTHMAN(!) in his diagnosis suits exceedingly well the strong-coloured Gundis from South Tunis». Denna utgör sålunda huvudarten, som är hemma i södra Tunis och nordvästra Tripoli. Den skall sålunda heta *Ctenodactylus gundi gundi* ROTHMAN(N), under det att GRAYS ras, som är blekare sandfärgad, får namnet *Ct. gundi massoni* GRAY. Trots denna fullständiga utredning ser man alltjämt i böcker från de senaste åren det oriktiga skrivsättet *Ctenodactylus gundi* PALLAS, och ROTHMAN har ännu ej fått rättvisa skipad till fullo.

¹ *Ctenodactylus* betyder »kamfinger», emedan djuret på baktårna har styva borst, ordnade som en kam. Med dessas hjälp kan det putsa sin mjuka, nästan ulliga päls och borsta bort sand och jord, som fastnat i den under djurets grävningar.

LINNÉ IM URTEIL JOHANN BECK- MANNS, MIT BESONDERER BE- ZIEHUNG AUF F. C. MEDICUS

NEUE QUELLEN

mitgeteilt von

GÜNTHER SCHMID

Halle a. Saale¹

DER LANGE ZEIT HINDURCH IM GESCHICHTLICHEN BE-
wusstsein vergessene JOHANN BECKMANN hat erst ein Jahrhundert
später den gewissen Ruhm wiedererlangt, den er, Professor der
»Ökonomie«, als der Begründer der Technologie innegehabt hatte.

Vor einigen Jahren besuchte mich ein Kollege einer japanischen Uni-
versität. Er war Professor für angewandte Botanik. Als ich ihm nach
der Besichtigung verschiedener wissenschaftlicher Anstalten zum Abschied
einen handgeschriebenen Namenszug Beckmanns überreichen konnte, emp-
fand ich seine ehrfurchtsvolle Erregung. »Das Andenken wird einen
Ehrenplatz bekommen«, sagte er. »Meine Studenten in Japan sollen es
vor Augen haben.«

Beckmann hatte als erster den Mut gehabt, zu betonen und zu bewahr-
heiten: »Es wird der Gelehrte in den Werkstellen, als in einer neuen Welt,
Gegenstände finden, die ihm, er sei auch noch so sehr durch Vorurteile
für spekulativische Wissenschaften abgehärtet, Verwunderung erregen wer-
den; Gegenstände, die ebensoviel Witz, Kenntnis, Nachdenken, Scharfsinn
zu ihrer Beurteilung und Erklärung verlangen, als immer ein gelehrtes Pro-
blem verlangen kann. Dann werden Gelehrte Gewerbe erheben helfen,
ohne die der Staat nicht sein kann, die aber bis zur Klasse des unwissendsten
Pöbels heruntergesunken sind, wo sie, wie Samen auf dem Felsen, zwar auf-
keimen, aber aus Mangel der Nahrung und Pflege niemals völlig reifen.«¹

Beckmann war nicht nur in allen Naturwissenschaften gleichmässig be-
wandert — auch damals kein häufiger Fall —, sondern ebenso national-

¹ JOH. BECKMANN, *Anleitung zur Technologie*. Göttingen 1777. In der Vorrede S. (7)–(9).

ökonomisch¹, historisch, philologisch und philosophisch ausserordentlich gebildet. Zudem war er Historiker der Gewerbe und technischen Wissenschaften. Ich nenne die fünf Bände seiner Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. Sie sind heute noch ein brauchbares Werk. Über sein Leben lese man bei EXNER und in der neuesten Studie von HERPEL nach.²

1873 hatte WIESNER³ gezeigt, dass niemand anders als Beckmann der Begründer der wissenschaftlichen Warenkunde ist. 1878 bezeugte Exner, ihm gebühre der Ruhm, die Technologie ins Leben gerufen zu haben.⁴ Vor einigen Jahren (1932) konnte Herpel dartun, dass dieser bedeutende Vorgänger THAERS als erster die Landwirtschaft wissenschaftlich angefasst hat und ihr die gleiche Berechtigung mit anderen Wissenschaften eroberte.

Als Beckmann in Göttingen 1766 sein Lehramt, zunächst als ausserordentlicher Professor der Philosophie, antrat, kam er von Schweden her. Beinahe ein Jahr lang hatte er sich dort aufgehalten, hauptsächlich um die Bergwerke kennen zu lernen, aber auch, um in Uppsala Linnés weitberühmten Unterricht geniessen zu können. Linné stellte ihm ein Zeugnis aus, das sich erhalten hat.⁵ Er sei sein unzertrennlicher Genosse gewesen (*meus inseparabilis socius*). Er habe die heimischen und ausländischen Pflanzen gesammelt, die Arten nach ihren natürlichen Gattungen im System der Natur unermüdlich geprüft, sich ferner mit Amphibien, Lithophyten (= Korallen), Testaceen (= Muscheln und Schnecken), Zoophyten (= Moostieren, Polypen u. s. w.) beschäftigt. Auch Beckmanns edle persönliche Eigenschaften werden dabei nicht vergessen.

Es verdiente einmal Linnés Verhältnis zu den technischen Wissenschaften eingehend dargelegt zu werden. Vor allem wäre sein Einfluss auf das

¹ Auch die Staatswissenschaftler zählen BECKMANN zu den ihrigen. Vgl. ROSCHER, *Geschichte der Nationalökonomie Deutschlands*. München 1874. S. 582.

² WILHELM FRANZ EXNER, *Johann Beckmann, Begründer der technologischen Wissenschaften*. Wien 1878. — HANS JOACHIM HERPEL, *Die Entwicklung des landwirtschaftlichen Studiums an der Universität Göttingen*. Göttingen 1932. (Vorarbeiten zur Geschichte der Göttinger Universität und Bibliothek, 11. Heft.) Besonders S. 171—194; ferner S. 4—10.

BECKMANNS Lebenslauf: Geboren am 4. Juni 1739 zu Hoya an der Weser. Besuch des Gymnasiums in Stade. Er studierte in Göttingen, zuerst Theologie, alsdann Naturwissenschaften, Ökonomie und Sprachen. Herbst 1762 Reise nach Holland. 1763 Lehrer in Petersburg, ging 1765 nach Schweden und kehrte 1766 nach Göttingen zurück, wo er im gleichen Jahr eine ausserordentliche Professur erhielt. 1770 wurde er o. Professor der Ökonomie. Sein Ruf verbreitete sich rasch. Berufungen nach Halle und Giessen (1773), nach Kassel (1782 und Marburg lehnte er ab. 1784 wurde er Hofrat. Er starb in Göttingen am 3. Februar 1811.

³ Diese Angabe macht WIESNER 1907 (s. unten), wobei er auf sein Werk *Die Rohstoffe des Pflanzenreiches*, Leipzig 1873, hinweist; doch findet sich hier, ohne einen eigentlich historischen Vermerk, im Vorwort BECKMANN lediglich genannt. Vgl. dagegen in der 2. Aufl., ebda 1900, I. Bd. S. 30 ff.

⁴ Auch das Wort »Technologie« prägte er (1769). Vorher sagte man »Kunstgeschichte«.

⁵ In Photographie bei TH. M. FRIES wiedergegeben; vgl. unten.

JOHANN BECKMANN. Samtida kopparstick.

technisch-ökonomische Denken und Handeln seines Jahrhunderts von berufener Seite festzustellen. Über die Beziehungen Beckmanns zu Linné liegt eine kleine Studie von Julius Wiesner vor.¹ Hiernach hätte sich der

¹ JULIUS WIESNER, *Die Beziehungen J. Beckmanns zu Linné*. (»Technisch-naturwissenschaftliche Zeit«, Beiblatt der Wiener Tageszeitung »Die Zeit«, 24. Mai 1907.) Wieder abgedruckt in: J. WIESNER, *Natur—Geist—Technik, ausgewählte Reden, Vorträge und Essays*. Leipzig 1910. S. 55—62 (vgl. auch S. 52 und 390).

Begründer der Technologie Linnés Meisterschaft zum Vorbild genommen. Wie dieser Pflanzen, Tiere und Mineralien beschrieb, so versuchte Beckmann die Deskription der Gewerbe. In dieser Richtung möchte wohl auch Beckmanns nachgelassenes Tagebuch über seinen Aufenthalt in Schweden vom August 1765 bis Juni 1766 dienlich sein. TH. M. FRIES konnte es 1911 zur Erinnerung an Beckmanns 100. Todestag veröffentlichen¹: Schweden zur Zeit Linnés aus dem Gesichtswinkel eines vielseitig aufgeschlossenen deutschen Naturwissenschaftlers gesehen und zugleich Linnés Lebensbild und Umwelt in lebendiger Weise erweitert. Im übrigen zeigt sich hier schon der vielseitige Forscher auf dem Gebiete alles Technologischen.

Beckmann blieb bis 1770 mit Linné in Briefwechsel.² — Unbeachtet dürfte geblieben sein, dass auch in Johann Beckmanns bereits von ihm selber gedrucktem Schrifttum, nach dieser Zeit, an Stellen, wo man dies nicht vermuten kann, eine kleine Reihe Erinnerungen an seiner Uppsalaer Aufenthalt reizvoll eingeschoben sind. Jedenfalls wurden sie bisher nirgends wieder veröffentlicht. Ich möchte sie an dieser Stätte, mit Einleitungen und einigen Erläuterungen versehen, der Linnéforschung nutzbar machen. Einige kommen auch in jenem Reiseberichte vor. Also hatte Beckmann diese von dort ausgeschrieben. Immer entspringen sie aus einer tiefen Ehrfurcht vor dem Meister, der ihm gegenwärtig blieb, und den er jederzeit glaubte verantworten zu müssen, wo es nötig war.

Im nachfolgenden lernen wir zugleich Proben aus einem gegnerischen Linné-Schrifttum kennen, mit dem sich nämlich Beckmann beschäftigt, das heute selten mehr zur Hand genommen wird, ja das z. T. innerhalb der Linnéforschung so gut wie unbekannt geblieben ist. — Wir gehen chronologisch vor.

1.) Die »Physikalisch-ökonomische Bibliothek« Beckmanns ist eine Bandfolge mit Rezensionen, die Beckmann nicht nur herausgab, sondern auch zum grössten Teil verfasste, »worin von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land- und Stadtwirtschaft betreffen, zuverlässige und vollständige Nachrichten erteilet werden«. Sie sind für uns die wichtigste Quelle.

1773 erschien das 2. Stück des IV. Bandes. Bei der Besprechung von MARGGRAFS Nachricht von einigen inländischen Schildkröten in den Ab-

¹ *Johann Beckmanns schwedische Reise in den Jahren 1765—1766*. Tagebuch mit Einleitung und Anmerkungen der Kgl. Universität Upsala herausg. von TH. M. FRIES. Upsala 1911. (Uppsala Universitets Årsskrift 1911 Bd. II.) — BECKMANN hielt sich am 6. September 1765, ferner vom 8. Oktober—19. Dezember 1765, 10. Januar—8. April und 17. April—5. Juni 1766 in Uppsala auf. Über seine Zusammenkünfte mit LINNÉ siehe S. 48—50 u. 100—125.

² Es sind im ganzen 6 Briefe Beckmanns und 3 Briefe Linnés bekannt, veröffentlicht in *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné*, II Afd., Del 1, utgifven af J. M. HULTH, Upsala und Berlin (1916), S. 254—269.

handlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin taucht auf Seite 300 Beckmanns erstes, wenn auch nur nebensächliches Erinnerungsbild auf. [1] Sie begatteten sich ebenso, schreibt er, wie die *Testudo pusilla* im Uppsalischen Garten, als ich daselbst mich aufhielt.¹ In Beckmanns Reisebericht ist davon nicht die Rede. Doch spricht er (S. 49) von anderen Tieren dort, von den Affen im Garten und von 3 Papageienarten (*Psittacus cristatus*, *P. Macao*, *P. erithacus*), von den beiden Bären (*Ursus Lotor*), die schon in den Amoenitates beschrieben worden waren, und von den Meerschweinchen (*Mus porcellus*), die im Gewächshause gehalten wurden.

2.) Eine zweite Stelle gibt den — zwar nur kurzen — Niederschlag eines Gesprächs mit LINNÉ wieder.

Hierbei müssen wir FRIEDRICH CASIMIR MEDICUS (MEDIKUS) nennen, auf den BECKMANN Bezug nimmt. Medicus war seit 1764 kurpfälzischer Botaniker. Er begründete den Botanischen Garten in Mannheim. In der Geschichte des Linnéischen Zeitalters ist er als ein besonders grober Gegner Linnés bekannt.² Das Sexualsystem sei »für den Kenner ein entbehrliches, für den Anfänger aber ein äusserst gefährliches Buch«, war Medicus' Auffassung, »der Staubfaden- und Griffelbau der Pflanzen sei so mannigfaltig beschaffen, dass er nicht einsehen könne, wie auch das aller künstlichste Pflanzensystem darauf könne gegründet werden.« Medicus' Bemerkungen, obschon manche als richtig nicht geleugnet wurden, fanden zu seiner Zeit geringe Aufnahme, da er durch eine allzugrosse Leidenschaftlichkeit, die immer gleich losfuhr, ihnen die Spitze abbrach.

Aber die herrschende Vorstellung von Medicus' Wirken ist aus verschiedenen Gründen einseitig. Linné selbst konnte von aller Feindschaft nichts zur Kenntnis kommen. Er kannte die Schriften Medicus' gar nicht.³ Zudem erfolgten heftige Angriffe erst später, nach seinem Tode. Das einzige, was Linné von Medicus wusste, war ganz im Gegenteil für ihn erfreulich, nämlich, was ihm sein Uppsalaer Kollege, der Orientalist BJÖRNSTÄHL, von einer Reise durch Deutschland geschrieben hatte: »In Mannheim ist ein anderer Botaniker, dessen Namen Herr Medicus ist, ein artiger und witziger Mann, der Herrn Archiaters (= Linnés) System adoriert.«

¹ Alle Textstellen werden in heutiger Rechtschreibung wiedergegeben.

² 1736—1808. Medicus war zweifellos ein Naturforscher von besonderer Note. MARTIN MÜLLER (Archiv f. Geschichte d. Math., d. Naturw. u. d. Technik, 11., 1929, S. 67—80) unterzog ihn einer historischen Würdigung, auch in bezug auf unser Thema; desgleichen ADOLF KISTNER in: *Die Pflege der Naturwissenschaften in Mannheim zur Zeit Karl Theodors*, Mannheim 1930, besonders auf S. 122—129 u. 135—142. Über die Bedeutung dieses Mannes für die Forstwissenschaft siehe RICH. HESS, *Lebensbilder hervorragender Forstmänner*, Berlin 1885.

³ In seiner Bibliothek besass Linné nichts von Medicus' Schriften, wie der Katalog der Bibliothek der Linnean Society of London ausweist.

Medicus teile die von ihm entdeckten neuen Arten nach Linnés Ordnung ein und bäte, seine Verehrung Herrn Archiater zu übermitteln.¹

Das war noch 1775 gewesen.² — Schon ein Jahr zuvor hatte Medicus in der Kurpfälzischen Akademie zu Mannheim in einer feierlichen Sitzung über die Lebenskraft vorgetragen³ und dabei die Gelegenheit nicht übersehen, Linnés zoologisch-systematische Eingliederung des Menschen in Zweifel zu setzen. In der unverbindlichen Art zu urteilen kündigt sich der streitbare Mann bereits an. So unmerkbar zwar die gestaltlichen Grenzen zwischen Mensch und Tierreich seien, so deutlich habe der Schöpfer beide dennoch gegeneinander abgesteckt, ist Medicus' Meinung. Der Mensch bestehe nicht nur aus organisierter Materie und Lebensgeist, sondern sei ausserdem mit einer vernünftigen Seele, die denkt, urteilt und empfindet, begabt. Im Anschluss an HERDERS Untersuchungen über den Ursprung der Sprache ist Medicus überzeugt, dass die Tiere nicht denken, dass sie keine Seele haben. »Der Aff wird immer Aff bleiben, niemals denken und sprechen lernen, er mag tausendmal seine Affengesellschaft verlassen und bloss unter vernünftigen Menschen wandeln.« Aber auch den Menschen könnten äussere Bedingungen nie wesentlich abändern. Der Mensch sei die einzige Gattung mit einer einzigen Art. »Wenn man dies alles genau überdenket, so wird die Ungereintheit des Ritters von Linné recht lächerlich, der den Ourang-Outang in das nämliche Geschlecht mit dem Menschen gesetzt und ihn als eine Art von Menschen angegeben.« (S. 24.)

Beckmann, der den gedruckten Vortrag bespricht, scheint den gleichen Einwurf aus ähnlich erwogenen Gründen gesprächsweise Linné gegenüber geltend gemacht zu haben. [2] Auf den Einwurf [Medicus'] Seite 24, so schreibt er in seiner Physikalisch-ökonomischen Bibliothek von 1776 im VII. Band, S. 166, hat mir ehemals Herr Archiater von Linné selbst geantwortet, er habe die Tiere nicht nach den Kräften der Seele, sondern nach der Beschaffenheit der Körper eingeteilt.

¹ Im Original auf Schwedisch. (Bref och skrifvelser etc.), I Afd., Del 3, utgifven af TH. M. FRIES, Stockholm 1909, S. 259.

² Über diese Zeit berichtet Medicus in der späteren kleinen Schrift: *Geschichte der Botanik unserer Zeiten* (Mannheim 1793), dass er bis 1781 den Linnéschen Grundsätzen getreu die Natur geprüft und entsprechend seine Beobachtungen bekannt gemacht habe. »Fünfzehn Jahre meines Lebens brachte ich damit zu, eine Übereinstimmung zwischen Linné und der Natur zu finden, und wann ich sie nicht fand, so schrieb ich es immer mir zu und fing jedes Jahr mit dem festen Vorsatze an, ein genauere Beobachter zu werden, weil nach der Stimme der Gelehrten Linné der grosse Mann war, der die Natur ganz durchschaut hatte.« (S. 11.) — Die genannte Schrift ist ein wichtiges, wie mir scheint übersehenes, Stück aus der Linné-Literatur des 18. Jahrhunderts.

³ *Von der Lebenskraft*. Eine Vorlesung bei Gelegenheit des höchsten Namensfestes Sr. Kurfürstl. Durchlaucht von der Pfalz in der Kurpfälz. Theodor. Akademie der Wissenschaften. Mannheim (1774). Eine Analyse dieser Schrift haben schon M. MÜLLER, a. a. O., S. 75 ff. und A. KISTNER, a. a. O., S. 139 gegeben.

3.) 1781 bespricht Beckmann in seiner Physikalisch-ökonomischen Bibliothek einen neuen Band der *Observations sur la physique, sur l'histoire naturelle et sur les arts* des Abbé FRANÇOIS ROZIER mit folgenden Worten:

[3] Den Anfang dieses Teils [d. h. des 14. Teils der *Observations* von 1779] macht des Marq. DE CONDORCET Lobrede¹ auf Linné, die ich mit grossem Vergnügen gelesen habe, und mit Dankbarkeit gegen meinen besten Lehrer, Gönner und Freund. Gelobt ist hier dieser grosse Mann mit mehr Unparteilichkeit, als man ehemals von den Franzosen in Lobreden auf Ausländer erwarten durfte. Viel Falsches findet man hier auch nicht, aber leicht merkt man, dass der wohlgesinnete Lobredner Linné nicht genau genug gekannt hat, um ihn vollständig schildern, das ist loben zu können. Seine grosse Fertigkeit zu beobachten, seine Arbeitsamkeit, seine unermüdliche Anstrengung der Naturkunde Vorteile zu stiften, seine Liebe gegen seine Schüler, sein redlicher unverstellter Charakter, diese Eigenschaften sind hier wenigstens nicht unwahr geschildert worden. Aber seine eigentlichen Verdienste um die Wissenschaft sind hier nicht vollständig genug angegeben, sowie auch die grossen und mannigfaltigen Schwierigkeiten, welche er in seinem Vaterlande, wenigstens viele Jahre hindurch, zu überwinden gehabt hat, nicht bemerklich gemacht worden. Möchte doch einer seiner neueren Schüler alle bisher gedruckte Nachrichten von Linné sammeln, solche berichtigen, vermehren und zu einer vollständigen Lebensbeschreibung dieses unvergesslichen Gelehrten ausarbeiten! /

4.) Mit 1783 kehren wir zu Medicus zurück. Er gab vier Hefte botanischer Beobachtungen heraus. Kaum konnte ein Schriftwerk linnéegenerischer als dieses sein.² Es ist mit einem sorgfältigen Register versehen. Suchen wir darin Linné auf. Ein wahres Sündenregister! mit Seitenverweisen zum Nachschlagen, so: Klagen über seine (Linnés) Weise, im Kräuterreiche zu despotieren/ eingebildete Infallibilität dieser Schule/ macht das Kräuterreich zu seinem Monopolium/ sein Kunstgriff hier Monopolist zu sein/ wird abergläubisch verehrt/ unterdrückt Erfahrungen, die ihm nicht günstig sind/ wandte seine eigene Grundsätze falsch an/ hat eine sehr dichterische Einbildungskraft/ aber wenig Philosophie/ ist ausnehmend flüchtig und seicht im Beobachten/ hartnäckig/ seine neuerfundene Sprache

¹ Es handelt sich da um einen Abdruck der *Éloge de Mr. de Linné* vom Marquis M. J. A. N. C. DE CONDORCET aus der *Histoire de l'Académie Royale des Sciences*, Année 1778, Paris 1781, S. 66 ff.

² *Botanische Beobachtungen des Jahres 1782*. Mannheim, neue Hof- und Akad. Buchhandlung, 1783. — Den Frontwechsel gegen Linné schildert Medicus in seiner *Geschichte der Botanik unserer Zeiten* (1793) so: »Nach einer so langen und standhaften Prüfung von 15 Jahren entschloss ich mich erst im Herbst 1781 die Natur ganz allein zu beobachten und aller Vergleichen mit Schriftstellern mich zu entschlagen. Ja, ich fing diese meine neue Laufbahn damit an, dass ich alle meine zeither mit vieler Mühe gemachten und niedergeschriebenen Beobachtungen dem Feuer übergab.« (S. 12.)

ist unphilosophisch/ hieroglyphisch/ sprach sie am schlechtesten/ seine *Philosophia botanica* ein Werk der Keckheit/ usw. usw. — Das sind Stichworte im Register. Die Anschuldigungen im Text selber sind denn auch nicht gering. Ich setze einige Stellen hierher. Zwar schrieb Medicus, als er den Band beschloss: »Ich habe hier in diesem Werke mehr der Wahrheit geopfert als vor Ruhm gearbeitet, denn viele meiner Leser werden zu Zeiten meinen Vortrag sehr verleumderisch finden.«¹ Fühlte sich aber nicht beinahe jeder Botaniker, wenn er gleich in der Einleitung Vorwürfen wie diesen begegnete, vor den Kopf gestossen?: »Es ist gewiss merkwürdig, dass selbst Männer, die die Freiheit im Denken unter die grössten Vorrechte der Menschheit zählen, in der Kräuterwissenschaft die Verdienste des Ritters v. Linné so abergläubisch verehren², dass sie schon denjenigen im voraus entweder geringschätzen oder ihm doch wenigstens geheime Ursachen zur Last legen, der mit Freimütigkeit seine Beobachtungen wider desselben System der Welt vor Augen legt.« Oder: »Der grössten Männer Verdienste wurden mit Ehrerbietung angestaunt; aber ihre der Welt vorgelegte Sätze ferner zu prüfen, sie der Wahrheit immer näher zu führen, oder auch sie zu sichten, dies war selbst dieser grossen Männer einziger Wunsch. Nicht so Linné, und seine Nachfolger!«³

Die schlimmsten Anschuldigungen gegen Linné selber stehen in der Hauptabhandlung: Über Pflanzengeschlechter, die nach den eigenen Linnéschen Grundsätzen in ganz falsche Klassen geordnet sind. »Kenner haben aus einer allzuweit getriebenen Bescheidenheit der Empfänglichkeit des Ritters hierin nachgegeben, vorzüglich da seine gelehrten Kriege auf eine ganz dem Laufe der Welt entgegengesetzte Art geführt wurden; nämlich durch die Vervielfältigung der Ausgaben seiner Generum und Systematum plantarum, die er zu gleicher Zeit in mancherlei Buchläden erscheinen zu lassen die Kunst besass, und in welchem er alle die mit einem tiefen Stillschweigen ihrer Beobachtungen bestrafte, die anders, als er zu denken sich unterstanden hatten. Halbkenner oder Nichtkenner waren hingegen desto lauter mit ihrem Beifalle, weil sie sich eben dadurch das Ansehen verschaffen wollten, als hätten sie in der Naturgeschichte mächtige Fortschritte getan und wären befugt, mit ihrem Aussprüche die Sache der Entscheidung näherzuführen. In der Naturgeschichte ist Beobachtung die einzige richtige Entscheiderin und das Ansehen eines Schriftstellers von gar keinem Werte. Findet der Beobachter, dass des Schriftstellers vorgetragenen Sätze nicht mit der Natur übereinkommen, so muss ihm wahrlich die Natur wichtiger sein als der Schriftsteller. So war es leider aber seit 50 Jahren in der Kräuterwissenschaft nicht. Man

¹ A. a. O., S. 367.

² Sperrungen im Text, hier wie anderswo, stammen von mir.

³ A. a. O., S. 89 und 90.

überliess den von seinem Systeme nach Art aller Sterblichen zu sehr eingenommenen Ritter von Linné die Entscheidung, und dieser entschied — zu Gunsten seines Systemes. Auf diese Art haben seine *Genera*, *Systemata* und *Species plantar.* ein mächtiges Ansehen gewonnen; denn er fand hier keinen Graf Buffon und Ritter Wallerius, die ihn, wie jene in dem Tier- und Mineralreiche, gehindert hätten, seinen vorgetragenen Sätzen einen allgemeinen Beifall zu verschaffen.»¹ Nicht weniger ungeheuerlich sind diese Aussprüche: »Ich schmeichle mir, in diesen beiden Abschnitten gezeigt zu haben, dass der Ritter von Linné diejenige Pflanzenkenntnis nicht gehabt, die zur richtigen philosophischen Darstellung seines künstlichen Systems erforderlich gewesen.»² Seite 271 heisst es: »Linnés neuerfundene Sprache in der Kräuterlehre ist zu diesem Ansehen gekommen, und selbst Philosophen von entschiedenem Werte haben ihr lauten Beifall neuerlich zugejauchzet; ja diejenigen, die die Kräuterwissenschaft studieren wollen, halten sie für eben so unentbehrlich wie das Griechische jenem ist, der Theophrast in der Ursprache lesen will. Schaut man aber der Sache auf den Grund, so ist diese neuerfundene Sprache nichts weniger als philosophisch; und was das allermerkwürdigste ist, niemand sprach sie schlechter als ihr eigener Erfinder. Jedes benannte er, wie es ihm anfänglich einfiel, und diese Einfälle sammelte er hernach und hatte Mut (Keckheit wäre eigentlich das wahre Wort) genug, sie unter dem hochtrabenden Titel *Philosophia botanica* herauszugeben.»

Was die *Philosophia botanica* Linnés Zeitgenossen bedeutete, braucht an dieser Stelle nicht gesagt zu werden. »Es ist das philosophischste Buch, das ich in meinem Leben gesehen habe«, so liess sich ROUSSEAU hören. »In diesem Buche ist mehr Wahrheit als in den grössten Folianten«, äusserte er begeistert zu einem Linnéschüler.³ Oder, um einen anderen Grossen, einen gleichfalls philosophischen Geist aus dem Lager der Nichtfachleute anzuführen: GOETHE führte just um diese Zeit (1785) die *Philosophia botanica* als ein Vademekum bei sich.⁴ Auch er wandte sich später von Linné ab, dennoch bekannte er 1816: »Ausser Shakespeare und Spinoza wüsst ich nicht, dass irgendein Abgeschiedener eine solche Wirkung auf mich getan.»⁵

¹ A. a. O., S. 95—97. ² A. a. O., S. 189.

³ Vgl. D. H. STÖVER, *Leben des Ritters Carl von Linné*, I. Teil, Hamburg 1792, S. 368 — J. BJÖRNSTÄHL, *Resa till Frankrike, Italien, Sveitz, Tyskland (etc.)*, I. Bd., Stockholm 1780, S. 141.

⁴ Vgl. Briefe an CHARLOTTE V. STEIN vom 8. und 9. November 1785. 1817 (*Zur Morphologie* I., Stuttgart u. Tübingen, S. XXII): »... noch heute erinnert mich ebendasselbe Heft an die frischen, glücklichen Tage, in welchen jene gehaltreichen Blätter mir zuerst eine neue Welt aufschlossen. Linnés Philosophie der Botanik war mein tägliches Studium.» Die Stelle wiederholt 1831 in *Versuch über d. Metamorphose d. Pflanzen*, Stuttgart, S. 122.

⁵ So am 7. November 1816 in einem Briefe an ZELTER. 1817 (*Geschichte meines botanischen Studiums* in *Zur Morphologie*, wie oben.): »... dass nach Shakespeare und Spinoza auf mich die grösste Wirkung von Linné ausgegangen.»

Noch eine Stelle bei Medicus, im Schlussbericht S. 369: »Seine (Linnés) Sitte war Verschweigung und jene seiner Nachbeter verächtlicher Seitenblick; und dadurch war es ihnen gelungen, die meisten glauben zu machen, der Kern aller brauchbaren Erfahrungen sei in den Schriften dieses grossen Mannes enthalten.«

Soweit Medicus. Beckmann macht in der Physikalisch-ökonomischen Bibliothek vom gleichen Jahre¹ gegen ihn Front, nicht ohne tiefes Bedauern über die Haltung eines Mannes, der auch nach seiner Meinung so viel Richtiges vorzubringen hat. Z. B. schreibt Beckmann: »Das zweite Heft von Medicus' botanischen Beobachtungen verbessert einige Fehler des Linnéschen Systems, die darin bestehen, dass Pflanzengeschlechter in ganz falsche Klassen geordnet sind, und diese Bemühungen, dergleichen auch schon viele grosse Männer unternommen haben, verdienen gewiss den Dank aller Naturforscher.«

Beckmann fährt nun fort: [4] Aber dass H.[err] M.[edicus] noch jetzt Fehler dieser Art mit einer solchen Härte, die offenbar den unleugbaren grossen Verdiensten des Linné und der Hochachtung und Nachsicht, die sie fodern können, zu nahe tritt, vortragen mag, wird wohl die unparteiischen Leser höchstens befremden. Manche hier gebrauchte Ausdrücke leiden sogar, vermutlich wider Willen des Verfassers, eine solche Auslegung, als ob H. M. den vortrefflichen moralischen Charakter des sel. Linné zweifelhaft machen wollte. Ich halte eine vollkommene Rechtfertigung oder Entschuldigung des Linné wider Vorwürfe dieser Art für leicht, aber auch für überflüssig, und möchte sie auch deswegen nicht übernehmen, weil ich dadurch vielleicht dem H. M., dessen Verdienste und Freundschaft ich hochschätze, missfällig werden möchte. Aber wenigstens ein paar Vorwürfe will ich aus Dankbarkeit gegen meinen Lehrer, Gönner und Freund, mit deutscher Freimütigkeit, widerlegen, weil ich solches mit mehr Überzeugung zu tun vermag, als die meisten von den unzählbaren Verehrern der Linnéschen Verdienste.

Fehler des Linné zu bessern ist ein löbliches Verdienst, und man hat Recht, solches von denen zu erwarten, die dazu Geschicklichkeit, Zeit, Gelegenheit oder gar vermöge ihrer Bedienung, Verpflichtung haben. Aber kann es der Mühe wert sein, zu beweisen, dass auch Linné hat irren können, dass er, wie alle Menschen, in seinen Kenntnissen zugenommen und nicht anfänglich die richtigen Begriffe in einigen der unzählbaren von ihm beobachteten Gegenstände gehabt hat, die er hernach erhalten hat, oder die man jetzt, mit Beihilfe seiner Schriften, zu erhalten vermag? Ist es unerwartet, dass auch Linné, nach Art aller Sterblichen, wenn er seine Fehler verbessern wollte, zuweilen neue Fehler gemacht hat! Ist es unverzeihlich, dass auch Linné seine Behauptungen zu verteidigen oder auch

¹ 1783. 12. Bd., 4. St., S. 593 ff.

seine Fehler ohne Geräusch zu verbessern gesucht hat! Wer Menschen und das Nil admirari studiert hat, wird ja alles dieses ohne einen weit läufigen Beweis glauben. Welche sind denn die lächerlichen Nachbeter des Linné, die ihn für untrüglich und sein System für unverbesserlich auslegen möchten! Sie müssen unbekannte Männer oder unerfahrene Jünglinge sein, die wohl schwerlich die Bemühung eines so grossen Gelehrten, als H. M. ist, verdienen möchten. Ein wahrer gründlicher Gelehrter kann wohl nicht so viel Eigendünkel haben zu glauben, er könne Werke als das *Systema naturae* und die *Genera* und *Species plantarum* sind, ausarbeiten, ohne Fehler zu begehen, die einer, welcher wollte, für Beweise der Flüchtigkeit, der Eile, der Seichtigkeit, des Starrsinns ausgeben könnte.

Aber Linné hat in den neuern Ausgaben seiner Schriften einige Fehler beibehalten, die doch schon von Ausländern verbessert worden. — Dies kann nur dem ein Vorwurf scheinen, der die Lage des Linné nicht kennt. Gewiss der grösste Teil der Bücher, worin ihm Verbesserungen vorgeschlagen worden, hat er nie zu sehen Gelegenheit gehabt. Die Universitäts-Bibliothek schaffte solche nicht an; sehr wenige Schweden, und, zu meiner Zeit, keine in Uppsala kauften dergleichen, und deswegen fand man sie auch nicht in dem Paar Schwedischer Buchläden. Linné selbst konnte sie unmöglich allesamt kaufen; er wuste auch nicht, dass sie existierten, und wenn er sie gehabt hätte, hätte er sie schwerlich alle lesen können. Denn ausländische Sprachen hatte er längst so sehr vergessen, dass er deutsche und französische Bücher nur mit Mühe und englische und italienische gar nicht verstehen konnte.¹ Wir Deutsche haben jetzt eine Menge gelehrter Zeitungen, die, wenn man sie auch noch so sehr verhöhnet, wenigstens die Kenntnis der neuen Bücher erleichtert und verbreitet. Diese kostbaren Zeitungen kamen damals höchst sparsam nach Schweden und zu Linné nach Uppsala gar nicht. Als ich das Glück hatte, sein Zutrauen zu gewinnen, freute er sich, dass ich jene Sprachen verstand und brachte mir eine Menge Briefe ausländischer Gelehrten, um ihm daraus Auszüge zu machen, die viele Bogen füllten. Sehr lebhaft erinnere ich mich der Neugierde und der Verwunderung, womit er diese las. Er eilte, alle ihm gemeldeten Bemerkungen selbst zu untersuchen und zu Ausbesserung seiner Schriften anzuwenden. Er gestand mir, dass er manches daraus falsch verstanden und dadurch neue Fehler gemacht habe. Weil ich diese Briefe lange bei

¹ Vgl. hierzu Beckmanns Tagebuch der schwedischen Reise von 1765/66 (S. 77 u. 49): »Deutsch und Englisch konnte Linné nicht sprechen«. »Doch hatte ich das Vergnügen«, sagt Linnés Schüler FR. EHRHART, »dass er einst (im Frühling 1773) sich einen ganzen Nachmittag deutsch mit mir unterredete«; mitgeteilt bei STÖVER, a. a. O., II. Teil, S. 81. STÖVER, ebda, S. 79: 1735/38 half sich Linné auf seiner Reise in Holland, England und Frankreich im Umgange, der sich fast nur auf gelehrte Männer erstreckte, zumeist mit der lateinischen Sprache durch. — Im Gegensatz zu Beckmann, dem nachgerühmt wird, dass er ausser Latein und Griechisch 10 lebende Sprachen fertig lesen und übersetzen konnte!

mir hatte, so habe ich einige für mich abgeschrieben, z. B. einige von Ellis¹, womit ich diese Erzählung vollkommen bestätigen könnte. — Linné kam gewöhnlich abends auf meine Stube; da fand er einmal die Göttinischen gel. Anzeigen, die mir H. Giorwel² von Stockholm wöchentlich zu senden die Güte hatte. Linné fragte nach dem Inhalt, und ich übersetzte ihm eine Stelle, wo Haller sehr heftig zürnte, dass er einen Fehler beibehielte, der ihm zehnmal gemeldet worden.³ Voll Erstaunen sagte er: Wie! sollte ich darin gefehlt haben! das ist freilich möglich. Aber jetzt höre ichs zum ersten mal, und Haller versündigt sich durch dieses Urteil von neuem wider mich. So gleich eilte er mit mir in den Garten, suchte die Pflanze, untersuchte sie, fand, dass er geirret hatte, und voll Unmuth, dass er solches nicht eher erfahren, verbesserte er den Fehler sogleich in allen seinen Schriften. Pro dolor! sagte er, haereo hic in angulo mundi, solus, remotus a libris novis & commercio cum eruditis, qui mihi opem ferre & vellent & possent.⁴ — Ist das Starsinn, ist das Hartnäckigkeit, die

¹ Vgl. hierzu Beckmanns Reisetagebuch, S. 49, 108 u. 119/20, ferner die Bekanntgabe eines Briefes von Ellis vom 29. Oktober 1765, wovon später die Rede sein wird.

² CARL CHRIST. GJÖRWELL war Bibliothekar und Buchhändler in Stockholm.

³ S. 681/82: Noch immer folgt in der Vorrede die verächtliche Erklärung gegen seine Tadler. Hat aber der H[er]r v. L[inné] niemals zu einer mindern Achtung Anlass gegeben, indem er alle Namen aller Verfasser, eine sehr kleine Anzahl ausgenommen, auslöscht, auch wo sie offenbar besser sind? wie er z. E. *Amethystina* das Latein in *Amethystea* verwandelt, das Griechisch ist? Hat er nicht derjenigen, die nicht alle seine Regeln annehmen wollen, ihre Entdeckungen unterdrückt? ihre neuerfundenen Pflanzen vorbeigegangen und ihre Verbesserungen unangezeigt gelassen? Hat er nicht von verschiedenen Gelehrten, zumal auch in Wissenschaften, wo er fremd ist, sehr hart geurteilt? Hat er nicht, solange es ihm immer möglich gewesen, die von ihm für Varietäten gehaltenen und wahrhaftig doch verschiedenen Gattungen anzunehmen sich geweigert? wiewohl in dieser Auflage er in der That verschiedene endlich angenommen hat. Übrigens ist vielleicht nicht übel an ihm getan, dass er von keinen Pflanzen reden will, als von denen, die er selbst gesehen hat. Nur muss hingegen ein Freund der Kräuter nicht schliessen, diejenigen Gattungen seien nicht echt, die nicht in dieser Sammlung stehen; denn wir sehen vor uns mehr als hundert europäische wahre Arten, deren hier nicht gedacht wird, entweder weil Hr. v. L. sie nicht gesehen, oder weil er zu den Erfindern kein Vertrauen gehabt hat.

S. 691/692: Wir wünschen nur, dass bei seiner Arbeitsamkeit, seinem lebhaften Genie und seiner vortrefflichen Gelegenheit, diese Wissenschaft aufzuklären, der Hr. Verfasser sich überwinden könnte, andern gleichwohl mit Augen gleichfalls begabten und weiter nach Süden lebenden, vieles also frisch vor sich habenden, Männern etwas mehr zu trauen, zur Austilgung wirklich unterschiedener und Vorbeigehung der von andern deutlich beschriebenen Gattungen immer minder geneigt, gegen die Benennungen von andern immer um etwas glimpflicher werden, und mit einem Worte, erinnerlich sein möchte, dass wie alle Wissenschaften, also auch die Kenntnis der Kräuter eine Republik ist.

⁴ Dass Linné sich mit Beckmann in lateinischer Sprache unterhielt, bezeugt Beckmann in seinem Tagebuch mehrfach; S. 48, 102, 124. — Obiger Ausspruch ist zu übersetzen: O Schmerz, ich hänge hier in einem Winkel der Welt, allein, fern von Büchern, Nachrichten und Verkehr mit Gelehrten, die mir Hilfe bringen wollten und könnten.

eigene Fehler zu verbessern verhindert! Muss nicht jedweder erstaunen, dass Linné unter so ungünstigen Umständen so viel hat leisten können?

H. M. ist mit der Art, wie Linné gelehrte Kriege geführt hat, nicht zufrieden. Aber er hat sich in gar keine Kriege eingelassen, keine Streitschriften, keine Verteidigungen geschrieben, und er ist ein nachahmungswürdiges Beispiel der Mässigung, und ein Beweis, dass jemand, auch bei bitteren Beschuldigungen seiner Feinde, gross werden kann. Er hat mir oft hierüber seine Denkkungsart gesagt; ich will sie einrücken, weil sie zum Lobe seines angefochtenen Charakters dienen kann: »Wenn mir jemand einen Fehler zeigt oder eine Entdeckung bekannt macht, so untersuche ich, wenn ich kann, die Wahrheit; finde ich diese, so nutze ich sie. Wenn der, welcher mir den Fehler gezeigt hat, solches mit Bescheidenheit getan hat, so danke ich ihm in Briefen oder öffentlich, und bei der nötigen Kürze meiner Schriften, wenigstens durch Beisetzung seines Namens. Aber wenn er mich durch seinen Unterricht zu beschimpfen gesucht hat, so nutze ich zwar diesen, jedoch ohne ihn zu nennen. Denn er hat seinen Lohn dahin; er hat sich durch das Vergnügen, mir schaden zu wollen, schon selbst bezahlt gemacht.« — Sollte nicht jedweder mit dieser Art Krieg zu führen, zu Frieden sein!¹

S. 96 wird dem Linné die Vervielfältigung der Ausgaben seiner *generum* und *Systematum plantarum* vorgerückt. — Es ist weltkündig und unwidersprechlich, dass das *Systema nat.* die Liebe zur Naturkunde über alle Welt-

¹ Wie Linné über »gelehrte Kriege« dachte, darüber vgl. auch noch in der Vorrede seiner *Species Plantarum* von 1753: »Nie habe ich die Pfeile auf meine Feinde zurückgeworfen, die sie auf mich abgeschossen haben. Ich habe die Satiren, Beleidigungen, die Spöttereien und Angriffe der Bosheit ruhig ertragen. Immer sind diese die Belohnungen der Arbeiten grosser Männer gewesen. Alles dies krümmt mir nicht ein Haar. Warum sollte ich jene Unwürdigen nicht ertragen, da ich von den vornehmsten und berühmtesten Botanikern, vor welchen sie sich in Staub bücken müssen, mit Lob überhäuft bin. Mein Alter, mein Stand, erlauben mir nicht, mich mit meinen Gegnern in Streit einzulassen. Ich will die wenigen Jahre, die mir noch übrig sind, zu nützlichen Beobachtungen anwenden. Irrtümer in der Naturgeschichte können nicht verteidigt, Wahrheiten nicht verborgen werden. Ich berufe mich deshalb auf die Nachwelt.« (laut STÖVER a. a. O., I., S. 369/370). Oder Linné in einem früheren Brief an seinen Gegner ALBR. V. HALLER: »Gehen Sie die Geschichte aller literarischen Kriegsführer durch und zeigen Sie mir einen einzigen, der sich durch seine Fechtkunst bei der Welt beliebt gemacht hätte. Matthiolus würde zu seiner Zeit ein grosser Mann gewesen sein, hätte er sich nicht mit dieser abgegeben. Was richteten Ray und Rivinus mit ihren Streitigkeiten aus? Dillenius bedauert es noch, dass er von letzterem zum Kampfe gezwungen worden. Und der Sieg, den er sich erwarb, gab der ihm mehrern Ruhm? Er erhielt nachmals von einem anderen wieder ein Kartell, nahm es aber weislich nicht an. Der scharfsinnige Botaniker Vaillant suchte sich den Weg der Ehre durch den Sturz Tourneforts zu bahnen. Wieviel grösser würde er gewesen sein, hätte er dies nicht getan!

Ich schaudere, mich in einen Kampf einzulassen. Denn, man mag siegen oder besiegt werden, — immer ist Schaden und Schande dabei. Wer triumphiert ohne Wunden?» (STÖVER, I., S. 205/206).

teile, so weit nützliche Wissenschaften kommen konnten, verbreitet und unzählbare Gelehrte ermuntert hat, neue Naturalien zu suchen und zu beschreiben, deren dann auch in wenigen Jahren mehrere als vorher in ganzen Jahrhunderten, entdeckt worden sind. Viele haben mit dem *Systema nat.*, dem vollständigsten systematischen Register aller bekannten Naturalien, in der Hand, Riesenschritte zur nähern Kenntniss der Natur gemacht. Istis temporibus, cum adhuc nuda virtus placebat, vigeat doctrina, summumque certamen inter homines erat, ne quid profuturum seculis diu lateret. Petron.[ius] c. 88. Bei diesen glücklichen Folgen seiner Arbeiten war wohl nichts natürlicher, als dass Linné die neuen Entdeckungen, die ihm bekannt wurden, sobald als möglich in sein Register eintrug, welches durch die Ergänzungen wiederum neue Bereicherungen bewirkte. Also der Wunsch, neue Ausgaben seiner Schriften zu erleben, war so natürlich als gerecht, zumal da er sie mit unablässigem Eifer beständig ausbesserte, welches niemand, der die Ausgaben mit einander vergleichen will, leugnen kann. Auch ist es nicht wunderbar, dass Verleger und Nachdrucker bald ganze Auflagen von solchen Büchern absetzten, welche keiner, der das Lieblingsstudium treiben wollte, entbehren konnte, und welche also gangbare Waren über alle Weltteile waren.

H. Medikus sagt S. 96 und 142 Linné habe auf nichts als auf neue Ausgaben seiner Werke gedacht, die er zu gleicher Zeit in mancherlei Buchläden erscheinen zu lassen die Kunst besessen. Dieser Ausdruck könnte leicht, auch wider die Absicht des V.[erfassers] so ausgelegt werden, als ob Linné aus Geiz, nach Voltaires Denkungsart, die vielen Ausgaben veranstaltet hätte. Aber dies würde die grundloseste Beschuldigung sein, die jemals dem Charakter des längst verewigten Linné gemacht worden, und die niemand wahrscheinlich finden kann, der mit dem schwedischen Buchhandel und dem damaligen Zustand der schwedischen Literatur nur ein wenig bekannt ist. Die schwedischen Gelehrten hatten bei Lebzeit des Linné ebensoviele Schwierigkeit Verleger ihrer Schriften zu erhalten, als immer die italienischen noch jetzt haben, und noch dazu war damals verboten, Bücher ausser Lande drucken und verlegen zu lassen. Ausser Salvius war kaum im ganzen Reiche ein Buchhändler, der etwas unternehmen und wagen konnte und wollte, und also kann man leicht denken, wie wenig Gelehrte für ihre Arbeit erwarten konnten. Noch ist mir in Deutschland kein Beispiel bekannt geworden, dass ein Gelehrter von einigem Ruf für seine Schriften weniger erhalten hat, als Linné für sein *Systema nat.*, ein Buch, welches unzählige Beobachtungen, unbeschreibliche Mühe und Zeit und grosse Kosten verlangt hat, und welches so reichhaltig ist, dass es als eine über die ganze gelehrte Welt gangbare Ware, leicht zu vielen Foliobänden hätte ausgedehnt werden können. Ich weiss

von dem H. Prof. von Linné und von Salvius¹ selbst, dass der Archiater für jeden Bogen nur einen Dukaten und zehn Exemplarien erhalten hat*.² — Nun! so ein elendes Honorarium hätte doch wohl den geizigsten Voltaire nicht zur Vervielfältigung der Ausgaben und ihrer höchst mühsamen Ausbesserung und Ergänzung reizen können. Die verschiedenen Ausgaben, welche in Holland und Deutschland gemacht worden, hat Linné weder veranlasst, noch gebilligt; vielmehr hätte er sie gern, wenn er es vermocht hätte, gehindert**. Niemals führte er solche Ausgaben in seinen Schriften an, und bewies dadurch, dass er sie nicht für die seinigen erkannte. Als man im Jahre 1749 zu Leiden anfang, die Linné'schen Dissertationen unter dem Titel: *Amoenitates academicae* zusammenzudrucken, war er mit der Ausgabe nicht zufrieden. Um sie also zu verhindern, ersuchte Linné einen schwedischen Buchhändler, den Verlag unter seiner Anordnung zu übernehmen. Dieser war so kleinmütig, dass er keinen Absatz hoffte, deswegen er für die ersten Teile nicht nur garnichts bezahlte, sondern auch nur we-

* Hr. Prof. von Linné [= der jüngere] hat für seine *Decades plantarum* sogar nur 3 Platen für den Bogen erhalten, und 7 1/2 Platen gingen damals auf einen Dukaten.

** Prof. Lange in Halle sendete ein Exemplar von den unter seiner Aufsicht gemachten Ausgaben an Linné, dem er vorher nichts von dieser Unternehmung gemeldet hatte. Vor das Exemplar der Ausgabe von 1740, worin deutsche Namen beigesetzt sind, hatte Lange mit eigener Hand geschrieben:

Linnaeo Linnaeum
Dioscoridi Apollonius
cum animi deditissimi testificatione
& paroratum excusatione mittit
Halaе Upsalia
Sic redit ad dominum, quod fuit ante suum.³

¹ »Prof. von Linné« ist Linnés Sohn CARL V. L. — LARS SALVIUS war der Verleger in Stockholm.

² Hierzu Parallelstelle in Beckmann's Reisetagebuch. S. 109.

³ JOHANN JOACHIM LANGE's Widmung an Linné von Beckmann schon in seinem Reisetagebuch S. 107 wiedergegeben. Gemeint ist die Ausgabe in Querformat eines Musiknotenheftes: CAROLI LINNAEI *Systema Naturae* (etc.).! CAROLI LINNAEI aus Schweden, M. D. *Natur-Systema* (etc.) in die Deutsche Sprache übersetzt, und mit einer Vorrede herausgegeben von JOHANN JOACHIM LANGEN. Halle, gedruckt mit Gebauerschen Schriften. 1740. — Obige Widmung lautet übersetzt:

Dem Linné Linnés Werk,
dem Dioscorides Apollonius,
mit dem Zeugnis der Ergebenheit
und der Bitte um Entschuldigung der Versehen
von Halle nach Uppsala gesandt.
So kommt das wieder an den Herrn, was vorher seines war.

DIOSCORIDES und APOLLONIUS PERGAEUS, so hiessen Linnés und Langes Beinamen seit 1736 bzw. 1735 als Mitglieder der Kaiserlichen Leopoldino-Carolinischen Deutschen Akademie der Naturforscher.

nige Exemplarien von ihnen drucken liess. Aber bald musste er diese Teile wiederum neu auflegen.

Am Ende S. 191 erinnert H. M., dass Linné nicht zuerst den Gedanken gehabt, den er aber zuerst mit grossem Fleisse und Scharfsinn ausgeführt hat, nämlich die Pflanzen nach den Geschlecht-Teilen zu ordnen. So gewiss und längst allgemein bekannt dieser Umstand ist, so sind doch offenbar die Verdienste des Linné um die Botanik und alle Teile der Naturkunde zu gross und mannigfaltig, als dass sie dadurch den geringsten Abbruch leiden könnten. Hierüber wird H. M. mit mir einig sein; ich setze aber hinzu, dass Linné selbst niemals aus dem *Systemate sexuali* sich ein grosses Verdienst gemacht hat. Ich erinnere mich, dass, als ihn jemand in einer öffentlichen Dissertation als den Erfinder des systematis sexualis lobte, er etwas unwillig antwortete: Sexum plantarum non inveni, sed explicavi & ad notitiam plantarum adhibui, und er verachtete allemal den, welcher ihm das Systema sexuale als ein grosses oder als das einzige Verdienst anrechnete*.¹

Ich weiss übrigens sehr wohl, dass Linné meiner Verteidigung nicht bedarf, aber vermutlich sind diese Nachrichten vielen Lesern und auch dem H. M. angenehm; wenigstens würde ich sie nicht drucken lassen, wenn ich solches nicht gewiss hoffte. /

5. Erinnerungen anderer Art sind in Beckmanns Beiträgen zur Geschichte der Erfindungen, im zweiten Bande 3. Stück von 1786, niedergelegt. Es handelt sich um Linnés Erfindung, Muscheln, besonders einheimische, zur Perlenbildung anzuregen. Beckmann berichtet: »Dieser grosse Mann meldete im Jahre 1761 dem Könige und dem Reichsrat, dass er die Kunst erfunden habe, wodurch man die Muscheln zu Erzeugung der Perlen zwingen könne, und er erbot sich, solche zum Besten des Reichs anzuzeigen. Dies ist nicht geschehen, sondern er verkaufte das Geheimnis einem Kaufmann Bagge zu Göteborg für 18 000 Kupfertaler, die ungefähr 500 Dukaten sein mögen. Im Jahre 1780 haben die Erben dieses Kauf-

* Man vergleiche hiermit *Amoenitat. academ.* VI pag. 312.

¹ Parallelstelle in Beckmanns Reisetagebuch S. 102 f., die folgenderweise beginnt: »Als er mit mir das collegium privatissimum anfang, erzählte er mir, was er in der Botanik ausgerichtet habe. Es verdross ihn, dass einige nur allein das *Systema Sexuale* für sein Meritum hielten. Er rechnete folgende Stücke unter seine vornehmsten Arbeiten, und er bat, ich möchte sie anmerken, um sie als sein Freund auch nach seinem Tode bezeugen zu können.« Es folgen 20 Punkte, dieselben, die Linné 1762 in der Dissertation *Reformatio botanices* seines Schülers JOH. MÄRT. REFTELIUS aufzählte [= *Amoenitates acad.*, VI., 1763, auf S. 312]. Die *Prolepsis plantarum* hielt Linné für seine grösste Entdeckung, »und sagte mir, wenn ich es begreifen würde, so würde ihm solches eine grosse Freude sein. Nur wenige hätten es begreifen können, welche er mir alle hennennete.« »Er hat die Sache in der Dissertation, die den Titel hat *de prolepsi plantarum*, Tom. VI. Amoen. nicht deutlich genug erklären können.« (So in Beckmanns Tagebuch S. 103.)

manns das von H. v. Linné versiegelt übergebene Konvolut öffentlich dem Meistbietenden verkaufen wollen.» (S. 318.) Ich kann mich aber kurz fassen, da GUSTAF DRAKE die Angelegenheit an dieser Stelle historisch untersucht und ausführlich dargelegt hat.¹ Drake kannte Beckmanns Reisetagebuch, das von Linnés Perleenerfindung berichtet.² Der eingehende historische Artikel »Unechte Perlen« in den genannten Beiträgen ist ihm entgangen. Insbesondere heisst es hier:

[5] Linné zeigte mir einmal in seiner Konchyliensammlung eine Schachtel mit Perlen und sagte: *hos uniones confeci artificio meo; sunt tantum quinque annorum, et tamen tam magni.*³ Sie lagen bei *Mya margaritifera* [= *Margaritana margaritifera* (L.) Cl.], woraus die meisten schwedischen Perlen erhalten werden, und der Sohn, der aber des Vaters Kunststück nicht wusste, versicherte, die Versuche wären nur mit dieser Muschel angestellt, wiewohl letzterer mir sagte, sie müssten bei allen Arten glücken.*

Ich vermute, dass Archiater Linné seine Kunst schon im Jahre 1746 in einer seiner Schriften angegeben hat, ehe er nämlich den Einfall gehabt hat, solche als ein Geheimnis zu nutzen. Ich meine eine Zeile in der sechsten Ausgabe des *Systematis naturae*, die S. 195 steht: *Margarita, testae excrescentia latere interiore, dum exterius latus perforatur.* Ich sagte ihm einmal, ich hätte seine Entdeckung in seinen eigenen Schriften entdeckt; er schien verlegen zu sein, fragte nicht nach der Stelle, die ich meinte, und brach diese Unterredung ab./

6. Der Reihe schliesst sich ein weiteres Stück aus der Physikalisch-ökonomischen Bibliothek (XVI., 1791, S. 490 f.) an. Damit hat es folgende Bewandnis.

Im Herbst 1789 machte der 21jährige ALEXANDER VON HUMBOLDT zum Beschluss seiner Göttinger Studienjahre eine naturhistorische Reise über Kassel, Marburg, Frankfurt usw. an den Rhein. Das Ergebnis war sein erstes selbständiges Büchlein, eine Schrift, die anonym erschien: Mineralogische Beobachtungen über einige Basalte am Rhein (Braunschweig 1790). Beckmann, einer der Lehrer Humboldts in Göttingen, wendet sich dem Verfasser, der damals noch mineralogischer Autodidakt war, mit den Worten zu: »Diese Schrift eines jungen Gelehrten, von dessen Geschicklichkeit, Gabe zu beobachten und Eifer für nützliche Wissenschaften jeder, der ihn zu kennen das Vergnügen hat, viel hofft, verdient die Aufmerk-

* In Schreibers oben angeführter Sammlung [zu den ökonomischen Wissenschaften] X, S. 355 wird gesagt. Linné habe die *Mya pictorum* [= *Unio pictorum* L.] zu seinen Versuchen gebraucht.

¹ *Linné och pärlodlingen.* Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift XIII, 1930, S. 109—123.

² S. 101 u. 115—117.

³ = Diese Perlen habe ich künstlich erzeugt; sie sind erst fünf Jahre alt und dennoch so gross.

samkeit der Philologen und Mineralogen». — Gleich am Anfang beschäftigt sich Humboldt mit der regelmässigen Fünfseitigkeit, die sich unter allen Basaltprismen an beiden Rheinufern von Andernach bis Bonn am häufigsten findet. Warum bringt die Natur diese regelmässigen Steine hervor und warum leichter 5- und 6seitige als z. B. 3- und 8seitige? Es wundert uns nicht, sagt Humboldt, dass Alaun, Kochsalz, Salpeter, die mehrere Eigenschaften miteinander gemein haben, als »verwandte Körper« alle eine bestimmte Kristallisation haben. »Aber Basalt, Zeolith, Feldspat, Quarz und andere Steine, welche oft in regelmässigen Figuren vorkommen, worin stimmen diese mit jenen Salzen, worin stimmen sie unter sich überein?« Nach heutiger Auffassung ist der Basalt nicht als solcher kristallisiert. Jene Säulen sind das Ergebnis der bei eintretender Abkühlung und Festwerdung der glutflüssigen Gesteinsmasse erfolgenden Kontraktion und Zerklüftung.

Linné brachte jene — unechten und echten — Steinkristalle, wie es schien, mit einem gewissen Gehalt an Salzen in Zusammenhang, mit denen sie imprägniert seien. Diese Auffassung war 1790 noch nicht ganz überwunden. Es schreibt Humboldt: »Nach Linnés seltsamer Hypothese haben alle Steinkristalle ihren Ursprung gewissen Salzen zu verdanken. Sie heissen bei ihm (*Amoenitates academ.* Vol. I., 1749, S. 471) *sale praegnantés lapides*. Selbst Romé de l'Isle in seiner *Cristallographie* p. 37 tritt dieser Meinung bei. Sie hat aber solange wenig Wahrscheinlichkeit für sich, als die Chemiker nicht einmal im Quarz, Schörl oder Basalt Spuren jener bildenden Salze entdecken.»

Beckmann bemerkt dazu: [6] Was S. 80 wider Linné erinnert ist, das habe auch ich meinem Lehrer mündlich entgegengesetzt. Aber da wollte er unter Salz das *principium crystallisationis* verstanden haben, und er wollte ebensowenig jeder kristallisierten Steinart gewöhnliches Salz zuschreiben, als die alten Chemiker gewöhnliches Quecksilber verstanden haben wollten, wenn sie von dem Mercurius der Metalle redeten. Er vermutete, dass die Ursache der Kristallisation bei Salzen und Steinen einerlei sei [eine Auffassung, die den wahren Sachverhalt trifft, jedoch nicht für den Basalt gelten kann. G. SCH.] und ordnete diese Mineralien, zur Erleichterung der Kenntnis, nach der Bildung ihrer Kristalle, ohne deswegen die Edelsteine für Alaun zu halten, ungeachtet er der ganzen Gattung diesen Namen gab. Nur zum richtigen Verständnis der Linnéschen Einteilung habe ich dieses anführen wollen, nicht zu ihrer Verteidigung, die ich freilich nicht übernehmen möchte. Auch gebe ich zu, dass Linné dieser Erklärung nicht immer gemäss geredet hat. /

7. Im Jahre 1801 gab Beckmann ein botanisches Lexikon über Etymologie und Rechtschreibung der wissenschaftlichen Gattungsnamen in lateinischer Sprache heraus. Wir finden in dem kleinen Werk mehrmals

Linné persönlich genannt. Die Stelle Seite 39 über *Browallia* wurde bereits von CARL TH. MÖRNER¹ herangezogen und ins Schwedische übersetzt. Im Deutschen lautet sie:

[7] *Browallia*. Johannes Browallius, zuerst Magister in Uppsala, dann Bischof in Åbo. Über den Grund, warum Linné gerade auf diese Pflanze den Namen des Mannes übertragen hat, gab er mir selber folgende Auskunft. Browallius pflegte, so erzählte er mir, den, mit welchem er sprach, gleichsam von unten und mit schielenden Augen anzusehen, und in dem Aussehen dieser Pflanze schien Linné etwas zu sein, das ihn daran erinnerte. In seiner Jugend war Browallius manierlich und anspruchslos, seitdem er aber mit der Bischofswürde bekleidet worden, wurde er mehr und mehr hochmütig und stolz und schliesslich — während des Streites über die Zu- und Abnahme des Meeres — trat er fast närrisch auf. Linné meinte auch, die drei Arten der Gattung symbolisierten seine Sinnesänderungen, und er selbst wollte sie durch die Namen der Arten andeuten, indem er die eine *demissa* [= niedrig, demütig], die zweite *clata* [= hoch, hochmütig], die dritte *alienata* [= beseitigt, feind] nannte. Mögen wir dem Lehrmeister den scherzhaften Einfall, den er der Mnemotechnik zurechnete, verzeihen./

Die Authentität des Beckmannschen Berichtes, der Mörner eine eingehende Untersuchung gewidmet hat (mit dem Ergebnis, dass sie unanfechtbar sei), wird noch durch Beckmanns Selbstanzeige seines Lexikons in der Physikal.-ökonom. Bibliothek, 21. Bd., von 1802 bekräftigt. Beckmann sagt hier, da von Pflanzennamen nach berühmten Botanikern die Rede ist, Seite 430: [8] Vieles dieser Art habe ich mir, als ich das Glück hatte, den genauen Umgang mit den beiden Linné in Uppsala zu genießen, angemerkt. Dahin gehört, was ich über die Namen: *Adansonia*, *Bauhinia*, *Browallia* und die nomina specifica: *demissa*, *clata* und *alienata*; *Bufonia*, *Cerviana*, *Cunonia*, *Hottonia*, *Kleinia*, *Knautia*, *Lippia*, *Moraea*, *Scheuchzeria*, *Stellera*, *Swietenia*, *Weinmannia* gemeldet habe./ Und ferner Seite 431: [9] Es gibt auch Namen, deren Abkunft oder Ursprung wenigstens ich nicht wissen würde, wenn ich sie nicht vom Archiater Linné gehört hätte. So ist *Mahernia* durch Versetzung der Silben aus *Hermannia* gemacht, weil beide Gattungen sich so ähnlich sind, dass sie fast nur durch die nectaria unterschieden werden./ Die zuletzt genannte Bemerkung bezieht sich auf folgende Stelle im *Lexicon botanicum* Seite 135: [10] *Mahernia*. Cum hoc genus *Hermanniae* admodum affine sit, et solis fere nectariis distinguatur, imposuit Linnaeus illi nomen quidem *hermanniae*, sed transpositis litteris, quam nominis rationem ab ipso Linnaeo audiui./ Im übrigen vermerkt das Lexikon selber nur noch bei dem Namen *Scheuchzeria*, dass Beckmann die Kenntnis von Linné selber habe, mit den Wor-

¹ CARL TH. MÖRNER, *Om nomineringen av Browallia-släktet och dess arter, särskilt de Linnéanska*. Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, XVII, 1934, S. 1—26.

ten, Seite 192: [11] *Scheuchzeria*, dicta a nobili fratrum pari, quorum alter gramina, alter herbas alpinas sedulo investigavit, quibus planta haec optime convenit, cum sit et alpina et graminea. Haec ex Linnaeo audiui.

8. Noch erinnert an Beckmanns schwedische Reise von 1765/66 folgende Stelle in der Physikal.-ökon. Bibliothek von 1804, 22. Bd., im 4. Stück gleichen Jahres.¹ Beckmann bespricht F. G. DIETRICHs Lexikon der Gärtnerei. Bei dieser Gelegenheit heisst es Seite 497/98: »Bei *Fontinalis antipyretica* hätte wohl die Nutzung angeführt werden können, welche man von diesen Pflanzen in den ganz hölzernen Häusern der nördlichen Länder macht, wo ich sie so gesehen habe, als sie Linné in seiner Schonenischen Reise [1749] S. 47 nach der deutschen Übersetzung² angibt. Man füllet nämlich den Raum zwischen dem Schornstein und dem benachbarten Holze mit dieser Pflanze, weil sie sich nicht entzündet und also manchen Brand verhütet. Dieser Gebrauch verdiente auch in Deutschland genutzt zu werden.«

9. Wie verhielt sich nun andererseits Medicus zu Beckmanns Stellungnahme? Er reagiert nach einer wahrhaft langen Zeit. Erst nach 23 Jahren! Das Unerwartete geschieht: Medicus nimmt alles feierlich zurück, was er gegen Linnés Persönlichkeit geschrieben hat. Warum dies so spät geschieht, erkläre sich daraus, dass ihm Beckmanns Ausführungen von 1783 gar nicht zu Gesicht gekommen wären. In den Beyträgen zur Kultur der exotischen Gewächse, Mannheim 1806, wohl Medicus', der 70 Jahre alt ist, letztem Werk, finden wir auf Seite 144 folgende Zeilen:

»Ich ersuche die sämtlichen Leser meiner botanischen Schriften, alles dasjenige zu überschlagen, was ich in denselben wider den Ritter von Linné angeführt habe. Eigentlich galt auch meine Kritik nicht diesem grossen und von mir jederzeit hochgeschätzten Mann, sondern eigentlich nur seinen später lebenden blinden Nachfolgern (usw.). Ich bin nun lebhaft überzeugt, dass, wenn Linné bei seinem Leben alle die Beobachtungen hätte lesen und beurteilen können, die späterlebende Pflanzenkenner herausgegeben haben, er der erste gewesen wäre, solche durch seinen Beitritt zu sanktionieren. Nicht so seine Schüler und Anhänger. Doch auch diese sind meistens tot, und von den Toten muss man nur dasjenige nacherzählen, was ihnen zum Ruhme gereicht. — Die Hauptbelehrung über diesen Gegenstand verdanke ich H. Hofr. Beckmann, der in seiner physik.-

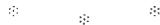
¹ Auf Linné bezieht sich noch ebda 21. Bd. 1802, im 2. Stück von 1801 eine Stelle auf Seite 285.

² Leipzig und Stockholm 1756; zuerst in *Skanska Resa*, Stockholm 1751, S. 20. Auch in LINNÉS *Amoenitates academ.* Vol. III, 1756, S. 242, in der Dissertation CHR. GEDNER'S *Cui bono* (wozu die Naturgeschichte nütze sei) wird der eigenartigen Nutzung jenes Wassermosses gedacht; desgl. in einer freien deutschen Übersetzung dieser Dissertation mit erweiternden Bemerkungen FR. W. V. LEYSSERS in (FR. W. V. LEYSSER) *Beyträge zu Beförderung der Naturkunde*, L. Halle 1774, auf Seite 340.

ökonom. Bibliothek XII., S. 594—604, über Linnés Charakter usw. mir Aufschlüsse gab, die mir gänzlich unbekannt waren. Unglücklicherweise hat mir selbst [nebst] noch mehrern Teilen auch dieser XII. Band der Bibliothek durch Fehler der Buchhandlung bisher gemangelt, und erst im Sommer 1805 habe ich diese fehlenden Teile erhalten können. Da Beckmann ein vertrauter Freund des Linné war, so ist seine Schilderung von ihm sicher der Wahrheit ganz getreu. Ich nehme also hiemit alles dasjenige feierlich zurück, was ich wider diesen grossen Mann in meinen Schriften gesagt habe¹, weiss aber aus inniger Überzeugung, dass meine Beobachtungen selbst der Natur getreu sind.»

Beckmann antwortet noch einmal. Er beschliesst den Streit, in ehren- den Worten wie immer für Linné, wie immer in versöhnlichen für Medicus. In der Besprechung jenes Werkes in seiner Physikal.-ökonom. Bibliothek von 1806, im 23. Bd. flicht er auf Seite 525 die Worte ein:

[12] Ich verehere das Andenken des Archiaters Linné, als meines besten Lehrers, redlichsten Gönners und wahren Freundes, mit herzlicher Dankbarkeit, und deswegen wagte ich, einige Vorwürfe, welche seinen vortrefflichen Charakter zweifelhaft machen können, zu berichtigen. Ich tat dies mit aller nur möglichen Vorsicht, um nicht den H[errn] Regier[ungs] R[at] Medicus zu beleidigen, dessen Verdienste um die Wissenschaften und die vielen mir geschenkten Beweise der Freundschaft ich mit Hochachtung und Dank erkenne. (Usw.) Desto erfreulicher ist es mir nun, dem Nachruhm des Linné jenes Zeugnis eines Gelehrten veranlasst zu haben, welcher die Linnéischen Verdienste gewiss viel richtiger zu beurteilen weiss, als die meisten Gegner, welche Linné jemals gehabt hat./

Noch enthalten Beckmanns Schriften zwei Erstdrucke aus Linnés Korrespondenz.

Zunächst einen Brief JOHN ELLIS' an Linné, der von Beckmanns Uppsalaer Aufenthalt herrührt. Dieser berichtet schon in seinem Reisetagebuch, dass damals Linné englische Briefe — im ganzen drei — von dem Londoner Kaufmann und Liebhabernaturforscher empfangen hatte. Beckmann musste sie ihm übersetzen, weil Linné selber der Sprache »nicht so viel mächtig« gewesen sei. Von zweien gibt er kurz den Inhalt an. Den vom 29. Oktober 1765 hatte er sich wörtlich abgeschrieben. Doch liess der Herausgeber des Tagebuchs die Abschrift in Hinblick auf die begonnene Gesamtveröffentlichung aller Linné-Briefe ausdrücklich weg.²

¹ Von mir gesperrt. G. SCH.

² TH. M. FRIES, *Beckmanns schwedische Reise*, S. 49, 119/120 u. besonders S. 108 mit Anm. 24 auf S. 165.

Wie wir jetzt sehen, ist jener Brief bereits in Beckmanns anonym erschienenem »Vorrat kleiner Anmerkungen über mancherlei gelehrte Gegenstände« von 1795 zu finden. Ellis' ziemlich langes Schreiben handelt u. a. von seiner Entdeckung, dass Korallen Tiere seien, und von BÜTTNERS Prioritätsanspruch in dieser Angelegenheit, von Linnés amerikanischem Schüler ADAM KUHN, und von der Teepflanze. Zusammen mit Beckmanns Erläuterungen bildet es das 17. Kapitel des Buches.

Der andere Brief ist in der Physikalisch-ökonomischen Bibliothek von 1773 aufzusuchen. Er stammt von Linné selbst und ist an JOHN MILLER in London gerichtet. Beckmann kündigt das Tafelwerk *Illustratio systematica sexualis Linnæi* des anglierten Deutschen (= JOHANN SEBASTIAN MÜLLER) an: »Wir eilen unsern Lesern ein ungemein prächtiges Werk bekanntzumachen, was jetzt in England herauskommt.« Die ersten Tafeln lagen ihm vor. Auch Linné hatten sie vorgelegen, im Oktober 1772, wovon der mit grossem Lob empfehlende Brief an Miller vom 8. Februar 1773 Rechenschaft gibt. Beckmann war eine Abschrift des Briefes zugekommen. Er druckt sie innerhalb seiner eigenen Rezension mit ab. — Übrigens ist derselbe Brief nochmals in Millers Werk selber, das auf dem Bandtitelblatt die Jahreszahl 1777 trägt, der Öffentlichkeit zugänglich gemacht worden.¹

Für den Bibliographen ist über diese Erstdrucke, wie auch über die mitgeteilten Quellen, alles Nötige nachstehend zu finden.

ZUR BIBLIOGRAPHIE.

Briefwechsel Linnés. Erstdrucke.

1. Physikalisch-ökonomische Bibliothek worinn von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land- und Stadtwirtschaft betreffen, zuverlässige und vollständige Nachrichten ertheilet werden von JOHANN BECKMANN ordentlichem Professor der Oekonomie, (etc.). (Vignette). Vierter Band. Göttingen, im Verlag der Wittve Vandenhoeck. 1774. 8°. (4) + 616 + (26) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (10) ungezählte S.

(Das ganze Werk umfasst 23 Bände; Göttingen 1770—1806.)

Im 3. Stück des 4. Bandes, 1773, S. 391—392: Wir haben eine Abschrift von denjenigen Briefe bekommen, worin H. Archiater von Linné dem H. [John] Miller [= Johann Sebastian Müller, für dieses überschickte Werk gedankt hat, und wir zweifeln nicht, dass unsere Leser ihn gern lesen werden. Hier ist er! er enthält das grösste Lob, was H. Miller nur immer erhalten konnte.

Es folgt Linnés Brief in latein. Sprache aus Uppsala, den 8. Februar 1773.

¹ Die Briefe (von Ellis und an Miller) sind in E. ÄDRING, *C. v. Linnés Brevfesting*, Stockholm 1885, S. 77 u. 59 nachgewiesen, doch nicht jene durch Beckmann erfolgten Publikationen.

2. Vorrath kleiner Anmerkungen über mancherley gelehrte Gegenstände von B. v. H. Leipzig, bey Johann Benjamin Georg Fleischer. 1795. 8°. (6) + 194 S.

(Die hier anonyme Schrift wurde mit einem 2. und 3. Stück, Göttingen, bey Johann Friedrich Röwer, 1803 und 1806 unter Johann Beckmann's Namen fortgesetzt.)

Das 17. Kapitel handelt von John Ellis' Brief an Linné und von seinem Inhalt (Entdeckung der Animalität der Korallen, der *Kuhnia eupatorioides*, der ersten Teestauden in Europa). Es beginnt so, S. 131: Ich habe Gelegenheit gehabt, einige Briefe des bekannten Englischen Naturforschers John Ellis an den Archiater von Linné zu lesen. Einen habe ich abgeschrieben, und diesen rücke ich hier ein, sowohl deswegen, weil alles, was diesen, wegen seiner unvergleichlichen Verdienste und wegen seines vortreflichen Charac- ters höchst ehrwürdigen Mann betrifft, gwiss jedem unpartheyischen Kenner der Naturge- schichte lieb und werth ist, als auch deswegen, weil dieser Brief einige, nicht unwichtige Nachrichten enthält.

Ellis' Brief an Linné in englischer Sprache aus London, den 29. Oktober 1765, folgt S. 134—138.

Erinnerungen an Linné. Quellen zur Biographie.

3. Physikalisch-ökonomische Bibliothek [etc. wie 1.]. Siebenter Band. Göttingen, im Verlag der Wittve Vandenhoeck 1776. 8°. (4) + 620 + (24) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (16) ungezählte S.

Im 1. Stück, 1776, S. 166: ... hat mir ehemals H. Archiater von Linné selbst ge- antwortet ...

4. ——— Fölfter Band. Göttingen, im Verlag der Wittve Vandenhoeck [!] 1781. 8°. (2) + 598 + (20) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (24) un- gezählte S.

Im 3. Stück, 1781, S. 326—327: Den Anfang dieses Theils macht des Marq. de Condorcet Lobrede auf Linné ...

5. ——— Zwölfter Band. Göttingen im Verlag der Wittve Vandenhoeck [!] 1783. 8°. (6) + 614 + (20) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (16) un- gezählte S.

Im 4. Stück, 1783, S. 593—605: Aber dass H. M[edicus] noch jetzt Fehler dieser Art mit einer solchen Härte, die offenbar den unleugbaren grossen Verdiensten des Linné und der Hochachtung und Nachsicht, die sie fodern können, zu nahe tritt, vortragen mag, ...

6. ——— Sechszehnter Band. Göttingen, im Vandenhoeck- und Ruprecht'schen Verlage 1791. 8°. (2) + 598 + (20) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (24) ungezählte Seiten.

Im 4. Stück, 1791, S. 490 491: Was S. 80 wider Linné erinnert ist, das habe auch ich meinem Lehrer mündlich entgegen gesetzt. Aber da wollte er ...

7. ——— Ein und zwanzigster Band. Göttingen, im Vandenhoeck- und Ruprecht- schen Verlage 1802. 8°. (2) + 602 + (23) S.; hierzu Hefttitelblätter etc. weitere (26) ungezählte Seiten.

Im 3. Stück, 1801, S. 430: Vieles dieser Art habe ich mir, als ich das Glück hatte, den genauen Umgang mit den beyden Linné ... S. 431: Es giebt auch Namen, deren Abkunft oder Ursprung wenigstens ich nicht wissen würde, wenn ich sie nicht vom Archiater Linné gehört ...

8. Beyträge zur Geschichte der Erfindungen. Von JOHANN BECKMANN, Hofrath u. ordentl. Profess. der Oekonomie zu Göttingen. Zweiter Band. (Vignette.) Leipzig, im Verlage Paul Gotthelf Kummer. 1788. 8°. 639 + (1) S.; hierzu als Hefttitelblätter etc. weitere (24) ungezählte Seiten.

(Das ganze Werk umfasst 5 Bände; Leipzig 1783—1805.) Im 3. Stück des 2. Bandes, 1786, S. 319—320: LINNÉ [!] zeigte mir einmal in seiner Conchylien-Sammlung eine Schachtel mit Perlen und sagte: ...

9. JOANNIS BECKMANNI Britan. Regis a consiliis aul. professoris oeconomiae Lexicon botanicum, exhibens etymologiam, orthographiam et prosodiam nominum botanicorum. Gottingae apud Joann. Frider. Röwer. 1801. 8°. VIII + 230 + (2) S.

S. 39: (*Browallia*) Quid in caussa fuerit, cur huic plantae Linnaeus istius viri nomen indiderit, id ipse mihi ita commemoravit. [Etc.] S. 135: (*Mahernia*) ... ab ipso Linnaeo audiui. S. 192: (*Scheuchzeria*) ... Haec ex Linnaeo audiui.

GOTTHARD VIRDESTAM

AV

ELIS MALMESTRÖM

DEN 16 MARS 1937 AVLED PÅ VÄXJÖ LASARETT KOMMUNISTERN i Älmhult av Stenbrohults pastorat, teologie doktorn GOTTHARD VIRDESTAM. Dödsbudet, som spred förstämning i vårt land, berörde också Svenska Linné-Sällskapet, ur vars krets nu rycktes en sällsynt begåvad forskare, den främste kännaren av Linnés hembygd i våra dagar, en personligen anspråklös men genom sitt skriftställarskap betydande representant för den småländska kulturtraditionen, som han så fängslande och sakkunnigt skildrat. Hans bortgång var en stor förlust.

Gotthard Virdestam var född i Hälsingborg år 1893 men kom som helt ung till Småland och blev bosatt i Östra Torsås, traditionsrikt och sägenomspunnet, där gossens håg tidigt drogs till de historiska minnena och där han lärde sig älska virdarnas bygd, från vilken han också tog det namn, som han sedan genom sin forskning på ett särskilt sätt skulle göra

till sitt eget. Med »smålandens» äldsta historia skulle han bli va väl för- trogen och en av hans skrifter bär titeln *Hur Varend kristnades*, 1925. På gymnasiet i Växjö kom han sedan i kontakt med de stora småländska gestalterna, och LINNÉ, SAMUEL ÖDMANN, TEGNÉR, PETER WIESELGREN, VIKTOR RYDBERG och andra — han kände dem alla bättre än de flesta — blevo honom »ständiga följeslagare», om vilka han skulle komma att skriva ypperliga ting.

Vid universitetet i Lund, där han raskt avlade först filosofie och sedan teologie kandidatexamen, fick han uppdraget att till universitetets tvåhundra- femtioårshögtid år 1918 jämte UNO JOHANSSON teckna Smålands nations »öden och personligheter» och skilde sig med heder från denna uppgift. Därmed hade han beträtt den personhistoriska forskningens väg. Som en förteckning över hans skrifter visar, såg nu det ena arbetet efter det andra dagens ljus. Den stilistiska begåvning, som redan på gymnasiet väckt kamraters och lärares uppmärksamhet, gjorde arbetet lätt. Formen låg väl till för honom. Med sin uppslagsrikedom, sin beläsenhet och sitt fina spår- sinne stod han snart mitt uppe i en omfattande skriftställarverksamhet.

Virdestam hade prästvigts 1918 och befordrades två år senare till kom- minister i Älmhult, hans enda befordran. I sitt arbete som präst visade han gedigna karaktärsegenskaper, praktiskt sinne, målmedvetenhet, personlig fromhet och förmåga att andligen handleda människor. Men hans verk- samhet skulle dock icke i stort bli va den praktiskt arbetande församlings- prästens. Han skulle dragas till uppgifter, som väl hade samband med församlingsarbetet men dock voro av annat slag.

Växjö stifts herdaminne, den första delen, hade utkommit men dess författare hade nedlagt pennan. Biskopen LUDVIG LINDBERG gav Virde- stam uppdraget att fullfölja arbetet och Virdestam åtog sig det i den känslan, att någon måste göra det. I början av år 1926 satte han i gång i hopp att det skulle kunna vara klart inom loppet av fyra år eller något mera. Men i nio år fick han syssla med småländska prästbiografier, innan verket var färdigt. Även om goda förarbeten gjorts, tillkommer honom äran att ha utarbetat och i rask följd utgivit sju delar, 1927—1934, av detta arbete, en utomordentlig arbetsprestation, som hade till resultat ett av de bästa herdaminnena i vårt land. Sällsynt väl skickad för uppgiften växte Virdestam med den, så att han slutligen suveränt behärskade stoff, metod och form. Det är en oersättlig förlust, att han, som även tagit itu med arbetet på Kalmar stifts herdaminne, endast fått göra en begynnelse. Vad det utgivna herdaminnet emellertid betyder för va och en som har med Smålands historia att göra vet den bäst, som fått reda sig med vad som tidigare fanns att tillgå. Även för Linné-forskningen har det sin givna betydelse.

Redan innan arbetet med herdaminnet börjat, stod Virdestam som ut-

givare av Hembygdsföreningen Linnés hembygdsbok *Stenbrohult i forntid och nutid*, vilken knappast fått det erkännande den förtjänar. Fyra delar, från 1923, ha hittills utkommit och de syssla alla på olika sätt med Linné, om också naturligtvis icke uteslutande med honom. När Virdestam tog upp detta arbete och till det författade sina uppsatser, var det i den övertygelsen, att det låg fara i dröjsmål. Socknen blev alltmer industri-betonad. Den hade fyra järnvägsstationer, två bruk och dessutom betydande sten- och torvindustri. Gammal tradition gick mot sin undergång, och Virdestam kände det som sin plikt att söka rädda något av den gamla bondekultur, som i vissa grunddrag var densamma som på Linnés tid och som denne alltså gjort bekantskap med. Detta arbete kan icke skattas nog högt.

Det var icke endast Kalmar stifts herdaminne Virdestam fick lämna oavslutat. Han hade i varje fall planerat andra och rätt tidsödande undersökningar. Det var hans mening att grundligt utforska pietismens historia i södra Småland, bl. a. genom att följa den religiösa utvecklingen hos var och en av de till denna trakt ur fångenskapen hemvändande karolinerna. Det fanns mer material om Stenbrohult i samband med Linnés historia. Han hade tänkt undersöka Linnés inflytande på prästernas, särskilt de småländska prästernas predikan. Han hade under sina studier funnit en förändring av predikosättet, som direkt kunde härledas från Linné och hans undervisning eller skrifter, alltså från Linné »såsom stiftare av en predikoskola» för att använda C. W. SKARSTEDTS ord. De här nämnda uppgifterna äro väl endast några av dem hans tanke varit upptagen av men ej hunnit djupare bearbeta. Säkerligen sysslade han med många andra uppslag, de tröto icke. Hans forskning befann sig i ständig utveckling.

På senare år utgav Virdestam, själv lärareson, samlingsverket *Från gamla skollhus och lärarchem*, tre delar 1934—1936, och framdrog därigenom kulturskildringar av största värde från ett område, som dittills legat i skuggan. Han utgav också de trenne arbetena *Småländska gestalter*, 1930, *Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa*, 1934, och *Under Växjödomens spira*, 1936. Den sistnämnda innehåller bl. a. en uppsats om gymnasistären i Växjö av delvis självbiografiskt innehåll. Dessa böcker visa, att Virdestams författarskap kulturellt fördjupats. Han var i färd att över sitt älskade Småland och dess söner nå de djupa sammanhangen. Och häri ligger, mänskligt att döma, det tragiska, att den unge av sjukdom provade forskarens liv, just då det avklippes, lovade så mycket och avsatte så mogna frukter. Perspektiven hade vidgats, greppen blivit säkrare, sammanhangen större och klarare. Han var på väg mot middagshöjden.

Svenska Linné-Sällskapet står i tacksamhetsskuld till Virdestam för det utmärkta sätt, varpå han som Hembygdsföreningens ordförande ordnade Sällskapetets vårsammankomst i Stenbrohult år 1926 liksom för hans sätt att

bevaka Sällskapetets intressen i Linnés hembygd. En rad värdefulla bidrag till vår Årsskrift — flertalet sedermera omtryckta i *Småländska gestalter* — stamma från hans hand. Virdestam var vid sin död suppleant i Sällskapetets styrelse.

Virdestam hann icke tänka på prästerlig befordran. Icke minst därför hälsade alla, som följt honom och kände hans arbete, med särskild glädje budskapet om hans utnämning år 1935 till teologie doktor, en sällsynt fin och rättvis hedersbevisning, som glädde både honom och det stift han tillhörde. Säkerligen uppskattade Virdestam det unika i denna utnämning.

Det har bland Sveriges präster funnits icke få Linnæaner, sådana som Linné själv skulle ha godkänt. Många präster, särskilt under det gångna seklet, ha bland böcker satt främst bibeln, läst på grundspråken, Homeros, släktets ynglingasaga, och den svenska floran, i sin yttre dräkt framträdande kanske i ett nött och slitet band, som vittnade om träget bruk i skog och mark. Icke få ha varit samlare och goda artkännare. Naturvetenskapsmän av solid utbildning ha kanske lett åt företrädarna för en sådan i bästa fall älskvärd dilettantism. Men ur dessa enkla floristers led ha stigit fram män sådana som bröderna LARS LEVI och PETRUS LESTADIUS, säkra kännare av den lapska floran, salixforskaren S. J. ENANDER, J. O. HAGSTRÖM, författaren till arbetet *Critical researches on the Potamogetons*, 1916, Rosa-kännaren R. MATSSON, flera av dem med stadgat internationellt anseende, kännaren av bibelns »liljor» J. G. LAURELL och andra — och med dem befinna vi oss på ett nytt plan. Och dock ha vi här icke behövt nämna sådana namn som SAMUEL ÖDMANN eller THEODOR FRIES.

Virdestam var äkta Linnæan men på en annan linje. Han sammanfattar och vidareutvecklar impulser från Linné via hembygdsforskningen och de strävanden som representeras av namnen SAMUEL ÖDMANN, PETRUS LESTADIUS, PEHR OSBECK, CARL LINNÆUS DEN YNGRE i dennes Stenbrohultsbeskrivning av 1797. Och just som sådan motsvarade Virdestam i hög grad ett av Linné själv uppställt ideal, naturligtvis omformat och modifierat efter vår tids möjligheter. Här gick han alltmer på samma linje som en annan Linné-kännare av rang, den frejdade kyrkohistorikern och smålandssonen HENNING WIJCKMARK. Hos dem båda fanns en genuin svenskhet av den betoning, som endast kan förstås, om man räknar med Linnés insats och gärning som kulturfaktor och levande arv.

Nu är Virdestam borta. En betydligt större del av hans forskning än man i allmänhet antager faller inom det område, som är av intresse för Linné-forskningen i vidsträckt mening. I denna forsknings annaler skall hans namn alltid nämnas med djup erkänsla, i verklig tacksamhet för en behjärtad gärning.

THE LIFE OF ALBERT SEBA

BY

H. ENGEL

Zoological Museum, Amsterdam

And in his . . . shop a tortoise hung,
An alligator stuffed and other skins
Of ill-shaped fishes.

Romeo and Juliet, V, 1.

ALBERT SEBA WAS BORN ON THE 2ND OF MAY 1665 OLD style (i.e. the 13th of May new or Gregorian style) in the little village of Etzel (or Eetzel), Amt Friedeburg, in Ost-Friesland, about 10 km from the coast of the Jadebusen. His father, JOHANN WILKEN SEBA, was a farmer, not rich, but one who thought it necessary to send his son to school. The schoolmaster in Etzel at that time was a former student of theology, named ROST, who happily observing a more than common intelligence in the little boy, gave him the advantage of his knowledge of Latin and other sciences. Albert showed a great interest in stones, shells, plants and all sorts of natural objects, which he began to collect, probably encouraged by his master. (TJADEN 1784). Seba always regretted not having had a more thorough education (CRATEVAS 1742), but since money failed the only possibility for young Albert was to make his own way. And this he did with great success.

His interest in stones and plants made him choose the druggist's profession. BRUNVIS 1887 tells us that he has seen the testimonials, which Seba got from the masters with whom he served. The first was for one year's service in the shop of Mr. ABRAHAM CRAMER at Neustadt-Göden, a little town about an hour from his native village. It was dated 13-IV-1685, and according to the prevailing custom his name was written Albert Johansz. (or Albert Jansen, which means Albert the son of Jan or Johan). He was then 20 years old, and it seems improbable that he had gone to school all that time. The most reasonable solution is that he first had

to help his father on his farm, in the meantime studying Latin under Mr. Rost. Then he became an apprentice in Mr. Cramer's shop, and after some years there he had acquired the first principles of the profession. Mr. Cramer advised him to visit other towns and serve with other masters, giving him a testimonial of one year's service as an introduction. He next went to Groningen, where he got a certificate of one year's service dated 2-VII-1686 signed by Mr. CASPAR HOMMERSZ. From there he reached the place where later on he found his fame: Amsterdam. But he was then only a druggist's assistant who on 9-V-1687 had received a testimonial of one year's service from Mr. CORNELIS VAN DE VEER. In Amsterdam it was necessary, if one intended to qualify as a chemist, to have a *testimonium tyronii triennii*. The date of entering on these three years was written in the »Apothekers knechts-boek» (Archives Amsterdam, Collegium Medicum) by the officers of the guild, to whom the »knecht» had to apply. So we find there on p. 7: »Albertus Jansz. Zeba is komen wonen bij Nicolaes Domsterf, heden den 13 Maj 1687 voore tyt van 3 jaren.» Thus he lived with the master NICOLAAS ERDWIJN DUMBSTORFF (sometimes Domsterf or Dumbstdorff) in his house. His German name explains why we find so many Germans among Dumbstdorff's assistants in the said book. Seba mentions him specially in a paper he published in later years (SEBA 1731, p. 108). Yet his »Wanderlust» was not ended. From Amsterdam he went to Neurenberg (with a testimonial from Dumbstdorff dated 24-II-1690), where he served Mr. JOHAN LEONHARD STÖBERLEIN, who gave him a leaving certificate dated 21-III-1693. Strassburg was his next goal, and it was again three years that he served there, obtaining a testimonial on 8-II-1696 signed by ANDREAS SEMY and AGNES WEYLAND, widow of ERNEST BRESZER. With these and with a free pass given in Jan. 1696 by EBERHARD LUDWIG, Duke of Wurtemberg, he returned to Amsterdam. Mr. Dumbstdorff gave him the testimonial necessary for the examination on 7-V-1697, he became a citizen of Amsterdam 3-V-1697 (Archives, Poorterboek), he paid his money (as the »knechtsboek» says: »den 7 Mey 1697 syn testimonium becoomen van syn 3 jarige dienst en syn examen voldaan»), and on the 21st of May 1697 the receipts he had to produce for his proof were inscribed in the »Apothekersproefboek» (Coll. Med., Archives Amsterdam): »Theriaca androm., Empl: Stiptic. Parac., Pil. Cochiae, Ung.^{tum} Martiatid:, Syr. Stechad.» BRUINVIS 1887 gives as the final date of the examination 11th of June 1697.

On 3-VI-1698 he was married (betrothal 16-V-1698, with his mother's consent) by D^s SMIT to the 24 years old ANNA LOOPES (sometimes written Lopes), daughter of ENGEL LOOPES from the Egelantiersgracht. So Seba apparently then settled as a master chemist. We know from the Amsterdam Archives (Recht. Arch. 2174 f° 197), that on the 2nd of February

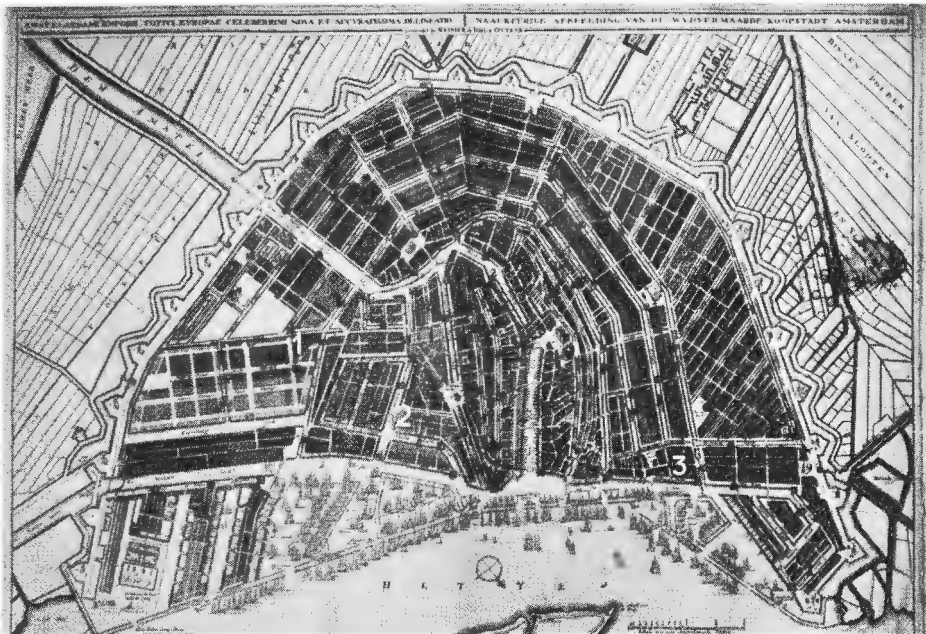

ALBERTVS SEBA, ETZELA OOSTERISIVS
 Pharmacopoeus Amstelredamensis
 ACAD: CAESAR: LEOPOLDINO CAROLINAE NAT: CVRIOS: COLLEGA XENOCRATES DICTVS:
 SOCIET: REG: ANGLICANAE ACAD: SCIENTIAR: BONONIENSIS INSTITVTVS SODALIS.
 AETATIS LXVI ANNO MDCCXXXI.

ALBERT SEBA.

J. M. QUINKHARD pinx. JAC. HOUBRAKEN sculp.
 Frontispiece in Seba's Thesaurus, T. 1. 1734.

1700 he bought (and 18-IX-1701 paid) two-thirds of a house, and on the 9th of January 1706 the other third (Willig Decreet 52 No 206). The house was named the »Vriesse Pijnas» on the Haarlemmerdijk »aan de Noordzijde, verbij de Brouwerstraat», the street now called Haarlemmerstraat, and the present number of the house is 110, as Mr. OLDEWELT kindly helped me to find out. In 1697 there lived in the same house a certain teacher of mathematics LIEUWE WILLEMSZ GRAEFF. The neighbours of Seba were, on the north: CLAES VAN MEDEMBLIK and on the east: AGNIETJE HENDRIX.

Amsterdam at the time of Linnæus' visit. (Map from about 1740, pr. by REINIER & JOSUA OTTENS.)
1. Hortus medicus. 2. Seba's house. 3. The »Star», the chemist's shop where the family SWAMMERDAM lived from 1633 till about 1716.

Seba, however, called it »Die Deutsche Apotheke» (HALLER 1883). After Seba died, his son-in-law ROELAND WILLEM VAN HOMRIGH lived as a chemist in the same house (which he got for fl. 15000) with his wife JOHANNA SEBA, after whose death he sold the house for fl. 11000 to his brother JACOB VAN HOMRIGH, also a chemist (Archief Quijtscheldingen 136 = G 6, p. 278 = 263. 6, on 18-III-1762, where it is said: »daar den Eenhoorn in den Geevel staat»¹). TJADEN tells us that in his days (1780?) a certain ELIAS ENGELBRONNER lived there, who as we know from the Archives, was once a »knecht» at Jacob's shop.

¹ Where the Unicorn is on the front.

The »Apothekersknechts-boek» makes it possible to identify all the assistants who served at Seba's shop. The first was WEYLERD BLEY, then came 30-X-1698 JOHANNES HENSING, 16-VI-1699 WILLEM VAN HOLST, who accepted the condition to stay in Seba's service for 7 years if he had not to pay anything for his teaching, food and lodging, for as a rule the »knechts» lived with the family of their master. Certainly Seba employed more than one assistant, for already on the 22-II-1702 came JOHANNES BAUTIUS, and on the 1st of May of the same year PIETER KOK. We often see that the assistants change in May. The following »knecht» was JOHANNES HOLDER, who came 22-V-1703, the next PETRUS WEISLOBIUS 5-IV-1704 (departed before his time, last of April 1705), CHRISTIAAN HERMAN 1-XI-1704, JOHANNES VAN SOMEREN 1-XI-1705, DOMINICUS COOPSEN came 1-V-1709 from another master, so he only stopped one year, which often happened as we see with ISAAK SMIDT who came 1-V-1714 and contracted for 4 years, but 1-V-1717 went to a colleague, but THOMAS NULLE engaged 1-V-1718 for 4 years stayed till 1-V-1723. Then came HENDRIK VAN MUNSTER 1-V-1720 for 4 years and JOHAN SEBASTIAAN WOLFF 1-IX-1723, who, however, by a special appointment of the Burgomasters passed 18-VI-1726 to Mr. ADAM DRIESCH. PHILIP KEERSEBERGH continued from 1-I-1726 till Seba's death, JOHAN FREDERIK BRUNING came 1-V-1726 for 3 years, BERNARDUS WILLEM BRUYNINGS passed 1-V-1732 to another, JOHANNES GUNTHER contracted for 2 years on 1-XI-1733, the last being JOHAN HENRICH LUNIG who came 16-X-1735 for one year. It is curious to remark that none of Seba's daughters married one of these assistants. Only one of his sons-in-law was a chemist, the already named Roeland Willem van Homrigh, the son of a colleague of Seba: Mr. ISAK VAN OMMERICH (sometimes spelt: Hommerigh, van Homrigh, or Homrig), who passed his years as an assistant with his father from 1-I-1725.

TJADEN 1784 tells us that Seba made one or more voyages with a ship to the East-Indies. BRUNVIS 1887 doubts this. Seba never speaks of it in his books, nor does it seem probable, if we consider the dates given above. If he had, he could not have gone as a chemist but as a »chirurgijn», and it is easy to see from the Archives, that he never passed the examination for this honourable occupation.

Though the upper part of the front of Seba's house has probably not been modified, there have been many changes in the interior. From the inventory made after his death (Notarieele archieven No 8535, No 666), we know that the house at least contained: a »portaal», the room of Seba himself, his »comptoirtje» (office), »de saal» (large room), a dining room, a small room, kitchen, cellar, a backroom, a garret, and a gardenhouse. And of course the house contained the shop and the room where Seba

had his Museum, so we may presume, that they had room enough to lodge their »knechts» and their children, who soon began to come. Four daughters were born to him: ELISABETH (baptised in the Eijlantskerk by D^s BOMBLEE 4-VII-1699), MARGARETHA (baptised in the Noorderkerk by D^s WESTERHOF 10-VIII-1701, but this daughter died soon, on 7-IX she

was buried in that same church), again MARGARETHA (born 18-XII-1702, baptised 20-XII by D^s HOLBEECK in the Noorderkerk) and last of all JOHANNA (baptised 18-IV-1710 by the same parson, now spelled HOLLEBEECK, in the Westerkerk).

Foto Archives Amsterdam 1920.

The top of the front of Seba's house.

Things thrived well, for Seba must have been a good merchant, as we can deduce from many small tricks such as the way he invited Czar PETER to buy his cabinet by sending an inventory to Russia shortly before Peter came to Holland, the way he treated LINNÆUS, when, in a sentimental mood, he tried to make Seba pay a foolish sum of money to ARTEDI's landlord for the defunct's manuscripts. And most evidently it is seen from his account in the Amsterdam Bank of Exchange, where he first appears

in 1713 (Archief Wisselbank No 145). The account continues till after his death and is still found in 1742 (id. No 202), when it disappears. From this we see that, beginning with smaller amounts, he owes greater and greater sums to the East Indian Company, from whom he obviously bought many of his medicinal wares in large quantities; and he also receives large sums. About 1718 we see amounts of 9000, 6000, 5000 guilders, later on the amounts lessen somewhat, but of course he need not have made all his transactions through that bank. The 15000 guilders the Czar paid him for his Museum would not have been an extraordinary amount for Seba then!

Seba was interested in the simplicia, which at that time showed more of their zoological or botanical origin than the chemical preparations which now fill a chemist's shop. CRATEVAS tells us how Seba hastened on board the newly arrived ships and selling and distributing medicines among the often exhausted and sick crew, it was an easy thing for him to get from them at very small prices the curiosities they had brought from the Indies,

from Africa, America etc. And Seba was too good a merchant not to sell his duplicates at much higher prices, so that the Museum was not a venture that cost him much money, as usually is the case with collectors, but on the contrary a source of more profit. The interest of people in the extraordinary things from the tropical regions was growing, and though it was not yet so great that every merchant had a »kabinet», the old chemist had large quantities of the things then in current use, e.g. the shells used in the gardens for grottoes, beautifully coloured butterflies, Japanese cupboards with shells, etc. Business thrived so well, that on the 12th of May 1713 he gave a stone baptising font with a brass lid and two paintings to the church of his native village Etzel. TJADEN tells us that he himself painted the stone font in marble vein, while the design of the paintings: *Jesus speaking with Nicodemus* and *The baptism of Our Lord* were from his own hand and they were executed by PIETER VAN AKEN (as BRUINVIS corrects TJADEN, who spelt wrongly: von Alsen).

But next to this mercantile side of his character he had a very enthusiastic scientific interest. He knew how to establish relations with people in foreign countries. With many of these he corresponded about the animals he desired to collect and they sent him their curiosities. From the *Thesaurus* we can infer his many connections, in Ceylon (I, p. 19), Curaçao (I, p. 74), Virginia (II, p. 145), Batavia (I, p. 162, II, p. 110), Cape of Good Hope (II, p. 142), Persia (II, p. 58), Arabia (II, p. 109), Illyria (II, p. 55), Germany (I, p. 158), Greenland (II, p. 141). In Holland he collected himself and he knew the collectors and naturalists, the burgo-master NICOLAAS WITSEN (I, pp. 53, 138), PHILIP DE FLINES (I, p. 33), LEVINUS VINCENT (I, p. 72), TH. HUYGENS (I, p. 73), the Directors of the West Indian Company (I, p. 175), BEAUMONT (II, pp. 51, 85, etc.), Rev. D'ORVILLE in Haarlem (II, p. 134), PINTO (III, p. 112), LAFALJE (II, p. 138). But he also sought and found sympathisers among men of science. He knew how to win the favour of old Prof. RUYSCH (1638—1731),

Foto H. Engel Apr. 1937.

The Haarlemmerstraat in Amsterdam with Seba's house (at no. 110), now a shoe-shop of »Bata». The 7th house on the left is at the corner of the Brouwerstraat.

well known for his Museum of anatomical and zoological curiosities, who identified Seba's snakes (CRATEVAS). BOERHAAVE (1668—1738) had a great admiration for Seba's cabinet (BRUINVIS 1887, STOEDER 1891) and it is probably thanks to his friendship that we meet Seba among the subscribers of SWAMMERDAN's *Biblia Naturae*. In the *Thesaurus* I, p. 80 he tells us about his connections with Prof. RAU in Leiden. With LINCK (1674—1734) he exchanged letters, animals and stones. Also HEUCHIER (physician in ordinary to H. M. the King of Poland), KLEIN, JOHANN LANG, BAIER, SLOANE, ZANOTTI, MONTI and SCHEUCHZER were among his correspondants (CRATEVAS, STOEDER, BRUINVIS). See also LESSER. Count L. F. MARSIGLI proposed his election on 4-XI-1722 to the membership of the Institute in Bologna (BRUINVIS 1887). JOHANN JACOB BAIER, president of the *Academia Naturae Curiosorum* (SCHMID & FREUND 1930), made him a member on the 11-VI-1727 of this well-known Academy as No. 398, with the cognomen *Xenocrates* (the first of hosts, as CRATEVAS explains, see also *Continuatio Catalogi* 1737). Hans Sloane secured his election as a Fellow of the Royal Society of London on 24-X-1728 (*Record Royal Soc.* 1912). As CRATEVAS affirms, his hospitality was very great, and he was glad to show people his Museum and it often took more than one day to see everything. HALLER must have been very unhappy in that he failed to see it (HALLER 1883). LINNÆUS had more luck, and one of the first things he did, when in Amsterdam, was to pay a visit to Seba (UGGLA 1935), on the 15th of June N.S. »besåg Sebas oförliklige Apotheque». The next day he returned, for in his *Album Amicorum* (BRYK 1919) we find: »Peregrinare ut apes, non ut Aranea. In verbis, herbis et lapidibus, magna latet virtus. Symbol. Deus providebit. — In perpetuam Sui memoriam haec pauca Domino Possessori, Amico Suo dilecto apponere voluit. Albert Seba, Pharmacop: Amsterdam, 16-6-1735» (that is 5th of June Old Style). VALENTIJN visited Seba 1720 and 1724.

It need not surprise us that Seba as a merchant listened with eager ears to the tales RUYSCH told him of the first visit of Czar Peter the Great of Russia to Holland in 1697, when Burgomaster Nicolaas Witsen introduced him to scientists. Ruysch had been corresponding with the Czar, had received many things from him, and sent curious animals to Russia. Seba planned to sell his whole Museum or at least part of it to the Czar. We find in the Russian archives a letter from Seba translated into Russian, describing his Museum, dated Oct. 4, 1715. In 1717 (from Dec. 1716) the Czar came for the second time to Holland, and of course Seba's Museum was visited. The Czar bought it for 15000 guilders. This collection formed for years the great bulk of the possessions of the »Kunst-kammer» in St. Petersburg, and there are left yet many of the old curio-

sities, though it is not possible to be certain which came from Seba, as in old days it was not the custom to give the animals such detailed labels as we do now. It was rather difficult to find particulars about the old Russian Kunstkammer, but Dr. RAPTSCHINSKY and Mr. JACOBSEN JENSEN were so kind as to direct my attention to PEKARSKY 1862, which I could read with the kind help of my friend and colleague DIAKONOFF. I had also been introduced by Prof. BIRULA to Prof. SERŃÓV, the Director of the Zoological Institute of Leningrad, and through him I received a most extensive exposé by Dr. A. SEREBRYAKOV, who had studied the early history of the Zoological Museum in Leningrad and kindly communicated to me the data I have used here. For literature I may refer to: *Palaty Akad. Nauk.* 1741, BACKMEISTER 1777, SCHELTEMA 1842, PEKARSKY 1862, BRANDT 1865, *Materialy dlja ist. Akad. Nauk, I*, 1885, STRAUCH 1889, SEREBRYAKOV 1936. The »Kunstkammer» at first only contained the animals Czar Peter had taken from Holland in 1698. In 1717 Seba's Museum was sent, with some others (GOTTWALD, RUYSCH). In 1752 the animals bought at Seba's auction were added. In the Archives of the Acad. of Sc. there are some loose lists in the handwriting of SCHUMACHER in which there are very many references to Albert Seba. In the Proc. Verb. Acad. Sc. St. Petersburg. I 1897 (p. 257, 23-III-1736; p. 727, 5-II-1743), we find that a *carmen* to be prefaced before Vol. III of the Thesaurus had been sent by Schumacher ... but Seba was dead when it arrived. It was never used.

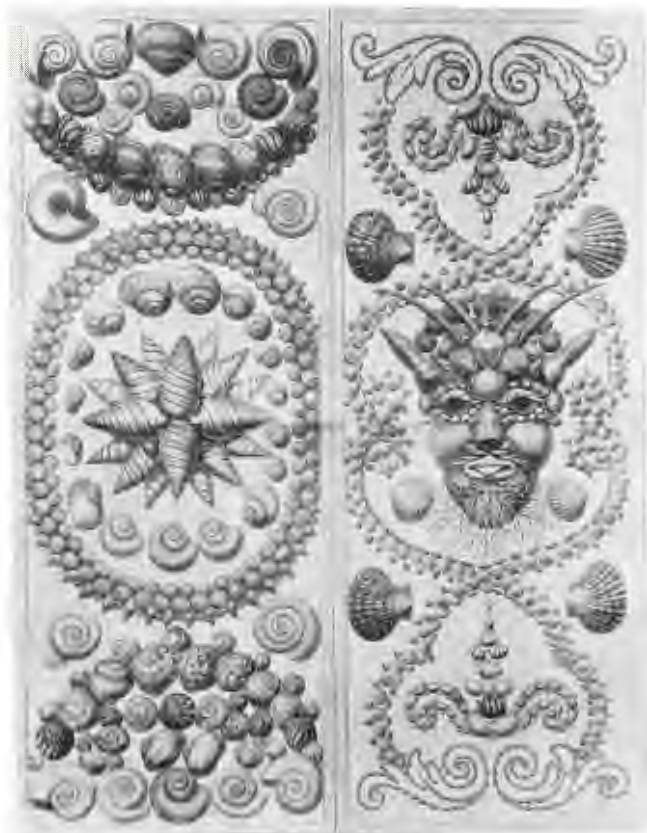
Here follow in short the contents of Seba's Museum as they can be found in the Russian archives (Kab. djel. II, No 25, 1. 439-440, as it is given by PEKARSKY): »1. a cabinet of East Indian cypress wood with 72 drawers with shells; 2. a cabinet of red East Indian wood with a door. The inside shows landscapes painted on glass in perspective and contains 400 bottles with animals in alcohol. Moreover many animals fixed on wooden boards not contained in the cabinet and also loose more than 400 larger and smaller glass bottles, with all sorts of animals. He then proceeds to enumerate many of these. It is curious to note how the man who translated the letter of Seba in Russian often simply transcribed the Dutch name phonetically, so that a Russian has to read it to a Dutchman, who knows the names used by Seba, to understand it. It is well known that Czar Peter and many of his people knew Dutch, while he had Dutchmen in many prominent positions. The person charged with his Museum was the said Schumacher. The catalogue includes all sorts of beasts known to us from the Thesaurus, the »frogs changing in fishes» (see below), pipa, etc. etc. 3. a Japanese lacquer cabinet, with the representation of a fortress and a castle on a mountain in red coral, likewise Solomon's first judgment. 4. a cabinet of 32 drawers with about

1000 European insects. 5. idem with foreign insects; 6. a Chinese cabinet inlaid with turtoise and silver, containing minerals; 7. idem with fossils; 8. a box with birds of paradise and other curious birds; 9. an ivory carved box with silver inlaid, filled with curiosities; 10. idem smaller; 11. a Japanese lacquer cabinet with curiosities; 12. a box containing the root of Aloë, the tree of paradise, with Chinese carvings. Also a crucifix of coral from a Spanish temple, and more than 60 tea-cups made of twisted bamboo fibres, the inside lacquered, unbreakable, very curious. Figures of steatite from China, of sandel wood, ivory and coral. Seaweeds from the Red Sea, a box with curious medicines from far countries, eggs of birds, of ostrich, casuary, crocodiles, snakes, lizards etc. etc. »Truly this collection is more beautiful and much richer than those of Ruysch and Vincent which His Majesty saw in Holland!» With it were sent the books of ALDROVANDI, JONSTON, RUMPHIUS and MERIAN.

As a token of his friendship the Czar gave him (BRUNVIS 1887) a turtoise snuff box with silver hinges and on the lid Solomon's Judgment. Inside, however, was the portrait of the Czar in armour with ermine mantle. In it Seba preserved a scrap of paper with Peter's signature. The Czar made him his agent, who had to send medical simplicia and all sorts of natural objects to Russia. In his *Thesaurus I*, p. 70 Seba tells us about the Czars visit, and again I, pp. 70, 73, 95, 132, II, p. 109 speaks about his work for Peter.

This successful bargain with the Czar incited Seba to try the same again. He at once set to work to collect a new Museum, and already in 1727 we find in the Museographia of NEICKELIUS (probably Einckel, see its Introduction and MURRAY 1904), edited by KANOLD, a catalogue of Seba's new Museum, as he had described it to Prof. ABRAHAM VATER in Wittenberg. It reminds one strongly of the Russian catalogue noted above, so only some interesting items may be quoted here: »Ein Fass voll Conchylien in Sorten zum Grotterck, ein sehr ungemein schöner in Gold künstlich eingefasster veritabler Pierre del Porco de Malaca, wieget über Unc. 1 ohne das Gold (see *Thesaurus II*, p. 137. On Pl. LI of vol. I can be seen how such stones were made portable) und wird auf 3000 Holländische Gulden geschätzt und für 2500 äusserlich verlassen, noch acht künstlich gedrehte Pocale aus Rhinocer-Horn, Helfenbein und Indische Nüssen ... werden alle äusserlich, ohne fernere Rabattierung, mit einem Wort für 25000 Gulden Holländisch verlassen und mögen wohl von Käuffern untersucht werden, die da finden werden, dass es sehr civil taxieret ist. Zu finden bey Albertus Seba in Amsterdam.» As we see almost a modern advertisement! And we have the proofs that he had succeeded with it, for STOEDER 1891 mentions a letter dated 28 Dec. 1723 written by Seba to some »Excellenz» promising to send by mail a

collection of »coquellages». Moreover that author possessed a receipt for 514 guilders and 50 stuiver (pence) Dutch courant, dated 1 Nov. 1729, from the well known palaeontologist JOHAN JACOB SCHEUCHZER in Zürich. The French merchant GERSAINT (1736) mentions his visit to Seba and is full of praise. VALENTIJN 1726 p. 567-8 enumerates the rare and curious items he had seen among Seba's shells.

Two drawers with shells from Seba's cabinet, showing the curious way the old collectors arranged their specimens. (Tab. XXXVII from vol. III of Seba's Thesaurus.)

Yet Seba was more than a mere merchant. We must never forget that it would have been impossible for him to keep such a fine collection without his business ability, combined with a great admiration for the Creation and an inexhaustable enthusiasm for collecting its curiosities. He often says that he only sells duplicates, and as we shall now see he never forgot the scientific aims that had led him towards collecting. When MARIA SIBYLLA MERIAN's work on the Surinam Insects was published in 1719 by JOANNES OOSTERWIJK with the help of the well known art-

collector and architect SIMON SCHIJNVOET (1652—1727), they inserted two plates, pp. 71 and 72, which were »kindly communicated from Seba's cabinet». Pl. 72 shows the metamorphosis of the European (which he had reared himself), the Asian and the African frogs. Pl. 71, however, gives a series of tadpoles from Surinam wrongly arranged, beginning with a real frog, and ending with a large tadpole and a real fish. Probably Seba had been misled by the relative sizes of the animals. He represents it as a very curious metamorphosis and it was bought by Czar Peter as we have said.

We see that at that time he obviously had no intention to publish more about his collections. He did not object to others publishing from them. Artists seem to have had as free access to them as scientists, for HAGEN 1863 mentions a work by STRUIJK 1718 in 6 vol., fol., containing 298 drawings from the cabinets of Seba, TEN KATE etc. Dr. MACGILLAVRY kindly drew my attention to this work. We have not found it anywhere, and it must have been a collection of drawings never printed.

Seba seemingly only wanted to publish the results of his purely scientific pursuits. We find a paper on the Cinnamon tree and one on the anatomical preparation of plants (i.e. the making of skeletons of leaves and fruits, the method to make which being dealt with very secretly by Ruysch, but Seba found how it could be done) in the *Phil. Trans. of the Royal Society*, probably as a token of gratitude for his election as a Fellow, and a paper on all sorts of medical simplicia in the *Acta Naturae Curiosorum*. From these we can see that he wrote them in German. Probably he wrote Latin to England, for CRATEVAS says that he wrote this language well (and praises him for his prompt answering of letters). But the dedication by Sloane to Seba of his »Voyage to Madera» was in French (cf. *Catal.* 521 of B. QUARITCH 1936, No. 181). His Dutch in the *Thesaurus* is perfect. It may be assumed that he wrote Latin also to Italy. What were the other languages he understood or wrote we do not know, but we always remark a strong affection for his native country. In *Notar. Arch.* No. 6869 in the Amsterdam Archives a declaration may be found dat. 13 June 1704 signed by Seba on behalf of a certain ANTHONY DUDDE's family he had known in his youth. It is a proof of what CRATEVAS says, that he never became proud, but was kind and ready to help common people.

Seba grew old and rich. His daughters married, first Margaretha on the 29th of October 1725 (at 11 o'clock, an uncommon hour, by D^s VAN SON), to a merchant of good family, JACOB MARCUS. He was born 30-VII-1702, as the son of JOAN MARCUS and ANNA VAN NORDEN. His father and grandfather had been dealing in fine linen. In the Amster-

dam Archives, Notarieele Arch. No. 9777, we find No. 547 a declaration that the young married couple had received fl. 20000 as a dowry from old Seba. Id. No. 548 we find under the same date 29th Oct. 1729 that they made each other heir of their possessions, but if Margaretha should die first, Marcus would have to pay a legitimate portion to her parents. Marcus had a very fine library (MARCUS 1750). One of his descendants Mrs. DENTZ VAN SCHAICK-MARLOF, was so kind as to show me the family papers yet in her possession. They are well preserved in the Museum Fodor, and its conservator Dr. J. Q. VAN REGTEREN ALTENA kindly lent me what was of importance. There was a nicely bound book, leather with gold tooling, »Ter bruilofte van den Heere Jacob Marcus Janszoon, en Jonckvrouwe Margareta Seba. In den Egtenstaat Verëenigt binnen Amsteldam, den 29. van Wijnmaand 1725» (followed by a beautifully engraved large vignette, a bride and bridegroom before the altar of Hymen, angels leading them and Mercury in the air promising great riches which probably the bridegroom would win, and ships in the background telling of Dutch commerce. It was drawn and engraved by I. C. PHILIPS as early as 1723), »t'Amsteldam by Jan Roman, Boekverkoper, op de hoek van de Achterburgwal en Stilsteeg». It is in 4° and only contains 6 poems, which alas teach us nothing about Seba, but much about the mischievous nuptial songs of that time. Then there is a genealogy made by Jacob Marcus himself, showing his ancestry as far back as the 6th generation, among whom there are burgomasters and other high personalities, which he clearly intended for display, for his own genealogy is widely spun out, but the family of his wife is ignored. He first lived »Prinsegracht by de Westermarkt» (1729), then on the »Singel» near the »Zwaantjesbrouwery», later on the »Binnenkant» near the »Schipperstraat» (1750). Seba's first grandchild was born 28-IV-1727, and he was named in honour of his grandfather: JOAN SEBA MARCUS. He was a good student, as a book shows among the familypapers: »Joh. S. Marco ... industriae praemium» 1738; he became a doctor juris, his dissertation dated 19-IV-1752 being among the papers. He married twice, his son being the well known painter JACOB ERNST MARCUS (1774—1826), from whom Mrs. Dentz van Schaick is descended. The second child ALBERTUS SEBA MARCUS died young (4-XII-1729—29-XII-1747), the third JACOB FREDERIK SEBA MARCUS, born 11-XI-1734 became a chemist like his grandfather, and from his descendants BRUINVIS was able to examine the important papers he mentions in 1887. Where they are now is unknown. After two dead sons a daughter was born (29-VIII-1739) who died unmarried. So much for the children of Seba's first married daughter Margaretha.

In 1726, the 28th of May Elisabeth left her parents, marrying Ds. WILLEM MUILMAN (born 27-XII-1697), a clergyman, who ministered in

different Dutch towns, Haamstede, Voorschoten (1726), Alkmaar, the Hague and died 7-II-1759 (the betrothal had taken place 9-V-1726 and though his father was a clergyman also, they were married by a D^s CANSIUS). They had only one son WIGBOLD, who later on, like his father and grandfather, became a clergyman (died 13-I-1793). While Elisabeth was making a short visit to her parents, from Alkmaar where she then lived, with her little son Wigbold, in November 1732, she suddenly died at the early age of 34 years. This grieved old Seba very much, and his wife expressed her feelings in a printed »Rouwklacht».

The last daughter Johanna was married 26-X-1734 (betrothal 8-X) by D^s VAN SON to the 23 years old son ROELAND WILLEM of her father's colleague VAN HOMRIGH, who had his shop »op de Lydsestraat». He had passed his final examination 6-VII-1734, and after the death of Seba he got, as his part of the inheritance, his chemist's shop. It is not known to me whether they had more children than the one that was buried 13-IV-1744. Their testament can be found Notar. Arch. No. 8127, No. 274, »1735 op den 2 Mey zijnde Maandagh des middags de klokke omtrent ses uren». They then lived in a house near the shop: »op de Keysersgraft bij de Brouwersgraft».

Seba's daughters were thus well married, and after the first two had left the home of their parents he must have had but few cares. No wonder that a plan ripened, which he had perhaps sometimes been pondering about. He had so many curious things that had never been described. Would it not be a glorious thing to have them all pictured, if possible in natural size, so that people could admire the beautiful objects of nature even without a Museum of their own? This would be a thing that even rich monarchs never had dared to undertake, either from lack of material or from lack of funds. Both were at hand. And Seba engaged many artists and made them draw his curiosities. The size of the animals demanded a work in folio, so that people could admire the wonders of creation »vitae instar». As a reaction to the compilers, ALDROVANDI, GESNER, JONSTON, only the things he possessed or at least had seen and studied were figured and no fantasies were to be copied from others ... And yet, mistakes creep in! The Hydra, vol. I, tab. CII, had been mischievously built up by some sailor (and Seba knew of corals made artificially from chalk: Thes. III, p. 212). The Armadillo of Vol. I, Pl. 38 (on the plate wrongly 37), Fig. 2 is, as GEOFFROY ST. HILAIRE pointed out in 1847 a combination of an Apar (*Tolypeutes tricinctus*) and a Cachicame (*Tatusia novemcincta*). Likewise there are wrong data among the localities (cf. VOSMAER 1768, p. 4). But such things happen inevitably and we cannot expect the exactitude which a science only acquires after years of experience. The artists have not all signed their plates,

but we have the following: P. TANJÉ (he also made a portrait of Linnæus, and worked for Seba 1729—1736), A. VAN DER LAAN, F. DE BAKKER (worked for Seba 1733—1736), F. (MORELLON) DE LA CAVE, J. FOLKEMA, J. PUNT, W. JONGMAN, A. VAN BUYSEN, DE LA CROIX (plate signed 1735), K. or C. DE PUTTER. The plates 32—34 in vol. III were added by VOSMAER, and are made by J. V. D. SPIJK. The earliest date is P. Tanjé 1729, but as there are things pictured that went in 1717 to St. Petersburg we must suppose that the preparations for the work are of earlier date. A curious fact is mentioned by CHEMNITZ 1766, who points to the fact that most figures of Seba are reflected images because the

inen Amsterdam, in Presentie
 Martinus de graeff als getuigen
 Albertus Seba
 Rudolph Wetstein
 Hendrik Janszoon van Waesberge

The signatures under the contract of 30th Oct. 1731 between Seba and two booksellers concerning the publication of the *Thesaurus*. (Not. Archief. No. 6172, acte 80.)

engraver had not taken the pains to reverse the drawing. Happily a portrait of Seba himself was made. The eminent JAC. HOUBRAKEN (1698—1780) made the engraving after a painting by J. M. QUINKHARD (1688—1772). We do not know where this painting now is. In the addition to Seba's inventory (Notar. Arch. 8546, No. 408) we find that at Seba's death there were: a portrait of Albert Seba, one of Anna Lopes, one of each of the three daughters, one of the whole family and one of the deceased Mr. Lopes. It seems that in 1773 a certain JACQUES BERGEON possessed a portrait of Seba by TH. LUBIENIETZKI as Mrs. GEVERS DEYNoot-VAN BLOMMESTEIN (Iconogr. Bureau, The Hague) kindly informed me. A publisher was sought and in Notar. Arch. 6172, No. 80 we find a contract dat. 30-X-1731 between Seba and WETSTEIN & SMITH and HENDRIK JANSZONIUS VAN WAESBERGEN editors. The two publishers and Seba each had to pay one third of the costs. The whole work had to consist of 400 plates in 4 volumes. Seba gets 20 copies of each with 20% discount, 10% for more copies. The publishers get 25% for the distribution. If all is sold, except 75 copies, the 3 parties will get one

third of the profit each. TJADEN informs us »das jeder Theil 58 Gulden, 16 Stuver Holl. Curr. kosten muss . . . , gegen Vorschusz . . . jeden Theil zu 40 Gulden».

Seba prepared the text of his work in Dutch, and later on it was translated for him into Latin by GAUBIUS. Gaubius was first mentioned in *Commentarii* 1761, p. 63 as editor of vol 3. His name does not occur in the *Thesaurus*, neither did he sign the article in the same, vol. IV, p. 42 of index. COLLOT D'ESCURY states 1844 that Gaubius and MUSSCHENBROEK added to the text. BRUINVIS 1887 and 1912 and STOEDER 1891 repeat this. ENGELMANN 1846 states that MASSUET helped, while JAUCOURT was responsible for part of the French translation. The same is repeated by WITSEN GEYSBEEK 1852, HAGEN 1863 and in the Catalogue of Books in the British Museum, which adds that ROBINET compiled the French and Latin indices (on which item Mr. TOWNSEND was so kind to give me information) — yet we have no certainty about these collaborators! In Seba's inventory in the Archives there is mentioned a debt of Prof. Gaubius to Seba for some manuscript (which is not stated). PALLAS 1767 says that Seba also made use of a collection of drawings of animals from the Cape which Boerhaave lent him.

Thus in 1734 there appeared in Amsterdam the first part of his work, usually quoted as the *Thesaurus*, part of the edition in Latin-Dutch and part of it in Latin-French. There are coloured copies and uncoloured ones. This part deals especially with plants, quadrupeds and birds, though other things are inserted whenever there is room left on the plate. BRUINVIS 1887 and STOEDER 1891 give the letter Boerhaave wrote on receipt of the book. The second part appeared in 1735 and deals especially with the Serpentologia. While the author was working on the edition of the following parts he was visited by a young man from Sweden, called . . . CAROLUS LINNÆUS and, as we have seen above, he was glad to meet this young enthusiast. He even asked him to help him with the description of the fishes in the third part. But Linnæus was no friend of fishes, so when unexpectedly he met his friend ARTEDI, returning from England and idling in Leiden, short of money, he at once brought him to his new acquaintance Seba, and Seba gladly accepted Artedi's help. The good days he had in Amsterdam and his sudden sad death need not be retold. They are described in detail in ARTEDI 1738, AFZELIUS 1823, LÖNNBERG 1905, and Hamb. Ber. 38, p. 341. The writer of Seba's life can only point to the fact that Linnæus, when asking from Seba the large sum of money the landlord of Artedi had demanded for the manuscripts, was, not unkindly, advised by Seba to wait and see if the man would sell them publicly. Perhaps the old merchant knew the Dutch landlords better than young passionate Linnæus! Or are we to suppose that Seba

wanted to buy them himself? Artedi is not mentioned in Part III. (See also PALLAS 1767.) In this connection another fact needs to be related. In the Library of the Zoological Gardens there is a MS once in the possession of Seba dealing with Dutch insects, which were reared and pictured and described by the author, and were used by Seba for some plates in the 4th part of the *Thesaurus* (cf. ENGEL 1937). Seba certainly is not the author (who collected in Amsterdam before and after 1683 as is certain from some topographical details). Neither can SWAMMERDAM have collected after 1683, for he died 1680. So the supposition in the Catalogue of MARCUS 1750 (Libri MS f^o, p. 13) is not true. It seems not to have been such a great offence against the code of ethics at that time to use the work of another without mentioning the author's name. Who this author was is unknown, probably Seba bought the MS at one of the many auctions of the time.

As to Seba's philosophy, we see he was a practical man, curious, moderate, knowing the world, and knowing the value of money. From the prefaces of the two first volumes we know that he was acquainted with and valued the theories of the time (he specially mentions the *signatura rerum*), but he was too open-minded to cling to any one. He liked to see Nature as the creation of One whom he adored in His many creatures.

It was alas not given to Seba to finish the work himself. He began to suffer from colic and on April 30th 1736 (Notar. Arch. 8525, No. 253) he made his testament. His children are his heirs, two gentlemen are named as executors for the young Wigbold Muilman, his wife must receive fl. 1500 each year, his old servant MARTINUS DE GRAAF must get fl. 100 each year and Jacob Marcus, his son-in-law, must be responsible for the two last parts of the *Thesaurus*. Different authors have given different dates for his death, but it was the 2nd of May 1736. He was buried on the 8th of May in the »Wester Kerk». His widow removed to a house on the Prinsegracht opposite the »Noorderkerk» (see also Hamb. Ber. 38, p. 341). The grave, »Noordzijde N° 42», shows only the number, and the simple name of a later occupant. Seba had bought it 1732 when his daughter Elisabeth died. His dead child Margaretha was removed from the »Noorderkerk» to this grave. His wife and daughters and some of his grandchildren were also buried there. It was in the possession of his descendants till 1845 (communication of Mr. NEUMANN, Archives Ned. Herv. Gemeente Amsterdam).

I have to thank the Director of the Amsterdam Archives Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY for the free access I had to the collections under his care. It was owing to the kindness of Mr. W. F. H. OLDEWELT that I found a whole mass of papers relating the story of Seba's inheritance. I have to thank also Mr. NOUWEN, Mr. HARTMANS and Mr. VOORT-

HUIJSEN for their kind help. After taxation van Homrigh got the chemist's shop, with its contents for fl. 22250 and Jacob Marcus the Library (for fl. 2490). The last seems to have been a great lover of books, but he did not want to buy the whole Museum as the other heirs proposed. They wanted him to make a list of its contents, and then for the sake of the description of the last two parts he could buy the whole thing and make use of it as he liked. But he did not like it or had no room. The result was that the others wanted to make a final division, while he tried to delay everything. The two executors DAVID DRAKENBURGH and GILLIS BOONER were not related to the family, which did not make things easier. Marcus wanted the Museum on loan, but this made a final division impossible, or at least very difficult. In short, the result was about 50 acts . . . from April 30 1736—April 28 1742! I give their numbers in the Notarieele Archieven Amsterdam: 8525 (No. 359), 8526 (No. 378, 424, 450, 456), 9798 (No. 1784, 1788, 1793, 1811, 1817), 8838 (No. 524), 8527 (No. 561), 9799 (No. 1962, 2025), 8529 (No. 224, 264, 265, 279), 8530 (No. 409), 8531 (No. 723), 8532 (No. 73), 9802 (No. 2498, 2651), 8533 (No. 222), 8534 (No. 336), 8535 (No. 666), 8539 (No. 566), 9807 (No. 3439, 3440, 3579), 11054 (No. 41), 8546 (No. 408, 420), 9812 (No. 4548, 4597), 11055 (No. 139), 9813 (No. 4803, 4810), 8547 (No. 605), 8548 (No. 90), 11056 (No. 21, 26), 12150 (No. 16, 27, 28). Moreover: Scheepenen Minuut Register No. 184, fol. 187 v° (R. A. 887), Id. No. 189, fol. 20 v° (R. A. 892). There had been discussions before the Court of Alderman, and before the High Court in the Hague (Verbale 27 Juli 1741, which however could not be found, though it is quoted repeatedly), and for that occasion the two executors had a printed list made of their costs, amounting to fl. 5845, which booklet is preserved in the Library of the Archives. The principal acts are the testament of the widow Anna Lopes (8531, No. 723) dat. 21 Nov. 1737, with a codicil dat. 9-II-1738. She gives the portrait of Seba with the Pedro del Porco in his hand (!) to Albertus Seba Marcus, and for the rest each of the children gets $\frac{1}{3}$. This shows that the trouble had not gone so far as to separate her from one of her children! She died soon after, for Mrs. Dentz van Schaick possessed an invitation for the burial on the 18th of February 1738 in the evening at 7 o'clock in the »Westerkerk». I have already quoted the inventory (1835, No. 666) which makes us familiar with the possessions of Seba. There is much furniture, porcelain, silver, and the whole gives the impressions of a well-to-do, even rich household. He owned his house, parts of two ships, another house in the town, and he had very many goods in warehouses of others, as he apparently dealt *en gros* in medicaments (6 barrels of spermaceti, etc.). But the most interesting is the list of the Museum. We need not quote

from it as it agrees with the *Thesaurus* and the lists we have quoted above. The final division was dated 29-III-1742 (12150, No. 16), but it seems not to have been the end. On 25-I-1750 Margaretha Seba died and on 13-IV-1750 her husband Jacob Marcus. And the 3rd and 4th parts of the *Thesaurus* had not yet been finished, which looks as if nothing had been done. Yet Marcus' library, containing that of Seba, was sold Sept. 7, 1750 and following days (MARCUS 1750). Linnæus refers to these troubles in a letter to BÜCHNER (see SCHMID & FREUND 1930), and Mr. UGGLA refers me to SMITH's Correspondence of Linnæus, II, in a letter from J. F. GRONOVIVS to Dr. RICHARDSON Sept. 2, 1738.

From TJADEN I infer that it was Roeland Willem van Homrigh who put an end to the delay. To pay the costs it seems to have been necessary to sell the Museum, and it was distributed over the whole of Europe. The sale (it has not been possible to find a catalogue, which must have existed as it is quoted by CHEMNITZ 1760, who gives some prices, and HALLER 1772) took place on April 14, 1752 and following days (see also *Thes.* III, p. 210). The whole collection of insects was lost and it seems that the rest had neither been cared for in the right way (*Thesaurus* III, p. 96). ARNOUT VOSMAER, afterwards director of the collections of Prince WILLIAM V the Stadhouder, had bought many of the specimens and to him was entrusted the task of finishing the work (cf. *Thes.* III, p. 97). Part of the text and nearly all the plates for at least the third part were ready, though the plates had been spoiled by verdigris. Vosmaer made use of Seba's MSS., which were found in his Library after his death (VOSMAER 1800) (he used also the text of Artedi for the fishes of which in Hamb. Ber. 38, p. 342 it is said that Seba has changed it). He filled the gap in Vol. III between pl. 31 and 35, and wrote the rest himself. We must praise him for his disinterested help since the books nowhere mention his name! It was a difficult task so many years after Seba's death (cf. *Commentarii* 1767). On 27-II-1758 Johanna Seba was buried and 7-II-1759 D^s Muilman also died, but Johanna's husband, van Homrigh (who 1762 lives in Maarssen), will have cared for Seba's inheritance. Part III and IV appeared 1758 and 1765. It seems that CRAMER 1775 possessed figures of Seba that had not been published. How did he get them? Twice the plates were reedited: SEBA 1786 and CUVIER and GUÉRIN 1827—30).

As to Seba's methods of preservation: he mostly speaks of animals *in liquor*, but in I p. 61 he speaks of *spiritus* or »kilduivel» (i.e. Killing devil). In I p. 148 he tells how he got skeletons by giving the animals to »onze inlandsche kleine ontleders», probably insects. He also seems to have kept some animals alive (II, p. 84.).

It has been possible to trace some of Seba's objects, beyond those

in Russia, which were bought in 1717 and at the auction in 1752. I may refer to *Thes.* III, p. 210; CHEMNITZ 1760 (shells to Copenhagen); VOSMAER 1766—1804 (the animals of Vosmaer were bought by Prince William V, and were later taken to Paris and did not return, see DELEUZE 1823, CAP 1854, DUMÉRIL & BIBRON 1836, DAUDIN, CUVIER et VALENCIENNES, THOMAS 1892, p. 317, and GEOFFROY 1847); PALLAS (who studied the Prince's animals after his promotion in Leiden); VOSMAER 1800 (p. 350, No. 258); THOMAS l.c. (animals from the Lidt de Jeude collection that went to the British Museum, cf. LIDT DE JEUDE 1858, LIDT DE JEUDE also possessed letters of Seba, see LIDT DE JEUDE 1866); MÜLLER 1758 (shells in Copenhagen); LINNÆUS 1754, 1764; and LÖNNBERG 1904. Prof. LÖNNBERG writes me that there are surely many of Seba's animals in Stockholm. As to the embryo of the elephant there is one also in Vosmaer's collections, see his catalogue 1800, p. 339, No. 99. It was sold for fl. 60. The animal of Seba was not his own, but was in the office of the West Indian Company, but perhaps he later on acquired it? The Swedish collections are also mentioned by MÖRCH 1872, who says that there were many shells from Seba in the collection of count TESSIN. It seems natural that Linnæus should suggest the purchase of Seba's animals. In Leiden too animals of Seba are preserved (TEMMINCK 1853, BROOK 1872, SUNDEVALL 1845). As Dr. JUNGE kindly informed me BROOK must be right and JENTINCK 1892 wrong, since the animal at Leiden has no dark underside and conforms with Seba I, pl. 43, fig. 3, the type of *Capra pygmaea* L.

Many animals of Seba are the types of Linné's descriptions, and thus have passed into our science. THOMAS 1892 gave the modern names of some of Seba's mammals, WAGLER identified his Amphibians, and, as a token of the admiration and thankfulness of modern science to that old pioneer, very many animals have the species name *Sebae* (cf. SIERBORN 1902, 1930 and BATE 1862). I owe the last item among others to Prof. COLE who also kindly assisted me by reading the proofs.

Two hundred years have elapsed since Linnæus visited Seba and lamented his death. We can realise the great debt science owes to them, and are thankful for Seba's indiscriminate collecting and for Linnæus' system, which formed the beginning of our modern knowledge of creation.

LITERATURE.

(N.B. In the text Seba's principal work, the *Thesaurus naturalium*, is quoted as
Thes. I, II etc.)

- [AFZELIUS], Egenhändige Anteckningar af Carl Linnæus om sig sjelf . . . Upsala, 1823, p. 26 (German translation: Linné's *eigenhändige Anzeichnungen über sich selbst* . . ., übers. v. K. LAPPE, Berlin, 1826, p. 27) (tells the death of Artedi).
- ARTEDI, P., *Ichthyologia . . . posthuma . . . edidit CAR. LINNÆUS.* Lugd. Bat., 1738, p. 67 (contains the life of Artedi).
- BACKMEISTER, J., *Essai sur la Bibliothèque et le Cabinet de Curiosités et d'Histoire Naturelle de l'Académie des Sciences de Saint Petersburg.* St. Petersburg, 1776, p. 149—150, 173 [not seen, I obtained the text about Seba through the kindness of Dr. A. SEREBRYAKOV]. There is also a German translation: *Versuch über die Bibliothec . . .* St. Petersburg, 1777.
- BATE, C. S., *Catalogue of the specimens of Amphipodous Crustacea in the Collection of the British Museum, London, 1862, p. 159 (genus named Seba).*
- BECKMANN, J., *Physikalisch-ökonomische Bibliothek . . . VIII, Göttingen, 1777, p. 493 (works of Seba).*
- BOEHMER, G. R., *Bibliotheca scriptorum Historiae Naturalis.* Lipsiae, 1785, I, p. 391 (Seba's works).
- BRANDT, J. F., *Zoologičeskij i zootomičeskij Muzej (The Zoological and zootomical Museum).* Document no. 7 to the proposition of the Minister of Education, Nov. 6., 1885.
- BROOKE, V., *On the Royal Antelope and allied species of the genus Nanotragus.* Proc. Zool. Soc. London, 1872, p. 637 (on animals from Seba's collection).
- BRUNNIS, C. W., *Albertus Seba. De Navorscher, II, 1852, p. 216 (asks for information about Seba). Answer in id. III, 1853, p. 213, by V. D. N. (who refers to Jöcher).*
- , *Brief van Hermannus Boerhaave aan Albertus Seba. De Navorscher, V, 1855, p. 98 (interesting letter).*
- , *De familiën Seba, Marcus en Muilman. Algem. Nederl. Familieblad, IV, 1887, p. 80 (important information from family papers).*
- , *Seba, in: Nieuw Nederl. Biogr. Woordenboek, II, 1912, p. 1305 (no new data).*
- BRVK, F., *Linnæus im Auslande, Stockholm, 1919, p. 126—127, 228, 285 (gives data about Linnæus' relations to Seba).*
- CAP, P. A., *Le Muséum d'Histoire Naturelle . . . Paris, 1854, p. 99, 134 (how Seba's animals came to Paris).*
- Catalogue of the Books in the British Museum (Natural History), IV, London, 1913, p. 1665, 1889 (works).*
- Continuatio Catalogi DNN. Collegarum Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosorum ab anno 1727. Acta phys.-med. Acad. caes. Leop.-Car. Nat. Cur., exh. Ephemerides sive . . . IV, Norimb. 1737, behind the Praefatio (Seba, No. 398, cogn. Xenocrates; Hebenstreit, his biographer, No. 426, cogn. Cratevas II).*

- Catalogus dominorum collegarum hujus academiae, intra decennium, nempe ab anno 1726, usque ad annum 1736 demortuorum. Acta phys.-med. Acad. caes. Leop.-Car. Nat. Cur. exh. Ephemerides sive ... IV, Norimb. 1737, follows the foregoing Catalogue (mentions No. 398 death of Seba on 1-V-1736, which must be 2nd of May).
- (CHEMNITZ, J. H.), Kleine Beyträge zur Testaceotheologie oder zur Erkenntnis Gottes aus den Conchylien. Frankfurt und Leipzig, 1760, p. 103 (quotes a page from Seba's sale catalogue 1752).
- , Vorrede in: G. E. RUMPH'S Amboinische Raritätenkammer aus dem Holländischen übers. von P. L. STATIUS MÜLLER, Wien, 1766, S. 6 (remark on Seba's figures).
- COLLOT D'ESCURY, H. B^{on}, Holland's roem in kunsten en wetenschappen ... VII, 's Gravenhage, 1844, p. 208 (no new data).
- Commentarii de rebus in scientia naturali et medicina gestis, X, 1, Lipsiae 1761, p. 48—63 (refers to Thes. I—III); XIV, 1, 1767, p. 132—134 (Thes. IV).
- CRAMER, P., De uitlandsche Kapellen ... Amsterdam, 1775, p. 35 (possessed and copied plates of Seba).
- CRATEVAS (Dr. JOHANNES ERNESTUS HEBENSTREIT), Memoria viri nobilissimi ac prudentissimi Domini Alberti Seba ... Acta phys.-med. Acad. caes. Leop.-Car. Nat. Cur. exh. Ephemerides ... VI, Norimb. 1742. Appendix, p. 239—252 (important biography).
- CUVIER, G., & GUÉRIN, E., Planches du Cabinet de Seba, acc. d'une texte expl. mis au courant de la science et réd. p. M. le Bon de Cuvier et une réunion de savants dist. Ouvrage publ. p. les soins de M. E. Guérin. Strassb. et Paris, 1827—1830. Fol., 45 livr. à 10 pl. (In the copy I have seen in the library of Dr. D. MacGillavry part I + II were dated 1827, III + IV 1828, there was only an explanation of plates to part III) (reprint of the plates of the Thesaurus).
- CUVIER, G., et VALENCIENNES, A., Histoire Naturelle des Poissons, XI, Paris, 1836, p. 239, XIII, Paris, 1839, p. 347 (fishes from Seba's Museum).
- DAUDIN, F. M., Histoire Naturelle des Rainettes, des Grenouilles et des Cra-pauds. Paris, an XI, fol., p. 20 (animals from Seba's Museum).
- DELEUZE, Histoire et description du Muséum Royal d'Histoire Naturelle. Paris, 1823, p. 86, 124 (how Seba's animals came to Paris).
- DUMÉRII, A. M. C., et BIBRON, G., Erpétologie générale ou histoire naturelle complète des reptiles. III, Paris, 1836, p. 74 (animals from Seba's Museum).
- [ENGEL, H.], Een oude verzamelaar herdacht. Nieuwe Rotterdamsche Courant, Zondag 3 Mei 1936, Ochtendblad, E, p. 2, idem, Donderdag 7 Mei 1936, Ochtendblad, A, p. 4 (nothing new).
- , Een oud handschrift, »De Veranderinghe van eenighe rupsen en wurmen», uit de bibliotheek van het Kon. Zoöl. Gen. »Natura Artis Magistra» te Amsterdam. Tijdschr. v. Entomologie, LXXX, 1937, p. xvi—xx.
- ENGELMANN, W., Bibliotheca Historico Naturalis, I, 1846, p. 195 (names Thesaurus and mentions Seba's collaborators).
- GEOFFROY-SAINT HILAIRE, Is., Notes sur le genre Apar, sur ses espèces et sur ses caractères, établis, jusqu'à présent, d'après un animal factice. Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences, XXIV, Paris, 1847, p. 572 (on one of Seba's animals, being a combination of two species).

- [GERSAINT], Catalogue raisonné de Coquilles . . . Paris, 1736, p. 41 (visited Seba).
- HAGEN, [H. A.], Bibliotheca entomologica, II. Leipzig, 1863, p. 148, 394 (about Seba's works).
- HALLER, A., Bibliotheca botanica, 2. Tiguri, 1772, p. 232 (works of Seba).
- , Albrecht Hallers Tagebücher seiner Reisen nach Deutschland, Holland und England 1723—1727, hrsg. v. L. HIRZEL. Leipzig, 1883, p. 102 (tried in vain to visit Seba).
- Hamburgische Berichte XXXVIII, 11 May 1736, p. 341—342 (not seen, news sent by Linnæus). Cfr. BRYK who gives p. 126—7 those pages in facsimile.
- JACOBSEN JENSEN, J. N., Reizigers te Amsterdam. Amsterdam, 1919, No. 116, p. 94 (data about visitors of Seba, but only mentions Haller).
- JENTINCK, F. A., Catalogue systématique des mammifères. Mus. D'Hist. Nat. d. Pays-Bas. Revue méth. et crit. des coll., XI. Leiden 1892, p. 164—165 (animals from Seba's Museum).
- JÖCHER, C. G., Allgemeines Gelehrten Lexicon, IV. Leipzig, 1751, p. 457 (nothing new).
- KANOLD, J., cf. NEICKELIUS.
- KOBUS, J. C., & DE RIVECOURT, JHR. W., Biographisch Woordenboek van Nederland, nieuwe uitgave, II, 1886, p. 863 (nothing new).
- LESSER, F. C., De sapientia, omnipotentia et providentia divina ex partibus insectorum cognoscenda, epistola ad A. Sebam. Nordhusiae, 1735, 4°, pp. 16. (Dr. MACGILLAVRY called my attention to this item, from BOEHMER II, 2, p. 131, but which we could see nowhere).
- LIDT DE JEUDE, TH. G. VAN, Catalogue du Musée zoologique de M. le Dr. Th. van Lidt de Jeude. Arnhem, 1858 (seems to have had animals from Seba's Museum).
- , Catalogue de la bibliothèque d'histoire naturelle et de médecine . . . délaissé par M. Th. G. van Lidt de Jeude. Amsterdam, 1866, p. 93, no. 112 (possessed papers of Seba).
- LINNÆUS, C., Hortus Cliffortianus. Amstelaedami, 1737: Curiosii museographi, 112, 113 (names Seba and his works).
- , Museum Tessinianum. Holmiae 1753 (no animals of Seba specially mentioned).
- , Museum Adolphi Friderici . . . Holmiae, 1754, p. 3, 33—34 (animals from Seba's Museum).
- , Museum Adolphi Friderici . . . Tomi IIⁱ prodromus. Holmiae 1764, p. 6 (following Mus. Lud. Ulr.) (animals from Seba's Museum).
- LÖNNBERG, E., Demonstration eines Fötus vom westafrikanischen Elefanten, *Elephas cyclotis* Mitschie. Comptes Rend. du 6me Congr. Internat. de Zool., Session de Berne, 1904, p. 323 (speaks of Seba's animals in the Swedish Museum).
- , Peter Artedi, a bicentenary memoir written on behalf of the Swedish Royal Academy of Science. Uppsala & Stockholm, 1905, p. 20, 42.
- MAITLAND, R. T., De verdiensten der Nederlanders ten opzigte van de beoefening der Dierkunde. Jaarb. Kon. Zool. Gen. »Natura Artis Magistra», voor het jaar 1855, p. 166 (nothing new).
- MARCUS, J., Bibliotheca . . . nagelaten door J. Marcus. A'dam 1750.
- Materialy dlja istorii Akademii Nauk. (Materials for the History of the Academy of Science) I (1716—1730). St. Petersburg, 1885 (4 sept. 1716).

- MERIAEN, MARIA SIBYLLA, Over de voortteeling en wonderbaerlijke veranderingen der Surinaamsche insecten . . . Benevens een Aenhangsel van de veranderingen van visschen in kikvorschen, en van kikvorschen in visschen. Amsterdam, 1719 (plate 71 and 72 are by Seba, cf. Thes. I, p. 123, pl. 78).
- MÖRCH, O. A. L., Catalogue des mollusques terrestres et fluviatiles des anciennes colonies danoises du golfe du Bengale. Journ. de Conch. (3) XII (= XX). Paris, 1872, p. 303.
- MÜLLER, O. F., Text in manuscript for the second part of REGENFUSS, F. M., Auserlesene Schnecken, Muscheln und andere Schalthiere . . . , Kopenhagen, 1758. (Tab. II, Fig. XIV. This curious MS, dated 1777, was acquired by Mr. Raye de Breukelerwaert and is now in the library of the Zoological Gardens at Amsterdam. As is well known only 12 plates of the 2nd part of Regenfuss were published, i.e. a shell of Seba is mentioned).
- MURRAY, D., Museums, their History and their Use. Glasgow, 1904, I, p. 115; III, p. 168 (nothing new).
- NEICKELIUS, C. F. (CASPAR FRIEDRICH EINCKEL), Museographia . . . hrsg. v. KANOLD. Leipzig und Breslau, 1727, p. 138 (contains an interesting catalogue of Seba's collections).
- Palaty Akademii Nauk., Die Kais. Akad. d. Wiss. mit ihren Departements. St. Petersburg, 1741. Fol. (In 1744 there appeared a reprint in smaller size, with some additions, in Latin: Conspectus aedium imp. acad. sc. Petrop., in German: Gebäude d. Kays. Akad. d. Wiss., and in Russian.)
- PALLAS, P. S., Miscellanea Zoologica. Hagae Comitum, 1766, p. 63, p. 49 footnote (about Seba's animals).
- , Spicilegia Zoologica I, Berolini, 1767, p. 8—9, 13, 16 (about Seba's animals); VI, 1769, p. 18.
- , Novae species quadrupedum e glirium ordine. Erlangae, 1778, p. 314 (about Seba's animals).
- PEKARSKY, P., Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikoj. I. Vvedenie v istorii prosvěščenija v Rossii XVIII stoletija (Science and literature under Peter the Great. I. Introduction to the history of education in Russia in the 18th century). St. Petersburg, 1862, p. 53, 549, 558 (app. 4) (very interesting data about the collections of Seba bought by Czar Peter).
- Procès-verbaux des séances de l'Académie des Sciences depuis sa fondation jusqu'à 1903. I, 1725—1743. St. Petersburg, 1897, p. 257, 727. [not seen, text kindly communicated by Dr. A. SEREBRYAKOV. About letters of the president J. A. KORFF to Seba].
- Record of the Royal Society of London. 3d ed., London, 1912, p. 333. (List of members, Albertus Seba, Oct. 24 1728).
- SCHELTEMA, J., Peter de Groote, keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam in 1697 en 1717, 2e druk, II, 1842, p. 40 (mentions the Czar's visit to Seba).
- SCHMID, G., & FREUND, H., Linné und Academia Naturae Curiosorum. Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, XIII, 1930, p. 124 (Linné on Seba).
- SCHRÖTER, J. S., Journal für die Liebhaber des Steinreichs und der Konchyliologie, VI, 1780, S. 141 (about Seba's works).
- SEBA, A., Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio, et iconibus artificiosissimis expressio, per universam physices historiam. Opus, cui, in hoc rerum genere, nullum par exstitit. Ex toto terrarum orbe collegit, digessit, descripsit, et depingendam curavit Albertus Seba Etzela Ostfrisius,

- Academiae Caesareae Leopoldino Carolinae Naturae Curiosorum Collega Xenocrates dictus; Societatis Regiae Anglicanae et Instituti Bononiensis sodalis. Tomus I, Amstelædami, apud Janssonio-Waesbergios, & J. Wetstenium & Gul. Smith, MDCCXXXIV.
- , —, Tomus II, Amstelædami, apud eosd., MDCCXXXV.
- , —, Tomus III, Amstelædami, apud Janssonio-Waesbergios, MDCCLVIII. (Typis Luzac, Lugd. Bat. 1760.)
- , —, Tomus IV, Amstelædami, apud H. C. Arksteum et H. Merkurum, et Petrum Schouten, MDCCCLXV.
- (There is a Latin-Dutch and a Latin-French edition, which are exactly the same, except in the Dutch and French texts.)
- [SEBA, A.] An account of the Cinnamon tree in Ceylon and its several sorts, communicated by the Chief Inspector of the Cinnamon Trade and Manufacture in that Island to Albertus Seba, a noted druggist at Amsterdam, translated by the late Dr. SCHEUCHZER. Phil. Trans. Roy. Soc. London, numb. 409 for May & June 1729, vol. 36, London 1731, p. 97—105.
- , Some additions to the foregoing account by Albertus Seba. Id. id., p. 106—109.
- , The anatomical preparation of Vegetables. Commun. to the R. S. by Sir Hans Sloane . . ., transl. from the German by Mr. ZOILMAN, F. R. S. Phil. Trans. London, numb. 416, for Nov. & Dec. 1730, in vol. 36, London, 1731, p. 441—444 (also in Bibl. Brit. VII, where abstracts of the Phil. Trans. are given).
- , Historia exoticorum quorundam medicamentorum simplicium. Acta phys.-med. Acad. Caes. Leop.-Car. Nat. Cur. exh. Ephemerides, sive . . ., vol. IV, Norimb. 1737. Observ. LXII, p. 226—232.
- , I (—VIII) Tabula, quartae classis Regni animalis . . . ex A. Sebae Thesauro . . . forma minori in aëne incisae (by F. Kirschner), obl. fol., Aug.(usta) Vind.(elicorum) (Augsburg, Kais. Franz. Akad. Hdl.), 1786 (not seen, from Catal. Brit. Mus.).
- SEREBRYAKOV, A., Zoologičeskij kabinet Kunstkamery. Trudy Instituta Istorii Nauki i Techniki Akademii Nauk S.S.S.R. (Zoological Cabinet of the Kunstkammer, Arch. of the Inst. for the Hist. of Science and Techn. in the Acad. Sc. of the U.S.S.R.), (1) IX, 1936, p. 83—87 (important).
- SHERBORN, C. D., Index Animalium, I, Cantabrigiae, 1902, p. 883, II, XXIII, London, 1930, p. 5838 (names of species called *sebae* etc.).
- SMITH, J. E., A selection of the correspondence of Linnæus and other Naturalists, II. London 1821 (Letter to Dr. Richardson Sept. 2, 1738 — not seen).
- STOEDER, W., Geschiedenis der pharmacie in Nederland. Amsterdam 1891, p. 223, 437 (studied the Archives of the Collegium Medicum).
- STRAUCH, A., Das Zoologische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg in seinem 50-jährigen Bestehen. St. Petersburg, 1889 (also a Russian edition), p. 192, 222, 229, 232, 255, 261, 265, 266, 269.
- STRESEMANN, E., Die Anfänge ornithologischer Sammlungen. Journ. f. Ornith. LXXI, 1923, p. 120.
- STRUJK, Verschijden uijtlandsche Insecten, getceekent na het cabinet van d'Hn. Seba, J.ten Kate enz., 1718, gr. fol., 6 vol. (not seen, mentioned by Hagen, H. A., Bibl. Ent. II, p. 394, cf. Horn-Schenkling, who give 1719).

- SUNDEVALI, C. J., Methodisk öfversigt af idislande djuren, Linné's Pecora. Kongl. Vetensk. Akad. Handl. för år 1845, p. 303, Stockholm, 1847. (Translation of the same: Meth. Übers. d. wiederk. Thiere ... übers. v. C. F. HORNSCHUCH, Greifswald 1848 in: Archiv skandinavischer Beitr. z. Naturgesch. II).
- SWAMMERDAM, J., Bijbel der Natuuere. Leyden, 1737 (Seba was one of the subscribers).
- TEMMINCK, C. J., Esquisses zoologiques sur la côte de Guinée, I, les Mammifères. Leiden, 1853, p. 203, note 1 (animals of Seba).
- Thesaurus cf. SEBA.
- THOMAS, OLDFIELD, On the probable identity of certain specimens formerly in the Lidt de Jeude collection and now in the British Museum, with those figured by Albert Seba in his »Thesaurus» of 1734. Proc. Zool. Soc. London, 1892, p. 309 (animals of Seba).
- [TJADEN,] Albertus Seba. Ostfriesische Mannigfaltigkeiten I, 1784, p. 276—292 (very important, studied in the »Kirchenprotocoll» at Etzel and got data from people there, who had known Seba in his youth).
- UGGLA, A. H., Linné's Almanacksanteckningar för år 1735. Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, XVIII, 1935, p. 146 (Linné visited Seba).
- VALENTIJN, F., Oud- en Nieuw Oost-Indiën ... III. Dordrecht-Amsterdam, 1726, p. 561, 567 (list of rarities seen in Seba's collection).
- VOSMAER, A., Natuurkundige Beschrijving eener uitmuntende verzameling van zeldsaame gedierten. Amsterdam, 1766—1804. (animals of Seba in:)
 Beschrijving van een tot nu toe onbekende vijfvingerige luiaardsoort ... 1770, p. 8.
 Beschrijving van eene fraaye Oost-Indische Papegaay-soort, 1769, p. 6.
 Beschrijving van eene Surinaamsche Ratelslang, 1768, p. 4.
 —, Catalogue de livres ... délaissés par feu M. Arnout Vosmaer ... dont la vente publique se fera ... le 17 mars 1800 ... à la Haye, p. 9, no. 116, p. 38, no. 225, p. 268, no. 59, p. 425 ad p. 155.
- WAGLER hrsg. v. Dr. MICHAELLES), Synonymie der Seba-ischen Amphibien. Isis, 1833, p. 844—905.
- WITSEN GEYSBEEK, P. G., Algemeen Noodwendig Woordenboek der Zamenleving, deel IV, Amsterdam, 1852, p. 2873 (not important).

ABRAHAM BÄCKS UTLÄNDSKA STUDIERESA

HOLLANDSVISTELSEN

(Föredrag hållet vid Svenska Linné-Sällskapets höstsammankomst i Stockholm
den 23 november 1936)¹

AV

ANDERS GRAPE

DET ÄR JU ETT BÅDE VÄLBEKANT OCH VÄLDOKUMENTERat faktum, att i den talrika och förnämliga krets av vänner, som Linné förvärvade under sin långa levnad, intog ABRAHAM BÄCK i mer än ett avseende en särställning. I sitt klassiska verk, levnadsteckningen över Linné, har TH. M. FRIES redan i inledningsorden till det kapitel, som handlar om Linnés gynnare och vänner, framhållit, att därest den frågan skulle ha ställts till Linné, vilka personer inom dessa i hans liv så rikt företrädde kategorier stode hans hjärta närmast, så lider det intet tvivel att han först skulle ha nämnt namnen CARL GUSTAF TESSIN och ABRAHAM BÄCK.² Och Fries har också tecknat det vackra vänskapsförhållandet mellan Linné och Bäck, som i egentlig mening torde ha grundats först i mannaåldern, ehuru bekantskapen säkerligen gjorts tidigare, och där förbindelsen snart nog utvecklade sig till »en vänskap så varm, innerlig och städse ogrumlad, att motstycken därtill säkerligen äro sällsynta».³ Jag erinrar också om den för Linné-Sällskapets medlemmar välbekanta skildring av förbindelserna mellan Linné och Bäck, som ERIK MÜLLER givit i vår Årsskrift för 1921⁴ — en brett upplagd teckning

¹ Som förf. avser att möjligen framdeles skildra Bäckes studieresa även i dess senare skeden (England, Frankrike, Tyskland), får den något utförliga inledning, som här lämnas, ses som en introduktion till teckningen av resan i dess helhet.

² TH. M. FRIES, *Linné*, D. 2 (Sthm 1903), s. 300.

³ FRIES, *anf. arb.*, D. 2, s. 317.

⁴ E. MÜLLER, *Linné och Abraham Bäck*. (I: Sv. Linné-Sällskapets årsskrift, 1921, s. 80—112).

grundad på varjehandat material men främst på den korrespondens, som fördes mellan de två vännerna under drygt 35 års tid, alltifrån 1741 — åtminstone av de bevarade breven att döma — och fram till december 1776, då Linné, kroppsligen och andligen fullständigt nedbruten genom upprepade slaganfall, gör ett fåfängt försök att sända Bäck en kondoleans med anledning av dennes unge son CARL ABR. BÄCKS frånfälle, men efter ett par meningslösa satser med darrande hand lyckas forma sin rörande avskedshälsning: »Lef wäl. jag är Brors; Bror är min. jag är min Brors Beständig i döden trogne Bror Linné!»

Att en man, som stod Linné så utomordentligt nära och vars förnämliga och sympatiska gestalt så ofta skymtar, så snart det gäller att teckna skilda sidor av Linnés liv och gärning, också hör med till vårt Sällskaps intressesfär får väl utan vidare anses självfallet, och enligt min mening gör han detta i så hög grad, att även en episod i hans liv — det skulle här komma att gälla en del av den utrikesresa han för naturhistoriska och medicinska studier företog åren 1741—45 — kan förtjäna att upptagas till närmare skärskådan. Det torde för övrigt visa sig, att åtskilligt av vad här kommer att meddelas direkt gäller Linné, som ju själv några få år tidigare (1735—38) hade rest i samma trakter som Bäck och som bekant tillbragt hela tre år i Holland — om det eftermäle han där lämnat få vi genom Bäck åtskilliga upplysningar.

Först då några ord om mannen själv och hans tidigare levnadsöden. Abraham Bäck var född i Söderhamn¹ i oktober 1713 — han var alltså omkr. 6 1/2 år yngre än Linné. Fadern, som var handelsman, gick ur tiden redan 1720, och påföljande år drabbades hans moder hårt av den katastrof, som den ryska mordbrännarflottans härjningståg längs Norrlandskusten innebar för befolkningen icke minst i de små Norrlandsstäderna, vilka ju utplundrades och nedbrändes den ena efter den andra. Säkerligen skulle möjligheterna ha varit stängda för Bäck att, som helt visst hans håg och begåvning tycktes indicera, få slå in på studiebanan, därest han ej genom att modern trädde i nytt gifte med handelsmannen och rådmannen HALLVARD HEDENBERG, hos denne sin styvfader funnit ett livligt och verksamt intresse för hans fortbildning. Ytterligare en beskyddare ägde han i sin morbroder köpmannen ANDREAS ABRAHAM BROO, som hade stora affärer på Norrland och blev en förmögen man — sina ägodelar testamenterade han senare till systersonen. Efter skolstudier i hemstaden sändes Bäck 1726 till Gefle, från vars gymnasium han 1730 med ett vackert testimonium dimitterades till universitetet i Uppsala. Här idkade han först teologiska studier under hela tre år, tydligen i akt och mening att ägna sig

¹ Icke i Gefle, såsom stundom felaktigt uppges (t. ex. i LINNÉS *Bref och skrivelser*, Afd. 1: D. 4, s. 1).

Abraham Bäck.
Original av J. STÅLBOM målat år 1740.

åt det prästerliga kallet, men snart drogs hans håg alltmera bestämt över till naturvetenskaperna och medicinen. Inom de matematiska och naturvetenskapliga facken hann han så långt, att han kunde absolvera den s. k.

examen rigorosum — han stod alltså magistergraden nära, då han helt övergick till medicinen. Det medicinska studiet, som i Uppsala länge företrätts av professorerna OLOF RUDBECK d. y. och LARS ROBERG och som på dessas höga ålderdom fört en tynande tillvaro, upplevde just vid denna tid en ny uppblostring under den unge, energiske och skicklige medicine adjunkten NILS ROSÉN (den sedermera så frejdade ROSÉN VON ROSENSTEIN), som nu begynt en mångsidig och fruktbärande undervisning i anatomi, fysiologi, praktisk medicin m. m. Under dennes ledning idkade Bäck sina medicinska studier, och under hans presidium disputerade han såväl pro exercitio 1734 som sex år senare (1740) pro gradu, sedan han dessförinnan med heder bestått den praktiska läkare-examen. Doktorsavhandlingens ämne var diagnosticeringen och behandlingen av hotande lungsot.¹ Den 18 september 1740 promoverades han till medicine doktor. Någon tid senare, i februari 1741, försvarade Bäck under eget presidium en ny dissertation, som avhandlade inhemska läkemedel och deras användning i dysenteri² och särskilt gav intressanta upplysningar om den användning, vartill dylika kommit under en rödsotsepidemi, som kort förut grasserat i Bäckes hemprovins, Hälsingland.

Tydligen var Bäck vid denna tid inställd på att om möjligt få sin framtid förlagd till den akademiska lärarbanan. Han anmälde sig också som sökande till professuren efter Lars Roberg, dock utan att göra sig några förhoppningar om att få den — han hade ju till medsökande bl. a. Carl Linnæus, som ju också lyckades erhålla den, dock som bekant först efter varjehanda stridigheter. Däremot ansåg sig Bäck nog med allt fog kunna pretendera att komma i åtanke till den adjunktur i medicinska fakulteten, som kort därefter skulle tillsättas efter Rosén, som tidigare intagit Olof Rudbeck d. y:s lärostol. Men Rosén, som tidigare haft idel lovord för sin framstående lärjunge, uteslöt honom denna gång liksom vid professorstillsättningen från förslaget, och det hjälpte ej att Linnæus uppförde honom i första rummet. Man har undrat åtskilligt över detta sällsamma beteende från Roséns sida. Man har bl. a. ifrågasatt om Rosén härvid kan ha haft i tankarna sin unge broder EBERHARD ROSÉN, som också förberedde sig för den akademiska banan, och att han först sedan denne — en framstående man även han (senare adlad under namnet ROSENBLAD) — blivit placerad i medicinska fakulteten i Lund, funnit sig åter kunna kosta på sig en viss bevågenhet mot sin forne lärjunge Abraham Bäck.³

¹ Meditationes theoretico-practicæ de dignoscenda et curanda imminente phthisi pulmonali (Ups. 1740).

² De medicamentis domesticis, eorumque usu in dysenteria (Ups. 1741).

³ Att hans inställning till Bäck med tiden ändrats framgår bl. a. av den mellan honom och Bäck senare förda brevväxlingen. Jfr härom professor ALFRED PETTERSONS minnesteckning över Abraham Bäck (Sthm 1932; Levnadsteckningar över K. Sv. Vetenskapsakad:s ledamöter, 1903), s. 2 f.

Det är ju möjligt att slikt kunde ske på en tid, då släktförbindelser och relationer ofta spelade den avgörande rollen vid tillsättning av platser. Men det ligger väl närmare till hands att — så som Erik Müller också närmast ser på saken¹ — antaga, att spänningen mellan Rosén och Linné och deras resp. anhängare alltjämt varit stark — det var ju här rent av fråga om en formlig partibildning — och att den medfört, att en man, som tidigare stått Rosén nära men som senare anslutit sig till Linné och nu klart räknades till hans falang, den ansåg sig Rosén absolut icke skyldig att släppa in i fakulteten.

Det var under dessa omständigheter som Bäck fann tjänligt att genom en utländsk resa skaffa sig möjlighet till fortsatt medicinsk utbildning, såväl teoretisk som praktisk.

Ett ganska rikt material står oss till buds, när det gäller att följa denna hans färd. Bäck var nämligen överhuvud i ovanligt hög grad en skrivandes man, och hans handskriftliga kvarlåtenskap är synnerligen omfångsrik. Huvudparten därav finnes i Karolinska Institutets bibliotek, som förvarar hela sviter av anteckningar och samlingar av skilda slag men särskilt rörande den omfattande medicinska praktik, som Bäck under jämnt ett halvt århundrade utövade.² En icke obetydlig samling Bäck-handskrifter finnes emellertid även i Ihreska handskriftsamlingen i Uppsala universitetsbibliotek (deponerad av ryttmästaren JOHAN A. IHRE å Ekebyhof), vilket sammanhänger därmed att den ena av de tvenne döttrar till Bäck som nådde mogen ålder, ANNA SOFIA BÄCK, var gift med kanslirådet ALBRECHT IHRE. När de Bäckska arvingarna sedermera — tidpunkten är icke bekant — överlämnade huvudparten av samlingen till Karolinska Institutet, måste en del handskrifter ha stannat kvar i deras ägo antingen på Venngarn eller på Ekebyhof³ — i varje fall ha de omsider hamnat på det sistnämnda släktgodset om icke förr så åtminstone 1869, då Excellensen friherre ALBRECHT ELOF IHRE, yngste son till de nyssnämnda makarna, frånträdde arrendet av Venngarn.

¹ MÜLLER, *anf. upps.*, s. 83.

² Detta material av sjukdomsberättelser av Bäck och av hans patienter, ordinationer, konsultationer m. m. (*Acta medica, Adversaria medica*) utgör ett så rikt material, att man kan undra, om ej någon publikation rörande märkligare fall — i stil med dem som utgivits av tidens store mästare, en HERMAN BOERHAAVE, en FRIEDRICH HOFFMANN D. Y. m. fl. — kan ha föresvävat Bäck. Härpå tyder också ett uttalande av Bäck i ett av de självbiografiska utkast av hans hand, som bevarats till vår tid (Ihre no. 202: A 2): »Att Han med acktsamhet skiött sina Siuka kan intagas af de i [18 överskrivet:] 21 folioBand efterlemnade Handlingar om allehanda medicinska rön, sjukberättelser, rådfrågningar och swar; som kunde blifva et godt förråd för någon som hafver insigt och tid at dem utreda. Han hade önskat sig frihet ifrån sysslor at före sin död dermed något gagna Allmänheten.»

³ Venngarn innehades av makarna Ihre på arrende, vilket sedermera övergick på sonen Excellensen frih. ALBR. E. IHRE till år 1869, då det utlöpte. Ekebyhof inköptes av kanslirådet Albrecht Ihre 1790 och har sedermera förblivit i släktens ägo.

Vad nu utrikesresan beträffar, så finnes först och främst i Karolinska Institutet en ganska utförlig, om också något ojämnt förd resejournal i 2 foliovolym¹, vidare flera volymer anteckningar från föreläsningsserier o. likn., som Bäck bevistade på skilda orter, däribland 4 mycket innehållsrika kvartvolym². En foliovolym och en kvartvolym av sistnämnda slag finnas vidare i Ihresamlingen³ — i samma utstyrelse som resedagböckerna — och smärre anteckningshäften av vetenskapligt innehåll finnas i båda samlingarna. Upplysningar av intresse ge också de brev (12 st.), som Bäck under utrikesvistelsen skrev till Linné — deras korrespondens är ju som bekant tryckt i *Bref och skrivelser af och till Linné*. Slutligen är att märka att Bäck under resans tidigare skede hade sällskap med en några år äldre vän MAGNUS CELSIUS, senare adlad VON CELSE, kungl. bibliotekarie, rikshistoriograf och kansliråd. Och även denne har efterlämnat en dagbok från sin resa⁴, vilken därtill stundom är utförligare hållen än Bäck's. Så länge resenärerna befinna sig inom Sverige, äro anteckningarna till åtskillig del så gott som identiska — de ha väl turat om att föra primäran-teckningarna och sedan skrivit rent dem tillsammans: Celsius har till och med lustigt nog skrivit in vissa partier i Bäck's journal. Först i Leiden skildes reskamraterna åt, då Celsius, vars intressen voro mera humanistiskt inriktade, redan efter en månads uppehåll fortsatte vidare till Bruxelles och Paris⁵, under det att Bäck med sina medicinska och naturvetenskapliga studiesyften räknade med ett årslångt uppehåll i Holland.

Det var som redan antytts en ung fullfjädrad medicine doktor — ännu ej fyllda 28 år — som den 8 augusti 1741 avreste från Stockholm för att, veterligen väl underbyggd men helt visst full av iver att vidga och förkovra sina insikter, bege sig ut på en långväga och långvarig vallfärd till en rad av den medicinska forskningens främsta lärosäten i Europa. Att det första målet, platsen för den första mera långvariga studievistelsen var Holland, kan icke vara ägnat att förvåna. Genom snart sagt ett helt århundrade hade Holland tagit emot unga svenskar, som vid dess lärosäten sökt fortsatt utbildning inom skilda fack, och ifråga om de unga medicinarne hade detta skett i en så betydande utsträckning, att man nästan kan säga att den svenska läkareutbildningen på högre stadium till icke ringa del rent av varit förlagd till Holland, liksom det även om den inhemska undervisning, som inom detta fack åtminstone tidvis kom till stånd (genom OLOF RUDBECK D. Ä., PETRUS HOFFWENIUS, ANDREAS DROSSANDER o. andra)

¹ Signerade Ms. 40: 1—2.

² Ms. 67: 1—4.

³ Ihre 247 och 248.

⁴ Nu i Kungl. Bibliotekets handskr.-saml., sign. M 231.

⁵ Celsius resa varade för övrigt drygt ett år; i september 1742 var han åter i Sverige.

gäller, att den tagit starka intryck av vad som därutinnan presterades vid de holländska universiteten.

Bäcks och Celsii färd går först den sedvanliga stråkvägen söderut över Södertälje — med ett uppehåll vid Vårby herrgård med surbrunn och bad, där Bäck, med den utförlighet som många resejournaler förete i början av resan, ägnar en hel foliosida åt skildringen av en springbrunn — vidare över Nyköping och Kolmården, där kolmårdsmarmorn avhandlas i anslutning till H. J. SIVERS' lilla skrift¹ om denna, som dock behandlas rätt kritiskt.² I Norrköping gästade man just den nämnde Sivers, som var pastor vid Tyska församlingen, och besåg hans naturalickabinett; det hade ju börjat bli en modesak, att snart sagt varje man med självaktning borde lägga sig till med ett dylikt, och Sivers hade redan hunnit avyttra vissa samlingar till »H^s Excell^{cc} Gref Gyllenborg» d. v. s. säkerligen CARL GYLLENBORG, som ju nu såsom kanslipresident och hattpartiets ledare stod på höjden av maktställning. Därifrån gick färden över Linköping, där domkyrkan beskådas, och Jönköping, som betecknas såsom »en wacker stad, husen äro mäst gamla, och af en besynnerl. Architectur», heter det, och den eldsvåda, som nyligen härjat slottet med tyghus, kyrka och landshövdingeboställe beröres, lämningarna av den gamla fästningen skildras o. s. v. Så passerar man Småland, och framemot gränsen till Skåne möter bokskogen och föranleder ett citat från »vår Svenske Virgilii sång»:

Tityre, tu som wilar i skygd af lommuga boken,

d. v. s. första raden i ANDERS NICANDERS översättning av Vergilii 1:a Ecloga. I Lund träda resenärerna i beröring med Linnés lärare, arkiatern professor KILIAN STOBÆUS, som nu själv en åldrad man låter en ung frände förevisa den naturaliekammare han 1735 skänkt till akademien och vilken för övrigt just i våra dagar gjorts till föremål för forskning och rekonstruktion.³ Den var inrymd i Academia Carolina, vars lokaler beskrivas. Samlingarna av insekter (och sättet för dessas konservering), av petrifikater och mineral, av orniar och ödlor förvarade i spiritus vini⁴ o. s. v. omtalas; snäckkabinettet betecknas som »rätt wackert, ehuru det ey handt til Sal. Ziervogels samling».

¹ M. HENRICI JACOBI SIVERS ... *Korte beretelse om then svenska marmoren* ... (Norrköping 1738).

² I stället för thet Auctorn inrycker om församlingen hwartil arbetarena lyda, Herodis marmortempel och rumen af Virgilio och Ausonio hwarest marmortempel nämnes, digression till Brockes och widlöftiga excuserna hade bättre tjänt införas hwad tid marmografien upfants, och af hwem; tilfället, belägenheten, samt i näiden tilstötande mineralier.

³ BENGT HILDEBRAND, *Om Kilian Stobæus och hans samlingar* (Lund 1934; särtr. ur K. Humanist. vet.-samfundets i Lund årsberättelse 1933—1934. VII), där bl. a. reseanteckningar meddelas av en annan resenär, sedermera kammarherren CARL HILLEBRANDSSON UGGIA, som just samma år, 1741, besåg dessa samlingar.

⁴ Dessa härrörde delvis ur greve CARL GYLLENBORGS samling.

Den amfiteatraliska anatomisalen, som ligger utanför naturaliekammaren, får av Celsius, som här för pennan, det betyget att den »kommer på långt när i bekvämlighet i anseende till lius och rymmighet, ej emot anatomiesalen i Upsala» d. v. s. den Rudbeckska Theatrum anatomicum i Gustavianums kupol. Mer imponerade synas de besökande ha blivit av »den wackra och complete apparätus af instrumenter i experimental physiken», som prof. DANIEL MENLÖS inköpt av MÅRTEN TRIEWALD och överlämnat till akademien. Universitetsbiblioteket, som visas av bibliotekarien mag. WOLLIN¹, »en mycket polie och affabel man», får också sitt besök — »det är ej så stort som Stockholms Bibliotheca Regia» — och åtskilliga manuskript och sällsynta tryck m. m. omtalas. Domkyrkan och dess sevärdheter skildras. Utom Stobæus besökte resenärerna professorerna NEHRMAN (EHRENSTRÅLE), den berömde juristen, samt medicine professorerna HARMENS och VON DÖBELN. Några dagar (omkr. den 20 aug.) tillbringas i Landskrona, där fästningskommendanten överstelöjtnant LANNERSTIERNA befinnes räkna släkt med Celsius. Här tar sig Bäck naturvetenskapliga intresse uttryck i examination av både växter, fiskar m. m. Den 21 augusti far man över Sundet. I Köpenhamn, som beundransvärt raskt stått upp ur askan efter den fruktansvärda branden 1728 och där det nya slottet Christiansborg befinnes präktigt och välbeläget — ehuru det för dessa starka lokalpatrioter »kommer intet up i magnificence med Stockholms» — åhöra våra resenärer några föreläsningar vid universitetet, Bäck bl. a. av medicinaren GEORG DETHARDING, varjämte de uppsöka botanices och medicinæ professorn »Buckwal» d. v. s. JOHANNES BALTHAZAR DE BUCHWALD. I de i detta fall bevarade primäranteckningarna får denne betyget »slät Botan[icus]», vilket i renskriften mildras till: »Lärer wara bättre Anat[omicus] än Botanicus», och förklaringen till det ofördelaktiga omdömet ges också: »Linnæi Skriffter hade han intet hört af». Och det är verkligen ett faktum, att Buchwald icke har något gloriöst namn i den danska botanikens historia: CARL CHRISTENSEN framhåller i sitt bekanta verk², att B., som verkade just i de år, då Linné nådde sin högsta berömmelse, har stor andel i att den store reformatorns tankar så sent vunno insteg i Danmark. Besöket i Köpenhamn är tämligen knapphändigt skildrat av Bäck, som tydligen stannat vid en del conceptanteckningar och aldrig givit sig tid att utarbeta någon mera fullständig redogörelse. En sådan ger däremot Celsius, som utförligt skildrar varjehanda, sålunda bl. a. ett besök i Bibliotheca Academica, som — i likhet med flera andra oersättliga samlingar — till väsentlig del gått förlorat i branden och nu var inhyst i Trinitatiskyrkan med Rundetaarn. I Kungliga Biblioteket, som haft ett lyckligare

¹ JONAS WÄHLIN, f. 1699, akademi-bibliotekarie 1740—44, sistnämnda år teol. professor, slutl. domprost, † 1777.

² *Den danske Botaniks Historie*, I (Khvn 1924), s. 64 f.; 2 (1924—26), s. 39.

öde, sammanträffade man med själve HANS GRAM, den lärde historikern, k. bibliotekarie och geheimearkivarie, vars eget »stora och selecta Biblioth[ek]» också nämnes. Även HOLBERG får i sin bostad mottaga de tydligen rätt företagsamma resenärernas uppvaktning. Han nämnes professor men är befriad från föreläsningar och handhar såsom räntmästare (qvæstor) universitetets ekonomi — för övrigt ett uppdrag, som han skötte på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. »Han passerar här allmänt för en philosoph», skriver Celsius, »man förtalar och man berömmar honom», och han tillägger härvid även ett ord om en — också från andra håll¹ bestyrkt — motsättning mellan Holberg och Gram: »Man sade mig at han ej skall hafwa Grammens approbation, och vice versa Grammen ej hans.» Även Bäck ger en antydning i samma riktning, när han annoterar, att Gram »betygade sitt missnöye öfwer tidsens gout i narri &c. (mente Hollberg, med hwilken han ock eljest intet war Contant)». Vid här ifrågavarande tidpunkt torde dock förhållandet mellan de två lärde ha varit långt bättre än tidigare.² — Av de helt få svenskar våra resenärer råkade märkes pietisten SVEN ROSÉN, som vistades här, sedan han efter fleråriga religionsprocesser i jan. 1741 dömts till landsflykt; han ärnade nu bege sig till Hamburg.³

Från Köpenhamn ha de tvenne reskamraterna den 27 augusti enligt gamla stilen (den 7 sept. enl. nya) begivit sig till Helsingör, som ju på denna tid utgjorde ett centrum för de nordiska ländernas samfärdsel med utlandet. Efter vissa misslyckade försök att finna en holländsk skeppare, som ville taga dem som passagerare, gå de söndagen den 30 aug. ombord på en svensk galliot, förd av en skeppare från Karlskrona. Bäck har icke

¹ Jfr härom t. ex. C. PALUDAN-MÜLLER *Dansk Historiografi i det 18de Aarhundrede i* [Dansk] Hist. Tidsskrift, R. 5: Bd 4 (1883—84, s. 1—188), s. 76 f., där det bl. a. heter: »Man har talt meget om Fjendskab mellem disse Mænd. Jeg vil gjerne tro, at deres høist forskjellige Naturer og Retninger aldrig vilde have tilladt dem at blive nærmere Venner, og at Grams Deltagelse i Rostgaards smaalige Forfølgelse imod Peder Paars, hans Hovedrysten over Holbergs Komadieskriveri, ligesom dennes Spot over lærd Pedanteri, hvorved han dog ikke udtrykkelig pegede til Gram eller nogen anden have en Tid lang sat dem paa en spændt Fot imod hinanden. Men naar jeg tilbageviser al uhjemlet Anekdotkram, som den ene Litterator skriver ud efter den anden, kjender jeg kun en eneste bitter og haanlig Ytring mellem dem, og det netop af Gram imod Holberg i et Brev til den hamburgske Lærde J. A. Fabricius sex Aar yngre end den Rostgaardske Sag. Jeg kjender ingen saadan personlig Ytring af Holberg mod Gram» etc. Jfr vidare G. BRANDES, *Ludvig Holberg* (Kbhv 1884), s. 80 f.; FRANCIS BULL, *Ludvig Holberg som historiker* (Kra 1913), s. 42 f., 71 m. not 3, 98 f., 110 not 2, 155 f. o. s. v.

² Jfr F. BULL, *anf. arb.*, s. 118 med där nämnd litt.

³ Om Rosén, som ju var broder till Nils och Eberhard Rosén, nämner Celsius bl. a., att han »skaffat sig bekantskap hos konungens Lit^o Medicus Doctor Carl, som äfven är Pietist och skrifwer än Medicinska goda, än Theologiska phantastiska böcker», och vidare att Rosén »håller sig för en martyr och är incorrigibel, säjandes sig vara altid hel glad och förnögd til sinnes». Jfr vidare E. LINDERHOLM, *Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism* (Upps. 1911, akad. avh.), passim, bl. a. s. 340 ff. (förhör o. rättegångar), 389 (domen), 412 ff. (förpassningen ur riket, uppehållet i Danmark m. m.).

gjort några anteckningar om själva sjöresan, vilket dock ej behöver tyda på någon mindre tillfredsställande kondition, ty vädret tycks ha varit gynnsamt. Celsius däremot annoterar ett och annat, om hur »Schagern» passerar den 31 aug., om hur man den 3 sept. i frisk vind ute på Nordsjön blev något alarmerad, när man såg en främmande brigantin sätta kurs på fartyget — man får här ihågkomma, att Sverige den 28 juli förklarar Ryssland krig och att fientligheterna börjat just i slutet av augusti — och skepparen fann rådligast att hissa holländsk flagg. Man upptäckte emellertid snart, att det var en fredlig »Hamburgare, som ernade sig till Engeland». Den 5 sept. passerar man inloppet vid Vlieland, påföljande dag begagnar man sig av floden och når fram till en plats på $\frac{1}{2}$ mils avstånd från Amsterdam, där fartyget »stodnade på Moddern». Våra resenärer läto emellertid på båt frakta sig över till staden.

Och här begynna åter Bäck's reseanteckningar i ett nytt avsnitt av dagboken. Måhända kan det då anses signifikativt, att de första notiserna gälla en del diskussioner som han för med en apotekare-gesäll om vissa läkemedels beredning — jag menar betecknande så till vida som de vittna om det synnerligen livliga intresse, som Bäck ägde för alla farmakologiska spörsmål, ett intresse, som tydligt avspeglar sig på många sätt: i denna hans resedagbok, i hans övriga handskrivna samlingar, i hans bibliotek¹ med en stor samling farmakopéer o. s. v., men som knappast blivit tillbörligen uppmärksammat, liksom även de betydande insatser han senare gjorde för utarbetandet av en ny svensk farmakopé, på sina håll blivit väsentligen undervärderade.² Det förtjänar emellertid nämnas, att han också i de summariska självbiografiska anteckningar han efterlämnat, från Amsterdambesöket omnämnt just »Pharmacopolia instructissima». Anteckningarna från detta uppehåll i Amsterdam äro helt kortfattade och innehålla huvudsakligen beskrivning på ett par levande djur, som Bäck nu tydligen skådade för första gången, nämligen en dromedar, som »kom öfver ens med Linnæi beskrifning öfver pecora» i *Systema naturæ*, och en Rhinoceros, som förevisades på den just pågående höst-kermessen i Amsterdam; denna sistnämnda best, som förekommer på flera ställen i Bäck's dagbok (se nedan), väckte också Magnus Celsii intresse till den grad, att han i sin dagbok avtecknade dess huvud både framifrån och från sidan. Emellertid framgår av andra källor³ att man sammanträffat med professor JOHAN BURMANN, Linnés gynnare och vän, som var professor i botanik vid Collegium illustre och chef för botaniska trädgården och som demonstrerat denna med dess vackra orangerie för våra resenärer. I självbiografien omnämner Bäck också — utom besök på de synnerligen instruktiva apoteken, som vi nyss hörde —

¹ Detta såldes på auktion i Stockholm den 9—19 dec. 1793 enligt tryckt katalog.

² Jfr härom bl. a. ALFR. PETTERSSON, *Abraham Bäck* (Sthlm 1932) s. 22.

³ Bl. a. skildringar i samband med ett senare besök, som gälla detta första (se nedan).

även besök å sjukhus liksom även å Theatrum anatomicum. Den 26 september reste man över till Leiden, som ju särskilt för Bäckes del skulle bli platsen för det första mera långvariga studieuppehållet. Påföljande dag inskrevos båda resenärerna hos Rektor, juris professor J. C. RÜCKER, vid universitetet.

Bernhard Siegfried Albinus.

Mezzotint av J. J. HAID efter målning av C. DE MOOR.

(Ur: BRUCKER-HAID, Bildersaal berühmter Schrift-steller, Dec. 5, 1746.)

Här hade visserligen den store Boerhaave, som genom decennier varit hela Europas medicinska lärofader¹ och som ju haft så stor andel i att Linnés Hollands-vistelse blev av en så avgörande betydelse för hans framtid och för hela hans livsgärning, i september 1738 vid 70 års ålder gått ur tiden. Men där fanns ännu en rad av frejdade forskare och lärde i full verksamhet, och flera av dem hade tillhört den krets av intresserade och

¹ ALBR. VON HALLER t. ex. nämner honom »communis Europæ sub initia hujus seculi Præceptor» (Bibliotheca anatom., I, s. 756).

verksamma gynnare och vänner, som Linnæus haft lyckan att vinna och som på ett så oegennyttigt, mången gång rent rörande sätt tagit sig an den unge svensken. Det finns all anledning anta, att de också med sympati mött den nu anlände unge medicine doktorn, som kunde åberopa sig på en så nära förbindelse med Linnæus. Inom medicinska fakulteten märktes först och främst den framstående BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS¹, som redan gjort sig ett namn genom förträffliga arbeten i osteologi och anatomi. Tillsammans med Boerhaave hade han utgivit Vesalii Opera omnia; vid tiden för Bäck's ankomst till Leiden arbetade han på en edition av Eustachii berömda Tabulæ anatomicæ med förklaringar, ett arbete varom han berättar åtskilligt för Bäck. Och senare skulle han vinna en utomordentlig ryktbarhet genom en serie av egna anatomiska planschverk, utförda i samarbete med den berömda kopparstickaren WANDELAAR och ännu i den dag, som är, erkända såsom mästerliga. Bäck's lärofader NILS ROSEN hade åtnjutit hans undervisning under sin vidsträckt utländska studieresa (1728—31)², och att Bäck själv i största utsträckning frekventerat hans lärosalar framgår med all tydlighet av hans omfattande anteckningar: redan i slutet av september 1741, alltså omedelbart efter ankomsten till Leiden, har han tydligen anmält sig till tvenne kollegier för Albinus, det ena i anatomi och det andra i fysiologi. Det förra har börjat med osteologi, varvid Albinus bl. a. vid behandlingen av benbyggnadens utveckling hos fostret — ett ämne, som han för övrigt behandlat i ett arbete utgivet några år tidigare³ — får tillfälle att kritisera det otillräckliga och otillförlitliga material, varpå en föregångare på detta forskningsområde THEODOR KERCKRING fotat sin behandling av samma ämne⁴; detta hade han nämligen helt enkelt köpt för stora penningar (2000 floriner) av professor FR. RUYSCH i Amsterdam — som tillverkade anatomiska preparat i stor skala — och tydligen blint trott på säljarens uppgifter beträffande ålder m. m. På nyåret 1742 har Albinus i Theatrum anatomicum hållit föreläsningar i anslutning till anatomiska dissektioner och demonstrationer, vilka tydligen utförts med stor omsorg och gått långt i

¹ Albinus var född 1697 i Frankfurt a. d. Oder, men kom redan 1702 till Leiden med sin fader BERNHARD A., som då kallats till medicine professor därstädes, blev efter medicinska studier i Leiden och Paris redan 1719 kallad till lektor i anatomi och medicin i Leiden och efterträdde två år senare (1721) sin fader såsom professor i anatomi och kirurgi; död i Leiden 1770. Om honom se vidare *Nieuw Nederlandsch biografisch Woordenboek*, D. 4 (1918), sp. 22 ff. med där anförd litt., särskilt G. C. B. SURINGAR's upplysande teckning *De school van Bernhard Siegfried Albinus* i Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, R. 2: Jaarg. 3 (1867): Afd. 2, s. 1—21.

² J. FLÖDERUS, *Parentalia ... Dom. Nicolao Rosén à Rosenstein ... oratione funebri facta* (Ups. 1775), s. 25.

³ *Icones ossium foetus humani; accedit Osteogeniae brevis historia*. Lugd. Bat. 1737.

⁴ Om denne (f. 1640, † 1693, läkare i Amsterdam, från 1678 storhertigens av Toskana resident i Hamburg, betydande anatom) se *Allg. deutsche Biographie*, Bd 15 (Lpz. 1882), s. 626.

detalj. Kollegiet i fysiologi, vilket också som nämnt började hösten 1741, synes ha pågått även under större delen av år 1742 att döma av de omfattande anteckningar som Bäck härunder gjort; dessa göra det ju också uppenbart, att han själv lagt synnerlig vikt vid denna undervisningskurs. Vid densamma ha tydligen demonstrationer av preparat förekommit i stor utsträckning: universitetet hade erhållit en rik samling sådana efter den framstående anatomen J. J. RAU († 1719), över vilken samling just Albinus utarbetat en tryckt katalog, och själv hade han ej underlåtit att upplägga egna samlingar, som senare kommo att utöka detta material.¹ Det kan också konstateras, att Bäck livligt intresserat sig för preparerings- och konserveringsmetoder och detta såväl i fråga om naturhistoriska samlingar som särskilt beträffande anatomiska preparat. Det framgår bl. a. av de iakttagelser han gör och den litteratur han anför, och i ett brev, som i koncept förefinnes i resedagboken och som snarast torde vara skrivet till EWALD RIBE, arkiater och preses i Collegium medicum, nämner han, att han visserligen åtminstone ditintills ej kunnat skaffa sig själv så många præparata Anatomica i brist av tid och penningar »af båda har jag nog användt» — men han har dock, som han säger, »hunnit så långt, at jag wet hwad goda Præparata äro, samt vägen at komma til dem.» — I mars 1742 har han ytterligare börjat ett Collegium chirurgicum under samme handledare. Att Bäck synnerligen högt skattat Albinus, som enligt hans uttalande i självbiografien »skarpsinnigt och solidt utlade anatomen och fysiologien», framgår ju tydligt redan av vad här anförts om hans tränga iver att utnyttja hans undervisning — det kan tilläggas, att han också nämner honom »summum sui ævi Anatomicum», ett epitet, som även tillagts Albinus från flera andra håll.² Hans rangplats särskilt inom den beskrivande anatomen får anses allmänt erkänd.

En annan dugande lärarkraft inom medicinska fakulteten var HIERONYMUS DAVID GAUBIUS³, sedan 1734 professor i kemi och medicin och högt uppburen som undervisare. Han hade ett utmärkt anseende såsom kemisk forskare och ej mindre som läkare — kejsarinnan Elisabet av

¹ Se härom SURINGAR, *anf. upps.*, s. 12 f.; Celsius, som beskriver honom såsom »en man af wackert anseende» [dvs. utseende], nämner också, att »han har en ganska anseelig samling af preparatis anatomicis och nästan mera och curieusare, än som finnas in instructissimo Theatro anatomico Leidensi».

² Sålunda kan erinras om att HALLER i sin nyss nämnda anatomiska bibliografi betecknar Albini period som »Anatomes perfectio».

³ GAUBIUS var född i Heidelberg 1705, men kom tidigt till Holland, där han efter studier i Harderwijk och Leiden blev med. dr 1725, efter utrikesresor m. m. lektor i kemi i Leiden 1730 och professor i kemi och medicin 1734, tjänstefri 1775, † 1780; se vidare M. SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, D. 1—2 (Leiden 1829—32), passim, särsk. D. 2. Toevoegselen etc., s. 191 ff.; W. P. JORISSEN, *Het Chemisch Laboratorium der Universiteit te Leiden* (Leiden 1909), s. 40 ff.

Ryssland sökte locka honom över till sitt hov som livmedicus, men han avböjde. Bäck omtalar honom, om jag minns rätt, blott helt i förbigående på något enstaka ställe i resejournalen, men nämner honom i självbiografien bland sina lärare. Och att han åtnjutit hans undervisning och det i avsevärd utsträckning framgår av hans utförliga anteckningar från ett av Gaubius givet Collegium chemicum 1741—42.¹ Till grund för detta låg Boerhaaves *Elementa chemiæ*, och ett parti upptas av en serie valda 'Processus' — vi skulle väl säga laborationer och experiment — i anslutning till Tom 2 (Pars 3) av nämnda verk. Huruvida i samma volym förekommande anteckningar 'De multo Pharmacognosiæ in Medicina usu' tillkommit under Hollandsvistelsen — i vilket fall de väl närmast äga samband med Gaubius — har jag ej haft tillfälle att närmare undersöka. Magnus Celsius, som tydligen ej uteslutande höll sig till humanisterna — den klassiske filologen och historikern HAVERKAMP, greken HEMSTERIUS, orientalisten SCHULTEN m. fl. — hörde Gaubius föreläsa över Boerhaaves Aphorismer i Laboratorium Chymicum och ger härvid också en skildring av hans tydligen ej alltför imponerande apparition: »Han war en liten osynlig [det vill väl snarast säga: oansenlig] karl, nästan som prof. Roberg.»

Av medicine professorerna är slutligen att nämna HERMAN OOSTERDIJK SCHIACHT², professor i praktisk medicin (*Medicinae ut et Collegii practici professor*) sedan 1719 och nu tämligen till åren. Han opererade och höll kliniska föreläsningar på Nosocomium (*Caecilia Gasthuis*), där han tidigare i 10 års tid arbetat sida vid sida med Boerhaave. Han utövade en mycket ringa författarverksamhet, men hans föreläsningar voro uppskattade och eftersökta, och Bäck har åtminstone i viss utsträckning bevisat dem. Enligt vad Celsius berättar, höll professorn också för obemedlade sjuka ett slags poliklinik i sin bostad kombinerad med klinisk undervisning. »Han raisonnerade något öfwer deras sjukdom, sade hwad borde föreskrifwas och gaf dem straxt et recept. Det gick tämmelⁿ fort med delibererande och receptskrifwande. Han hade wäl före 12 a 18 st. om timan», påstår Celsius.

Utanför fakulteten stod numera Dr. GERARD VAN SWIETEN, vars omsorgsfulla skötsel Linné ju enligt egen utsago hade att tacka för att han med livet kom ifrån sin svåra sjukdom våren 1738. van Swieten hade av religiös intolerans — han var katolik — blivit berövad sin rätt att som docent föreläsa vid universitetet. Vid sidan av en omfattande läkarpraktik

¹ I Karol. Insts bibl. ms. 67: 2, s. 75—248.

² Om denne, som var född i Amsterdam 1672, med. dr. den 6 juli 1693 och fil. dr. samma dag, stadsläkare i Leiden omkr. 1695, professor i praktisk medicin 1719, lärjämte i teoret. medicin 1721, † 1744, se bl. a. SIEGENBEEK, *anf. arb.*, D. 1—2 passim, särsk. D. 2, *Toevoegselen etc.* s. 181; SURINGAR i *Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde*, R. 2: Jaarg. 2 (1866): Afd. 2, s. 207 ff., 213 ff.

arbetade han nu på det verk, som skulle grundlägga hans ryktbarhet, hans *Commentarius* över Boerhaaves Aphorismer. 1:a delen kom ut just nu, och fullständigt publicerades verket i 5 delar 1742—72 och upplevde en mångfald upplagor och översättningar till olika språk. För Bäck berättar van Swieten åtskilligt om detta sitt arbete, vilket, som han betonar, ej är

Gerard van Swieten.

Mezzotint av J. J. Haid efter målning av LEUPOLD.

(Ur: BRUCKER-HAID, Bildersaal berühmter Schrift-steller, Dec. 5, 1746.)

identiskt med något av Boerhaaves egna collegier, ehuru han tack vare tachygrafi [snabbskrift] äger dessa i fullständigare uppteckningar än någon annan. Högt prisar han lärofaderns utomordentliga undervisning och skattar sig lycklig att i 20 års tid ha fått följa den¹ — han har ju själv också

¹ Vad han sålunda meddelar Bäck stämmer väl överens med hans uttalande i *Præfatio* till *Commentarius*, Tom I: »Rara certe felicitate mihi contigit, forte unica, viginti fere annorum spatio magni Boerhaavii institutionibus frui, tam publicis quam privatis; nec defuit occasio consulendi magistrum, si quid minus recte percepissem».

blivit betecknad som Boerhaaves mest frejdade lärjunge. Jag erinrar om att van Swieten få år därefter blev kallad till Wien som kejsarinnan Maria Teresias livmedikus och att han där ju kom att utöva en verksamhet av utomordentlig betydelse som reformator av universitetsundervisningen i Wien och organisatör av sjukvården och medicinalväsendet i Österrike. När han år 1747 kallas till ledamot av vår svenska Vetenskapsakademi såsom representant för anatomen, så sker detta bl. a. därför att han av akademien räknades till de »vittre män», med vilka akademien trodde sig genom någon av sina ledamöter kunna uppehålla skriftväxling, och den svenske korrespondenten var i detta fall förklarligt nog Abr. Bäck.¹ Ett brev från van Swieten till Bäck, dat. 17/11 1750², ger vid handen, att Bäck bl. a. konsulterat honom rörande konung Fredrik I:s sjukdom.

Bäck har också medhunnit att åtminstone emellanåt bevista föreläsningar i fysik av professorerna VAN 'S GRAVESANDE³ och VAN MUSSCHENBROEK⁴, båda som bekant framstående män och ivriga anhängare av NEWTONS läror på en tid, då dessa ännu på sina håll mottogos med misstro. Musschenbroek föreläste bl. a. om vågar och vikter, och möjligen är det i anslutning här till som Bäck i det förutnämnda brevkoncept, som jag antagit gälla arkiatern Ewald Ribe, berättar, att han på adressatens uppmaning sysslar med en »jemnförelse emellan Medicinal och andra vikter, som här brukas.»

Livliga förbindelser har Bäck tydligen även knutit med medicine doktorn och rådsledamoten JOHAN FREDRIK GRONOVIVS, tillhörande den frejdade lärdomssläkten och som bekant en av Linnæus' allra främsta vänner och gynnare — det var ju han som tillsammans med engelsmannen Dr. LAWSON bekostade tryckningen av första upplagan av *Systema naturæ*, som i sitt hem visade Linnæus den största gästfrihet och under den rastlösa verksamhet denne utvecklade under Hollandsvistelsen stod honom bi på det mest storartade sätt: det är om honom Linnæus i december 1736

¹ Se K. Sv. Vetenskapsakademien. *Personförteckningar 1739—1915*, utg. av E. W. DAHLGREN (Sthm-Upps. 1915), s. 105 ff.

² I Karol. Inst:s bibl., ms. no 61.

³ WILLEM JACOB VAN 'S GRAVESANDE, f. 1688, prof. i matematik o. astronomi vid Leidens univ. 1717 och jämväl i filosofi från 1734, † 1742.

⁴ PIETER VAN MUSSCHENBROEK, f. 1692, beklädde successiva flera lärostolar i skilda ämnen (filosofi, matematik, medicin, astronomi) vid nederländska universitet, från 1740 prof. i Leiden, † 1761; 2:a uppl. av hans *Elementa physicæ conscripta in usus academicos* utkom just 1741, och detta arbete utgavs sedermera i svensk översättning med anmärkningar av SAMUEL KLINGENSTIERNA under tit.: *Inledning til naturkunnigheten* (Sthm-Ups. 1747). — När Bäck under sin fortsatta resa i sin korrespondens med J. F. GRONOVIVS (om denne jfr nedan) lämnat meddelanden särskilt avsedda för Musschenbroek, så låter denne genom Gronovius framföra sina tacksägelser och sin önskan »to be more acquainted with» Bäck, när denne, som de holländska vännerna hoppades, på sin hemresa åter besökte Leiden (J. F. Gronovius till Bäck 28 jan. 1743; Karol. Inst:s bibl., ms. no. 61).

i brev till OLOF CELSIUS D. Ä. berättar, att han »arbetar dag och natt åhr ut och in med correcturer av mina verk, och gör sig där igenom, som han tycker, merit.»¹ Bäck synes särskilt på våren och sommaren 1742 ofta nog ha varit tillsammans med Gronovius. I hans rika bibliotek får han tillgång till dyrbara naturhistoriska verk, i hans trädgård examinerar han växter, och han gör också studier i Gronovii rika och av Linnæus så beundrade herbarium vivum, av vilket han ger en liten beskrivning: växterna äro ordnade efter Boerhaaves system, men Gronovius »sade sig önska hafwa dem efter Linnæi method», mossorna äro rangerade efter DILLENII nya metod och »gramina» efter RAVI. Ett särskilt intresse påfordrade herbariet av de växter från Virginia, som tillställts Gronovius av engelsmannen JOHN CLAYTON² därstädes och som utgjorde materialet för Gronovii verk *Flora Virginica*, varav 1:a tomen utkommit 1739³ — Bäck erhåller nu denna av författaren »äntå 2 Exemplar». I samband härmed lämnar Gronovius Bäck en redogörelse för hur detta verk kommit till stånd, vilken relation synes kunna förtjäna att återges, ehuru den innehåller åtskilligt förut bekant. Den lyder:

»När Catesby⁴ var i Virginia, och observerade samt beskref örterna uti Claytons trädgård, blef Clayton så intagen af kiärlek för Botanica, at han sade sig wilja kiänna alla örter på den orten förr än han måtte dö. Således begynte han läsa Latin och öfversända åtskilliga örter til sina wänner i England. Äntel. utbad han sig af Catesby anwisning på någon Botanicus, til hwilken han måtte få sända Virginiae plantas, och få til baka namnen. Catesby berättade sig weta två allenast, at föreslå, Dillenium och Gronovium. Dillenius excuserade sig med sina många sysslor. Gronovius tog gierna emot denna Posten. Och sände til Clayton Linnæi Genera, och Flora Lapponica. Af hwilka han i en kort tid så ansenl. profiterat, att han, såsom Gronovius mente, bättre förstår Linnæi Method än någon annan. Han finner sig sielf nu i namnen. Tillförenne hafwer jag sedt hos H^r Gronovius, en Charta öf[we]r Virginia, och de Platsar utmärkte, hwarest han botaniserat.»

När Bäck senare i England får tillfälle att sammanträffa med CATESBY, har denne förmodligen bekräftat riktigheten av Gronovii framställning och

¹ LINNÉS *Bref och skrifvelser*, Afd. 1: D. 5, s. 258; jfr även de roande belägg, som professor ROBERT FRIES i sin skildring av *Linné i Holland* Linné-Sällsk:s Årsskrift, 1919, s. 141 — 155, s. 144 f. givit på Gronovii osjälviska mödor för Linnés räkning.

² Om denne (f. 1693, † 1773), som var son till »the attorney-general» i Virginia, se vidare *Dictionary of national bibliography*, ed. by L. STEPHEN, vol. II (Lond. 1887), s. 13. (Här talas sållesamt nog om »the celebrated Swedish naturalist» J. F. Gronovius!)

³ T. 2 utkom 1743; i brev till Bäck av den 31 mars 1744 omtalar Gronovius sina förberedelser för en 3:e tom, som dock ej tycks ha utkommit; en ny upplaga av verket utgav Gronovii son LAURENTIUS THEODORUS 1762.

⁴ MARK CATESBY, den bekante engelske naturforskaren, företog mellan 1710 och 1726, delvis på bekostnad av Sir HANS SLOANE, två långvariga och vidsträckta resor i Amerika; sina forskningsresultat nedlade han i sin berömda *Natural history of Carolina, Florida, and the Bahama Islands* Lond. 1731—43, och flera gånger omtryckt).

supplerat denna med en upplysning om CLAYTON: »Han är Planterare, men förmögen.»

Gronovii övriga rikhaltiga samlingar av naturhistoriska föremål äro förklarligt nog också föremål för Bäck's intresse. Ena gången antecknar han, att han »såg och fick til skiäncks caudam Viperæ Americanæ Caudisonæ» [d. v. s. stjärten av en skallerorm]; den hade jämte ett par gifttänder av samma djur sänts Gronovius just av Catesby. »Des Construction, och huru han skallrar, är artig.» En annan gång skickar Gronovius efter honom, då han kommit över en sällsynt fisk, som de då examinera tillsammans. Han redogör också för Gronovii metod att konservera fiskar för sin samling. »Han separerar med saxen halfwa fisken med skinnets och något af kiöttsidan, hela fenorna, stjärten. samt utspänner och fäster med nålar på et bräde. Låter det tillika med bröstfenan, gumpfenan, torckas 1 el' 2 dagar. Wänder då kiöttsidan emot solen, hwilken han sedan torckad skiljer ifrån huden, och fäster huden med hufwudet och fenorna på papper, såsom man plägar fastklistra örter.» — Den som i Linnean Society haft tillfälle att se vad vi väl få kalla Linnés Ichtyarium — fisk-herbarium vore ju en något barbarisk beteckning — vet, att Linné praktiserat en liknande metod.

Åtskilliga intressanta ting, som Gronovius berättar, finner Bäck värda att antecknas i resejournalen, så t. ex. — utom den redan anförda relationen om Clayton — varjehanda angående den upprörande behandling, för vilken till Surinam utsända läkare ofta nog utsattes från den holländske guvernörens sida, och de risker de löpte av det osunda klimatet. Vi erinra oss, hurusom Linnæus 1737 lyckligtvis avböjde denna honom erbjudna plats, men hur hans »förtrogne vän» JOHAN BARTSCH från Königsberg antog densamma, reste dit ut och avled några månader efter sin ankomst.¹ Nu har svensken TIBURTIUS KIELLMAN, som 1739 promoverats till medicine doktor, rest dit ut, och Bäck antecknar, att han har goda underrättelser om hans välbefinnande. Men Gronovius är tydligen upprörd över att Kiellman »gått til Surinam utan at säya honom något therom», ty »de som komma på den orten utan at haf[w]a recommendationer med sig, måste dö.» Och som skäl för denna lugubra spådom anger han det sätt, varpå de, tvärt emot i Holland gjorda förespeglingar, strandsättas av guvernören i fråga om förplägnad och tjänare. Att något dylikt skulle ha drabbat Kiellman torde man dock sakna grund att anta, men efter ett par år dukade han under för en klimatfeber.²

Joh. Fred. Gronovius är tydligen den av Bäck's holländska vänner, med vilken han, sedan han lämnat Holland, bäst upphållit kontakten: såväl under senare skeden av sin resa som sedermera efter hemkomsten har han

¹ Jfr FRIES, *Linné*, D. I, s. 238.

² SACKLÉN, *Sveriges läkare-historia*, Afd. 2: 2, s. 551.

sänt Gronovius meddelanden av skilda slag och i sin tur från denne mottagit underrättelser om vad sig i Hollands lärda respublica tilldragit.¹

Även med ABRAHAM GRONOVIVS², en bror till Johan Frederik, har han sammanträffat. Denne var universitetsbibliotekarie och klassisk filolog, ehuru i senare egenskapen icke så betydande som vare sig sin fader JACOB eller sin farfader JOHAN FREDERIK D. Ä. Magnus Celsius, som ju hade anledning att fråssa i Leiden-bibliotekets rika skatter, har mycket att förtälja om denne och hans institution. Bäck hade ju delvis andra intressen, men han fick beskåda vad Celsius trots försök aldrig fick se, nämligen Gronovii eget kostbara bibliotek. Vid detta tillfälle berättar Gronovius på tal om de stora brevsamlingar han också ägde, att han hade brev från drottning Kristina till farfadern Johan Frederik d. ä. »och andra, hvaraf orsaken til hennes affall ifrån Lutherska religionen, klarligen skulle synas.» När Bäck begärde att få se något av dessa brev, gjorde han emellertid undanflykter.

Bland förgrundsgestalterna inom professorskåren märktes ju även ADRIAAN VAN ROYEN, som egentligen borde ha omtalats redan vid behandlingen av de medicinska professorerna — för hans framstående ställning som botanist glömmar man kanske alltför lätt, att han dock, liksom ju fallet var med Linné, hörde hemma i medicinska fakulteten: efter Boerhaaves avgång 1738 vilade undervisningen i praktisk medicin till åtskillig del på honom, ehuru det får sägas att hans intresse för denna del av uppgiften alltmer fick vika för botaniken. Vi påminna oss att även van Royen stått Linnæus synnerligen nära: han hade ju engagerat denne att under sitt uppehåll i Leiden 1737—38 lämna sitt personliga biträde vid den reorganisation och omrangering av botaniska trädgården, som van Royen då påbörjat. Uppenbarligen ha hans vänskapliga känslor gentemot Linnæus fortbestått i oförminskad grad, och lika påtagligt är att han med största välvilja mottagit den med Linnæus så nära llerade Bäck. I brev till Linnæus prisar denne också van Royens tillmötesgående:

»Hr Professor Royen gör mig mångfaldig grace thermed at jag intet allenast har fritt at gå i Academi-trädgården, när mig behagar, utan ock i Hybernaculis bese hwad mig hälst lyster. Om han wet, at thermed Herr Professorn, såsom min gynnare, nöije sker, så tror han sin benägenhet intet wara illa använd.»³

¹ I Karol. Instis bibl. ms. no. 61 finnas 8 brev från Gronovius till Bäck från åren 1743—56; senare har Bäck också trätt i förbindelse med Gronovii son Laurentius Theodorus G., som vid tiden för B:s Leiden-vistelse ännu var en 11—12 års pilt.

² Född 1695, bibliotekarie vid Leidens univ.-bibliotek från 1741 till sin död 1775; om honom och hans institution se vidare P. C. MOLHUYSEN, *Geschiedenis der Univ.-bibliotheek te Leiden* (Leiden 1905), s. 37 ff.

³ LINNÉS *Bref o. skrifulser*, Afd. 1: D. 4, s. 3.

Själv demonstrerar professorn trädgårdens rariteter, så t. ex. vad van Royen betecknade som »insigne ornamentum hujus horti», den åldriga Chamærops, som kommit till Leiden redan under den första botanices-professorns, CAROLUS CLUSIUS' tid — denne dog 1609 vid 84 års ålder — och som beräknades vara ca. 160 år gammal. Hos Bäck, som ju vet att det här gäller en dvärgpalm-art, framkallar åsynen av detta exemplar en reflexion, hurusom »Nota characteristica af längd eller korthet är bedrägelig [in] regno vegetabili, ty denna Palma war goda 6 al[na]r hög öf[we]r den delen som i jorden stod». Bäck får också tillfälle att examinera växter, som han ej tidigare haft tillfälle att skåda, och ibland kan han supplerera och korrigera beskrivningar hos Linnæus, där denne t. ex. blott haft dåliga herbarieexemplar o. likn. att bygga på. Sändningar av frön och växter iordningställas för Uppsala-trädgården o. s. v.

Så småningom tycks Bäck ha kommit på en ganska förtrolig fot med van Royen, som rätt öppenbjärtigt berättar varjehanda saker och ting för honom. Så skildrar han oförbehållsamt det »grufweliga» arbete och de svårigheter han själv haft i fråga om trädgården, särskilt med hänsyn till Boerhaave, som ju tidigare förestått den — i 20 års tid för övrigt — och då rangerat den efter sitt botaniska system, hur han måst göra Boerhaave föreställningar »thet omöyelig[igt] wore fortfara med des method, som är av Raij och Tournefort componerad, samt med specierum determinatione, efter äntel[igen] et immensum chaos skulle blifwa. Men at han dock intet dristat sig följa Linnæum i alt, efter det skulle hetat, at han wille mocqvera sig öfwer Boerhaave.»

Han kommer också in på frågan om förhållandet mellan Linné och CLIFFORD bl. a. med hänsyn till den dugande Hartekamp-trädgårdsmästaren DIEDRICH NIETZELS avgång ur Cliffords tjänst för att bli akademi-örtagårdsmästare i Uppsala. (Thore Fries har ju berört denna fråga, som han dock anser sig böra lämna oavgjord.) På tal om sin egen undermåliga trädgårdsmästare yttrade sig van Royen enligt Bäckes referat sålunda:

»Han sade at Prof. Linnæus hade fått härifrån den bästa Trädgårdsmästaren i hela Holland, och at sedan han borto war, är alt i confusion i H^r Cliffords trädgård. At derutaf äro de cruditates som Cliffort hafwer mot Linnæus. At Trädgårdsmästaren hade rest bort emot Clifforts wilja.¹ At om Linnæus ther til orsak warit, så är thet intet särdeles wel giordt emot sin Gynare. Ehuruwel, tillade han, Linnæus led mycket hos Clifford, och war såsom en fänge. Han nödgades arbeta, när han trött war; han fick ej arbeta när han wille, och hade begynt. Hwarföre thet halfwa året eller mer, som han hos Professorn [d. v. s. van Royen] war, och lefde på hans bekostnad, tyckte Linnæus sig wara i et lyckeligt tilstånd. Han hade hela dagen fri, och kom til H^r Professorn kl. 5 efter Midd. så spisade the tilsamman kl. 9, och under måltiden hade så många böcker framma, som tallrikar woro på bordet.»

¹ Som Fries påpekat, strider detta dock mot Nietzels egen utsago.

Hur pass mycket som realiter kan ligga bakom dessa uttalanden är ju icke så lätt att döma om. Att Linnæus under Hartekamp-tiden ofta var starkt pressad, dock väl mera av sin egen arbetsiver än av sin store Mæcenas, och att han verkligen slet hårt mitt i all den härlighet, som där stod honom till buds, det är ju ett välbekant faktum. Och det är ju mänskligt, om han senare någon gång givit luft åt en viss känsla av befrielse, när han under ett liv i mera obundna former tänkte tillbaka på denna tid. Men icke förty står det givetvis fast, att han under inga förhållanden skulle velat ha den sejouren, så avgörande för hela hans framtid, ogjord.

Den 23 maj 1742 antecknar Bäck, att han vid ett besök i Botaniska trädgården blev av van Royen (jämte en hr GEORGI) inbjuden på ett glas vin, varvid värden berättar en ganska kuriös historia, som torde vara värd att relatera. Vid denna tidpunkt blommade *Species 6ta* av *Ornithogalum*. Och Bäck påminner sig härvid, att

»Rudbeck i Campis Elysiis, hafwer theröfwer en wacker Jcon. H^r Professor van Royen berättade, at Rudbeck har så wel alla *Ornithogalos exoticos*, så wel som andra *exotica*, alla i skiöna och wackra figurer. Thet är obegripeligt hwarifrån Rudbeck skulle hafwa fått alla thessa exemplaren. Såsom H^r Prof. v. Royen berättade mig, så skal thermed hänga tilsamman, såsom fölier: Rudbeck studerade här i Leyden i Hermanni tid. Herman hade warit i Jndien och therifrån fört med sig många skiöna figurer och ritningar, som han jemwel sedan ökade här hema. Han hade en fru, som war grufwel. coquette. Hon gjorde bekantskap med en ung wacker Adelsman, som älskade jemwel *Botanica*, och således intet hade swårt efter tilfälle at conversera i Hermanni hus. Han betalte raisonabelt thet tidsfördrif, som den goda frun honom tillstadde, och satte henne förden-skull i dubbel obligation. Hwaremot hon gaf honom alla dessa Hermanni figurer, som sedan kommo i Rudbeckens hand, hwilken med nämnda Adelsman bekant war.»

Härtill är följande att anmärka. Det är fråga om PAUL HERMAN (f. 1646), som på holländska regeringens uppdrag företog en flerårig forskningsresa till Afrika, Ceylon m. m. och vid sin återkomst tillträdde en professur i Leiden 1680. Av de mängder av växter, som han åren 1672—77 insamlat på Ceylon, hade en del bearbetats av honom själv, en annan av professor Johan Burman i Amsterdam, vilket ju Linnæus bevitnat vid sina besök hos honom: 1737 utkom Burmans ståtliga *Thesaurus Zeylanicus* försedd med 110 tavlor. Men ett mycket stort herbarium härrörande från Herman hade gått andra vägar och efter varjehanda öden hamnat hos hovapotekaren AUGUST GÜNTHER i Köpenhamn; detta utgjorde 5 volymer i atlas-folio, varav 3 innehöllo Ceylon-växterna, vol. 4 de växter Herman samlat på Goda Hopps-udden m. m. och den 5:te handritade bilder av 400 nya växter på Ceylon. Som bekant sände Günther 1745 denna märkliga samling till Linnæus, som fastställde dess ursprung, och två år senare utkom, grundad på detta material, Linnæi *Flora Zeylanica*.

Man kan ju ställa sig något undersam i fråga om den historia van Royen berättar — Olof Rudbeck d. y:s besök i Leiden inföll ju 1687, alltså hela 55 år tidigare. Att en del av det Rudbeckska materialet för Campus Elysii skulle ha denna proveniens och alltså utgöras av planscher ur Hermanns samling är ju i och för sig icke någon orimlighet, men det har i varje fall, såvitt jag känner, icke tidigare varit bekant och det, efter vad man kan se, knappast heller för Linné. Ty i så fall skulle han väl ha nämnt detta i *Flora Zeylanica*, där han ju bl. a. också lämnar uppgifter om den litteratur, vari Ceylon-floran tidigare behandlats.

Det finns all anledning att anta, att Bäck har funnit sig väl i den lärda miljö som Leiden erbjöd, och med full säkerhet kan man också förutsätta, att han med den samvetsgrannhet och grundlighet, som voro starkt framträdande drag i hans natur, vetat att tillgodogöra sig de tillfällen till studier och forskningar, som där i så rikt mått stod honom till buds. Det bästa beviset härför föreligger i hans digra volymer av föreläsningsanteckningar: man måste verkligen beundra den flit han utvecklat vid bevistandet av föreläsningar och kollegier, liksom ej mindre den trägna energi, varmed han tydligen dag för dag renskrivit sina primäranteckningar. »För öfrigit mår jag här i Leijden rätt väl», betygar Bäck själv i brev till Linné (febr. 1742)¹, »och har mit stora nöje på alt sätt, i synnerhet uti Collegiis Anatomicis och Chemicis.» Och detta stämmer ju med det redan omnämnda faktum, att hans anteckningar främst härröra just från anatomen Albinus' och kemisten Gaubius' undervisning. Om hans flit vittnar även resejournalen såtillvida, som den innehåller mängder av excerpter och referat tydande på omfattande litteraturstudier.

Sålänge Celsius var kvar i Leiden är det väl troligt att Bäck i första hand varit tillsammans med honom — de gjorde bl. a. i sällskap en tur till Haag,² där de av envoyén PREIS fingo del av de dåliga underrättelser, som ingingo angående den svenska krigsföringen mot ryssarna. En annan landsman vid namn ELIANDER omnämnes ibland. Eljest tycks Bäck huvudsakligen ha umgåtts i ett lag av unga tyskar, medicinare och jurister, varav åtskilliga namnges i olika sammanhang,³ och trots att det ej tycks vara fråga om några mera märkliga män, omtalar den minnesgode Bäck några av dem även när han långt senare gör sina små självbiografiska utkast. Varjehanda meddelas i dagboken om de diskussioner man för och som än gälla medicinska, än filosofiska ämnen m. m. Till laget hörde

¹ LINNÉ'S *Bref och skrifvelser*, Afd. I: D. 4. s. 3.

² Den 30 sept.—2 okt. 1741.

³ Det gäller en BERNHARDI »en rätt snabb Medicinæ studiosus ifrån Berlin» och en GARSVEIL från Aachen, studenterna RAUHEISEN och BLEECK från Dantzig, en NARCISS från Stralsund o. s. v.

också rit- och språkmästaren MERCIER och en lektor — d. v. s. enligt Bäck ungefär: e. o. professor — vid universitetet vid namn SCHWARTZ¹ av tysk härkomst. Om denne sistnämnde antecknar Bäck, att han »umgås med studenterna, såsom det berättas om tyska Professorerna, fritt och en camarade», varav man väl får sluta, att detta icke var kutym i Leiden för övrigt och säkerligen ej heller i Uppsala. Schwartz har varit lärjunge till den store CHRISTIAN WOLFF i Halle och skildrar denne på ett sätt, som icke är i allo smickrande. En märklig man, vars bekantskap Bäck gjorde i Leiden, var JACOBUS E. J. CAPITEIN, en afrikansk neger, som i unga år kommit till Holland, blivit döpt och fått tillfälle att studera teologi i Leiden, där han nu i maj 1742 försvarade en akademisk avhandling över spörsmålet om kristendomen och slaveriet. »Han gick sedan öfver til Africa», berättar Bäck, »full af nit och lust til at predika Evangelium för sina Bröder ... Han war en artig och höflig man, förstod wel sina stycken, och hade god öfning i Poesien.» Icke dess mindre gingo senare rykten om att han, ehuru anställd som predikant på fortet S:t George D'Elmina på Guldkusten, när han väl återfunnit sina stamfränder och träffat sina föräldrar i livet, skulle ha avfallit från kristendomen. Detta är dock alldeles felaktigt. Av autentiska dokument framgår att han verkat i sitt kall, men redan 1747 avlidit och då efterlämnat ett dödsbo, som på grund av den köpenskap, som han också drivit, befann sig på obestånd.²

Tydiligen angelägen att se sig om något mera ingående i Holland, innan han skall lämna landet, företar Bäck, särskilt i juni—juli 1742 flera utflykter till andra städer och orter, till Haag, Delft, Rotterdam, Amsterdam, Utrecht och Haarlem, och i resedagboken ges mer och mindre utförliga redogörelser för alla de sevärdheter han härvid får tillfälle att beskåda, de personer med vilka han sammanträffar o. s. v. Det skulle naturligtvis föra alltför långt att närmare relatera allt detta. Det kan endast bli fråga om en axplockning av några få spridda notiser.

I Haag tycks det särskilt vara exercisfältet utanför staden med där pågående övningar, som fångar hans intresse. Till de mera suspekta men som det förefaller rätt obligatoriska nöjen, som dåtidens resenärer kostade på sig, hörde besök på spinn- och tukthus — Bäck skildrar sådana både från Haag och Amsterdam. Ifrån Delft omtalas utom kyrkorna särskilt de industriella företagen med porslinsfabrikation och läderberedning. Speciellt

¹ Tydiligen juristen JOACHIM SCHWARTZ, som nu 1742 befordrades till professor; han var född 1686 och alltså vid denna tid en 55—56 års man; se om honom SIEGENBEEK, *anf. arb.*, D. 2, Toevoegselen etc. s. 198 f.

² Om hans på olika sätt relaterade levnadsöden, hans författarskap i teologi och latinsk poesi se VAN DER AA, *Biograph. Woordenboek*, D. 3 (Haarlem 1858), s. 171 f.; *Biograph. Woordenboek van protestantsche Godgeleerden in Nederland*, D. 2 ('s-Gravenh. 1919), s. 18 ff., samt framför allt en utförlig och väldokumenterad biografi av A. EEKHOF, *De negerpredikant Jacobus E. J. Capitein. 1717—1747 ...* ('s-Gravenh. 1917).

för dem, som i våras hade tillfälle att åhöra Professor O. HULTS intressanta föredrag i Lärdomshistoriska Samfundet om ANTONY VAN LEEUWENHOEK och hans insatser i mikroskopiens historia¹, kan det vara av intresse att höra, hurusom Bäck — som för övrigt noga beskriver L:s gravmonument — här i Delft också skaffade sig tillfälle att beskåda hans »microscopia hos des bedagada dotter». Vid skildringen av det besök han nu gör i Amsterdam få vi omsider också veta åtskilligt om det uppehåll, som han och Celsius gjorde där i sept. 1741 vid sin ankomst till Holland. Det visar sig att våra resenärer ha använt tiden väl och hunnit beskåda varjehanda ting: Stadshuset med dess »kosteliga skilderier», av vilka flera uppräknas, däribland »Nachtstykke af Rimbrand», vidare Blaw Jan med varjehanda levande och uppstoppade djur, Hortus Medicus, vår förut omtalade Rhinoceros, som Bäck beskådat både här och i Leiden och som i detta sammanhang utförligt beskrives. Bäck har även infäst en avbildning i kopparstick av besten, egentligen utgörande ett slags affisch eller reklamplakat (se bilden). Denna gång besöker han dels Ostindiska Kompaniets apotekare ADAMI, dels en annan pharmacopola DECKNADEL, och hos båda får han se varjehanda officinella produkter och droger, av vilka han också kan hemsända prover, som föräras honom, till Sverige. Naturligtvis uppsökte han även denna gång professor Johan Burman, som — efter vad här omtalas — tagit emot honom mycket väl vid hans första besök och trakterat honom i några sina vänners närvaro. Senare visade han Hortus medicus för våra resenärer och »böd osz med sig och sin fru ut på des Landtgoods» utanför Amsterdam. Även nu vid andra besöket (juli 1742) visar han Bäck samma älskvärdhet och tar honom även denna gång med ut till sitt gods, som är stort och välbyggt och försett med stor köks- och fruktträdgård, »ther han har watnfoglar, skogsfoglar, likasom Cliffort i sin trädgård». Om hans förhållande till Linné vid denna tidpunkt få vi en upplysning, som stämmer väl överens med vad Sällskapets sekreterare, Bibliotekarien UGGLA, härom meddelade i sitt föredrag vid vår senaste vårsammankomst:

»Han war ey nögd med Prof. Linnæus. Sade thet han bättre förtjent af honom, efter han hade en tid lång hållit honom fritt i sit hus. At Linnæi method gjorde så många andra namn i Botanicis, äfwen hwad plantas usuales beträffar; och at Linnæus favoriserade och uphöjde på alt sätt Royen och Gronovius, efter the höllo med honom, twertemot handterade han Burman. At om ey desse bägge woro, så skulle Linnæi systema intet stånd hafwa.»

Bäck tillägger att av Professor ROËLL² — som var Ostindiska Kompaniets läkare och hade ett stort naturaliekabinett, som Bäck ej försummade

¹ Numera tryckt i *Lychnos*, Årg. 2 (1937).

² WILLEM ROËLL, f. 1700, † 1775, professor i anatomi i Amsterdam.

att bese — hade han erfarit »thet orsaken til Burmans kallsinnighet emot Linnæus, skulle wara några piqvanta [d. v. s. här: stickande] expressioner, som Linnæus brukat i någon bok emot Burman. Om jag rätt minnes har jag läsit sådant i Horto Cliffortiano, el^r Critica Botanica. Under sin Lektion [ö: föreläsning] citerade han likwäl Linnæum», säger Bäck, som ger honom betyget »han war ey särdeles fallen til at wara Docens». Vad van Royen beträffar så hade Burman förmodligen haft anledning att se än

Affisch om Rhinoceros.

mera snett på honom, om han vetat, att denne på Bäck's förfrågan, »hwarföre Burman i Amsterdam intet följer Linnæi methode», hade svarat, »thet han til äfwentyrs intet förstår den»!

För övrigt vet Bäck att berätta åtskilligt om Burman, hans stora och inbringande läkarpraktik, hans kallelse till Utrecht, som han dock efter åtskillig tvekan avböjt, o. s. v. Av Hortus Medicus ger han också en beskrivning; den är vacker och i vissa avseenden rikare än Leiden-trädgården, växterna äro åtminstone delvis ordnade efter Hermanns system o. s. v. »Dock tyckte jag», säger Bäck »at ther war tämel. confusion, och många, som the intet sielfwa wiste namn på.» När Bäck där ville

taga några gagnväxter, höll han på att råka illa ut för trädgårdsmästaren och drängarna.

Bland de personer Bäck lär känna i Amsterdam kunna slutligen nämnas kirurgen HENDRIK ULTHOORN¹, Dr RETTEL och den skicklige termometer-tillverkaren Secreteraren PRINS, en lärjunge till FAHRENIHEIT.

I Utrecht finner han biblioteket »intet stort värdt», men Hortus Academicus är rätt vacker med »et anseeligt och welbelägit Hybernaculum». De officinella växterna tror han ordnade »efter Commelini Method i Horto Amstel.», men »i öfrigit är Hortus satt efter Boerhaavens Hortus Lugdunensis». Även Laboratorium Chemicum, Professor MILLS modell av Templum Salomonis, de anatomiska preparatsamlingarna, delvis inköpta å auktion efter SVANMERDAM, m. m. omtalas, likaså de mera framstående professorerna. Vid en jämförelse mellan Utrecht och Leiden såsom lärosäten håller Bäck nog tydligt på Leiden. »Thet enda som främmande skulle kunna præferera Utrecht, är för compagnie, thet the må hafwa i Utrecht med många förnäma; men är i Leyden allena för Doctores och Candidater.»

Även från Haarlem, som Bäck också besökt, har han en del att förtälja om olika sevärdheter, Stadthuis, den lilla Hortus Medicus, där det märkligaste synes vara en staty av COSTER, enligt holländsk uppfattning boktryckarekonstens uppfinnare.

Slutligen bör ju nämnas, att Bäck också besökte Cliffords trädgård i Hartekamp, som han finner ha »en behagelig belägenhet», han beundrar de statyer där äro uppställda (»i synnerhet 2 skiöna Marmor syrener»), han omtalar att där finnas »foglar af åtskilliga slag, men få diur utanför Lusthuset, som är byggt på en högd, och hwarifrån man kan se hela landet omkring och siön. J en plats ner i trädgården stod Professor Linnæi Contrefait, i des lappdrächt med sin Linnæa i hand. En myckenhet af Örter och växter, men som mig tycktes, nu i tämel[ig] oordning. Trädgårdsmästaren har ingen kundskap om dessa Botaniska sakerna, wet hwarcken namn eller har Catalogve på dem. Musa, som när Linnæus der war florerade, är nu ganska hög. Med et ord, denna är en trädgård, som i magnificence, och varietét, widd och belägenhet går öfwer de mästa i Europa». — Härav framgår ju tydligt, att om Hortus Cliffortianus också icke stod på samma höga ståndpunkt som några år tidigare, när den unge Linnæus där förde spiran, så var den ändock alltjämt tillräckligt prätigt och rik för att väcka oförställd beundran även hos en så pass initierad man som Bäck.

Besöket på Hartekamp är den sista mera märkliga händelse Bäck skildrar före den redogörelse han lämnar för det definitiva uppbrottet från Leiden. Detta skedde den 7 augusti 1742 och föregicks av en avskeds-

¹ Om denne, f. omkr. 1692, † före 1750, se VAN DER AA, *Biograph. Woordenboek*, D. 18 (Haarlem 1874): U, s. 22 f.

visit i en tidigare ej omtalad familj CAITAR, där det fanns två unga döttrar i huset, och där modern tydligen ansåg att Bäck skulle vara ett mycket lämpligt parti för den ena (den andra var redan förlovad med den omnämnde unge Bleeck från Danzig) och nu gjorde mycket påtagliga inviter i dylik riktning. »Jag hade möda», skriver Bäck, »at höfligen komma undan den discursen, utan at säga rent ut det jag wille intet.»

Sedan han vid middagsmåltiden spenderat 6 buteljer rödvin, varvid en utav kontubernalerna trots opasslighet, drack, som Bäck säger, »så andäktigt theraf, til at göra mig heder», att han fick konvulsioner men dock så småningom kom sig, gick Bäck ombord på skuiten, som skulle föra honom till Haag för vidare befordran till Rotterdam och Hellevoet Schluiss, där paketbåten till Harwich väntade.

Därmed var den förvisso rikt givande och för Bäck's medicinska utbildning högst värdefulla Hollands-vistelsen avslutad, och vår resenär drog nu vidare mot nya tillfällen till studier och forskningar: i första hand för att i England tillgodose sina starka naturhistoriska intressen i de oförlikneligt rika samlingar, som där stodo till buds, och så för att under ett tvåårigt uppehåll i Paris i förnyad, förökad och förenad måtto finna vad Holland och England bjudit nämligen lysande möjligheter såväl till anatomiska och kliniska studier under vittfrejdade handledare som även till forskningar på botanikens och zoologiens fält. Och när han så omsider lyckats »så till säijandes slita sig från denna behageliga orten», skänkte även hans hemfärd, som i etapper gick över flera av Tysklands förnämsta forskningscentra, nya tillfällen för honom att perfectionnera sin utbildning, särskilt i kemi och farmakologi, de ämnen som då tyckas ha intagit första rummet på studieprogrammet.

Men att även dessa senare skeden av Bäck's studiefärd förtjäna att närmare skärskådas och skildras, torde möjligen dessa rader ge en viss föreställning om.

LINNÉ OCH BURMANNERNA

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets värsammankomst den 24 maj 1936¹

AV

ARVID HJ. UGGLA

I DEN LILLA »ALMANACH PÅ ÅHRET EFTER JESU CHRISTI nåderika Födelse 1735», som av Carolus Linnæus medfördes på den betydelsefulla färden till Holland och som genom en egendomlig, lycklig tillfällighet blivit bevarad till våra dagar, läsa vi under den »2 Junius» (g. st.): »Kom helt bittida till Amsterdam, där jag äfter middagen såg Hortum medicum.» Och nästa dag, tisdagen den 3, heter det: »Ilälsade på Prof. Bot. Burman och däs Bibliotheq.» Den 4 ägnades åt att bese den rike apotekaren Sebas »oförlikliga Apotheque» — men troligen än mera hans berömda samling av naturföremål. Den 5 slutligen finna vi, att Linnæus »spisade hos Burman» och samma afton gick han ombord på den skuta, som över Zuiderzee skulle föra honom till Harderwijk och den förestående promotionen där.

Vi finna alltså, att den första bekantskap Linné gjorde, sedan han satt foten på Hollands jord, var med professorn JOHANNES BURMANN eller med den latinska formen, BURMANNUS. Mellan dem skulle snart knytas ett vänskapsband, som räckte livet ut, och det är några drag från denna livslånga förbindelse mellan den svenske och den holländske vetenskapsmannen jag här idag skulle vilja giva mina ärade åhörare. Jag skall därvid i huvudsak stödja mig på deras bevarade korrespondens, som väntar på att i fullständigt skick publiceras i serien *Bref och skrivelser till och från Carl von Linné*.² Till vissa delar har deras brevväxling redan länge varit

¹ Föredraget återgives i huvudsak i oförändrat skick med tillfogande av några förklarande noter.

² Den Linné—Burmannska brevväxlingen, som är avsedd att utgöra huvuddelen av andra bandet i den utländska brevserien, förelåg vid utgivaren, överbibliotekarien J. M. HULTHs bortgång 1928 delvis i rentryck, delvis i korrektur. Möjlighet synes äntligen yppa sig att få detta band utgivet inom närmaste tiden.

tillgänglig i det urval av Burmans korrespondens, som redan år 1830 utgavs av H. C. VAN HALL.¹

Vem var nu denne Johannes Burmannus, som Linné i Amsterdam skyndade att uppsöka? Namnet Burmannus har en hög klang i Hollands

JOHAN BURMANN.

J. M. QUINKHARD pinx. 1736. JAC. HOUBRAKEN sculp.

Försättsplansch i Burmanns *Plantæ Americanae*, quas olim Carolus Plumierius detexit. 1755.

lärdomshistoria. Talrika medlemmar av släkten ha suttit på landets professorsstolar. Fadern, FRANS BURMANN, var präst och blev 1715 professor i teologi i Utrecht. En farbror var PIETER DEN ÄLDRE, klassisk filolog och utgivare av talrika editioner av de romerska författarna samt av en

¹ *Epistolae ineditae Caroli Linnaei; addita parte commercii litterarii inediti . . . J. Burmanni, N. L. Burmanni . . .* Ed. H. C. VAN HALL. Groningæ 1830.

samling till honom ställda brev av tidens filologer, under titeln »Sylloge epistolarum», som är av stort intresse för filologiens historia. Bland Johannes' egna bröder återfinna vi FRANS D. V., efterträdare till fadern på lärostolen i Utrecht, ABRAHAM, som var köpman i Amsterdam och anträffas bland dem, som fått sitt namn hugfäst i Linnés Flora lapponica såsom en av dem, som bekostat växtplanscher i detta verk. Yngst i raden var den yngre PIETER, kallad PETRUS BURMANNUS SECUNDUS, professor i retorik och historia först i Franeker, sedan i Amsterdam. Det är således med en typisk präst- och lärdomssläkt, säkerligen med synnerligen god social och ekonomisk ställning, vi ha att göra. Man kommer att tänka på våra egna BENZELIER, CELSIER och AURIVILLIER. Inom denna professorsaristokrati var det ej ovanligt, att en ung man kunde uppnå en professorsstol redan vid en ålder, då hans jämnåriga knappast mer än börjat sin akademiska bana — nepotismen var ju ingen okänd företeelse inom de gamla universiteten, tvärt om — och däri ligger väl förklaringen till att Johannes Burmannus redan 1728 vid 22 års ålder intagit sin akademiska kateder. Men det var ej som fullföljare av de berömda holländska filologernas stolta traditioner han uppnått sin professorsplats. Tiden hade börjat vända sig åt de reala vetenskaperna, medicinen och naturvetenskaperna, och det var som lärjunge till den store BOERHAAVE i Leiden den unge Burmannus mottog lärostolen i botanik i Amsterdam, varmed följde också chefskapet för den botaniska trädgården, 'Hortus medicus'.¹

Burmennus var född 1706 — han och Linné voro sålunda nästan alldeles jämnåriga, men den yttre ställningen var högst olika. Å ena sidan en rangerad karl, professor sedan sju år, gift och far till en liten son, som en gång skulle komma att efterträda fadern liksom Linné själv fick sin son till efterträdare. Å den andra sidan en resande student, ännu ej ens promoverad, för vilken det nu gällde att slå det stora slaget för att erövra den ställning inom vetenskapen, som han visste sig förtjäna. Visste, ty i hans enkla resbagage lågo ju manuskripten till verk, som — om han blott kunde finna medel att få dem utgivna — skulle väcka uppseende i den lärda världen och bidra att ge naturvetenskapen ett nytt utseende — därom var han säkerligen själv övertygad. Ty brist på självkänsla kan man ej tillvita Linné.

Om de båda unga vetenskapsmännens första sammanträffanden finnas vissa traditioner bevarade i form av uppteckningar efter Linnés muntliga berättelser på äldre dagar. Den ena härrör från GUSTAF GOTTFRIED REUTERHOLM, en son till Linnés beskyddare landshövdingen NILS ESBJÖRNS-SON REUTERHOLM, och är upptecknad efter en visit hos Linné 1757. Den har meddelats i vår Årsskrift av CARL FORSSSTRAND 1919. En annan

¹ Dess läge utmärkes å den karta över Amsterdam, som åtföljer H. ENGELS uppsats i denna årg.

uppteckning av liknande slag härrör från en av Linnés tyska lärjungar, GISEKE, som hörde honom berätta om sina ungdomsöden vid sin vistelse i Uppsala 1771. Den finnes återgiven i STÖVERS bekanta, innehållsrika *Leben des Ritters von Linné* 1792.

Den förre berättar, att då Linné för Boerhaave förklarat sin avsikt att hemresa på grund av brist på existensmedel, denne frågat honom, om han träffat Burmannus. Linné bejakade detta, men tillade att han ej fått se hans herbarium, utan att Burmannus ursäktat sig på grund av bristande tid. Boerhaave svarade då, att detta säkerligen berott av att Burmannus ej vetat vem han var, varpå han tog löfte av Linné att nu vid hemresan göra Burmannus ett besök och därvid framföra hans hälsningar. Så skedde, och resultatet blev, att när Linné denna gång blev anmäld han genast blev mottagen med mycken artighet av Burmannus, ehuru denne just låtit sin vagn köra fram för att åka ut. Säkert har Linné rätt i sin uttalade formodan, att Boerhaave även genom brev förberett Burmannus på besöket. Måhända har han också då antytt, vilken nytta Burmannus kunde hava av denna bekantskap. I båda de citerade berättelserna följer därefter den ofta anförda anekdoten om hur Linné fick genomgå en del växter, som av Burmannus förelades honom som okända, bl. a. kanelträdet blomma, *Cinnamomum*, och därvid överbevisade honom att den var en *Laurus*, hur Burmannus därpå nödgade Linné att mottaga hans genvisit och när han då såg dennes »slätta herberge», övertalade honom att flytta till sig. Händelsen bör enligt Linnés almanacka ha inträffat den 22 juli (g. st.), då det helt lakoniskt heter: »reste till Amsterdam, bodde hos prof. Burman». Välkänt är också, hur Linné nu lät sig övertalas att t. v. stanna hos Burmannus för att hjälpa honom med hans under förberedelse varande botaniska arbete över Ceylonfloran, *Thesaurus Zeylanicus* — och redan en vecka senare har han till en Amsterdamförläggare vid namn SALOMON SCHOUTEN överlämnat manuskriptet till sin *Bibliotheca botanica*, som enligt hans egenhändiga anteckning å exemplaret i Linnean Society var »typis absolutus», färdigsatt, redan den 3 sept., ehuru den utgavs först nästa år.

Som känt är kom Linné dock ej att stanna hos Burmann. »En dag — berättar Reuterholm — kom en mycket präktigt klädd man in i trädgården följd av många betjänter. Han vände sig till Linné och frågade efter Burmannus. Det visade sig att hans ärende var att uppsöka en där boende svensk doktor, d. v. s. ingen annan än Linné själv. Åter var det Boerhaave, som genom en rekommendation till den rike CLIFFORD jämnat vägen för sin unge svenske vän. Resultatet är känt. Den 2 aug. skedde det bekanta besöket på Cliffords lantgård Hartekamp och den 18 s. m. var det uppgjort att Linné skulle övertaga »*praefecturam horti Cliffortiani*» (föreståndarskapet för Cliffords trädgård), som han tillträdde den 13 (24)

sept. Därmed börjar den korrespondens mellan Burmann och Linné, som — dock med ett långt avbrott — skulle fortgå till Linnés död.

Redan tre dagar senare, 27 sept. enl. nya stilen, som Burmann naturligtvis använder, avsänder han sin första epistel. Han sänder Linné hans »lilla skrift», (opella tua), d. v. s. de tillsamman tryckta arbetena *Bibliotheca botanica* och *Fundamenta botanica*. Och nu gäller det redan ett annat arbete: Burmann har ackorderat med förläggaren Schouten ang. utgivningen av *Flora lapponica* och Linné bör snarast insända de växter, som skola avbildas däri, så att kopparstickaren kan börja sitt arbete. Dessa planscher bekostades som bekant av åtskilliga av Burmann vidtalade mecenater. Ungefär en månad senare äro de första tre, fyra plåtarna stuckna, och Burmann lovar sända avdragen, så fort de tagits. Han framhåller, att särskilt den av *Salices* blivit utmärkt nitid. Linné bör emellertid påskynda arbetet med växtbeskrivningarna. Så har Burmann hos bokhandlarna drivit upp en del botaniska verk, som ej böra saknas i Cliffords bibliotek, naturligtvis ej minst för att underlätta arbetet för Linné. Denne hade ju av Clifford fått tämligen fria händer att verkställa sådana inköp. — Men Linné har flera järn i elden. Från GRONOVIVS har Burmann haft brev, vari denne talar om Linnés förträffliga verk om »genera & characteres plantarum», som ej bör undanhållas allmänheten. Den tjänstaktige Gronovius vill träffa avtal med en förläggare, men det kräves att 130 exemplar äro på förhand subskriberade. Själv ämnar Gronovius taga 20 på sin lott, fem andra vänner ha tagit tillhopa trettio på sig och nu vill han, att Burmann skall svara för åttio. Detta tycker denne dock är väl drygt, i synnerhet som priset satts så högt som till 2 gulden, då dock boken knappt blir dubbelt så stor som *Bibliotheca* (med *Fundamenta*), som säljs för 14 styver.

Nästa brev i ordningen är från Linné och daterat i Jan. 1736. Det är mest likt ett triumfskri: Linné har lyckats få *Musa paradisiaca*, pisangen eller vad vi nu kalla bananträdet, att blomna, för första gången på Hollands jord. Alla måste komma och se underverket, Burmann ej minst. Och Burmann kommer, Boerhaave gör också ett besök, liksom Gronovius och många andra herrar. Jag har för övrigt skildrat episoden vid ett föregående tillfälle¹ och behöver därför ej dröja vid den nu.

I fortsättningen är det fråga om utbyte av frön mellan Hartekamps och Amsterdams trädgårdar — våren är inne och därmed tiden för sådden. Men hur går det med tryckningen av Linnés flora? Själv är Burmann så upptagen, att han endast då och då hinner skriva på sin *Thesaurus*. — Linné svarar omgående, och han är ganska onådig. Du vet, säger han, att jag varit villig att följa din anvisning och acceptera som förläg-

¹ Vid Sällskapets vårsammankomst 25 maj 1933 höll förf. ett föredrag med titel »Linné och bananen» (ej tryckt).

gare av min Flora Lapponica vilken anständig karl, du föresloge. Nu har du yrkat på hr Schouten, som du vet att jag var föga nöjd med. — Man må erinra sig att Linné hade allvarliga anmärkningar mot dennes sätt att utgiva Bibliotheca Botanica. — Själv skulle jag aldrig valt denne, om det inte varit för att i allt vara dig till behag. Schouten hade emellertid lovat Linné att sköta allt tillfredsställande. Han skulle träffa avtal med en boktryckare i Leiden — någon annan ville Linné ej veta av — och inom två eller tre dagar tillskriva Linné i saken. Intet brev hördes av, Linné måste ändå resa till Leiden och hade där överlämnat sitt manuskript till den utsedde korrekturläsaren.¹ Återkommen till Hartekamp har han tillskrivit Schouten och frågat, varför denne lurat honom. I sitt svar har Schouten förklarat, att han varit sysselsatt med att anskaffa gott papper — jag har alltid förstått, att det *inte* kommer att bli av bästa slag, inskjuter Linné — och han påstår sig redan ha skriftligt förhandlat med den bästa boktryckaren i Leiden, hr de Groot, om tryckningen, som skulle börja så fort som möjligt. På detta besked har Linné ånyo rest till Leiden, sökt upp boktryckaren ifråga, som emellertid förklarat sig »inte ens i drömmen» hört talas om hela saken. Schouten synes alltså helt enkelt ha farit med lögn, och Linné spar inte på kraftorden: Med spott och spe har han måst återvända till Hartekamp. Är detta anständighet, är det ordhållighet! Arbetet är mitt, min är mödan och svetten. Jag ämnar inte låta behandla mig som en apa! Förlåt mig, jag vill och bör i allt foga mig efter dig, men låt mig i denna sak, som dock gäller mig själv, handla efter min önskan. Låt din förkärlek för hr Schouten fara och giv mig en annan förläggare, och du skall få se detta verk, som du inlagt så stor förtjänst om, tryckt med det snaraste. —

Burmann svarar på stående fot. Han är verkligen ledsen, att han varit den som yrkat på Schouten. Han skulle nu gärna föreslå en annan förläggare, om han ej själv avtalat med denne. Nu har Schouten bedyrat, att felet inte är hans. Han har överallt sökt efter gott papper, eftersom Linné varit missnöjd med den förra boken, men har blivit uppehållen av pappershandlaren. Boktryckaren, Gernt de Groot, har han åter tillskrivit, det svär han. Denne bor i de Nonnensteeg — kanske har Linné inte kommit till rätt person eller också, då han ej kan holländska, ej rätt förstått vad denne sagt. Nu har emellertid Schouten köpt papper — det kostar honom ej mindre än 40 gulden — så att Linné kan börja tryckningen redan nästa dag, om han vill. Burmann har ålagt Schouten att skriva till Linné och förklara sig, som han väl också redan gjort. Att Burmann gynnar denne förläggare beror på att han är fattig och har stor familj —

¹ Måhända åsyftas härmed J. F. GRONOVIVS, vars verksamma biträde vid korrekturläsningen av Linnés arbeten är väl bekant.

om mannen inte redan hade förberett allting för tryckningen, skulle han lämna allt i Linnés skön och aldrig säga ett ord mera i saken.

Det blev alltså vid det redan bestämda, och Schouten står som förläggare till *Flora lapponica*. Utgivningen dröjde dock till 1737, men denna gång var det Linné, som var orsak till dröjsmålet. — I nästa brev från Burmann påminner denne om den andra delen of *SLOANES* verk *Historia Jamaicæ*, som Clifford lovat skänka honom. Vi minnas, att det enligt Linnés egen berättelse var denna bok, som Clifford erbjöd Burmann i gåva, om denne till honom avstod Linné.

Nu uppstår ett avbrott i brevväxlingen till början av hösten 1736. Linné har fått Cliffords medgivande att företaga en resa till England för att knyta förbindelser med dess botanister och blomsterodlare. Vid återkomsten mottar han en skrivelse från Burmann, som hälsar honom välkommen åter, lyckönskar till de goda resultaten och är ivrig att få ett sammanträffande. Själv är han strängt upptagen, men kan ej Linné göra honom ett besök i Amsterdam? På Linnés begäran översänder han *Thesaurus Zeylanicus*, så långt den föreligger tryckt, men ber att återfå arken snarast möjligt, då han ej har annat exemplar. Men hur går det med *Flora Lapponica*? Tryckningen av denna tycks gå sakta som en sköldpadda. Hur kommer det sig? Planscherna har Burmann nu färdigkorrigerade, men han låter tryckningen av dem anstå, då så få ark av boken ännu äro färdiga. Slutligen ber han att få låna de färdigtryckta arken av *Genera* för att utnyttja dem i sitt verk, som nu påskyndas.

Linné tackar i sitt svar för lånet av arken av *Thesaurus*, ett verk, som han skattar högt. Tyvärr har tiden ej tillåtit honom att göra mer än få utdrag av dess beskrivningar på så många förut okända växter. Gentemot en anmärkning mot att han gjort nya släktnamn genmäler han, att han blott har upptagit gamla namn från Theophrastus och Dioscorides, som fallit i glömska. — Att *Flora Lapponica* fördröjts beklagar han. Det beror på att han vid avresan tänkt stanna i England endast tre à fyra veckor. Korrekturläsaren hade därför ej velat lämna tryckaren mer av manuskriptet, i avvaktan på att först få genomgå det med författaren. 200 sidor äro dock redan tryckta, och nu skall saken påskyndas i möjligaste mån. — Av *Genera* äro 800 släktkaraktärer redan tryckta, och endast få återstå.

Clifford släpper nu knappt Linné ur sitt hus, heter det, och driver på honom att börja tryckningen — tydligen av beskrivningen över trädgården, *Hortus Cliffortianus*. Han tycks ha på känn, att Linné måste resa hem i vinter, men räknar med att, om väl tryckningen kommit i gång, kan Linné inte ge sig av förr än allt är klart. Det blir att arbeta dag och natt, ty det gäller att skriva minst fyra ark i veckan med växtbeskrivningar, och innehållet blir mest hänvisningar till andra författare. Vilken möda sådana

kräva, behöver han ju ej säga Burmann. Så skola 1000 växter dessutom uppklistras. — Linné sänder de ark han har av Genera, men Burmann får ha dem blott två dagar, ej ens tre, ty nu skall index göras färdig och sedan skall boken komma ut om 14 dagar. —

Nästa gång Linné skriver, någon gång i mars 1737 — ty någon hemresa blev det inte av denna vinter — har Burmanns stora arbete kommit ut, och vid ett besök nyligen i Leiden har Linné haft tillfälle att tala om det med deras gemensamme lärare, Boerhaave, som högeligen berömt det, men samtidigt uttalat sin förvåning över att ej alla voro lika belåtna. Men Linné har invänt: »må andra göra bättre och sedan döma» — privata omdömen borde man f. ö. ej bry sig om, och det hade den store mannen instämt i. Samtalet hade också rört hans egen Flora Lapponica, och Linné väddar till Burmann att äntligen driva på förläggaren samt att ombesörja att så fort sista arken komma från Leiden-boktryckaren, ett färdigt exemplar sändes honom, så att han kan tillägna det första till Boerhaave. Visste han i övrigt något nytt, så ber han Burmann meddela det. Här på Hartekamp lever Linné som en munk inspärrad med tvänne nunnor.

Men Floran är ännu inte färdig, två ark återstå ännu, meddelar Burmann i sitt svarsbrev, och Schouten har måst erkänna att det gått med snigelfart. Själv håller Burmann nu på med förberedelser till utgivningen av Rumphii stora verk — det utkom slutligen 1750 under titel Herbarium Amboinense — det kommer att bli mycket kostbart, ty kopparstickarna fordra 25 gulden för varje plåt, och då det kommer att krävas inemot 800 planscher, skulle alltså bara illustrationerna gå löst på 20,000 gulden. — Det var tydligen endast i det rika Holland man kunde tänka på sådana företag. — Samtidigt påminner Burmann Linné om hans löfte att till honom överlämna sitt lapska herbarium, när Floran bleve färdig. Denna påminnelse återkommer i ej mindre än tre på varandra följande brev — Burmann är då hos en vän på landet, han har varit sjuk och önskar något att fördriva tiden med, då han ej ännu kan gripa sig an med allvarligt arbete. Som han också ämnar resa vidare till sin bror i Nijmegen, vill han se Linné hos sig dessförinnan för att taga avsked av honom, innan denne reser till hemlandet. — På det sista meddelandet svarar Linné omgående, att han knappt haft tid att äta, än mindre att sova, och glömsk av allt icke kommit utanför sitt arbetsrum. Om herbariet svarar han undvikande — sitt löfte därom skall han uppfylla, när han på något sätt får tid, men han kan inte se, att det har någon olägenhet, om det dröjer litet med »denna småsak». — I själva verket lät han, som vi skola se, Burmann t. v. vänta förgäves på lapska växter. — Emellertid lovar han att ingalunda avresa utan att säga farväl till sin vän. För att litet överskylda sina försummelser talar han om, att han i Hortus Cliffortianus, som nu är till hälften tryckt, anfört Burmanns arbete med beröm så ofta han kunnat. Och så

återkommer han till sin arbetsbörda, som är enorm. Betänk, heter det, korrektur på två arbeten i Amsterdam, ett i Leiden samtidigt. Och ytterligare ett, som snart skall komma ut — troligen menas *Critica botanica*. Detta Linnés brev är det sista han sänt Burmann i Holland, som finnes bevarat. Ett ytterligare från denne, vari han klagar att han intet hört från Linné, sedan han insjuknade, har kanske omfarits med dennes. Det är daterat den 26 maj 1737. —

Någon hemresa blev emellertid ej av för Linné denna vår. Han dröjde hela sommaren över på Hartekamp, där tydligen Hortus Cliffortianus och hans övriga skrifter alltjämt krävde hans närvaro. Om Linnés och Burmanns umgänge under dessa månader äro vi ej underrättade, då inga brev eller andra källor stå oss till buds.

Den 7 okt. 1737 skedde äntligen uppbrottet från Hartekamp, och man får förmoda, att Linné dessförinnan tagit avsked även av Burmann. Emellertid blev, som vi veta, Linnés slutliga avresa från Holland ytterligare fördröjd, då vännerna i Leiden icke ville släppa honom. Att Clifford blev något stött över detta Linnés ändrade beslut, är bekant, ehuru misstämningen småningom gick över. Efter det Linné råkat insjukna på vårsidan 1738, förmådde t. o. m. Clifford honom att på någon tid återvända till Hartekamp för att bli fullt återställd. Den slutliga avresan skedde först i maj detta år. Och mot hösten är Linné, efter sitt besök i Paris, åter i fäderneslandet.

Även Burmann har tydligen känt sig stött över Linnés beteende att stanna i Leiden, ehuru han tagit avsked såsom för att avresa definitivt. När Linné från Stockholm sänder honom sitt första brev en månad efter hemkomsten — den 11 okt. 1738 — är han påtagligen något skuldmedveten. Han säger: »När jag för ett år sedan tog avsked av dig, var det min allvarliga avsikt att resa. Att jag nödgades att stanna, har du tagit illa upp, men måne med rätta? Jag har därför inte velat besöka dig, jag har ryst vid tanken att se den som tidigare varit så vänligt stämd mot mig, vredgas. Men må detta vara glömt. Jag skall alltid minnas dina välgärningar mot mig.» Och så kommer han åter med ursäkter i fråga om de av Burmann så hett åtrådade lapska växterna, som det blivit Linné omöjligt att lämna denne i Holland. Han har måst skänka bort en och annan till folk, som han ej kunnat neka det. Men nu har han samlat nya av dem alla, och de skola komma denna höst, eller om intet skepp då avgår, senast till våren, så sant han lever. Och han hade trott, att det inte hängde så mycket på en eller annan månad! — Burmanns svar är vänligt, men något spydigt. Han motser med nöje de utlovade växterna, men kan blott undra, hur det varit Linné möjligt att på så kort tid från det fjärran Lappland skaffa alla dessa i nya exemplar, »alla utan undantag», som Linné sagt. Och Burmann underlåter inte att understryka, att det just

varit detta, att Linné ansett sig pliktig att avstå en del av dessa växter till andra, när han redan lovat dem till honom, som förargat honom, då som alla veta han hade Burmann att tacka för alla välgärningar han åtnjutit i dennes fädernesland. Men han vill låta detta vara glömt, om Linné blott i handling visar, att han verkligen erinrar sig vad han är Burmann skyldig. Ännu den 7 april följande år säger han sig dock ej ha mottagit dessa Lapplandsväxter. — Troligen blevo de väl dock till sist avsända, då som professor THORE FRIES uppvisat, ett litet lapskt herbarium funnits bland Burmanns samlingar. Det lär numera förvaras i Muséum d'histoire naturelle i Paris.

Nu inträder en lucka i brevväxlingen på icke mindre än 15 $\frac{1}{2}$ år. Hur skall detta förklaras? Det har ansetts tänkbart, att brevväxlingen under denna tid fortsatts, ehuru breven numera förkommit. Att framför allt många av Linnés brev numera äro förlorade — även sådana, som han med visshet riktat till Burmann, är säkert. Men att från denna tid ej heller några brev från Burmann till Linné föreligga i samlingen i Linnean Society, gör saken tvivelaktig. Linné har ju i ovanlig grad tagit sin vetenskapliga korrespondens tillvara. Jag kan därför inte värja mig för tanken, att en viss kyla måtte inträtt i förhållandet mellan Linné och hans holländske kollega.¹ I varje fall börjar brevväxlingen åter alldeles oförberett den 1 dec. 1754 — intet säges dock i de nu bevarade breven om att den varit avbruten, men kanske beror det på att något enstaka brev gått förlorat. — Linné står nu på höjden av vetenskapligt anseende efter utgivningen av *Flora Svecica*, *Philosophia botanica*, *Species plantarum* m. fl. skrifter.

Anledningen till den skrivelse från Burmann, varmed serien åter tar vid, är den att förläggaren Schouten, som vi tidigare mött, nu är betänkt på att utgiva en ny upplaga av *Flora Lapponica*, som länge varit utsåld, och han frågar genom Burmann, om Linné har några tillägg eller rättelser, som han vill ha införda. I ett nytt brev återkommer Burmann till saken — Linné har visserligen sänt några rättelser, men verket skulle enligt Burmanns mening bli vida mera begärligt om det genomginge en mera grundlig omarbetning och tillökning. Och i så fall vill Burmann yrka, att Linné söker finna en svensk förläggare, som är villig att inköpa förlagsrätten och kopparplåtarna, så att Linné kan själv övervaka utgivandet. Saken återkommer i nästa brev, men resultatet blir negativt, trots att Schouten slagit ned sina ursprungliga anspråk på ersättning för överlåtelsen från 400 till 200 gulden.

¹ Sedan föredraget hölls har överbibliotekarien A. GRAPE meddelat en del utdrag ur ABRAHAM BÄCKS resedagbok från Holland 1741—42 (Karol. Inst. ms. 40: 1), som klart be styrka denna uppfattning. Se hans uppsats *Abraham Bäckes utländska studieresa* i denna årgång.

I samma brev omtalas en annan sak, som i det följande föranleder en livlig brevväxling. Burmann har lyckats för några hundra gulden förvärva ett verk, som Linné på sin tid, säger han, tillsammans med van Royen beskådat hos Boerhaave. Det är de avbildningar av amerikanska växter, som på sin tid utförts av den berömde CHARLES PLUMIER, franciskanermunk och »botaniste du Roi». Burmann är nu betänkt på att utge ett urval av de sällsyntaste, men önskar Linnés medverkan vid artbestämningarna. Någon förläggare är ej att påräkna, men Burmann är villig att taga saken på sig trots de stora kostnaderna för gravering av planscher — om han kan säkerställa sig genom en subskription. Verket kom också till stånd, och ett minne av det samarbete, som härvid ägde rum mellan Linné och Burmann, ha vi i den välkända omständigheten att Linnés arbetsrum på Hammarby är tapetserat med planscher ur detta verk. Det utgavs i fasciklar till ett antal av tio under åren 1755—60 och omfattade ej mindre än 262 planscher. — I övrigt rör sig den flitiga brevväxlingen om sändningar av frön, lökar, pressade växter, om utbyte eller försäljning av böcker — Burmann hade ju åtskilliga dyrbara verk, som han kunde önska att få avsättning för i Sverige. Av ett visst intresse är det att av hans brev erfara, att planer voro å bane att utgiva en ny upplaga av Hortus Cliffortianus, då Clifford ej hade några exemplar mera av den ursprungliga boken. Burmann erbjöd sig att ombesörja tryckningen, om Linné ville meddela sina tillägg och rättelser. Saken gick dock om intet.

Regelbundet, ehuru ibland kommunikationerna vålla uppskov, gå sändningar av frön, lökar, levande växter och herbarieexemplar mellan de båda vännerna, därvid dock Burmann i allmänhet är den mest givande parten — på grund av Hollands vidsträckt kolonialvälde hade han ju också ovanliga möjligheter att få hem intressanta nyheter i växtväg med skeppen, som kommo från Ostindien, Kap, Surinam och många andra avlägsna trakter. Och han är alltid angelägen att bringa dem under Linnés ögon för att få sina bestämningar granskade och namnen fastställda. Emellanåt utspinna sig ganska livliga meningsutbyten dem emellan, då Burmann föreslagit namn, som Linné finner sig ej kunna godkänna, emedan de strida mot av honom uppställda principer. Sålunda, då Burmann uppkallat ett släkte efter en bekant läkare. Att kalla växter efter en läkare, säger Linné, till på köpet en som aldrig gjort något av värde i botaniken, är alldeles otillåtet. Och Burmann beklagar sig. Det är en förträfflig man och en av hans bästa vänner. Men Linné är obeveklig!

Hur tidens besvärliga kommunikationer försvåra förbindelserna, framlyser alltsomoftast. En gång har Linné förgäves fått vänta på en angelägen försändelse. Det utrönes, att fartyget, som medfört den — det är mitt under sjuåriga krigets dagar — har blivit uppbringat av preussarna och infört till Wolgast. Kan du ej få Er minister att utverka dess fri-

givning, säger Burmann, eller förmå Er konung att intercedera. — Han vet tydligen inte, att Sverige gått med i kriget på den fientliga sidan. Linné svarar också, att det kan verkligen inte vår kung lägga sig i, och — tillägger han — kungen av Preussen lär ha annat att tänka på nu.

Ej underligt, om svårigheterna mången gång avpressa Burmann en suck, vari Linné instämmer: Ack att du någon gång, om också blott för en dag, kunde lustvandrade med mig i mitt paradis här, beundra mina skatter i trädgården och uppliva de gemensamma minnena från ungdomsåren.

Familjeförhållandena beröras emellanåt. Burmanns hustru är sjuklig. På vårsidan 1758 är hennes tillstånd sådant, att mannen nästan uppgivit hoppet om hennes vederfående. »Hon kommer nog aldrig mer att få höra näktergalens sång, som nu snart börjar, och som så ofta glatt oss tillsammans», säger han. Samtidigt är dottern sjuk. Hustrun överlever denna gång men i stället har den bedrövade fadern det smärtsamma budskapet att meddela, att dottern, 26 år gammal, dukat under. Så mycket starkare fäster sig hans tillgivenhet vid sonen, NIKOLAAS LAURENS, föräldrarnas enda återstående tröst. Han är nu en yngling på några och tjugo år, välartad och flitig. Han bedriver medicinska studier i Leiden, och det är faderns önskan att även göra honom till en duktig botanicus. Närmast gäller det att för honom utvälja ett lämpligt ämne för en disputation, och fadern har tänkt, att det rika släktet Geranium kunde lämpa sig. Han utbeder sig därför av Linné, att denne skall ställa det material till förfogande, han kan hava. Det enda han fruktar är, att man skall säga, att fadern skrivit avhandlingen åt sonen. När skriften nalkas sin fullbordan, sändas naturligtvis planscherna till Linné för granskning av namnen! — Vid samma tid kan Burmann lyckönska Linné att han fått sin unge son CARL till demonstrator i sin trädgård.

Följande vår har Burmanns maka slutat sitt långa lidande — det har varit en svår tid, och döden har kommit som en befriare. I sin ensamhet söker mannen sin tröst i omsorgen om blommorna på sin lantgård, dit han flyr, så snart läkarpraktiken det tillåter.

Den 17 aug. 1759 består den unge Burmann med heder sin disputation¹,

¹ Specimen academicum de Geraniis. Lugd. Bat. MDCCLIX.

NIKOLAAS LAURENS BURMANN.
Litografi efter samtida porträtt.

och nu börjar fadern i sina brev tala om sin avsikt att låta honom resa till Sverige för att åhöra Linnés undervisning. En sak, som gör honom betänksam, är dock det pågående kriget, som gör alla resor osäkra. Och så en annan sak: av en resande svensk har han hört, att Linné meddelar sin undervisning på svenska, ej på de lärdes språk, latinet. Hur är det med denna sak, ty då kan sonen ju ej draga nytta av undervisningen? I detta fall lugnar Linné sina holländska vänner. All undervisning skall ske på latin, om sonen kommer. I febr. 1760 ber Burmann om meddelande, när sonen bör anlända för att kunna bevista Linnés sommarföreläsningar — man må ihågkomma, att undervisningen denna tid pågick in i juni. Vidare vill han, om möjligt, att Linné skaffar honom kvarter hos någon apotekare, så att han kan på lediga stunder inhämta kunskap i farmakologi. Meningen är också att ge honom till reskamrat en i Amsterdam f. n. varande svensk gesäll, av vilken han redan nu skall börja inhämta åtminstone grunderna av svenska språket.

Linnés svar är ytterst vänligt. Han gläder sig åt att snart få omfamna sin gamle väns son. Kvarter skall han själv bereda honom, och han hoppas, att han vill hålla till godo med hans eget enkla bord, som är sådant »som våra villkor och vanor tillåta». Ingen av stadens båda apotekare har f. ö. något rum att upplåta, och de bo långt från Linnés hus — ett överraskande påstående. Ynglingens vivre kan ju ej kosta mycket, och dessutom kan ju Linnés egen son få påräkna motsvarande gästfrihet, när han en gång kan få resa ut. Endast själva resan behöver Burman alltså betala, och sonen bör komma ju förr dess hellre. I slutet av april börjar Linné med botanikens teori, exkursionerna begynna ungefär den 22 maj.

Den 5 april underrättar Burmann Linné att sonen skall avresa om ett par dagar över Osnabrück, Hamburg och Danmark. Han har ej velat släppa iväg honom tidigare innan den starka kölden upphört och då hitills svåra förkylningssjukdomar rasat. Ungefär samtidigt riktar Linné till den unge Burmann ett brev, som dock ej når denne före avresan. Det är fyllt av vänliga förmaningar och upplysningar. Han bör taga varma kläder med sig. Till Uppsala kan han resa antingen landvägen eller med en skuta till Stockholm. Därifrån är det till Uppsala blott ungefär så långt som mellan Leiden och Amsterdam. Och så skall han stanna till september, ty stormarna bruka inte komma förrän i slutet av den månaden. Linné hoppas att han skall medföra rara pressade indiska växter, så skola de tillsammans söka bestämma dem, och helst också en del svårbestämda Kapväxter. Ännu ligger isen på alla insjöar, ja t. o. m. de stridaste strömmar. Men, säger han, vi vänta, att inom 10 dagar marken skall tina upp, snödroppen spira upp, sädesärlan visa sig jämte tornfalken och grodan.¹

¹ De här uppräknade värtecknen erinra osökt om dem Linné i avh. *Calendarium Florae* (1756) anför som karakteriserande för begynnelsen av »månaden» Germinatio.

På detta brev svarar den äldre Burmann, tacksam för den därur framlysande välviljan mot sonen. Han ber att Linné måtte upptaga denne som sin egen son och utbilda honom så att var och en må kunna se att han varit en tacksam lärjunge till en sådan storman inom vetenskapen som Linné. I samma brev meddelar han underrättelsen, att Linnés gamle välgörare Clifford gått ur tiden. Senare meddelar han att dennes bibliotek skall säljas, och så, tillägges det, skulle snart vad han uträttat för vetenskapen vara glömt, om ej Linnés Hortus Cliffortianus återstode som ett monument däröver.

Under den närmaste tiden rör sig brevväxlingen mellan Linné och Burmann helt naturligt mycket om sonen, som nu är i Uppsala, och hans studier. Fadern säger, att denne beklagar, att han ännu inte kan nog svenska för att underhålla sig med Linnés familj, men med tiden skall han väl lära sig bättre. Linné söker förmå fadern att låta honom stanna över vintern, men denne säger sig ej kunna uthärda saknaden av hans umgänge så länge, och slutet blir att unge Burmann anträder återfärden, så som Linné meddelar, den 12 oktober.

Linné är något orolig, hur hans hemresa skall avlöpa, då den skett senare på hösten än önskvärt varit. Linné hade sökt påskynda hemfärden, då någon vistelse över vintern ändå ej kunde komma ifråga, något som unge Burmann dock tagit illa vid sig. Linné tillägger, att hans tre ryssar, tydligen furstarne DEMIDOV, som också avrest, i Stockholm ångrat sig och återvänt för att stanna vintern över — gärna skulle han sett, att detsamma varit fallet med Burmann. Denne skriver själv den 26 november från Köpenhamn och meddelar, att resan genom Sverige gått lyckligt. Han hade fått låna en vagn i Stockholm, och när han anlant till en gästgivar-gård på Kolmården, har han sammanträffat med professor LIDBECK från Lund, som presenterat sig för honom och sammanfört honom med två officerare på väg till Karlskrona. Med dem får han sällskap över Eksjö till Växjö, och sedan reder han sig själv rätt bra med hjälp av andra resande, som kunna något tyska och sålunda förstå honom någorlunda och kunna skaffa honom det nödvändiga.

Från Köpenhamns vetenskapliga värld har han åtskilligt att berätta. Han umgås där med FORSSKAL jämte FALK. Den förre väntar på att få ge sig iväg på sin arabiska expedition, och Burmann har mycket gott att säga om honom, som han först nu lärt känna närmare. Själv vågar han ej dröja längre, då isen kan lägga sig på havet och det då blir omöjligt att komma sjövägen. På faderns önskan beslutar han slutligen att hyra en täckvagn genom Tyskland och resa med s. k. extrapost. Överresan till Tyskland blir emellertid besvärlig och tar tio dagar i anspråk. Han reser över Hamburg och Bremen och först i slutet av februari 1761 meddelar han, att han efter en besvärlig färd nyligen återkommit och funnit fadern vid god hälsa.

Under den följande tiden blir det alltmera den yngre Burmann, som övertar brevväxlingen. Han visar sin tacksamhet genom allehanda gåvor av ting, som kunna bereda Linnés familj och denne själv nöje: det är tal om sändningar av kaviar(?)¹ — tyvärr är den något unken vid framkomsten, då skeppet varit länge på väg. Han skickar bakverk från Deventer — ännu i dag en speciell delikatess — för fru Linné och för »sin fästmö» — troligen en skämtsam hänsyftning på den lilla SOFIA LINNÉ, då 2 $\frac{1}{2}$ år. Men även denna gåva blir något ålderstigen, innan den når sin bestämmelseort, då den blir kvarhållen i Stockholm, emedan det egentligen är förbjudet att införa dylikt. Så erbjuder han sig att skaffa Linné diverse rariteter i fågelväg: vita påfåglar, som Linné dock inte reflekterar på, medan han däremot är högst angelägen att få s. k. kinesiska höns, som ha svart skinn och skola vara särdeles läckra i köttet. Det skulle vara ett mirakel här, säger Linné. Det har sina svårigheter att få dem levande till Sverige — en del dö på överfärden, men en tupp och en höna komma fram, visserligen mycket utmagrade, men Linné hoppas att de skola repa sig. En blå papegoja är också föremål för spekulationer, men säljaren, en värds-husvärd på Blauwjaan, är allt för oskäligen på priset.

Korrespondensen rör sig nu mycket om nya växter, särskilt är det Kap-växterna, över vilka unge Burmann planerar ett större arbete, och han är naturligtvis angelägen att därvid få underställa sin lärare dessa och få mottaga hans kritik över sina beskrivningar. Orolig blir han också, när han får höra att P. J. BERGIUS planerar ett arbete över Kap-växter.

Frön sändas på Linnés önskan, men när den unge mannen påpekar, att han väntar att få dylika i utbyte — »annars är det ledsamt att sända» — svarar Linné litet tillrättavisande: jag har inte nekat att skicka frön, om jag får veta vad som önskas, men om du tycker att det är ledsamt att sända längre, så tycker jag detsamma! Detta är dock blott övergående — tonen i breven är eljest den mest vänskapliga. — Linné har hört rykten i Uppsala, att hans unge vän ämnar gifta sig, men denne dementerar uppgiften — han har nog kastat sina ögon på en och annan, men det är en sak, som tål moget övervägande, ty, säger han snusförnuftigt, man gifter sig inte för ett år allenast, utan måste sedan härda ut hela livet, vare sig det blir ett lyckligt eller olyckligt äktenskap.

Tydligt har han i Sverige gjort bekanskap med Linnés anhöriga i Falun. Till dennes svåger JOHAN MORÆUS skickar han enligt löfte som gåva två skålpund extra god tobak, och när han erfår, att en eldsvåda lagt en stor del av Falun i aska, uttalar han sina bekymmer, hur det avlupit för dem. Linnés svärmor befinnes dock ha undgått att få sitt hus

¹ Ordet *halec*, *altec* betyder fisklake, fisksås, kaviar.

bränt, och för svågern kan saken ha sina fördelar, då han har ett tegelbruk, som nu bör få avsättning vid stadens återuppbyggande.

Linnés lärjungar följer man med intresse i det Burmannska hemmet. Så Forsskål, som sänder märkliga växter och frön från Egypten till Amsterdam jämte beskrivningar, som väcka beundran för sin skarpa observationsförmåga. Andra lärjungar komma på besök i det Burmannska hemmet, så CLAS ALSTRÖMER på hemväg från Spanien, BLOM, som är ute och reser med en ung greve, och till sist THUNBERG, som den äldre Burmann kan vara till stor nytta genom sina goda förbindelser med stadens och landets inflytelserika män. När Thunberg, som reser i dec. 1771, på grund av ogynnsamma omständigheter kommer till Kapstaden tämligen utblottad, lyckas hans holländska vänner driva upp medel att sända honom genom hänvändelse till kuratorerna för botaniska trädgården — den stod under förvaltning av dylika; en av dem hade på sin tid Clifford varit —. Att det skall lyckas Thunberg att besöka även det okända Japan är Burmannernas högsta önskan — deras enda farhåga är att hans fysik ej synes tillräckligt stark för ett sådant vågsamt företag. Att hjälpa ENGELBERT JÖRLIN, som på vinst och förlust kommit till Holland för att söka få resa till Kap, visar sig dock ogörligt.¹

Vid denna tid har den äldre Burmann redan sedan några år haft glädjen att få överflytta en del av sin arbetsbörda på sonen, som i början av 1769 utnämnts till professor genom beslut av stadens råd. Linné, som redan sex år tidigare haft lyckan att få sin son till efterträdare, uttalar sin varma lyckönskan. Detta, säger han, är ju vår enda och sista önskan. Jag minnes vilken glädje jag erfor, när Konungen skänkte min son platsen efter mig. Och nu har jag — tillägger han — bland dem jag kan kalla mina lärjungar följande professorer: Burmann i Amsterdam, Beckmann i Göttingen, Falk i Petersburg, Kuhn i Philadelphia, Solander i London och Fabricius i Köpenhamn.

Alltsom åren gå börja både Linné och Johannes Burmann känna åldern trycka. Burmann lider tidvis svårt av arthrit, som bereder svåra plågor och kommer lemmarna att vägra sin tjänst. Tönen i breven blir allt varmare och mera personlig, och Linné efterfrågar med påtaglig ömhet hans hälsotillstånd i de brev han skriver till honom eller sonen. Till honom själv skriver han med varm uppskattning om hans insatser till deras gemensamma älsklingsvetenskaps fromma. »Knappt en dag — heter det i ett brev — går förbi utan att jag tänker på dig, som jag så länge jag lever skall ha att tacka för mera än någon annan. När jag dagligen bläddrar i dina verk, häpnar jag. Före din tid voro få exotiska växter riktigt återgivna i avbildningar. Jag skulle önska att du ville räkna planscherna i dina verk över Ceylons, Afrikas, Amerikas växter.» Och Bur-

¹ Jämför om dennes besök 1772 FRITZ STENSTRÖM i denna Årsskrift, Årg. 16, (1933), s. 11.

mann blir ej svaret skyldig, då han uppräknar, vad Linné uträttat i vetenskapen.

Slutligen avstannar korrespondensen mellan de gamla vännerna. De sista mellan dem växlade breven äro från hösten 1773. Efter det slag-anfall, som drabbade Linné 1774, var ju också hans verksamhetskraft starkt nedsatt. Efter denna tid föreligga ej heller några brev från eller till den yngre Burmann. Förbindelserna ha dock nu i stället börjat uppehållas genom de båda sönerna. Linné den yngre var dock en trög brevskrivare, efter vad som framgår av den yngre Burmanns ofta upprepade klagomål och frågor till hans fader. En varm vänskap, grundlagd under Uppsala-vistelsen, framlyser dock ofta här, då han undrar, vad manne hans vän Carl sysslar med, om han verkligen ej alls vill driva någon korrespondens, om han fortfarande lever som ungkarl i faderns hus o. s. v. Själv är brevskrivaren vid denna tid gift och har en liten son och dotter. —

Av Linné den yngres brev till Burmannerna synas få vara bevarade till våra dagar, med undantag av ett eller annat koncept bland hans ännu obetydligt undersökta papper i London. Från den yngre Burmanns sida föreligga fyra brev. Det sista av dessa är svaret på meddelandet från Carl d. y., att hans fader slutat sina dagar, och uttalar den djupa saknad som såväl han själv som hans gamle fader erfårit vid budet, att deras beundrade vän i Uppsala slutat sina dagar. Endast i två år överlevdes han av Johannes Burmann, som avled 1780.

Det hade länge varit tal om att den yngre Linné skulle företaga en utländsk resa för att ytterligare bereda sig för sitt värv som faderns efterträdare, och de båda Burmannerna hade ofta med glädje hälsat utsikten att få emottaga honom i Holland. Förverkligad blev denna tanke först, sedan både den äldre Linné och den äldre Burmann gått ur tiden. Efter sitt långa uppehåll i England kom Carl von Linné d. y. 1782 till Holland på genomresa till Paris och mottog då av sin vän Burmann påtagliga bevis på den vänskap och tacksamhet denne alltjämt hyste för medlemmarna av den familj, hos vilken han gästade tvänne årtionden tidigare. Tyvärr blev den återknutna personliga förbindelsen mellan de båda yngre representanterna för det botaniska duumviratet Linné-Burmann ej långvarig. Kort efter återkomsten till fäderneslandet slöt den yngre Linné sina dagar hösten 1783. En vacker saga om en svensk-holländsk vänskapsförbindelse, fotad på gemensamma intressen för den vetenskap, som av Linné kallades »amabilis», älskansvärd framför alla andra, hade nått sitt slut.

OLOF RUDBECKS BOTANISKA PREFEKTHUS

AV

NILS SUNDQUIST

NÄR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET GENOM SIN BYGGNADSKOMMITTÉ sommaren 1935 igångsatte restaureringen av det gamla prefekthuset i Linnéträdgården, avsågo undersökningsarbetena icke endast att få en mera preciserad uppfattning om huru byggnaden varit disponerad och inredd på Linnés tid, utan man ansåg det också vara angeläget att söka utröna i vad mån äldre byggnadsrester från den Rudbeckska tiden kunde finnas bevarade. Uppgifter stodo mot uppgifter. Uppsalaforskningen har segt fasthållit vid den uppfattningen, att det Linnéanska huset bär omisskännliga Rudbeckska arkitekturstildrag i de raktäckta nischerna å båda gavlarna och vid fasadernas ytterhörn. Å andra sidan uppger Linné själv i avhandlingen *Hortus Upsaliensis* (1745), att den gamla prefektbyggnadens murar vid ombyggnaden 1743 uppförts från grunden. Uppgiften gällde alltså i första hand att se till, vilketdera påståendet var det riktiga, och som vi nedan skola se befunnos förhållandena vara sådana, att man kan säga att båda uppfattningarna haft fog för sig.

Innan vi ingå på den byggnadshistoriska utredningen skola vi något dröja vid hur Olof Rudbecks redan under 1650-talet påbörjade botaniska trädgård var utformad både med hänsyn till själva trädgårdsanläggningen och den arkitektur, som inramade den, samt hur det vid trädgården år 1693 uppförda prefekthuset anslöt sig till densamma. Kännedomen om denna miljö är av icke ringa intresse inom Linnéforskningen; den utgjorde Linnés omgivning under ett av de viktigaste utvecklingsskedena i hans liv, och sannolikt är väl att han just här kom de problem in på livet, vars geniala lösning gjorde honom till den världsberömde botaniker han blev. Under hela perioden före Hollandsresan tillbragte Linné sin mesta tid inom denna trädgård nere i Svartbäcken, och han blev väl med tiden dess allra främste kännare, då ju redan 1730 Olof Rudbeck d. y. utsåg honom till trädgårdens demonstrator.

Bild 1. Prefekthuset vid Linnéträdgården, sett från sydväst. Fotot sannolikt från 1900-talets första år; fönsterluckorna å hitre gaveln äro de gamla från Linnés tid (1743—1778).

DE LITTERÄRA UPPGIFTERNA

Vill man närmare se till vad de litterära uppgifterna kunna ge för upplysningar om den Rudbeckska trädgårdens utseende, bör man rätteligen börja med Rudbecks egna bilder av densamma i *Atlanticans* atlasband (tryckt 1679).¹ Å den första bilden (se bild 2), där man ser träd-

¹ Jämte *Atlantican* är Linnés nyssnämnda avhandling *Hortus Upsaliensis*, som med SAMUEL NAUCLÉR som respondent utkom i Uppsala 1745, den främsta källan till kännedom om Rudbecks botaniska trädgård; ganska ingående beröres här Rudbecks grundande av den första uppsalienska botaniska trädgården (jfr TH. M. FRIES' översättning av avhandlingen, ingående i *Skrifter af Carl von Linné utgifna af Kungl. Svenska Vetenskapsakademien*, IV, Uppsala 1908, sid. 153 ff.). Den Rudbeckska trädgården beröres också av J. B. BUSSE i hans *Utkast till Beskrifning om Upsala*, D. II, Upsala 1769, sid. 94 ff. Den främsta moderna källan till den Rudbeckska trädgårdens historia är M. B. SWEDERUS: *Botaniska trädgården i Upsala 1655—1807*. Ett bidrag till den svenska naturforskningens historia, Falun 1877. Denna avhandling utgjorde på sin tid ett synnerligen värdefullt bidrag och bibehåller alltjämt sitt stora värde bland utredningarna av trädgårdens historia. Givet är också att TH. M. FRIES i sitt arbete *Linné. Lefnadsteckning*, Upsala 1903, utförligt redogör för den Linnéanska trädgården även under dess äldre skeden. Tämligen ingående har också C. ANNERSTEDT i sin *Upsala universitets historia*, Uppsala 1877—

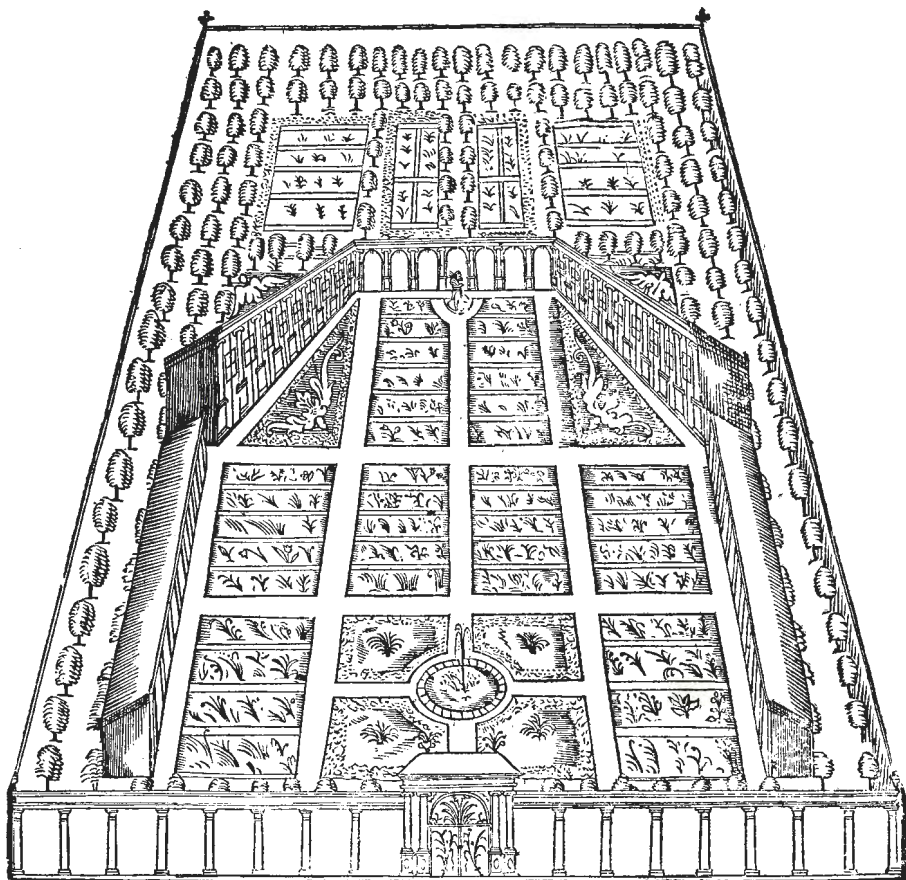

Bild 2. Prospekt av Rudbecks botaniska trädgård i kvarteret Örtedalen (ur *Atlanticans atlasband*). Trädgården var orienterad i norr—söder. Den hitre pilasterprydda barriären låg utefter Tovegatan (nuvarande Linnégatan). Märk pilastrarnas överensstämmelse med prefekthuset, som bör ha anslutit sig direkt till barriärens vänstra hörn.

gårdsanläggningen frontalt i fågelperspektiv, domineras intrycket i förgrunden av de rutformat upplagda trädgårdsareorna i symmetrisk och harmonisk ordning. Stängslet mot Tovegatan utgöres av ett relativt högt plank eller mur, livad av doriska pilastrar och i mitten genombruten av en magnifik port, vars täckande bjälklag uppbäres av kopplade joniska kolonner eller pilastrar. I centrum av de nämnda, närmast porten belägna fyra

1914, uppehållit sig vid den botaniska trädgårdens historia (jfr E. COLLIANDERS register till Annerstedts arbete, Uppsala 1931.) Under senare år har den Rudbeckska trädgårdens topografi efter källor i stadens arkiv utförligt skildrats av K. W. HERDIN: Olof Rudbeck den äldres Hortus Botanicus (Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, Årg. VIII, 1925.) Det senaste bidraget till trädgårdens historia är R. SERNANDER, Linnæus' och Rudbeckarnes Hortus Botanicus (Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, Årg. XIV, 1931). I övrigt må hänvisas till SERNANDERS litteraturförteckning till samma uppsats, sid. 158 f.

areorna återfinnes en springbrunn. Trädgårdens närmare Tovegatan belägna partier omslutas av klassicistiska orangeribyggnader. Den bortre ändan av dessa förbindes av ett fondparti, motsvarande endast de två mittre areornas bredd, och från detta utgå tvenne byggnadsarmar, som vidga sig åt Tovegatan till.¹ Dessa armars södra gavlar fortsättas av lägre, även de med pulpettak försedda orangerihus, som löpa parallellt med trädgårdens långsidor och sluta på något avstånd från gatubarriären. Hela orangeriordnandet andas klassicism. Doriska och joniska ordningar tävla om att liva de annars flacka fasadytorna, och till yttermera visso utgöres fondlängan inom huvudorangeriet av en effektfull rundbågsarkad. Rudbeck har ännu en teckning över trädgården, som principiellt sett är överensstämmande med den första (Atlantican, Tab. 37, fig. 138). Huvudvikten har här lagts på att utmärka byggnadernas arkitektur, och den väsentliga skillnaden är egentligen, att å den senare teckningen byggnadernas arkitektoniska utsmyckning fått en mera utbildad och klar detaljritning. Man får här ett ännu klarare begrepp om den stil, som Rudbeck framför allt älskade: alla fasadytors livande av doriska och joniska pilastrar.

Om prefektbostaden, det »botaniska huset», lämna också de litterära källorna åtskilliga meddelanden. Rudbeck själv omnämner det upprepade gånger i sina brev, och Linnés nyssnämnda avhandling *Hortus Upsaliensis* ger även vissa uppgifter. Där framhålles bl. a. följande: »Prefektens eller botanices professors boningshus lät han (Rudbeck alltså) bygga af brändt tegel invid trädgården, på samma plats, där det nu befinner sig, på det att botanices professorn skulle lika väl, som om han varit på platsen, kunna hålla ett vaksamt öga öfver området. Särskildt förtjänar att här omtalas, att taket, dörrarne, fönsterinfattningarne m. m. voro af järn i stället för af sten, till skydd mot eldfara.» Vidare skymta värdefulla detaljer i de skrivelser, som Linné riktade till större akademiska konsistoriet, då han just stod inför uppgiften att anlägga en ny trädgård över den Rudbeckska. HERDIN har i sitt arbete *Bygge och bo I* gjort en sammanfattning av husets historia, och vi kunna därur bl. a. inhämta (sid. 130 ff.), att det botaniska huset uppfördes av Olof Rudbeck d. ä. med begagnande av ett år 1693 beviljat kungligt anslag av 4,590 dlr. kpt. och var avsett att tjäna som prefektbostad i den botaniska trädgården nere vid Svartbäcksgatan åt sonen och efterträdaren OLOF RUDBECK D. Y. För att göra detta hus säkert mot eldfara hade Rudbeck enligt yttrande i ett brev av den 21 dec. 1691 för avsikt att bygga det av sten »på samma manér, som jag mine huuss i detta åhret bygt». Tydligt åsyftas också att använda takplåt av järn, och det ligger nära till hands att antaga, att han ville an-

¹ Det är tydligen dessa orangeribyggnaders placering som givit RUDBECKS samtida JOHANNES SCHEFFERUS anledning att i sin *Upsalia Antiqua* (1666) tala om att trädgården är anlagd »ad instar V» (i form av ett V).

vända samma metod för den inre takkonstruktionen som i sitt hörnhus utmed Smedsgränden. Om detta hus' konstruktion och inre byggnad berättar Rudbeck i brev den 17 maj 1702 till kanslern, strax efter branden, att sedan den stora träbyggnaden på gården antänts, elden kom in i salen, och att den »böjde järnstängren neder och den botn föll, men alla de andra ovan och under höllo sig». EENBERG intygar jämväl i sin berättelse om branden, att »allt var där (i huset) byggt av järn, som eljest plägar vara trävirke i stenhus». Takkonstruktionen var således densamma, framhåller HERDIN, som man med säkerhet vet, att Rudbeck förordade vid andra byggnadsföretag, t. ex. kanslihuset vid Övre Slottsgatan: tak av järnstänger och tegel, en föregångare till de moderna betongkonstruktionerna.

Tack vare denna metod och yttertaketets järnplåtar hade det Rudbeckska huset namn om sig att vara brandfritt, ett anseende, som synes ha bidragit till husets fördrälv. Ty därigenom lockades en del gott folk — »alla runtomkring mig», säger Rudbeck — att under branden införa sina saker i huset, så att förstugan blev full och innerdörren ej kunde stängas. Säkerligen är det de båda husen i Rudbecks gård inom kvarteret Näktergalen, han åsyftar, då han i brev till kanslern den 21 dec. 1691 talar om sina hus, som han »i detta året bygt». Att husen voro två synes av brevet av den 2 april 1696, däri omtalas »bleken» (järnplåten), som han köpt av WIJTFOGELS änka »til mina bägge stenhuss».

Då det botaniska huset redan 1731, efter vad akademiska konsistoriets protokoll av den 11 mars visar, var så skröpligt, att Rudbeck d. y. fann det orådligt kvarbo och måste avflytta därifrån, tyder detta på att huset haft en äventyrlig konstruktion. Tio år senare var också en grundlig reparation ofrånkomlig, och Linné beskriver då huset sådant det var före reparationen: »utan allt trä med järnposter och järnbjälkar». I inläga till konsistoriet den 6 mars 1742 säger Linné om husets bedrövliga tillstånd: »Jag behöver ej beskrifva dess bristfälligheter, som är ett spektakel för hela staden och likare ett ugglenäste eller röfvarekula än ett professorshus, tager ock av dagligen, och om det ej snart underhjälpes står det sedermera ej så lätt att repareras».¹

Det sista Uppsalahus, till vilket Olof Rudbecks namn är knutet, var

¹ I Egenhändiga anteckningar av Carl Linnæus om sig själv (Uppsala 1823), sid. 41 f., heter det: »1742 ingifwer Linnæus en remonstration till Academien om Academie-Trädgårdens uprättande utur sitt öde, och wisar oungämligheten af ett Orangerie: i anledning hwaraf blef resolveradt, att Trädgården skulle å nyo anläggas och ett fullkomligt orangerie upbyggas samt Domus Prefecti nedrifwas och åter upbyggas. Baron Carl Hårleman gifwer en präktig dessein till Trädgårdens anläggande, hwilken blifwer utwidgad, genomgrafwen och jämkad; dammar, qwarter och gångar anlagde: det gamla stenhuset, som war upbyggt af Olof Rudbeck, Fadren, utan alt trä med jernposter och jernbjelkar, och hwilket nu liknade ett ugglenäste, blef åter adapteradt till wåningsrum för Professorn.»

det ovannämnda s. k. kanslihuset (sedermera stadens posthus, numera Clasonska gården vid Övre Slottsgatan 1), uppfört 1698. Denna byggnad förlades nordost om den dåvarande landshövdingebostaden ovanför Carolinabacken, snett emot nuvarande Geijersgården. Huset var avsett att inrymma länets kansli och kontor och uppfördes efter landshövdingen baron JOHAN HOGHIUSENS hemställan till Kungl. Maj:t i brev av den 20 jan. 1696, vari kostnaden beräknades till 845 dlr smt. Förslaget var uppgjort av Olof Rudbeck och kanslihuset skulle byggas av trä 24 alnar långt och 12 alnar brett. Men då det kungliga beslutet skulle verkställas, föreslog Rudbeck att ett stenhus i stället skulle uppföras 30 alnar långt och 15 alnar brett. Efter Rudbecks mening behövde det anslagna beloppet icke överskridas, om husets murar finge en tegelstens tjocklek, »kunnandes taken uti rummen i stället för bjälkar och trossbotten läggas med järnstänger och tegelsten — — —», tydligen samma takkonstruktion, framhåller HERDIN, som Rudbeck använt i sitt eget och i det botaniska huset. Förslaget vann Kungl. Maj:ts bifall (kungligt brev den 9 febr. 1698) och därefter uppfördes kanslihuset.

Av de litterära upplysningarna få vi som synes en tämligen klar bild av Rudbecks metoder att bygga hus. Han ville synbarligen göra dem både praktiska, brandfria och billiga, och han använde sådana konstruktioner, som kunde motsvara dessa hans syften. Husen byggdes utan träinredning, materialet var järn och tegel, och för att så ringa mängder byggnadsmaterial som möjligt skulle åtgå var han djärv nog att bygga omslutningsmurarna av endast en tegelstens tjocklek (d. v. s. ett tegel lagt på längden). Detta var förvisso någonting alldeles nytt icke blott inom den uppsalienska byggnadsverksamheten utan även i riket i övrigt, och den äventyrliga konstruktionen tyder på att arkitekten icke tillräckligt kunde inse de riskmoment, som den måste medföra. Det tragiska inträffade också, att de Rudbeckska husen inom relativt kort tid blevo halva ruiner, motståndslösa som de voro mot fukt och röta, och endast omfattande reparationer kunde åter göra dem beboeliga.

DEN BYGGNADSHISTORISKA UNDERSÖKNINGEN

Det nuvarande Linnéanska prefekthuset (bild 1) utgöres av en rektangulär stenbyggnad (9,60 × 18,30 m.) i två våningar, belägen i trädgårdens sydvästra hörn med västra gaveln emot Svartbäcksgatan och södra fasaden emot Linnégatan (den forna Tovegatan). Ytermurarna ha en bredd av en och en halv tegelsten. Vardera våningen innehåller sex rum med centralt belägen sal.

Bästa orienteringen över husets och trädgårdens omgivning på Linnés

tid lämnar JONAS BROLINS karta över Uppsala 1770, där man får en god bild av botanicums belägenhet inom Svartbäcksröten. Om planen lämnar Linnés kopparstick i Hortus Upsaliensis fullt tydligt besked. Trädgården uppdelas i två väsensskilda delar, nämligen själva trädgårdsområdet samt den jämförelsevis smala remsan utmed Svartbäcksgatan, som var anslagen åt prefektens bostad, gård och ekonomihus. Under Rudbecks tid hade trädgården som vi sett varit disponerad på ett helt annat sätt. Den vände då sin front emot Tovegatan. Liksom under Linnés tid befann sig prefekthuset sydväst om trädgården. Oklart är emellertid, hur själva prefektbyggnadens nuvarande gårdsområde var ordnat, men man får väl antaga

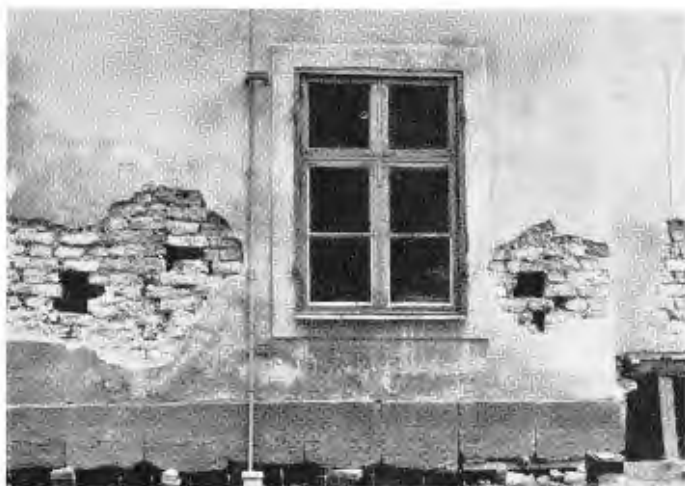

Bild 3. Parti av gårdsfasadens västra hälft (med köksfönstret); i det blottade murverket ha frihuggits delar av det Rudbeckska husets pilastrar (de andra och tredje från väster räknat).

att även Rudbecks »botaniska hus» kompletterades av ekonomihus inom tomtområdets nordvästra del.

Det kanske mest karakteristiska för den Linnéanska prefektbyggnaden är, att båda gavlarna ha två grunda nischer, som omsluta de bågige bostadsvåningarna, och att de båda fasaderna likaledes livas av sådana grunda nischer emot vardera hörnet, det vill med andra ord säga, att dessa nischer intaga ett par hörnrisaliters platser. Samtliga dessa yttre murnischer, åtta till antalet, ha raka övertäckningar, och de arkitekturhistorici, som tidigare sysslat med den Rudbeckska arkitekturen, ha antagit, att detta enkla men dock effektfulla murlivningssystem emanerat från Olof Rudbeck och att det liksom kunnat inrangeras i de stilelement, som veterligen äro att finna inom den övriga Rudbeckska Uppsalaarkitekturen, exempelvis SCHEFFERIs bibliotek vid S:t Eriks torg (å K. Vetenskaps societetens n. v. gård), VERELII hus vid Övre Slottsgatan, numera rivet, samt Rudbecks eget,

numera också försvunna bostadshus vid Stor-Torget (dess gårdsfasad). Det karakteristiska med dessa senares nischer är emellertid att de ha stickbågiga övertäckningar och att deras rytm således är mera klart betonad än hos Linnéhusets raktäckta nischer; som vi skola se ligger saken också

Bild 4. Snitt genom Rudbeckshusets endast en halv sten tjocka yttermur nära sydöstra hörnet.

till på ett helt annat sätt än vad forskningen hittills antagit.

Vi gå i tur och ordning med frågorna och skola närmare se till vad som kunde utläsas ur den Linnéanska byggnaden, då man trängde den närmare in på livet med hammare och hackor. Restaureringen inleddes med att hela husets grund, som var ytterligt bristfällig, förnyades. Hela byggnaden blev därför helt och hållet utgrävd kring yttermurarna och man kunde därvid göra mycket noggranna iakttagelser rörande husets äldre grundförhållanden. Den gamla grunden bortbröts sektionsvis två meter i taget, och sedan dessa genombrytningar gjorts ersattes det bortbrutna med frostfri cementgrund, som på effektivt sätt isolerades från övermurarna. Det framgick med all tydlighet, att den under mark

liggande grunden, som utgjordes av relativt stora, okluvna gråstensblock, tillhörde en äldre byggnad. Undergrunden sprang ut ifrån murens liv ända till en halv meter, och då dessa gråstensblock saknade varje tillstymmelse till bindemedel, föreföll huset att stå på en ganska löslig grundval.

Vad som framför allt tydde på att den gamla grunden, som omslöt en tunnvalvd källare, var av äldre datum var att denna senare icke var lagd på ett logiskt sätt i förhållande till det nuvarande huset utan hade en betydlig förskjutning åt öster. Vid upphuggningen av murverket från marknivå till fönstrens underkant, nödvändig på grund av att teglet var fullständigt skört av uppträngande fukt, framkom runt hela byggnaden inne i murverket längsgående stötfogar, som skvallrade om, att ett ursprungligt murbestånd vid ett visst tillfälle ommurats på ett radikalt sätt. Dessa stötfogar löpte parallellt inne i själva omslutningsmurarna och avbröts av rytmiska förkroppningar, som voro belägna på följande sätt: utefter gatu-fasaden: vid de nuvarande hörnen, vid nischernas innerhörn samt två stycken

emellan de båda nischernas innerhörn på ett avstånd av vid pass 2,85 meter från varandra. Dessa förkroppningar motsvarades av något bredare på murens insida. Gavelnischerna, mittpilastern samt de närmast nischerna belägna delarna av hörnpilastrarna utgjorde ett sammanhängande murverk.

De mot ytternischerna svarande inre väggpartierna voro utökade med en påmurning av en halv stens bredd så när som på förkroppningarna mot varje hörn samt på mitten. Eliminerade man alltså det som påmurats senare erhöll man ett primärt murverk, vilket, sett som ett snitt igenom hela huset, hade följande utseende: kärnan inom murverket i omslutningsmurarna utgjordes av en vägg av endast en halv stens tjocklek, rytmiskt avbruten av tre yttre och inre förkroppningar på vardera gaveln och sex stycken på vardera fasaden.

Sedan denna äldre murnings-teknik konstaterats gällde uppgiften att följa de blottade stötfogarna på både yttre och inre väggliven, och därvid kunde dessa iakttagelser göras: då hela sydöstra hörnet på utsidan befriats från den sekundära påmurningen, blottades tvenne smalare hörnpilastrar, som löpte ända upp till ungefärligen mitten på fönstren i övre våningen (bild 5). Det vill med andra ord säga, att de nuvarande hörnen tillkommit på sådant sätt, att de språng, som bildades mellan de två ursprungliga hörnpilastrarna och husets äldre hörn, murats ut till ett helt hörn.

Ungefärligen i jämnhöjd med mitten på fönstren i övre våningen blottades i sprången mellan de äldsta pilastrarna och det ursprungliga hushörnet profilerade listtegel, som sköto ut utanför pilastrarnas liv vid pass tre centimeter (bild 6). Vidare kunde konstateras, att dessa listprofiler löpt i samma skift runt hela pilastrarnas yttersidor, men att de vid ommur-

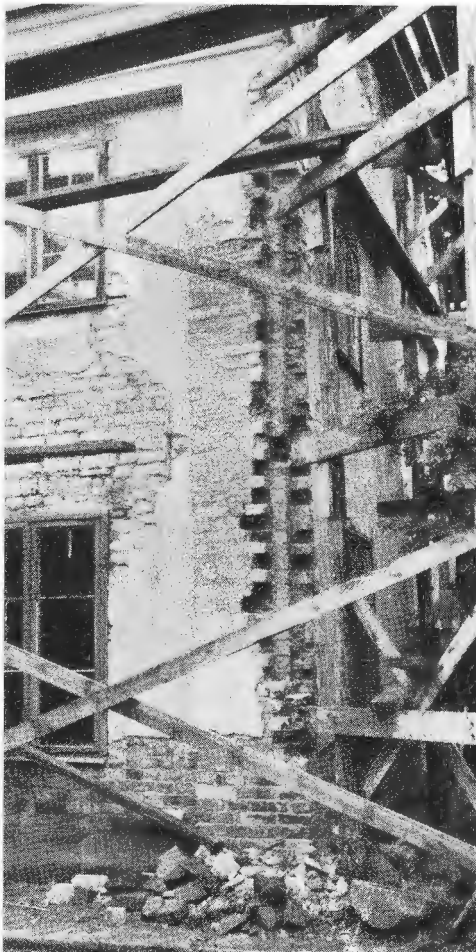

Bild 5. Sydöstra hörnet (vid Linnégatan) sedan de Rudbeckska pilastrarna framtagits. Jfr bild 6.

ningen avbilats in till pilasterens murliv. Det primära murverket kunde följas tre skift ovanför det profilerade listskiftet; där ovan vidtog ett murverk, som hade klart samma karaktär som de sekundära igensättningarna och vars hörn stod lodrätt med den linje, som bildades av pilastrarnas mot hörnen utdragna ytterliv. Inom det första skiftet över det primära murverket, alltså tre skift över den kvarsittande listprofilen, återfanns inmurad i pilastern mot gatan ett fragment av en övre listprofil, något större och rikare utbildad än den undre (bild 8). Det låg nära till hands

Bild 6. Detalj av överdelen av sydöstra hörnets pilastrar; mitt på fotot synas å pilastrarnas hitre kortsidor de kvarstående fragmenten av den undre kapitällisten.

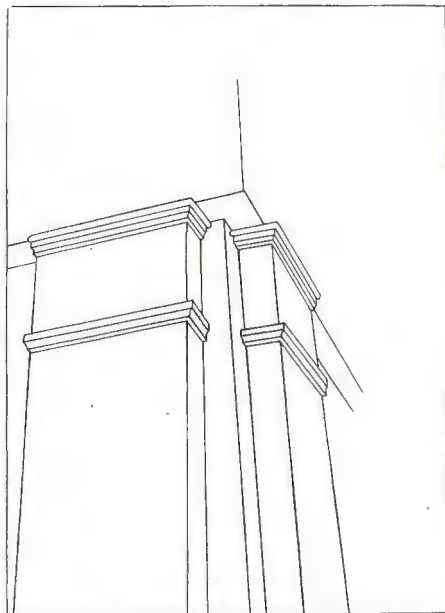

Bild 7. Rekonstruktion av pilasterkapitälén.

att antaga, att denna utgjort en del av en övre, rikare utbildad list, som haft samma höjd som det skift, där den var inmurad.

Sammanställas dessa båda listprofiler inom den framtagna smäckrare pilastern erhålles ett enkelt kapitäl av närmast dorisk karaktär. För att konstatera om liknande profilerade lister återfunnos även inom de andra hörnpilastrarna upphöggos dessa i tur och ordning, och därvid kunde iakttagas, att sår efter dylika funnos överallt på de lägre profilernas platser. De övre kunde emellertid endast återfinnas i husets sydvästra hörn (se bild 15); det förefaller väl naturligtast att man vid en påmurning över det primära murverket i stället för att bortbilda de övre profilerna helt enkelt rivit dem och murat nytt alltifrån det skift, som motsvarade dessa profilers lägen. När

samtliga äldre smäckrare pilastrar undersökts, erhöles underlag för en rekonstruktion av en äldre byggnad, som hade tett sig på följande sätt: varje fasad uppdelades av sex pilastrar, och varje gavel av tre dylika, på ett avstånd från varandra av omkring 2,85 meter och av två stens bredd. Beklagligt nog visade sig att murverket i höjd med husets nuvarande sandstenssockel inom de yttre partierna ommurats så att spår av någon pilasterbas icke kunde iakttagas.

På samma sätt som undersökningen gjorts inom ytterfasadernas murverk företogs den inom vissa representativa delar av innerväggarna. I bottenvåningens sydöstra hörnrum följdes de konstaterade stötfogarna inne i muren, och därvid kunde framhuggas en inre nisch av 2,55 meters bredd och vid pass 2,50 meters höjd vid högsta punkten. Det visade sig att denna nisch hade stickbågig överäckning; väggens ursprungliga puts kvarstod ännu inom hela nischen (bild 12). Sedan liknande undersökningar i flera av de andra rummen utförts, kunde det fastslås, att det ursprungliga husets inre väggar runt om varit livade av en hel serie nischer, som konsekvent motsvarade de yttre nischerna.

Men det skulle strax visa sig att icke blott äldre murpartier funnos kvar i yttermurarna, utan att också väsentliga delar av grundmurar till innerväggar kvarstodo, vilka synbarligen tillhört ett tidigare byggnadsskede. Vid uppbyggnaden av de gamla golven i bottenvåningen, vilka tagit stark skada av ålder och röta, blottades flera dylika grundmurar, vilka bildat underlaget till en rumsindelning av väsentligt olika karaktär mot husets nuvarande. Inom det område, som nu upptages av salen och sydöstra hörnrummet, frilades grunderna till två rum, vars lägen framgå av planen bild 17. Inom n. v. kökets mitre del frilades grundvalarna till en mellanvägg, som löpt i linje med det inom salen blottade rummets västvägg. Då inom det område, som nu motsvaras av de två västra gavelrummen, intet grundmurverk återfanns, synes det som om den nuvarande rumsplanen inom denna del av huset vore den ursprungliga.

I hörnrummet öster om stora salen utgrävdes i dess nordvästra hörn grundmurverket till en eldstad, som synes ha haft formen av en kvarts-cirkel, och i byggnadens därinnanför belägna nordöstligaste rum frilades i södra inre hörnet ett rått gråstensunderlag, vars omslutning syntes tyda

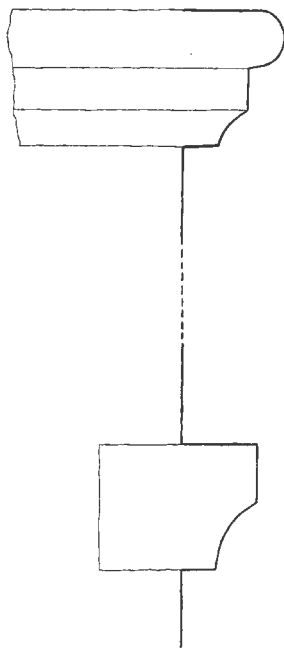

Bild 8. Profiluppmätning av de undre och övre kapitäl-listerna. Skala 1 : 3, verkliga avståndet mellan listerna tre skift. Den undre listen funnen i ursprungligt läge (jfr bild 6—7, den övre inmurad inom samma skift, där den ursprungligen suttit.

Bild 9. Från utgrävningen inne i Linnéhusets sal av resterna av Rudbeckshusets innerväggar; foto från öster; nedanför dörren t. h. synes grunden till den Rudbeckska salens eldstad; från dennas vänstra hörn utgår vinkelrätt mot fönsterväggen Rudbeckssalens västra vägg; i förgrunden valvhjässan till den mitt under denna sal belägna källaren; längst bort under Linnésalens vägg den vid 1740-talets ombyggnad anbragta bärande valvkonstruktionen.

på att köksspisen här haft sin plats. I stora salens nordvästra hörn utgrävdes likaledes grunden till en spis, även den av närmast kvartscirkelformig plan. Ett kvarstående skift tegel över det egentliga grundmurverket utgjorde resterna av den ursprungliga spisens front, som synes ha varit i det närmaste rak (jfr uppmättningsplanen bild 17).

De blottade innerväggarna lämnade den upplysningen, att dessa haft en stens tjocklek. Som underlag för dem låg utlagd en kraftig gråstenssula, över denna höjde sig ännu en sula av mindre sandstensblock av ungefärligen ett tegels storlek, och över detta underlag hade den egentliga övermuren rest sig. Tydliga spår i murbruket lämnade konsekvent upplysning om hur det understa skiftet varit utmurat.

De under Linnés tid tillkomna innermurarna hade en helt olika grund mot de Rudbeckska: i stället för en gråstenssula hade nu slagits ett en och en halv tegelstens valv som underlag åt övermurarna, en omständighet, som underlättade urskiljandet av de Linnéanska innerväggarna (bild 9).

Den under huset ännu befintliga källaren är belägen mitt under den Rudbeckska salen och förstugan, alltså snett i förhållande till den nuva-

Bild 10. Från utgrävningen av Rudbeckshuset inom Linnéhusets sydöstra del; foto från väster; hela grundmurverket till Rudbecks köskammare blottat; i hitre vänstra hörnet eldstaden.

rande — med andra ord på så sätt, att den stora tunnvalvda källaren omslutes av stora salens murar och den mindre av förstugans. Var nedgången till den äldsta källaren varit belägen är oviss, då inom källarhalsens och förstugans områden inga mera ingripande ommurningar med åtföljande putsavknackningar behövde göras. Sannolikt är dock, att den Rudbeckska källarens nedgång haft sitt läge på den nuvarandes plats, vilket väl närmast överensstämmer med andra jämförliga hus från tiden.

Vid ingrepp i norra fasaden påträffades ett runt hela huset löpande armeringsjärn — karaktäristiskt för Rudbecks byggnadsteknik — vars läge gav en antydning om att nedervåningen under hans tid varit betydligt lägre än den nuvarande, då dessa armeringsjärn böra markera mellanbottens ungefärliga läge. Att övervåningen varit avsevärt lägre än den nuvarande anges ju klart av de funna pilasterkapitelens plats.

Att undersöka murningssystemet i det inre av den övre våningens avslutningsmurar kunde ej ifrågakomma, då ett ingrepp i murverket skulle ha äventyrat den linnéanska inredningens detaljer. Dock får man väl antaga, att övermurarnas byggnadsteknik motsvarade de undres, i överensstämmelse med vad förhållandet var inom det Rudbeckska huset vid Stortorget, undersökt av förf. 1934 vid detta hus' rivning. Här höjde sig över

nischarkadernas pelare i undervåningen en övre rad murpelare ända till takhöjd och gav stadga åt de i övrigt endast en halv sten tjocka murarna. Övertäckningen bör ha utgjorts av bärande järnbalkar, över vilka sedermera arkitravmuren höjt sig i en och en halv stens tjocklek.

Prov på ett Rudbeckskt fönster i nedre våningen blottades i det västligaste blindfönstret å gårdsfasaden. Här framkommo mursömmarna till en

Bild 11. Tegelgrund till väggen mellan Rudbecks förstuga och ett hitre rum; där bakom synes valvhjässan till källarummet under Rudbeckshusets förstuga; foto från väster.

igensatt fönsteröppning, som haft avsevärt mindre dimensioner än det Linnéanska, se bild 13—14. Vid urbilningen av igensättningen framkom även det Rudbeckska fönstrets smyg, och det visade sig att teglet, som omslöt den egentliga fönsteröppningen, haft en rundad urtagning i sitt inre hörn. Denna urtagning har sannolikt lämnat plats för karmen, som enligt Rudbecks egna uppgifter varit av järn. Som ovan anförts hade han byggt sina hus utan träinredning för att minska brandriskerna, och här erhöles nu en uppgift om tekniken vid karmens apterande i smygen.

Lägena å övre våningens fönster kunde icke exakt preciseras, men vid avknackningen av den anfrätta putsen å gaveln mot gatan blottades tydliga igensättningar med undre kanten belägen omkring 70 cm.

under de nuvarande fönsterbleckens kant, bild 15—16; ett dylikt fönsterläge överensstämmer väl med det äldre husets höjd ur proportionssynpunkt.

Genomgående, där det äldre yttre pilastersystemet framkom, återstodo tydliga rester av byggnadens ursprungliga puts; manteln hade en tjocklek av vid pass 1 cm. och hade över sig en gulvit kalkavfärgning.

Den fasadarkitektur, som Rudbecks botaniska prefekthus haft, överensstämmer mycket nära med den som återfinnes å hans ena förslag till universitetshus (Atlasbandet Tab. 34, fig. 129, jfr bild 25), och det ligger väl då närmast till hands att antaga, att prefekthuset haft samma taktyp som detta. Vid den Linnéanska ombyggnaden revos det gamla husets övre partier ända ned till pilastrarnas övre kapitällist, och något faktiskt belägg för detta antagande finnes sålunda icke. Tänkas kan måhända att taket varit av annan typ, men då också det rudbeckska »museet» vid Smeds-

Bild 12. Södra väggen i s. ö. rummet av Linnés bottenvåning. Kring fönstret är framtagen den Rudbeckska väggnischen med kvarstående puts..

Bild 13. Blindfönstret å gårdsfasaden närmast Svartbäcksgatan. Stötfogarna till det Rudbeckska mindre fönstret synliga.

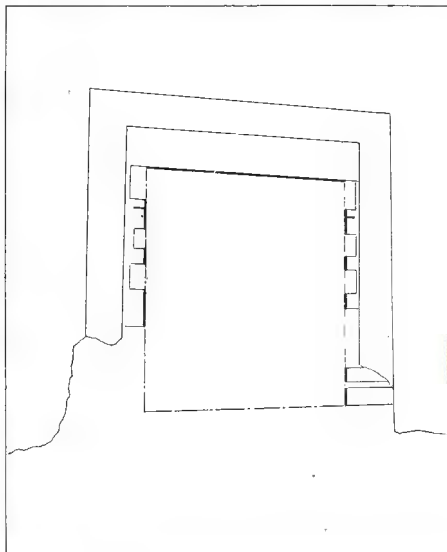

Bild 14. Rekonstruktion av det Rudbeckska fönstrets omfattning.

Bild 15. Gaveln mot Svartbäcksgatan; under övervåningens fönster synas igensättningar efter Rudbeckshusets lägre placerade fönster. Å hitre hörnpilastern står efter de avbilade listprofilerna.

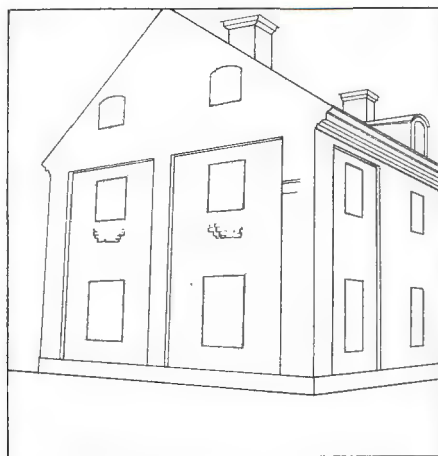

Bild 16. Förtydligande teckning till vidstående fotografi.

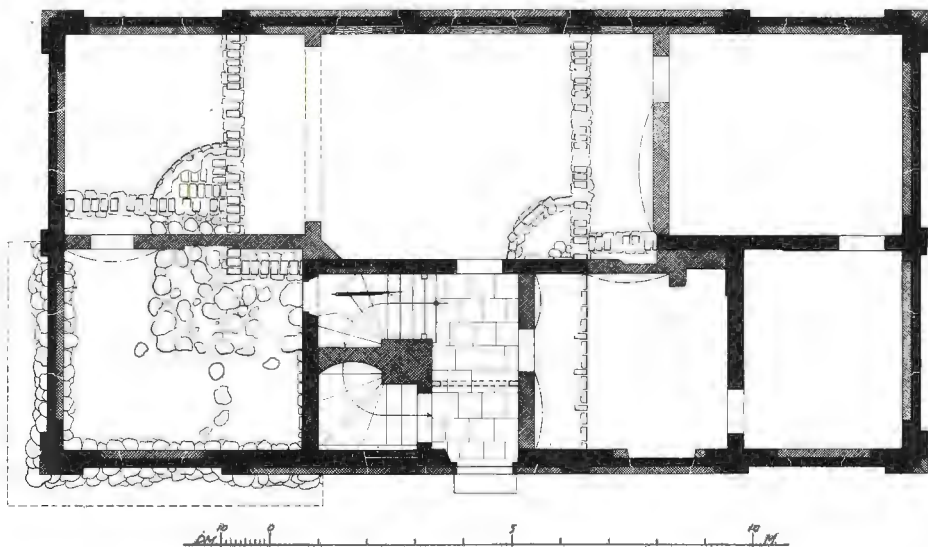

Bild 17. Plan över Linnéhusets bottenvåning efter den byggnadshistoriska undersökningen. De olika byggnadsperioderna betecknas: Rudbeckshuset svart, Linnés ombyggnad 1742 korsstreckat, senare igensättningar vågstreckat.

gränden, som enligt PADT-BRÜGGES stick även det haft den karakteristiska pilasterindelningen (bild 26), också täckts av valmtak, får man väl betrakta denna omständighet som ett ytterligare stöd för takrekonstruktionens riktighet.

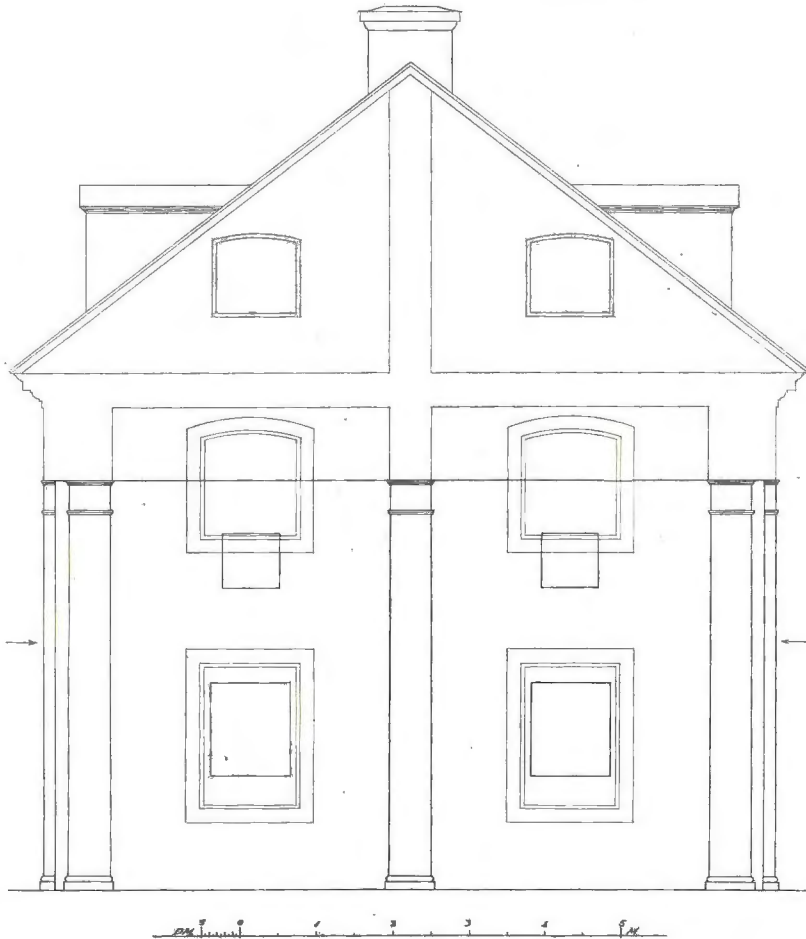

Bild 18. Linnéhusets trädgårdsgavel med det Rudbeckska husets gavel inritad. Pilarna ange läget för yttermurarnas armeringsjärn, som torde markera den äldre trossbottens läge.

Den byggnadshistoriska undersökningen av yttermurarna, kompletterad med utgrävningen inom huset, gav vid handen, att bottenvåningen inom Rudbecks hus omslutit förstuga, kammare och kök öster därom samt tre rum väster om salen, alltså sammanlagt sex rum. På tidens gängse manér var salen placerad innanför förstugan, men tydligt förskjuten mot öster i förhållande till den nuvarande, starkt symmetriskt placerade. Märklig är överensstämmelsen i rumsplan mellan Rudbecks »botaniska hus» och det av honom uppförda kanslihuset (Gamla posthuset vid Övre Slottsgatan, se bild 22). Även detta har en stor sal innanför förstugan, till vänster därom befinna sig kök och kökskammare och till höger om salen den egentliga bostadsrumssviten.

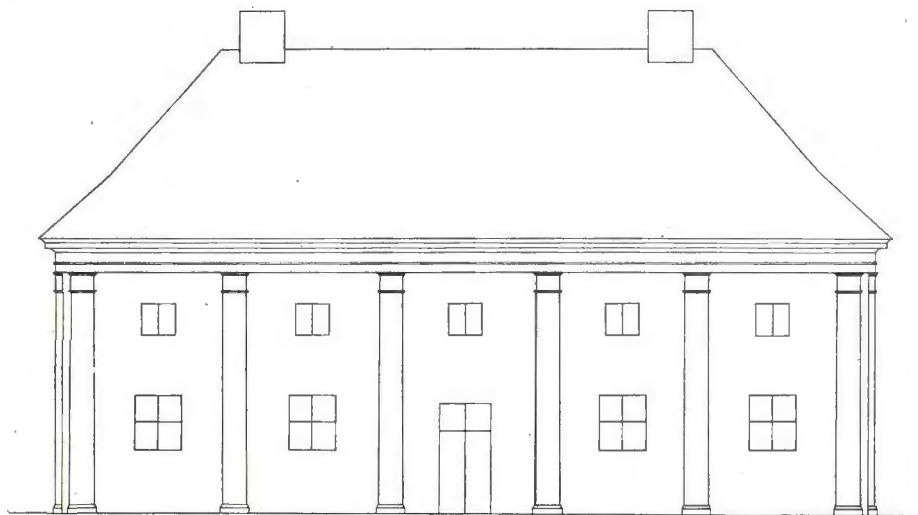

Bild 19. Olof Rudbecks botaniska prefekthus, gårdsfasaden, försök till rekonstruktion.

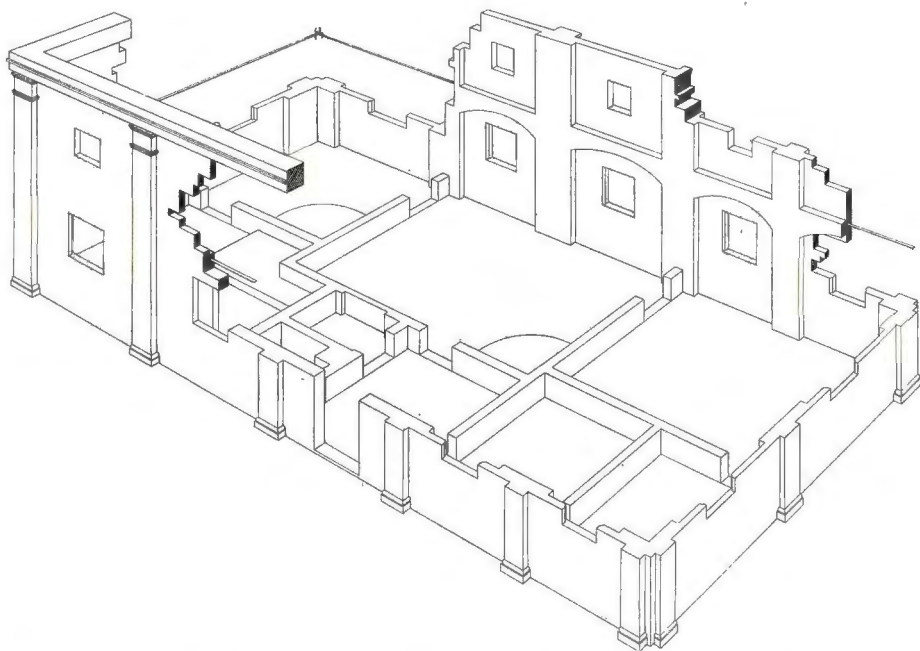

Bild 20. Det Rudbeckska husets byggnadsteknik, perspektiviskt framställt; märk armeringsjärnets läge.

Beträffande våningsplanlösningen hade väl måhända det naturligaste och stilenligaste varit, om den stora salen kommit att ligga mitt efter södra fasadväggen. Arkitekten har dock här varit bunden av det system, enligt

bliva sned; eller man kan också uttrycka saken på sådant sätt: för att kunna genomföra den materialbesparande byggnadstekniken fick Rudbeck pruta av på kravet på symmetri och stilenlighet.

DEN RUDBECKSKA BYGGNADSSTILEN

Genom vår undersökning ha vi vunnit en detaljerad kännedom om ett Rudbeckskt hus, konsekvent utformat på det »manér», som Rudbeck själv omnämner i sina tidigare brev, och det är givetvis av största intresse att

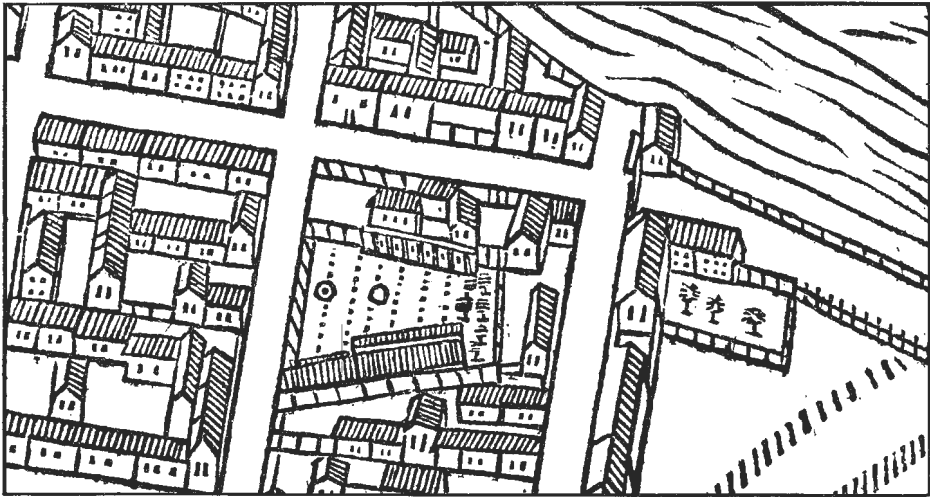

Bild 23. Detalj ur Rudbecks huskarta över Uppsala med den botaniska trädgården före prefekthusets uppförande.

jämföra, hur verkligheten ter sig i förhållande till de litterära uppgifterna. Såsom ovan anförts framhåller Rudbeck i samband med kanslihusets uppförande, att det anslagna beloppet — vilket avsåg en träbyggnad — icke behövde överstigas, om husets murar finge en tegelstens tjocklek »kunnandes taken uti rummen i stället för bjälkar och trossbotten läggas med järnstänger och tegelsten — —». Hur arkitekten tekniskt förfor med detta byggnadsproblem visar oss nu det botaniska prefekthuset: genom en till synes ganska bestickande materialbesparingsmetod, tillämpad å omslutningsmurarnas båda sidor, erhöles en vägg som i sina största ytor endast var av en halv stens tjocklek. (Med »en tegelsten» menar Olof Rudbeck tydligen samma mått som vi i modern tid ange som en halv sten: detta mått, som väggmått betraktat, representerar genomskärningen av ett tegel lagt i murens längsriktning). Utrymmena mellan förkroppningarna stodo uppmurade i endast en halv stens bredd, eller omkring 15 cm. Förkropp-

ningarna, som skulle ge den veritabla korthusväggen vederbörlig stadga, utgjordes av ytterfasadernas pilastrar, motsvarade på insidan av de stödjande partier av innerväggen, som befunno sig mellan breda och höga utsparda nischer, valvtäckta i nedervåningen och sannolikt raka i övervåningen. För att ge de spröda omslutningsmurarna en sammanhållande styrka inmurades i mellanbottenshöjd ett armeringsjärn runt hela huset. Dörrkarmar och dörrar samt fönsterkarmar och spröjsverk gjordes av järn, och för att fönsterkarmen skulle kunna få någon förankring i den 15 cm. tunna smygen urbilades i dess innerkant en ränna, där karmen kunde erhålla ett bättre fäste. Mellanbotten mellan våningarna slutligen utbyggdes icke med bjälklag utan lades — som Rudbeck själv beskriver det — »med järnstänger och tegelsten».

Lätt måste inses, hur svag och otillfredsställande ur de flesta synpunkter denna byggnad skulle bli, och vilket lätt rov den skulle bli för fukt och kyla. Det var ett verk av en spekulativ ande, som icke hade någon erfarenhet om den skadegörelse rötan kan anställa på en tunn vägg, särskilt då den är uppförd av sådant material som det vattensugande teglet. Den Rudbeckska byggnadsmetoden får betraktas som ett uppfinnarexperiment avsett att för stunden lösa en byggnadsfråga under svåra ekonomiska betingelser. Genom Rudbecks hela verksamhet löper ett drag av sparsamhet eller en strävan att till varje pris icke ordna en sak kostsammare än vad som är absolut nödvändigt. I detta fall torde dock snålheten ha bedragit visheten, ty inom loppet av 40—50 år voro de Rudbeckska korthusen obeboeliga.

Intressant är emellertid att iakttaga detta tidiga försök att bygga smäckert med tillhjälp av järn och tegel — våra moderna arkitekter och konstruktörer, som uppföra hur smäckra hus de vilja hur högt som helst, ha i Rudbeck en märklig föregångare inom den byggnadskonst, som arbetar med järn- och tegelmateriel. Olof Rudbeck blir ett slags förste funkisarkitekt! Lika intressant är också att iakttaga arkitektens förmåga att med

Bild 24. Porthuset till det forna Consistorium Ecclesiasticum (nuvarande pastorsexpeditionen vid Domkyrkoplan), uppfört 1681, sannolikt av Olof Rudbeck.

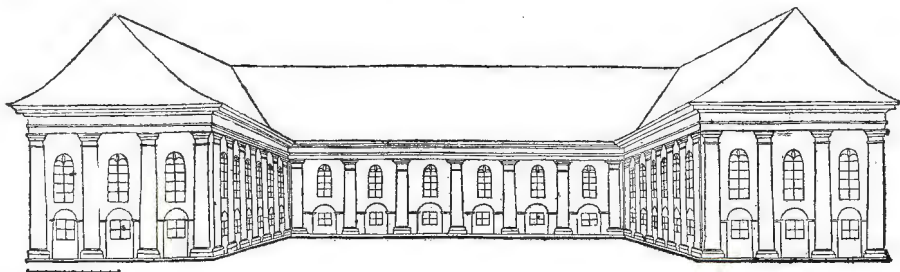

Bild 25. Rudbecks ena förslag till universitetshus. (Ur *Atlanticans atlasband*.)

sin tekniska metod förena tillgodoseende av vissa estetiska krav: med fasadernas pilasterrytm och genom nischuppdeleningen nådde han den effekt, som tidsstilen krävde. Man kan säga att Rudbeck utan att gå ifrån de stilelement, som voro tiden så behagliga, nådde sitt mål.

Det Rudbeckska prefekthusets arkitektur, sådan den åter träder emot oss efter den byggnadshistoriska undersökningen och med tillhjälp av de därav betingade rekonstruktionsförsöken (bild 19—21), ansluter sig mycket nära till de ritningar till planerade Uppsala-hus och till de utförda orangeri-byggnaderna vid botaniska trädgården, som vi känna genom *Atlanticans atlasband*, se bild 2. Denna arkitektur ansluter i sin tur mycket nära till tidens ledande byggnadskonst¹ och visar att arkitekten haft sina förebilder

på icke alltför avlägset håll, t. ex. Riddarhuset i Stockholm. Sannolikt har han också studerat arkitekturböcker, i första hand väl italienska, och man torde kunna säga att hans smak och sinne för proportioner med tiden utvecklade sig till icke föraktlig höjd.

Bild 26. Detalj ur Padt Brüggjes huskarta från 1680-talet över Stor-Torget's omgivningar *a*) Edenbergska huset, *b*) Lohrmanska huset, *c*) Ol. Sigfridssons gård, *d*) Rudbecks stora gård, *e*) Rudbecks mindre gård. Vid *d*) Rudbecks museum; dess fasad och barriär mot gatan erinrar om anordningen vid den botaniska trädgården.

¹ Den utförligaste undersökningen om den Rudbeckska Uppsalaarkitekturen har lämnats av AUG. HAHR i *Rudbecksstudier* 1930. Man får där en god överblick av gången i Rudbecks byggnadsverksamhet, och ett rikt material till denna undersökning har förelagat i de byggnadsritningar och aspekter som Rudbeck själv lämnat i *Atlantican*. Förf. formulerar sin uppfattning om Rudbecksarkitekturen på följande sätt (sid. 173 f.): »Teoretiskt har han funnit sina läromästare i antiken och Italiens högrenässans, och den spirande holländska klassiciteten hade han sett med egna ögon. Men även för sin samtids konst står han icke alldeles främmande. Beröringspunkter finnas sålunda mellan honom och särskilt Nicodemus Tessin d. ä.»

De båda förslagen till universitetshus exempelvis (Atlasbandet Tab. 34, fig. 129 och Tab. 37, fig. 138) vittna om en förnämlig stilkänsla, och nära i paritet med dem komma väl också ritningarna till slottsträdgården (Tab. 37, fig. 137) och botaniska trädgården (jfr ovan).¹ Det djärva utkastet till den väldiga kupolen å Gustavianum (Tab. 36, fig. 136), inrymmande den anatomiska teatern, visar slutligen med vilka komplicerade byggnadsuppgifter Rudbeck gav sig i kast, och hela Gustavianums yttre (endast i vissa detaljer retuscherat av CARL HÅRLEMAN på 1740-talet) står ännu i dag som ett exempel på kvaliteten hos den Rudbeckska Uppsalaarkitekturen, då den var som bäst.

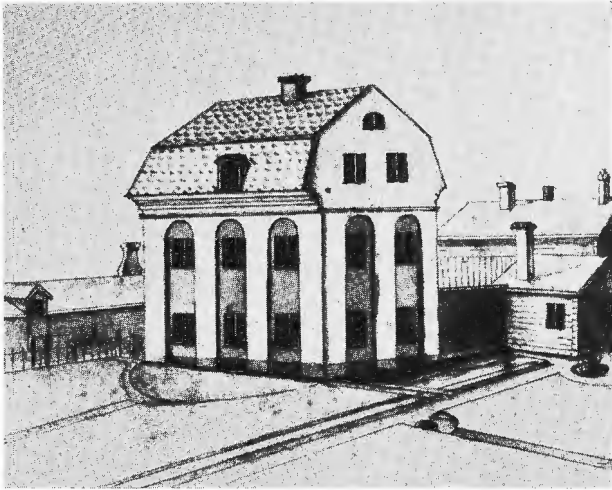

Bild 27. Professor Olof Verelii hus vid Övre Slottsgatan före 1800; rivet 1906.

Slutligen skall här med några korta ord beröras den Rudbeckska byggnadsverksamhetens omfattning² och likaledes i korthet diskuteras frågan huruvida ej den frejdade 1600-talsarkitekten i Uppsala från något ytterligare håll än de allmänt vedertagna hämtat impulser till sin arkitektur.

Under sin långa levnadsgärning i Uppsala såsom vetenskaplig forskare på olika områden, universitetslärare, kommunalman, uppfinnare och ingenjör nedlade Olof Rudbeck ett synnerligen oegennyttigt arbete icke blott till Uppsala universitets utan också till Uppsala stads fromma. Han var verksam inom snart sagt alla områden, och man kan diskutera vilket verksamhetsområde det var, som gjorde hans namn mest känt. Han var, kan man

¹ Om Rudbecks betydelse för den svenska trädgårdskonsten, se S. KARLING: Trädgårdskonstens historia i Sverige etc. Stockholm 1931, s. 529 ff.

² Om Rudbecks byggnadsverksamhet jfr också ERNST E. AREEN: Upsala universitetsbiblioteks byggnadshistoria, Upsala 1925, samt dens. i Konstvetenskapliga essayer och studier. Tillägnade August Hahr, 1928. Stockholm 1928.

Bild 28. Professor J. Schefferi bibliotekshus i Vetenskaps societetens trädgård vid S:t Eriks torg.

säga, akademiens och stadens klockarfar, som skulle allt bestyra, och otaliga äro bevisen på den viljestyrka och kraft varmed han gick fram i sin gärning.

Hans upsaliensiska verksamhet kan sägas ha börjat redan under 1650-talets första år, och sedan han 1655 blivit medicine adjunkt, grep han sig nästan omedelbart verket an att åt universitetet skapa en botanisk trädgård. Men han icke bara ordnade tomtfrågor och dylikt, han framträdde också mycket snart som arkitekt för de byggnadsföretag, med vilka han hade att för universitetets del taga befattning, och han kan även med skäl sägas ha tjänat som Uppsalas förste stadsarkitekt. Sedan han 1660 blivit ordinarie professor i medicin, uppförde han över Gustavianums takvåning den ännu kvarstående kupolen, i vilken en amfiteatraliskt ordnad dissectionssal inrättades, genomförde en serie andra byggnadsföretag för universitetets räkning, gjorde tvenne förslag till universitetshus, restaurerade byggnaderna i domkyrkans omgivning, slottet, akademikvarnen samt S:t Eriks kapell, byggde en hängbro över Fyrisån på samma plats, där nu Järnbron är belägen, uppförde biblioteks- och bostadshus bl. a. för professorerna SCHEFFERUS' och VERELIUS' räkning, byggde en vattenledning för Uppsala stad och uppförde åt sig själv gården i kvarteret Näktergalen vid Stor-Torget. Ett av hans senaste byggnadsföretag synes ha varit det botaniska prefekthuset.

Vid en granskning av den arkitektur, som utvecklade sig i Uppsala under 1600-talets andra hälft under hans ledning, kan man där i det yttre

seras av att fasaderna livas medelst pilastrar, den klassicism, som var så vanlig inom arkitekturen under den karolinska barockens tid. Exempel på denna äro främst Rudbecks båda förslag till universitetshus samt hans teckningar till orangeribyggnaderna i botaniska trädgården (i *Atlanticans* atlasband). Till dessa exempel sällar sig nu också prefekthuset vid samma trädgård. Ett annat torde vara porthuset till det 1681 uppförda Consistorium Ecclesiasticum (nuvarande pastorsexpeditionen), som även i övrigt uppvisar drag, som tyda på Rudbeck som arkitekt (bild 24). Sannolikt är

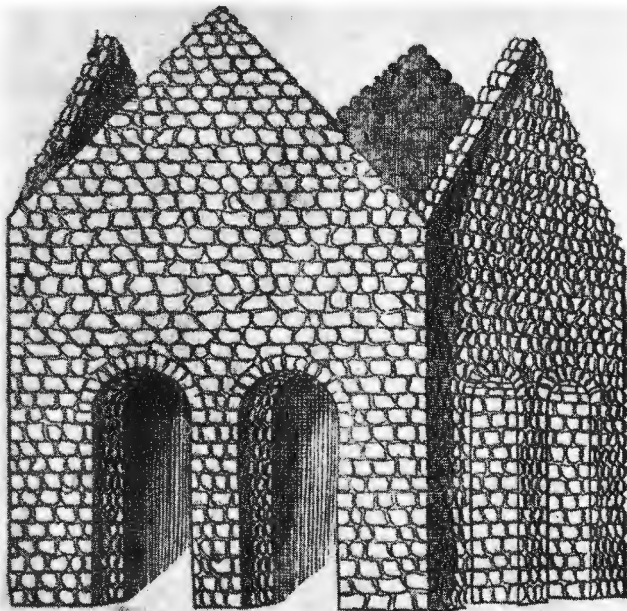

Bild 30. Hednatemplet vid Gamla Uppsala (den nuvarande kyrkans centrala del) enligt Rudbecks uppfattning. Ur *Atlanticans* atlasband.

också att man till denna typ får hänföra Rudbecks »museum» utmed Smedsgränden, då Padt-Brügges stick synes ange att fasaderna å detta hus livas av pilastrar.

Utan tvekan är den äldre stilen med nischerna den mera originella av de två, och man kan undra, varifrån Rudbeck erhållit uppslaget till denna. Bekant är huru Rudbeck i all sin verksamhet på olika områden var genomandad av sin patriotiska hänförelse och sina idéer om att vårt land varit vaggan för all kultur — ja, att det var här hyperboréerna hade sin hemvist, att sagans Atlantis var identiskt med den skandinaviska halvön och att den klassiska kulturen, enkannerligen den grekiska, endast var en avspeglning av den kultur, som tidigast hade utvecklats i Norden. Synnerligen väl känna vi också Rudbecks uppfattning om vilken den byggnad

varit, som blivit utgångspunkten för all ädel arkitektur, nämligen Apollos tempel — hednatemplet vid Gamla Uppsala. Rudbeck trodde sig ju i den gamla domkyrkobyggnadens centrala delar se det apolliniska templet, och han har i *Atlantican* givit oss ett klart besked om hur han trodde att det ursprungligen sett ut (*Atlasbandets* Tab. 12, fig. 44, se bild 30). Det var en kvadratisk stenbyggnad, å varje sida genombruten av rundbågiga nischer. Från denna öppna gudasal ansåg han, att den klassiska arkitekturen utvecklats till sin höga fulländning med dorisk, jonisk och korintisk ordning. Kanske är det icke för djärvt att antaga, att Rudbeck under sin äldre arkitektperiod, innan han ännu nått fram till den mera mogna, klassicerande stilen, velat återgiva det enligt hans och tidens åsikt så märkliga hednatemplets byggnadsformer i den arkitektur, med vilken han ville smycka sin hemstad. Påståendet kan väl knappast bevisas utan får betraktas som en hypotes. Det kan i sammanhanget dock kanske förtjäna påpekas, att det var just fornforskarna SCHIEFFERUS och VERELIUS, de båda stridskämparna kring problemet om det ursprungliga hednatemplets läge, som erhöilo byggnader i den originella nischstilen, den äldre Rudbecksarkitekturens utmärkande signum.

— — —

DEN LINNÉANSKA BOTANIKEN I DEN ENGELSKA LANDSKAPS- TRÄDGÅRDEN

AV

RUTGER SERNANDER

MIN VÄN OCH KOLLEGA PROFESSOR JENS HOLMBOE i Oslo sände mig nyligen ett klipp ur Aftenposten av den 20 mars 1937 med en hans artikel »Tre botanikerportretter fra Ullevål». Han hade skrivit den med anledning av en gåva till Botaniska Museet i Oslo av trenne oljemålningar i runda ramar framställande botanisterna LINNÉ, MARTIN VAHL och MARTIN RICHLARD FLOR. Tavlorna hade under den Collettska tiden varit uppsatta i »Floras tempel» i den engelska parken vid Ullevål utanför Oslo. Dessa oljemålningar och den interiör, i vilken de varit inpassade, intresserade mig särskilt, enär jag i mina böcker om Stockholms natur och Närkes parker liksom i broschyren Våra parkträd samt uppsatserna Uppländska parker och märkes-träd och Några vegetationsbilder från Hindsgavl mycket sysselsatt mig med den engelska parkstilen, därvid bl. a. — om ock i förbigående — sådan den tagit sig uttryck i Ullevåls park. Det nya moment härifrån, som HOLMBOE dragit fram i ljuset, apoteoseringen av den linnéanska botaniken, förtjänar i hög grad att vidare uppmärksammas.

Bakom den engelska eller, som den ock kallas, den sentimentala tidens parkstil ligga flera med varandra mer eller mindre sammanslingrade strömningar i det andliga livet under de sista årtiondena av 1700-talet och de första av 1800-talet. De två sinsemellan största motsättningarna bland dessa bilda rousseauismen och neoantiken. Rousseauismens trädgårds- och parkanläggningar bryta skarpt och hänsynslöst med barockens av rätlinjiga ytor och raka alléer formade linjespel, sådant det ännu kraftigt fortlevde under rokokon. Man ville nu återfinna naturen själv i en konstgjord sådan. På grönskande, oregelbundet gestaltade gräsmattor höja sig spridda grupper av träd och buskar. Och mellan gräsmattorna gå behagfullt sling-

rande gångsystem. Vattnet, som spelar en stor roll i form av bäckar, kaskader och dammar med små öar, bringas att framträda ännu skarpare genom välvda broar. Det hela, de i landskapet inströdda templen, paviljongerna, hyddorna och monumenten skola tilltala känslan på olika sätt.

Nyantiken, till vars utveckling den arkitektur och skulptur, som utgrävningarna i Pompeji bragte i dagen, så kraftigt bidrogo, innebar ju till hela sin åskådning och formgivning en konträr motsats till rousseauismen. Och dock gå de utmärkt samman sida vid sida i de engelska parkerna. Den förra åskådningen bevarar mitt bland de nya slingrande gånglabyrinterna drag från barockens och rokokons symmetriska och rätlinjiga system. Jämte den senares av »naturliga» bark- och grenhyddor representerade arkitektur få vi sålunda tempel, fasader, minnesstoder och obelisker av ej sällan äkta klassisk hållning.

Det är vid en fas hos dessa den engelska parkens nyantika byggnadsverk och skulpturer jag, närmast med anledning av Ullevålsporträtten, skulle vilja fästa uppmärksamheten, nämligen att apoteoseringen, förhärligandet sålunda av personer och abstraktioner, även tager Linné och den linnéanska botaniken till föremål.

Apoteoseringen av Linné var ju ett vanligt motiv i tidens målning, gravyr och skulptur och odlades långt fram i tiden. TULLBERGS bekanta arbete Linnéporträtt ger oss en fylig bild härav.

Vad lithörande gravyrer beträffar, är väl det av THORNTON 1806 publicerade, som en medaljong formade sticket av H. MEYER det mest bekanta, framför allt genom sin praktfulla av A. BARTOLOZZI utförda ram, skildrad av TULLBERG sid. 124 sålunda: »ofvanför medaljongen Fama och en linnéaranka, på sidorna och under trenne putti med blomstergirlander etc., allt omgifvet af moln på en botten af breda radierande strålar».

Den stora apoteoserande målningen framför andra är den av RUSSEL och OPIE, vars original genom direktör IVAN TRAUGOTTS storslagna mecenatskap befinner sig i Svenska Linné-Sällskapets ägo. Den dominerar nu fonden i Linnéträdgårdens orangerisal.

Vi vända oss nu till en annan form för Linnés och den linnéanska botanikens förhärligande, nämligen i den engelska parken. På grundval av HOLMBOES nyss omtalade uppsats i Aftenposten. av de här reproducerade avbildningarna (fig. 1, 2 och 3), som HOLMBOE haft vänligheten att på min begäran låta taga för den Linnéanska stiftelsen på Hammarby, hans i brev meddelade upplysningar samt litteraturen — förnämligast SCHNITTLER — skall jag här lämna läsaren en skildring från Ullevåls engelska park.

Det var från ett Floras tempel, som porträtten härstammade. Om mytologien var företrädd i en engelsk park, torde ett Floras tempel eller Floras kulle sällan ha saknats, med eller utan en staty av gudinnan själv eventuellt jämte hennes svit Pomona och Ceres. Så prydde en dylik staty Floras

kulle på Drottningholm. Men vid Ullevål får Floras tempel en annorlunda utformad centralpunkt i form av trenne målningar: Princeps botanicorum själv, flankerad av tvenne i samtidens norska botanik särskilt framträdande män, MARTIN VAHL och MARTIN RICHARD FLOR, den förre en direkt, den andre i sitt praktiskt-botaniska livsverk en indirekt lärjunge av honom.

Tavlorna överensstämma alldeles med varandra och ha tydligen beställts för sitt speciella ändamål. De bära bröstbilder på runda dukar infattade av enkla runda ramar med namnen likformigt präntade. Linnés bild håller enligt HOLMBOE 48, de båda andra resp. 59 cm. i diameter.

Linné har tydligen målats efter BERNIGEROTHS bekanta kopparstick i Philosophia botanica 1751 eller i Systema Naturæ 1748, där det enligt TULLBERG sid. 105 »förekommer i ett eller annat exemplar» (så i mitt eget. R. S.).

Av MARTIN VAHL lär man ej känna mer än en bild. Det är CHRETIENS bekanta stick, och Ullevålstavlan går tydligen tillbaka på detta.

VAHL var född Bergensare 1742. Hans livsgärning föll både i Danmark och Norge, men då han 1804 dog som professor vid Köpenhamns universitet och utgivare av Flora danica, ansågo sig danskarna kunna räkna honom som företrädesvis sin. Åren 1769—1774 studerade han hos Linné, varav tvenne somrar på Hammarby. Han uppräknas ock bland den trängre krets, som fick deltaga i Linnés »privatissimum collegium». »Vahl var uten tvivl», säger HOLMBOE med rätta, »tidens störste navn i norsk og dansk Botanik».

FLORS namn är väl okänt för de flesta svenska botanister. Men vid den tid, då hans porträtt målades för Floras tempel vid Ullevål, var så ingalunda fallet i Norge. »Og endelig» — jag citerar fortfarande HOLMBOE i Aftenposten — »var Flor i årene nærmest efter århundreskiftet sikkert nok den centrale skikkelse innen botanikken i datidens Christiania».

Några notiser om hans andliga gärning förtjäna därför plats i vår Årskrift, särskilt då denna gärning tydligen, som förut antytts, är påverkad av Linnés botanisk-ekonomiska skriftställarskap. Som källor har jag använt vad H. skrivit i Aftenposten, Norsk biografisk lexikon samt i brev till mig av 3. 4. 1937.

FLOR var dansk, född på ön Taasinge utanför Fyen, där hans far var sogneprest, den 15 juni 1772. Efter sina utbildningsår vid Köpenhamns universitet blev han enligt lexikon-artikeln »Lærer ved Kristiania Katedral-skole 1800, overlærer ved samme skole 1802, 3. 7. 1817 lektor ved Universitetets botanisk have paa Toie. Han sier selv at det var hans 'lykkelige Lod at have den Ære at være den Første, som foredrog hele Naturhistorien i en lærd Skole i Norge'.

I Aftenposten-artikeln bedömer honom H. sålunda: »Som forsker har riktignok ikke Flor utrettet så meget. Men han var utrettelig virksom for sin

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

videnskaps intresser og for å gjøre sin botaniske kunnskap nyttig for landet i krigs- og nødsårene. 'Mosepresten' var det navn han gikk under for sin iver for å lære folk å bruke lav istedenfor bark til å blande i brødmelet.» Det er något — frånsatt RETZII stora allmänna vetenskapliga betydelse — som erinner om FLORS samtida ANDERS JAHAN RETZIUS, t. ex. dityramben till islandslavens »härliga nytta» och »oskattbara egenskaper» i Flora oeconomica av 1806. RETZIUS ansåg sig alltid hava rätt att räkna sig till Linnés lärjungar.

Den norska botaniken led en oersättlig förlust, då CHRISTEN SMITH, endast 30-årig dukade under för klimatfeber på hemfärden från en expedition till Kongo. Vad han uträttade på denna expedition, en resa till Kanarie-

öarna samt kanske framför allt under sina forskningsfärder 1803—1812 genom stora delar av Norge visar tydligen på en vetenskaplig typ av osedvanliga mått; man brukar säga, att han stod i begrepp att utveckla sig till sitt fäderneslands WAHLENBERG. Ännu mer sympatisk blir FLOR genom, som HOLMBOE i brev till förf. framhåller, »sine store fortjenster av å ha hjulpet CHRISTEN SMITH frem på den uegennyttigste måte.»

I Ullevåls park, helgad åt dygden och minnena, skulle tydligen Floras tempel, med detta triumvirat som en strålande medelpunkt, kringgärda minnet av blomsterfurstens och hedra dennes norska lärjungar och efterföljare. Dessutom funnos andra paviljonger med byster av andra botanister (vilka har tyvärr ej registrerats).

Vem stod bakom detta hyllningsverk? Jo, denne kända vi med bestämdhet och veta genom en rad uppteckningar hos ALF COLLETT, C. W. SCHNITLER m. fl. också mycket om den idévärld, i vilken han rörde sig.

Parkens skapare var JOHN COLLETT, vilken 1793 fick Ullevål som gåva av sin frände BERNT ANKER. Denne JOHN C. tillhörde en känd släkt med starka lantbrukshållar- och naturforskarintressen. En landsman säger om honom, att han drev upp Ullevåls jordbruk och trädgårdsskötsel till en höjd, »som den gang sikkert ikke noget annet sted i landet, og som har skaffet ham en æresplass i vårt jordbruks og havebruks historie». FLOR vittnar i varma ordalag om hans »iver for å utbrede botanisk kunnskap» och talar angående Ullevål om »den frihet og de fordeler Botanikere, Agerdyrkere og Gartnere nød godt av paa dette gjæstfrie Sted.»

Den engelska park, som COLLETT med betydligt arbete och än betydligare kostnader anlade under 1700-talets sista år med utvidgningar och förbättringar ända till sin död 1810, blev alldeles uppfylld av romantiskt klassicistiska byggnadsverk, bland dem Floras tempel. Detta är nu borta. En händelsevis kvarstående liten paviljong från den Collettska storhetstiden fick övertaga detta tempels namn.¹ Eftervärlden har just ej respekterat vad som här en gång av den föregående generationen omfattats med beundran och kärlek. Det marmormonument, JOHN COLLETT rest till sin faders minne och som han gärna sirade med en eklövskrans, blev på 1800-talet av den dåvarande ägaren krossat och förvandlat till byggnadssten i en mur.

SCHNITLER har² på ett förtjusande sätt skildrat den centrala roll, den engelska parkens paviljonger och tempel spelade vid familjen COLLETTS garden-parties under den vackra årstiden.

Den egentliga middagen intogs inomhus, men så kom desserten ute i parken med alla dess härligheter. Man gav sig god tid. »Vi gik i 3 Timer

¹ SCHNITLER avbildar sid. 168 denna paviljong.

² CARL W. SCHNITLER, *Norske haver i XVIII. og XIX. aarhundrede*. Kra 1916, sid. 171—178.

fra en nysselig Idé til en anden», men blevo »slet ikke trætte, — hvilket man jo ikke bliver, naar Sjælen frydes».

Det skulle föra allt för långt utom ämnet att steg för steg följa det celebra sällskapets promenad ute i lustgården. Endast några drag för att inrama Floras tempel med dess linnéanska grupp i sitt sammanhang.

»Det tales om en paviljon, hvor der blev servert kaffe. Paa den ene side av denne var der et kapel helliget Bacchus, hvor der blev skjænket *vin du Hoc*, paa den anden side et kapel for Ceres, hvor man én gang fik *fromage à la crème*, en anden gang pæremost og mjød.»

Sällskapet passerade en stor gräsplan och intog »frugt og vin, stundom té og hørte musikkapellet spille». Eller man satte sig i ett »*Caroussel-Spil*, hvor Damer og Herrer efter rauschende Musik bleve dreiede om i en Gyngge». I vänskapstemplet drack man likör.

Men så kom man till paviljongerna »med byster av berönte botanikere» och främst i deras krets själva Floras tempel. Här mötte man de tre celebra porträtten. Templet var format »i græskisk Stil, ud- og invendig saa prydet som passelig, og laa ved enden av den store allé». Skada att man om det inre knappast får veta mer än att »Gelée og Frugter blev oss budte».

Kommer så den stora tunnan: »Værten bankede med sin Biergmands-stav på Fadet, en Klap ved Spundset faldt ned, og indenfor viste den smukke Fru TULLIN sig og rakte Selskabet Rhinskviin i grønne Glas med Kanelstænger til at omrøre Sukkeret med». — Kanske man ville ha ett något eldigare vin. I närheten låg en grotta inuti belagd med mussel-skal. »Her blev altid madeira eller malaga servert». »I Midten var et Bækken paa en Fod som et Alter; en gylden Straale sprang ud af Grottens Væg i Bækkenet, den deilige Fru THULSTRUP, længe berømt i Norge for sin idealske Skjønhed, paatog sig en Hebe's Rolle og overrakte i en Skaal, dannet som en Muslingskal, den gyldne Nectar».

Amiral SNEEDORFF, en av SCHNITLERS sagesmän, måste givetvis som gammal sjöman besöka fregatten på ön i hamnen. Här trakterades han med engelsk porter och tobakspipor.

Det har blivit sent, och herrskapets aptit vaknar på nytt. Man samlades i det magnifika *Erkjendtlighetstemplet*, och där bjöds på »en meget solid Tractement: »Brændevin med roget Lax, Spegepolse, Punsch og Porter.»

Ullevål stod ej ensamt bland de herresäten, vilka i sina trädgårdars känslösa interiörer apoteosade den linnéanska botaniken. Betecknande nog är det en COLLETT, kusin till JOHN, höiesteretsassessor PETER COLLETT, som vid övertagandet år 1800 av det stora godset Buskerud i Modum, utan tvivel efter frändens föredöme, här anlade en stor engelsk park. Utmärkande för denna voro särskilt minnesstenarna med stora natur-

Fig. 4. Åholmen från sjösidan med Linnépaviljongen.

vetenskapliga, särskilt botaniska namn. Bland dem märkes LINNÉs vid sidan av BUFFONS. Undras blott vad dessa celebriteter, vilka som bekant icke voro så särdeles sams under livstiden, skulle ha sagt, om de vetat att deras namn efter döden skulle placeras sida vid sida.

Sverige har fler engelska parker bevarade än Norge. De storslagnaste och bäst underhållna äro de vid Drottningholm, Haga, Forsmark i Uppland och Olivehult i Östergötland. Men i ingen av dessa storparker kan man spåra någon apoteosering av Linné och den linnéanska botaniken.

Endast i *en* och en jämförelsevis liten engelsk park har en sådan idé förverkligats, desslikes i ett av engelsk parkstil influerat lustslott och i tvenne botaniska trädgårdar, påverkade från samma håll.

Den engelska park, varpå jag syftar, är Åholmen i Mälaren nära Kungsör i Västmanland.

Genom F. U. WRANGEL, Anteckningar om Rytterns socken (1887) och genom en illustrerad uppsats i Sveriges Natur 1912 av bröderna C. och P. E. MALMSTRÖM har givits oss en förträfflig bild av denna park, sådan den med sitt rika träd- och buskbestånd i slutet av 1700-talet skapades av innehavaren av St. Ekeby gods, dit Åholmen hör, landshövdingen GUSTAF REUTERHOLM, och vidare utvecklades av överstelöjtnanten JOHAN ADAM VON GERTTEN, sedan denne 1803 övertagit St. Ekeby och Åholmen.

Den som i detalj vill studera anläggningens invecklade gång- och bersåsystem eller dess naturliga och inplanterade flora erhåller i den sistnämnda avhandlingen den bästa vägledning.

En del byggnadsverk äro veterligen försvunna. Men det förnämsta står kvar. Ett av parkens högre partier prydes än i dag av en vacker

klassicistisk paviljong, kallad Linné-paviljongen, avbildad från olika håll hos bröderna MALMSTRÖM och synlig å bild 4. Om denna säga bröderna MALMSTRÖM bl. a.: »Traditionen vill vidare påstå, att i paviljongen inrymts ett bibliotek; något bevis härför har man ej annat än att den på en karta från 1858 står utmärkt som biblioteksbyggnad». Denna uppgift är mera sannolik än man kunde tro. Bibliotek voro ej främmande för den engelska landskapsträdgårdens paviljonger. SCHNITLER talar t. ex. p. 174 och 180 om ett dylikt bibliotek såväl vid Ullevåls som Buskeruds med Åholmen ungefär jämnåriga anläggningar.

På planen framför Linné-paviljongen är lagd en liten kulle, av bröderna MALMSTRÖM kallad Linné-kullen. På dess krön är uppfört ett monument med följande inskription:

CAROLO À LINNÉ
SI QUÆRAS
MONUMENTUM
CIRCUMSPICE

Det är uttytt: »Till minnet av Carl von Linné. Om du frågar efter hans minnesvård, se dig omkring.» I något förändrad form, »Si monumentum requiris, circumspice», återfinnes sentensen på epitafiet över CHRISTOPHER WREN (1632—1723) i hans mästerverk S:t Pauls Cathedral i London. Den i en »engelsk» park synnerligen stilenliga sentensen kanske just är lånad från England och S:t Pauls. Jag har förgäves spanat efter någon klassisk urkälla.

Monumentet utgöres av ett smakfullt hugget block av finkornig granit ställt på en låg piedestal. Det har enligt den engelska trädgårdens bästa traditioner inkomponerats i landskapet. Detta synes bäst på en 113 år gammal bild, graverad av CARL FR. AKRELL, i Magasin för Konst, Nyheter

Fig. 5. Linnémonumentet på Åholmen enl. C. F. AKRELLS gravyr i Magasin för Konst, Nyheter och Moder 1824.

K. E. Wiklund foto 1937.

Fig. 6. Linnéstenen på Åholmen.

och Moder, januari 1824 (fig. 5). Det står på lagom avstånd från Linné-paviljongen, som får tänkas ligga omedelbart till vänster om bilden. I bakgrunden går utsikten fri fram till en bro över Lillsundet; ovan brovalvet står ett prydligt brohus. Mittemellan monumentet och brohuset ligger till höger i skogsbrynet Jennis hill, där tydligen, enligt en karta av 1820, ett annat monument, nämligen till lantmarskalken CARL LAGERBRINGS heder och ära, av VON GERTTEN uppförts, som icke medtagits på bilden. Almen har tydligen bestämt platsen för monumentet, vilket vid tiden för den Akrellska gravyren kunde vara högst 20 år gammalt. Då jag sista gången var på Åholmen, fann jag denna aspekt — och den var ej annorlunda vid mitt första besök för ett kvart-

sekel sedan — mycket förändrad. Utsikten mot bron, som för längesedan förlorat sitt brohus, var igenväxt. Kring själva monumentet var allt förändrat. Almen var borta, och precis på dess plats stod en kraftig hästkastanj (190 cm. 1,2 m. ö. m., 6.5. 1937), som under den tyska stilens inflytande planterats dit eller också var en ättling av den engelska parkens första bestånd, ej som antagits en rest av detta självt. Pimpinellrosorna (MALMSTRÖM sid. 97) hade utdött.

K. V. A:s Naturskyddskommitté, som närmast har att förvalta Åholmen, har saknat tillräckliga medel att restaurera eller underhålla den engelska parken såsom sådan. Den har anställt en tillsyningsman, som har att grusa och sköta gångar o. s. v. Den ideella uppgiften skulle vara att med parken som ett studieobjekt utröna: hur förändrar sig vegetationen i densamma lämnad åt sig själv. De växtsociologiska och biologiska studier, som ett dylikt program fordrar, ha ännu ej blivit gjorda. Uppsala Växtbiologiska Institution äger de för kärlväxter ganska fullständiga floristiska anteckningar från Åholmen, som på min anmodan gjorts av kandidat BERTIL LUNDMAN, och liknande anteckningar finnas väl i Stockholm i hörande arkiv.

Nu är denna synnerligen värdefulla skapelse, som staten fått av en

mecenat, ur trädgårdshistorisk synpunkt förvuxen, och vissa av dess ljus-älskande element bland träd och buskar hotade av undergång. Skulle ej staten, sedan Naturskyddskommittén ordentligt registrerat den nuvarande vegetationen, utlagt permanenta provytor o. s. v., kunna påkosta en ordentlig uthuggning i dessa buskager och anslå medel till en rationell hortikulturell skötsel av denna sin Linné-park, som Åbolmen gärna kan kallas? Saken är diskutabel och tål att tänka på, men de fasta, som alldeles fria tänkta anläggningarna: minnesstenarna — de äro tre —, paviljongen och vissa stensättningar och grottor, tala i sin mån för restaureringsförslaget.

Däremot behöver det knappast diskuteras, huruvida ej genom en del uthuggningar bl. a. av granar man borde rädda några av över- och sidoskuggning starkt hotade exemplar ur det t. o. m. för Mälardalen märkliga beståndet av utsökt ståtliga pyramid-enar. Beståndet, vida bekant, har under den sista mansåldern redan mistat några av sina främsta. Enbeståndet står mellan den äng, vilken, som nyss antyddes, på AKRELLS stick synes och till större delen utgjordes av Mellansundets skoglösa sträcka från Linnémonumentet fram till bron, och den forna allén, som begränsade den engelska parken norrut. Vi ha här en löväng, vilken ej genom stängsel direkt inrycktes i den engelska parken. Denna löväng har nog genomgått skiftande öden, ej minst i form av uthuggningar. Varför ej fortsätta med rationella, men sparsamma sådana för att bevara lövängens dyrbaraste moment. För Vårdsätra-parken vid Uppsala, där jag avslutat ett kvartseklångt experiment över lövängens övergång till lund, är jag starkt betänkt på att göra uthuggningar.

Många ha väl ej tänkt på, att vi i vår huvudstads centrum haft en åt Linnéminnet ägnad botanisk trädgård och att denna var en tidstypisk engelsk park. Linnéparken, som den kallades, intog norra delen av Humlegården, och det är lätt att ännu i kvarter och gångsystem se spåren efter en sådan anläggning. Dess historia, som omfattade hela 1830- och början av 1840-talen, är uppgrävd ur glömda källor av FELIX BRYK i Dagens Nyheter den 15.5. 1921 (artikeln omtryckt i Vandringar i naturens och kulturens riken, Stockh. 1924). BRYK har visat, att trädgården, med vilken var förenat ett menageri, grundades och uppehölls av Linnéska sällskapet eller riktigare detta sällskaps allt i allo kammarrättsrådet GUSTAF JOHAN BILLBERG, på lediga stunder naturforskare. Att i planen för denna Linnépark ingick en apoteosering av Linné, när medlen så tilläto, får man hålla för givet.¹ Den kom, men ett halvsekel efter trädgårdens förfall och då dess minne var utplånat: år 1885, då KJELLBERGS ny-

¹ Jfr BRYKS bild av sällskapets kallelsebrev. Linnés bild omges här av en Linnæa-ranka, som tydligen är lånad från den ranka, på vilken Fama pekar i BARTOLOZZIS ovan nämnda ram kring MEYERS Linné-stick.

klassiska Linné-staty restes. Dess fyra allegoriska kvinnofigurer skulle säkert ha tillfredsställt den sentimentala tiden.

Rosendalsparken, omslutande Carl Johans lustslott på Djurgården, är en skapelse i engelsk stil med dess förtjänster och fel. Till de senare hör den fula, den ursprungliga växtligheten förolämpande och tyvärr omfattande poppelplanteringen nere i dalsänkan.

Slottet är egentligen en parkpaviljong och har trots sin storlek och präktiga och förnäma stil många drag av en sådan. I inredningen fästa vi oss vid ett Ullevålsdrag, en målning »Flora bekransande Linnés byst», utförd av FREDRIK WESTIN 1843.

Om riktigheten av att betrakta den andra linnéanska apoteosering, jag nu går att behandla, som utslag eller förtoning av den engelska parkstilen på svensk botten får jag väl till en början ej många med mig. Jag syftar på Linné-salen i Uppsala.

Svenska Linné-Sällskapets årsskrift har ej haft så få tillfällen att sysselsätta sig med denna grandiosa skapelse. Jag syftar då ej så mycket på referat av sammanträden därstädes som på konst- och kulturhistoriska uppsatser av JUEL och UGGLA.

Det kan ej — och jag stödjer min uppfattning i viss mån på dessa uppsatser — med nog styrka framhållas, att de bägge skaparna av Linné-salen, TEMPELMANN och DESPREZ, tänkte sig sitt neoklassiska verk lika mycket som trädgårdens storslagna arkitektoniska fond som den hopbindande länken mellan den botaniska institutionens bägge flyglar. Framför allt får jag personligen detta intryck av samhörigheten med trädgården, då de monumentala kopparportarna slås upp på vid gavel. Så borde vi göra då universitetet i trädgården firar sina stora fester. Och är det väl rätt att detta nuförtiden sker så sällan, att det t. ex. finnes vårfestdeltagare i tusental, som aldrig fått skåda absiden i all sin prakt som fond mot slottet och slutpunkt för den gamla Rudbeckska trädgårdens huvudaxel?

Det har i det föregående talats om den för vår tid nästan förbryllande sammansmältningen mellan klassicitet och pittoresk naturutsmyckning, som är den engelska parkstilen säregen. Den botaniska institutionen och framför allt partiet med Linné-salen är en av den nordiska klassicitetens vackraste och mest typiska byggnader. Den stil, i vilken detta parti är uppfört, återfanns eller återfinnes — ehuru ej i dessa magistrala proportioner — hos flera av den engelska parkens »tempel». Hur dessa senare med sig kunde förena det mest vidunderliga av naturutsmyckningsmotiv synes hos SCHNITLER, a. a., fig. 155, där väggen är klädd med björknäver.

Då absiden smyckades med Uppsala-studenternas vackra gåva, BYSTRÖMS härliga marmorstaty med dess klassiska attityd, stod detta i fullaste samklang med apoteoseringsmomentet som viktigt led i en trädgårds utsmyck-

Fig. 7. Invigning av ELIAS FRIES' och GÖRAN WAHLENBERGS byster 3 okt. 1899.
Talare prof. AXEL LUNDSTRÖM.

ning.⁷ Och hade ej Gustav III så uttryckligen stadgat, »att Trädgården till Träd, Planteringar och Alléer m. m. underhålles i det skick den nu är» — d. v. s. sådan OLOF RUDBECK d. ä. och HÅRLEMAN utformat den — skulle nog »den stela fransyska stilen» omedelbart ha lättats betydligt för att giva plats åt den engelska parkens naturkonstruktioner. När f. ö. den engelska parkstilen gled över i den tyska, kunde dessa konstruktioner ej mera hindras att åtminstone partiellt intränga och detta just i de kvarter, som flankera Linné-salen och dess jättetrappa.

Linné-statyn har till sig attraherat trenne byster, vilka såväl genom sin placering som genom personernas intima samband med Linné och den linnéanska botaniken ge minnet av den store mannen och hans verk en nästan sakral hyllning. Bysten av C. P. THUNBERG, den förste som fick

⁷ För en utredning, hur Byströmsstatyn tillkom genom studenternas initiativ, må en hänvisning till UGGLAS uppsats i Årsskriften 1930 vara tillräcklig. — För mig personligen har det alltid varit en djup glädje att veta, hur 1820-talets studerande ungdom inför allt landet togo ett djupt känt ansvar att ägna sina föregångares direkte och sin egen medelbare lärofader en stolt hyllning.

övertaga och förvalta Gustav III:s gåva, inleder som sig bör raden. De tvenne andra bysterna, GÖRAN WAHLENBERGS och ELLAS FRIES', äro tillkomna 1899 genom en subskription, i vilken Naturvetenskapliga Student-sällskapets botaniska sektion spelade en central roll.

Från den stämningsfulla akten vid de båda sistnämnda bysternas invigning meddelas här en intressant bild (fig. 7). Traditionen gick igen, vacker och stilfull.

LITTERATUR.

- BRYK, F., Vandringar i naturens och kulturens riken. Sthm 1924.
 COLLETT, A., Familien Collett og Christianialiv i gamle dage. Kra 1915.
 HOLMBOE, J., Artikeln FLOR i Norsk biografisk lexikon, Bd 4. Oslo 1927—29.
 ———, Tre botaniker-portretter fra Ullevål. (Aftenposten ^{20/3} 1937.)
 JUEL, H. O., Några drag ur Uppsala botaniska institutions historia. (Sv. Linné-Sällskapets Arsskr. 12, 1929.)
 LINNÆUS, Philosophia botanica. Holmiæ 1751.
 ———, Systema naturæ. Ed. VI. Holmiæ 1748.
 Linnéska Samfundets Handlingar för år 1832. Sthm 1833.
 Minnesvård öfver Carl von Linné. (Magasin för Konst, Nyheter och Moder. Sthm 1824.)
 MALMSTRÖM, C. & P. E., Äholmen. (Sveriges natur 1912.)
 RETZIUS, A. J., Försök till en Flora oeconomica. Sthm 1806—07.
 SCHNITLER, CARL W., Norske haver i det XVIII. og XIX. aarhundrede. Kra 1916.
 SERNANDER, R., Uppländska parker och märkesträn. (Lustgården 10, 1929.)
 ———, Våra parkträd. Sthm 1929.
 ———, Stockholms natur. Upps. & Sthm 1926.
 TULLBERG, T., Linnéporträtt. Sthm 1907.
 UGGLA, A. H., Linnéstatyn i Uppsalas Botanicum. (Sv. Linné-Sällskapets Arsskr. 1930.)
 WRANGEL, F. U., Anteckningar om Rytterns socken. Sthm 1887.

Lindell far och son vid Hammarby.

U. N. T. foto maj 1937.

MEDDELANDEN FRÅN DEN LINNÉANSKA STIFTELSEN PÅ HAMMARBY. IX.

STIFTELSENS ALLMÄNNA UTVECKLING UNDER ÅR 1936.

Syn på Stiftelsens byggnader förrättades den 7 april av länsarkitekten JÖRAN CURMAN och inspektor. — Länsarkitekten skulle i sitt utlåtande upptaga fallet av tapeterna i Linnés tvenne rum.

Ehuru egentligen hörande till nästa årsredogörelse får redan nu meddelas ur min skrivelse till Mindre Akademiska Konsistoriet av den 30 mars 1937:

»Sedan genom skrivelse från Statens pensionsanstalt till Mindre akademiska konsistoriet av den 22 januari 1937 tillsyningsmannen vid Linnéanska stiftelsen å Hammarby *Erik Axel Lindell* blivit tillförsäkrad rätt till pension vid sin avgång beviljar jag honom efter hans egen önskan från och med den 31 mars 1937 avsked under ett uttalande av mitt varma erkännande för hans långa, insiktsfulla och plikttrogna arbete i Stiftelsens tjänst.

Samtidigt och från och med samma dag samt efter tagen kännedom om såväl hans synnerligen goda hithörande meritering och utbildning ej minst i trädgårdsmästaryrket som på grund av erfarenhet om hans personliga egenskaper utnämner jag till tillsyningsman vid Linnéanska stiftelsen å Hammarby *Erik Lindell*, född den 9 augusti 1907, Linnés Hammarby.»

Vid fullständigandet av Linnémuseets i Uppsala inredning har ett och annat vid Hammarby fått lämna prototypen.

Häckar och solitärer i Upplands-trädgården hade börjat skjuta för högt och skymde utsikten över Laggaslätten. De ha nu nedskurits till lämplig höjd.

Uppsala universitet har till Stiftelsen överlämnat en stor och välkommen deposition: 7 ungefär samtida trädgårdssoffor, av vilka 4 med sidostycken av smitt järn. På tvenne överensstämmer typen nära med vår gamla trädgårdssoffa, avbildad hos TULLBERG och omtalad i årsredogörelsen för 1929. Den härleder sig från 1840-, möjligen 1830-talet. Vid de sammanträden, föredrag och fester, som hållas på planen framför templet, få dessa soffor ersätta de linnéanska bänkarna inne i templet, vilka förut utflyttades, men nu sparas.

BESÖK, FÖREDRAG OCH DEMONSTRATIONER.

Antalet av föreningar och kursdeltagare i grupper, som besöka Hammarby, är alltså i stigande. De intressen, som dessa gäster företräda, ha också börjat bli allt mer olikartade och gjort att inspektors föredrag och demonstrationer måst än mera individualiseras.

I fråga om föredrag bör till föregående årsberättelse läggas, att då deltagarna i Sveriges förenade studentkårers internationella feriekurs, bland dem holländare, den 25. 8. 1936 — alltså 200 år efter Linnés ankomst till Holland — besökte Hammarby, var det mig en särskild glädje att få hälsa denna grupp med en erinran om vad Holland betytt för Linné och under 1600- och 1700-talen för hela vår naturhistoriska och medicinska forskning.

De föreningar och grupper, jag själv mottagit, äro dessa:

Elever vid Wiks folkhögskola 16. 4. 1936.

Sällskapet Örebro-karolinerna 17. 5. 1936.

Södermanlands-Nerikes nation och medlemmar av Nylands nation 17. 5. 1936.

Lunds Botaniska Förening 20. 5. 1936.

Svenska Linné-Sällskapet (med biträde av dess ordf.) 24. 5. 1936.

Estländska studenter, särskilt från Hapsal 18. 6. 1936.

Statens Historiska Museums exkursion 27. 9. 1936.

Uppsala Rotary-klubb med gäster 25. 9. 1936.

Ett par gånger har inspektör i sin demonstrationsverksamhet fått hjälp av välvilliga kolleger. Utom att, som nyss nämndes, vårt Sällskaps ordförande bistod mig vid Sällskapets besök, har vår sekreterare, bibliotekarien ARVID Hj. UGGLA, hållit föredraget vid internationella feriekursen den 23. 8. 1936.

RUTGER SERNANDER.

SUMMARY OF CONTENTS

Twenty years have now passed, since — on the 23rd of May, 1917, the anniversary of LINNÆUS' birth — some persons interested in his memory and researches concerning his life and scientific achievements assembled at Hammarby, once his own country-seat, and founded the Svenska Linné-Sällskapet.

During the following year the Society was able to publish the first volume of its Yearbook, which has appeared regularly since that time, the present volume consequently being the 20th.

During the intervening twenty years the Society has been able successfully to carry out its plans for the restoration of the old Linnæan Botanical Garden, and at this moment the old "Botanic House" in the garden, Linnæus' home during 35 years, also stands ready as a Linnæan Museum and will be inaugurated on the 30th of May in the presence of their RR. HH. Prince CARL, Princess INGEBORG and Prince EUGEN.

The Yearbook opens with a short memoir by the Editor of Dr. EWALD ÄHRLING, who was born a hundred years ago, and died in 1888 at the age of fifty. ÄHRLING, who held the humble position of a teacher at the Latin Grammar School at Köping, early devoted himself to investigations in matters concerning his great countryman LINNÆUS. He rendered great service in publishing for the first time the accounts of his early voyages and his botanic MSS, the literary remains of young LINNÆUS. At that time only the *Iter Lapponicum*, in an English translation, published by Sir JAMES EDWARD SMITH in 1811, had come before the public eye. He was also the first Swede to obtain a thorough knowledge of the Linnæan MSS, preserved in the Linnean Society of London, during his visit there in 1881. He was able to give to the scientific world a complete list of the correspondence to LINNÆUS in the possession of the Society, as well as of those letters from LINNÆUS, which were then known. The importance of this achievement, especially to the editors of the great publication *Bref och skrifvelser till och från Carl von Linné* (Correspondence of Linnæus), edited on behalf of the University of Upsala, is emphasized by the author.

One among the foreign pupils of LINNÆUS at Upsala was the German JOHANN BECKMANN, who became Professor of Economy at Göttingen. He visited LINNÆUS at Upsala and Hammarby in 1765—66, and during all his life he was a firm advocate of his botanic system in Germany. Professor GÜNTHER SCHMID, of Halle, has brought together and commentated his utterances on LINNÆUS and matters related to his ideas, found in his numerous writings. Especially he dwells upon his polemics against his fellow-countryman F. C. MEDICUS, who in his early writings harshly attacked LINNÆUS, but later retracted those statements.

The Rev. GOTTHARD VIRDESTAM, D.D., Curate in the parish of Stenbrohult, LINNÆUS' birth-place, died at the age of 44 on the 16th of March this year.

Although his life was short, his achievements were very extensive. Amongst other things he carried out the tremendous task of publishing the biographies of the clergy of the Diocese of Växiö (to which Stenbrohult belongs) in a comprehensive work, which resulted in the conferment of the doctor's degree by the University of Lund, a very rare distinction for a person in his position. His interests and studies included also Linnæan matters. Soon after his appointment to Stenbrohult he founded a local association, named after the parish's greatest son, and became the editor of a yearbook, in which he published valuable papers on LINNÆUS' family and on the customs and manners in that part of the province during the great man's childhood.

The Rev. ELIS MALMSTRÖM, D.D., gives a brief record of Dr. VIRDESTAM's life and achievements.

Dr. H. ENGEL, of the Zoological Museum of Amsterdam, has written a paper (in English), in which he gives ample data about ALBERT SEBA, the famous Apothecary well known to all naturalists as the founder of a rich museum of curiosities and the editor of the magnificent work *Thesaurus Naturalium*. It is well known, that through the intercession of LINNÆUS his friend, the gifted Swedish ichthyologist PETER ARTEDI, was entrusted by Seba with the task of describing his fishes.

In the following paper entitled "Linnæus and the two Burmanns" the Editor, A. HJ. UGGLA, tells about the lifelong friendship between LINNÆUS and JOHANNES BURMANN the Amsterdam Botanist, a friendship carried on by BURMANN'S SON NICOLAAS LAURENS, who became the pupil of LINNÆUS at Upsala in 1760. The author has been able to utilize the correspondence of LINNÆUS with his Dutch friends, partly published by VAN HALL already in 1830, and now intended to form the most important part of the next volume of the great publication of his correspondence, that will soon appear.

The next paper also bears on the Netherlands. ABRAHAM BECK, who became Physician to the King of Sweden and President of the Board of Health, was during all his life LINNÆUS' most intimate friend, to whom he wrote hundreds of letters. These letters have been published in the work just mentioned, and form one of the foremost sources of our knowledge of LINNÆUS *intime*. In his youth BECK made extensive travels in the Netherlands, England, France and Germany, attending the lectures of the most famous professors of Medicine and Natural History of the age. His comprehensive diary and notes are still preserved in the Library of the Swedish Medical Association. Dr. A. GRAPE, Chief Librarian of the University Library of Upsala, has from this material given an account of BECK'S visit to the Netherlands, where he stayed from 1741 to 1742. The diarist gives interesting glimpses of important personalities he met with, e.g. B. S. ALBINUS, J. F. GRONOVIVS and GABIVS in Leiden, J. BURMANN in Amsterdam and others. In a forthcoming volume the author will describe BECK'S visits to the other countries.

During the summer of 1935 the Society was able to begin the restoration of the old house of the Professor of Botany, situated in the "Linnæus Garden", thanks to a grant of 50,000 Sw. Crowns, given by the Government. During the restoration work investigations were made in order to trace the history of the house. It is a well known fact, that the original building was constructed by LINNÆUS' great predecessor OLOF RUDBECK PATER in 1693. RUD-

BECK then had resigned his chair to which his son, OLOF FILIUS, fell successor. LINNÆUS, in his autobiographies, says that the house was almost a ruin, when he took up the professorship in 1741, and that it had to be constructed *de novo*. The investigations made by Dr. NILS SUNDQUIST, who acted as supervisor of the restoration, proved, that both statements are in some way true. RUDBECK, who beside all his other capacities was a clever, though somewhat imaginative constructor, had invented a money-saving method of building, which had been put in practice here. In order to save bricks he had the walls partly made only of half a stone's thickness, the whole held together by bands of forged iron. The method reminds one of our present day 'steel and brick' constructions. But it proved that RUDBECK was too much *ante tempus*: fifty years after its construction the house was inhabitable. In his paper Dr. SUNDQUIST gives an account of his observations illustrated with numerous photographs and drawings of reconstructions, and compares these with other products of RUDBECK as an architect.

In a short paper, entitled "Linnaean Botany and the English Landscape Park", Professor R. SERNANDER points to the fact, that in the new park architecture, which under this name made its entrance on the continent at the end of the XVII and the beginning of the XVIII centuries the name of LINNÆUS has its place. In this arrangement, Rousseauan sentimentalism and neoclassical style met, and among the Greek temples which lay scattered among its hills and winding ways one seldom failed to meet one which was dedicated to the deity Flora, often with an apotheosis of LINNÆUS. The finding of three portraits in Norway and their presentation to the Botanic Museum in Oslo was the occasion for the learned author to make his observations. They represent LINNÆUS and two Norwegian botanists, M. VAHL and M. FLOR, the former during some time LINNÆUS' pupil at Upsala. The paintings had been kept in a "Temple of Flora", which stood in the 'English' park at Ullevål near Oslo. As a corresponding example from Sweden the author mentions the little park at Aholmen, in Västmanland, where a stone monument may still be seen with the inscription "Carolo à Jinné. Si requiras monumentum circumspece" (a somewhat altered form of the famous dedication to Sir CHRISTOPHER WREN in St. Pauls Cathedral). The most magnificent apotheosis of LINNÆUS is to be found in the Botanic Institution of Upsala (see UGGLA in the Yearbook for 1930), though here the 'temple' with its Doric columns faces a garden which, by the order of King GUSTAVUS III, is still preserved in its original 'French' stile.

The same author also gives his yearly report of the Linnaean Museum at Hammarby, and the volume winds up with the report of the Society's activities.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGE- LÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1936.

Sällskapets vårsammankomst — den nittonde sedan Sällskapets stiftande — ägde rum å Linnés Hammarby söndagen den 24 maj.

Sedan de närvarande under ledning av professor SERNANDER med biträde av professor FRIES tagit samlingarna och parken i betraktande, samlades medlemmarna vid museet, där ordf., professor FRIES hälsade de närvarande välkomna. Revisionsberättelsen föredrogs och i enlighet med revisorernas yrkande beviljades styrelsen och skattmästaren ansvarsfrihet för 1935 års förvaltning.

Därefter höll sekreteraren ett föredrag över ämnet: "Linné och Burmannerna", vilket är tryckt i föreliggande årgång.

Ordinarie höstsammankomsten ägde rum i Stockholm å Svenska Läkarsällskapets lokal måndagen den 23 november. Vid de därvid företagna stadgenliga valen omvaldes till ordförande för 1937 professor ROB. E. FRIES, till vice ordförande för samma tid professor R. SERNANDER. Till styrelsemedlemmar för åren 1937—1939 omvaldes professor O. T. HULT, professor Sv. MURBECK och andre bibliotekarie A. Hj. UGGLA samt till suppleant för samma tid intendenten S. WALLIN. — Till revisorer för 1937 omvaldes professor N. VON HOFSTEN och rådman K. W. HERDIN med professor S. EKMAN och amanuensen C. G. ALM som suppleanter.

Föredrag hölls av överbibliotekarien A. GRAPE över ämnet: "Om Abraham Bäckes utländska resa.» (Tryckt i denna årgång.)

Sekreteraren lämnade redogörelse för sina studier och iakttagelser under tvenne forskningsbesök i Linnean Society of London (hösten 1935 och sommaren 1936), företagna med anslag av Längmanska fonden, varunder han genomgått och omordnat de Linnéska handskrifterna samt upprättat en katalog över desamma.

Styrelsen har under året sammanträtt den 23 februari, den 24 maj samt den 25 oktober.

Linnéhusets restaurering, som under sommaren 1935 i fråga om det yttre återställningsarbetet i huvudsak slutförts, fortgick under hösten nämnda år samt blev under våren 1936 avslutad även i avseende å det inre. Under byggnadsarbetet kunde synnerligen intressanta iakttagelser göras till klarläggandet av husets byggnadshistoria under dess olika skeden. En redogörelse för dessa, avseende byggnadens för-Linnéanska period, lämnas i denna årgång av den kulturhistoriske kontrollanten amanuensen NILS SUNDQVIST, som i följande årgång kommer att behandla dess omvandling vid Linnés tillträde till professuren.

LINNÉMUSEET OCH LINNÉBIBLIOTEKET.

Antalet besökande i Linnémuseet utgjorde under året 506 personer enligt den i museet framlagda besöksboken.

Genom köp ha till museet förvärvats:

Ett mindre skrivbord av tidig sjuttonhundratalstyp. Detta bord, som på sin tid tillhörde professorn vid Uppsala Universitet FREDRIK EMIL SUNDEVALL (1811—1881), har sedan långt tillbaka av traditionen förklarats ha kommit från Linnés familj.

En bröstbild av Linné i litet format (oljemålning). Porträttet synes vara målat efter L. PASCH D. Y:s stora bild — i sin tur återgående på ROSLINS — som av ärkebiskop UNO VON TROIL skänktes till hans vän Sir JOSEPH BANKS och som nu hänger på fondväggen i Linnean Society's stora bibliotekssal. Vissa detaljer i vårt nyförvärvade porträtt synas nära överensstämma med C. F. WAGSTAFFS stålstick av o. år 1830 (TULLBERG no. 132—33). Det kanske utgjort dess förlaga. Då PASCH-porträttet kom till England troligen o. 1780, och vår nyförvärvade bild säkerligen är utförd i England, kan den dateras till sista åren av 1700- eller början av 1800-talet. Porträttet har av kännare förklarats för ett synnerligen förmåligt konstverk. Föregående ägare ha varit Linnean Society's framlidne General Secretary Dr. B. DAYDON JACKSON samt dess n. v. Assistant Secretary Mr. SPENCER SAVAGE.

I samband med Linnéhusets restaurering och dess inredning till Linnémuseum hava åtskilliga personer visat sitt intresse genom gåvor eller på annat sätt. Till den fasta inredningen hava erhållits:

Av kammarherren friherre LOUIS DE GEER, Leufsta: Tvenne överstycken till sandstensspisar i rokokostil, uppsatta i övre och nedre salen.

Av disponenten J. O. PETTERSSON, Lenna bruk: en sjuttonhundratalskakelugn av grönt kakel.

Landshövdingen INGEGERD BESKOW, Växjö, har skänkt ett stycke möbelyg från det Linnéska hemmet, som kunnat tagas till förebild vid klädseln av en soffa i »Fru Linnés kabinet».

Vid inredningen av de rum, där föremålen måste få en mera montermässig uppställning, har man stannat för att i stället för nygjorda snickeriarbeten anskaffa äldre skåp. Därav har som gåva erhållits:

Av auktionskommissarien TAGE LINGMARK: ett antikt skåp med glasdörrar. Skåpet, som användes för exponering av Linnés tallriksservis, tillhör ett sammanhörande par. Det andra exemplaret har också kunnat genom köp förvärfvas.

Genom deposition har för Linnés naturaliekabinett, vartill sydvästra hörnrummet å övre botten apterats — det anges å våningsplanen i Linnés Hortus Upsaliensis 1745 såsom »Museum» — mottagits:

från Zoologiska institutionen (genom professor S. EKMÄN): huvudmassan av från Linnés prefekttid bevarade, i sprit förvarade eller uppstoppade djur, varibland ingå rester av donationerna från d. v. arvprinsen ADOLF FREDRIK, universitetets kansler CARL GYLLENBORG, C. GRILL, M. LAGERSTRÖM, C. ALSTRÖMER m. fl.

från Botaniska institutionen (genom professor N. SVEDELIUS): tvenne naturalieskåp jämte i institutionen ännu bevarade Linnéanska herbarier.

Sekreterarerummet och övriga lokaler i vindsvåningen hava försetts med möbler och bokhyllor. Sällskapets Linnébibliotek har till sin huvuddel uppställts här, medan ett urval av huvudsakligen Linnés egna verk, med ledning

av Linnés egenhändiga förteckning över hans bibliotek från c:a 1750 (handskr. i Linnean Society) fått sin plats i hans eget inre rum, därvid använts »fru Linnés bokskåp» samt ett skåp av sjuttonhundratalstyp, som förvärfvats av trädgårdsförman RICKARD CARLSSON.

Till inredningen av vindsvåningen har vidare mottagits som gåva:

Av professorskan LINNEA MÖRNER, f. FRIES: en antik dragkista.

En närmare redogörelse för museets uppställning må i övrigt anstå till följande årgång.

Till biblioteket har erhållits som gåva:

av förf.: ANDREAS LINDBLOM, Drottning Lovisa Ulrikas museum på Drottningholms slott. Sthm 1936. (Ur: Svenska kulturbilder, N. F., Bd 2.)

av förf.: SPENCER SAVAGE, Studies in Linnæan synonymy. 2. Sir James Edward Smith and the Linnæan herbarium. (Ur: Proceed. of the Linnean Society of London, 1937.)

av förf.: ERIK SÖDERBERG, Växterna i täppan. Sthm 1937.

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1936.

Sedan Uppsala universitet till Stiftelsen Uppsala studentbostäder överlämnat den tomt, som är belägen nordväst om Linnéträdgården, d. v. s. mellan denna och Skolgatan, har under slutet av år 1936 på universitetets och stiftelsens bekostnad uppförts ett nytt plank mellan trädgården och nämnda tomt. För att bereda de studenter, som bo i stiftelsens bostadshus direkt tillträde till Linnéträdgården, har en särskild port upptagits i planket bakom det lilla hus, som på »Horti Upsaliensis Mappa» betecknas som Vaporarium. Porten hålles öppen under sommaren på samma tider som övriga ingångar till trädgården. Samtidigt har nytt plank uppförts mellan det nyssnämnda planket och Linnés Tepidarium. Då det ansågs mindre estetiskt tilltalande för hyresgästerna i stiftelsens bostadshus att ha utsikt över trädgårdens drivbänkar och jordupplag m. m. på det s. k. ytterområdet, ha dessa måst flyttas. Drivbänkarna ha tills vidare placerats in till trädgårdsförmannens bostad på ett till honom privat upplåtet trädgårdsland. En del buskar och mindre träd i trädgårdens norra hörn ha också måst flyttas för att lämna plats för en särskild gång till porten mot stiftelsens tomt.

Under år 1936 hava följande gåvor av frön erhållits:

Från Bergianska trädgården, Stockholm	42 kapslar
» Göteborgs botaniska trädgård	24
» Lunds » »	68 »
» Universitetets Botaniske Have, Köpenhamn	60
» University of Toronto, Department of Botany, Toronto	8 »

Då det visat sig svårt att enbart från de ovan uppräknade botaniska trädgårdarna erhålla frön av vissa annuella och bienna arter, som böra odlas i area annua, men icke där sätta moget frö, ansåg jag det lämpligt, att Linnéträdgården anslöt sig till det stora internationella fröbytet. Trädgårdsförman CARLSSON har därför under året insamlat frön för byte av c:a 120 arter. En tryckt förteckning över dessa, *Delectus seminum Horti Linnaeani Upsaliensis 1936* har utgivits och utsänts till c:a 125 botaniska trädgårdar i Sverige och utlandet.

CARL G. ALM.

Föreståndare.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1936.

Linné-Sällskapets inkomster och utgifter samt fondernas ställning framgår av följande sammandrag.

Kassakonto:*Debet:*

Ingående balans	22: 14
Arsavgifter	3,876: —
En ständig ledamotsavgift	200: —
Statsanslag till årsskriften	1,200: —
Sålda publikationer	107: 40
Inträdesavgifter till Linnémuseet	82: 10
Sparkasse- och sparbanksräkningar	10,667: 57
Checkräkning	319: 52
Inlösta obligationer	5,360: —
Räntor	7,817: 07
Linnéträdgården	0: 75
Kommittén för Linnéhusets restaurering (återbet. förskott)	3,500: —

Kronor 33,152: 55

Kredit:

Omkostnader och löner	3,504: 98
Linnéträdgården 1936	5,128: 55
Linnémuseet 1936	444: 93
Årsskriften 1936	3,662: 83
Inköpta obligationer	10,000: —
Kommittén för Linnéhusets restaurering (Kafébolagets anslag)	3,000: —
Ränta (vid obligationsköp)	6: 32
Kapitalräkning	114: 77
Sparkasse- och sparbanksräkningar	6,060: 22
Checkräkning	0: 49
Museifonden (Linnéporträtt m. m.)	1,150: 55
Utgående balans	78: 91

Kronor 33,152: 55

Ingående balanskonto 1 jan. 1936.

Museifonden	2,618: 35	Samlingarna	1: —
Fasta fonden	22,434: 77	Obligationer	169,425: 20
Dispositionsfonden	12,829: 46	Kapitalräkning	5,710: 21
Linnéfonden	110,174: 80	Checkräkning	370: 82
Minnesstodsfonden	2,338: 40	Sparkassa och sparbanks	12,611: 41
Viktor N. Baumbachs fond	11,037: 09	Linnémuseets restaurerings-	
Basil H. Soulsby's fond	1,093: 91	kommitté	50,000: —
Uppsala Kafébolags anslag	3,000: —	Kassabehållning	22: 14
Linnémuseets restaurerings-			
fond	50,000: —		
Reservfonden	22,614: —		

Kronor 238,140: 78

Kronor 238,140: 78

Utgående balanskonto 31 dec. 1936.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,467: 80
Obligationer	174,243: 40	Fasta fonden	22,634: 77
Kapitalräkning	5,824: 98	Dispositionsfonden	12,829: 46
Checkräkning	51: 79	Linnéfonden	110,450: 24
Sparkassa och sparbank	8,004: 06	Minnesstodsfonden	2,338: 40
Linnémuseets restaurerings-		Viktor N. Baumbachs fond	11,092: 27
kommitté	50,000: —	Basil H. Soulsby's fond	1,104: 85
Kassabehållning	78: 91	Linnémuseets restaurerings-	
		fond	50,000: —
		Reservfonden	26,286: 35
	Kronor 238,204: 14		Kronor 238,204: 14

Sällskapets inkomster av årsavgifter ha under året varit 3,876 kr. mot i staten beräknade 4,000 kr.

En ny ständig ledamot har under räkenskapsåret tillkommit.

Statsanslaget till årsskriften har utgått med oförändrat belopp, 1,200 kr.

För sålda publikationer har influtit kr. 107: 40 mot i staten beräknade 75 kr.

Inträdesavgifterna till Linnémuseet ha uppgått till kr. 82: 10 mot i staten beräknade 50 kr.

Årets samtliga ränteinkomster ha uppgått till kr. 7,817: 07 mot i staten beräknade kr. 7,656: 60. Svårigheten att placera penningar i obligationer till tillfredsställande ränta gör, att ännu ett relativt stort belopp (c:a 14,000 kr.) måst utbalanseras inestående å kapital-, sparbanks- och sparkasseräkningar. Denna summa är dock c:a 4,000 kr. mindre än förra året.

De allmänna omkostnaderna, inclusive tjänstemännens löner, ha uppgått till kr. 3,504: 98 mot i staten beräknade 3,600 kr.

Linnémuseet har kostat kr. 444: 93 mot i staten beräknade 400 kr.

Linnéträdgårdens kostnad för år 1936 var kr. 5,128: 55 mot i staten beräknade 5,350 kr.

Årsskriftens kostnad har varit kr. 3,662: 82 mot i staten beräknade 3,000 kr.

Restaureringskommittén har återbetalat det förskott från reservfonden, som kommittén enligt styrelsens beslut erhöll den 15 dec. 1934 för inköp av antika kakelugnar till Linnéhuset. Å andra sidan har enligt styrelsens beslut Uppsala Kafébolags anslag å 3,000 kr. ställts till restaureringskommitténs förfogande för Linnéhusets reparation.

De till restaureringskommittén överlämnade lotterimedlen, 50,000 kr., utbalanseras i bokslutet med oförändrat belopp. Angående förvaltningen av dessa medel kommer särskild redogörelse att avlämnas från kommittén.

Avsättningen till fonderna har under 1936 — enligt Sällskapets beslut på vårsammankomsten — skett med nedsatta belopp eller med 1/4 % till Linnéfonden, 1/2 % till Baumbachs fond och 1 % till Soulsby's fond.

Dessa fonder ha ökats med följande belopp:

Linnéfonden	275: 44
Viktor N. Baumbachs fond	55: 18
Basil H. Soulby's fond	10: 94
Summa kr.	341: 56

Förra året var motsvarande ökning kr. 710:04. Till de övriga fonderna ha inga avsättningar gjorts.

En kursvinst å under årets lopp utlottade obligationer, kr. 178:20, har överförts till Vinst- och förlustkontot.

Under årets lopp ha följande obligationer inlösts: nom. 360 kr. Stockholms Intecknings-Garanti A.-B:s 4 % obl. 1903 (Nr 117.741) samt nom. 5,000 kr. Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 $\frac{1}{2}$ % obl. 1926. För tillgängliga medel ha i stället inköpts nom. 5,000 kr. Stockholms stads 3 $\frac{1}{4}$ % obl. 1936 till pari samt nom. 5,000 kr. Svenska Sockerfabriks A.-B:s 3 $\frac{1}{4}$ % obl. 1936 till pari.

Det sammanlagda bokförda värdet å Sällskapets obligationer, varöver på vanligt sätt förteckning lämnas i »Staten för år 1937», uppgår till kr. 174,243:40.

Sällskapets ekonomiska ställning är allt fortfarande god och under året har från Vinst- och förlustkontot kunnat överföras kr. 172:35 till Reservfonden i motsats mot under föregående år, då denna fond i stället fick täcka årets brist med kr. 1,341:39. Ränteinkomsterna komma emellertid oundvikligen att fortfarande sjunka, så länge nuvarande ränteläge varar, och då ej heller medlemsantalet tenderar att stiga, så måste även för följande år stor försiktighet iakttagas vid statens uppgörande. Jag föreslår alltså, att avsättningen till fonderna under 1937 fortfarande sker med samma belopp som under 1936 och under denna förutsättning är staten för år 1937 nu uppgjord.

Uppsala den 20 jan. 1937.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1937.

Inkomster:*Räntebärande kapital:*

a) Obligationer:	Kapital.	Ränteaavkastning.
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1933 (nom. 80,000 kr.)	80,600: —	3,600: —
Sthlms Int. Gar. A.-B:s 4 % obl. 1904 (nom. 4,680 kr.)	3,825: 90	187: 20
Holmens Bruks och Fabr. A.-B:s 5 % obl. 1926 (nom. 5,000 kr.)	5,012: 50	250: —
Hellefors Bruks A.-B:s 4 % obl. 1935 (nom. 5,000 kr.)	5,100: —	200: —
A.-B. Stjernfors-Ställdalens 5 % obl. 1927 (nom. 5,000 kr.)	5,000: —	250: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4½ % obl. 1927 (nom. 3,000 kr.)	3,000: —	135: —
Mo och Domsjö A.-B:s 5 % obl. 1928 (nom. 5,000 kr.)	5,050: —	250: —
Hammarforsens Kraft A.-B:s 5 % obl. 1930 (nom. 3,000 kr.)	3,030: —	150: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1930 (nom. 10,000 kr.)	10,150: —	450: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obl. 1931 (nom. 2,000 kr.)	1,950: —	80: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1932 (nom. 5,000 kr.)	5,100: —	225: —
Svenska Statens 3½ % obl. 1933 (nom. 20,000 kr.)	19,500: —	700: —
Svenska Statens 3½ % obl. 1934 (nom. 3,000 kr.)	2,970: —	105: —
Norges Kommunalbanks 4 % obl. 1934 (nom. 5,000 kr.)	4,800: —	200: —
Kramfors A.-B:s 4 % obl. 1934 (nom. 4,000 kr.)	4,080: —	160: —
Göteborgs stads 3½ % obl. 1935 (nom. 5,000 kr.)	5,075: —	175: —
Stockholms stads 3¼ % obl. 1936 (nom. 5,000 kr.)	5,000: —	162: 50
Svenska Sockerfabr. A.-B:s 3¼ % obl. 1936 (nom. 5,000 kr.)	5,000: —	162: 50
	Kr. 174,243: 40	7,442: 20
b) Å bankräkningar		300: —
Årsavgifter av ledamöter		3,800: —
Statsbidrag till årsskriften		1,200: —
För sålda publikationer		75: —
Inträdesavgifter till Linnémuseet		75: —

Summa inkomster kr. 12,892: 20

Utgifter:

Tjänstemännens löner.

Sekreterare	600:—	
Skattmästare	600:—	
Redaktör	600:—	1,800:—

Allmänna omkostnader.

Renhållning	180:—	
Försäkringspremier	800:—	
Kostnader för sammanträdena	300:—	
Diverse	420:—	1,700:—

Linnéträdgården.

T. f. föreståndaren för trädgården	250:—	
Trädgårdsförmannen	3,300:—	
Hyra av bostad åt honom	300:—	
Daglönare	1,000:—	
Material, repar., körslor m. m.	300:—	
Växter, frakt m. m.	100:—	5,250:—

Linnémuseet.

Uppvärmning o. belysning	300:—	
Städning o. rengöring	100:—	400:—

Årsskriften.

Tryck	2,700:—	
Oförutsedda utgifter m. m.	300:—	3,000:—

Avsättning till fonderna.

Linnéfonden ($\frac{1}{4}$ % å kapitalbehålln.)	276: 12	
Viktor N. Baumbachs fond ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	55: 46	
Basil H. Soulsby's fond (1 % å kapitalbehålln.)	11: 04	342: 62

<i>Oförutsedda utgifter</i>	399: 58	
---------------------------------------	---------	--

Summa utgifter kr. 12,892: 20

Uppsala den 20 jan. 1937.

NILS E. SVEDELIUS.
Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1936.

Undertecknade, av Svenska Linné-Sällskapet utsedda att granska styrelsens räkenskaper och förvaltning under år 1936, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Sällskapets inkomster och utgifter samt ekonomiska ställning framgå av skattmästarens till styrelsen avgivna berättelse, till vilken vi härmed få hänvisa.

Räkenskaperna, som äro omsorgsfullt förda, ha jämte samtliga verifikationer enligt oss företett intyg siffergranskats av kamrer Th. BÄCKSTRÖM. Sällskapets tillgångar synas oss vara placerade på ett fullt betryggande sätt. Värdehandlingarna ha av oss granskats och befunnits i vederbörlig ordning.

Sällskapets samlingar äro brandförsäkrade för 200,000 kr. och inbrottsförsäkrade för 200,000 kr., Linnébiblioteket är brandförsäkrat för 50,000 kr. och lagret av Sällskapets skrifter för 7,000 kr. Premierna för samtliga försäkringar ha inbetalats i laga tid.

Föreskrivna ränteavsättningar till Sällskapets fonder ha verkställts.

Revisorerna hava icke heller detta år ansett sig befogade ingå på granskning av till restaureringskommitténs förfogande ställda medels användning.

Revisorerna hava granskat styrelsens protokoll, vilka icke givit anledning till anmärkning.

Det är oss angeläget framhålla det stora nit och uppoftande intresse, varmed såväl skattmästaren som styrelsen i dess helhet vårdat Sällskapets angelägenheter och arbetat för förverkligandet av dess syftemål.

På grund av revisionen få vi tillstyrka, att Sällskapet beviljar styrelsen och skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 19 maj 1937.

K. W. Herdin.

C. G. Alm.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor ROB. E. FRIES,
Ordförande för 1937.

Professor R. SERNANDER,
Vice ordförande för 1937.

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1935—1937:

Professor E. LÖNNBERG, professor N. E. SVEDELIUS, skattnästare, doktor
G. NEANDER.

Suppleant: Vakant.

Valda för åren 1936—1938:

Disponenten P. BELLANDER, professor T. LAGERBERG, överbibliotekarien
A. GRAPE.

Suppleant: Andre bibliotekarien J. LILSON SAMZELIUS.

Valda för åren 1937—1939:

Professor O. T. HULT, professor emeritus Sv. MURBECK, andre bibliotekarien
A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för
årsskriften.

Suppleant: Intendenten S. WALLIN.

Vald av Större akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor R. SERNANDER.

Revisorer:

Rådman K. W. HERDIN och professor N. VON HOFSTEN.

Suppleanter: Professor S. EKMAN och amanuensen C. G. ALM.

NYTILLKOMNA MEDLEMMAR

* = Ständig ledamot.

ARNELL, HELMER, Tandläkare, Stockholm.
ARRHENIUS, ANNA LISA, Fil. mag., Uppsala.
BACKMAN, LOUIS, Professor, Uppsala.
BOUVIN, ELISABETH, Fru, Östhammar.
BAUER, LOUIS, Direktör, Stockholm.
DAHL, FOLKE, Fil. kand., Uppsala.
EVALDSSON, L., Förste hospitalsläkare, Växjö.
*FREDBÄRJ, TELEMAK, Prakt. läkare, Stockholm.
HALLE, T. G., Professor, Stocksund.
*HEIBERG, HERMAN, Notarie, Helsingfors.
HEMMING-SJÖBERG, AXEL, Advokat, Stockholm.
LANG-FÄGERSTRÖM, INGRID, Fru, Lidingö villastad.
LARSSON, HJALMAR B., Doktor, Detroit.
*LILJESKÖLD, K. G., Notarie, Stockholm.
LUNDH, ERIK, Docent, Stockholm.
MARCUS, O., Direktör, Stockholm.
MÖRNER, C. TH., Professor, Uppsala.
NEIGLICK, CONRAD, Grosshandlare, Djursholm.
SKÄRBLÖM, JOSEFA, Fru, Lidingö villastad.
TEGNER, VELVERTON, Prakt. läkare, Växjö.
AF UGGLAS, GUSTAF, Friherre, Forsmark.

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

LIPPSALA 1937
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

3766